ISTORIE
SOCIETATE &
CIVILIZAȚIE

SILVIA MARTON

„REPUBLICA DE LA PLOIEȘTI“

și începuturile parlamentarismului în România

HUMANITAS

Silvia Marton este doctor în științe politice la Universitățile din București și din Bologna. Predă la Facultatea de Științe Politice a Universității din București. *Alumna* Colegiului Noua Europă din București și a Wissenschaftskolleg din Berlin. Profesor invitat la Écoles des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris, și la Universitatea din Avignon. A primit ordinul Chevalier dans l'Ordre des Palmes Académiques al guvernului francez. A publicat: *La construction politique de la nation. La nation dans les débats du Parlement de la Roumanie (1866–1871)* (Institutul European, 2009); *Penser le XIXe siècle. Nouveaux chantiers de recherche* (coordonator, împreună cu Constanța Vintilă-Ghițulescu; Editura Universității „Al.I. Cuza", 2013); *L'État en France et en Roumanie aux XIXe et XXe siècles* (coordonator, împreună cu Anca Oroveanu și Florin Țurcanu; NEC, 2011). Numeroase studii în volume colective din țară și din străinătate.

SILVIA MARTON

„REPUBLICA DE LA PLOIEȘTI“

și începuturile parlamentarismului în România

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Seria „Societate & civilizație" este coordonată de
Constanța Vintilă-Ghițulescu

Redactor: Adina Săucan
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cecilia Laslo
DTP: Corina Roncea, Dan Dulgheru

Tipărit la Paper Print – Brăila

© HUMANITAS, 2016

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Marton, Silvia
„Republica de la Ploiești" și începuturile parlamentarismului
în România / Silvia Marton. – București: Humanitas, 2016
Conține bibliografie
ISBN 978-973-50-5160-0
94(498)

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021 311 23 30 / 0372 189 509

Cuprins

Argument 9
Prolog 23

Partea I
„REPUBLICA DE LA PLOIEȘTI“ 35

1. Acuzarea: „Această criminală tentativă“ 46

2. Apărarea: „Proces făcut inimii și cugetării“ 53
„A fi progresist, în limba politică, este a merge înainte cu poporul“ 54
„Victima amăgirii“ 60
„Verdictul [...] este pentru români evenimentul cel mai considerabil al timpilor moderni“ 64

3. Alexandru Candiano-Popescu 69
„Constituțiunea este existența și libertatea românilor“ 70
„Restaurația și reacțiunea au invadat țara“ 78
„Republica [...] într-însa este libertate deplină, sinceritate deplină, răspundere deplină, logică deplină“ 86
„Noi credeam că Franța era să iasă biruitoare“ 89
„Ploieștii se mutase la Târgoviște“ 93
„8 august, ca și 11 februarie, este revolta țării contra arbitrariului“ 95

4. Eugeniu Carada și C.A. Rosetti 101
„Muntean, stânga extremă“ 106
„De votul ce vom da atârnă viitorul țării“ 114
„De doi ani nefericitul oraș Ploiești este ținta celor mai oribile persecutări ale puterii“ 122

„Un eveniment din Ploieşti, fără însemnătate“ 124
„Băgaţi de seamă, puternici ai zilei!“ 130
Franţa lui C.A. Rosetti 133

5. Alte profesiuni de credinţă democrate şi liberale 143
„Spaima cea mare a guvernanţilor noştri“ 143
„Românism–Constituţiunea–Democraţia“ 149
„Dominaţia gloatelor sub denumire de republică“ 154

Partea a II-a
FUNCŢIONAREA REGIMULUI 165

1. Conflictul electoral 174
„O clică de oameni care vrea să predomine în toate“: alegerile pentru Constituantă 177
„Toţi orăşenii sunt indignaţi“: alegerile din toamna lui 1866 183
„Ordinea n-a fost un singur minut tulburată“: alegerile din decembrie 1867 191
„Acolo au fost ameninţări de revoltă curat şi simplu“: alegerile din martie 1869 199
„Epopeea homerică de la Ploieşti“: alegerile din mai 1870 221

2. Conflictul parlamentar 241
„Aspiraţiile noastre legitime şi naţionale“ 245
„Tronul nu este al cutărui partid, ci al ţării întregi“ 254
„Remediul este în satisfacerea legitimelor cerinţe ale poporului“ 258
„Nu popoarele sunt făcute pentru principi, ci principii pentru popoare“ 267
„Dinastia, o fiinţă legală ale cărei rădăcini sunt în constituţie“ 272
„Ministerul constituţional este organul viu prin care se aplică constituţia“ 279

Epilog 289
Bibliografie 297

„Vouă dedic această apărare, căci majestatea tribunalului vostru mi-a inspirat-o. [...] Onoare vouă, cetățenilor liberi, care ați nesocotit totul, pentru a face să triumfe cauza sfântă a justiției și a adevărului. Instituțiunea juraților, acest paladium al libertăților noastre publice, voi ați salvat-o. [...] Sugrumători ai poporului, plecați capul, dacă nu voiți ca leul deșteptat să vi-l sfărâme." (Extrase din dedicația lui Nicolae Fleva, avocatul acuzaților pentru evenimentele din 8 august 1870, la pledoaria pe care o publică în 1871, *Apărarea făcută celor 41 acusați: procesul lui 8 august*, Typographia Curții, Lucrătorii Asociați, București.)

Argument

„Republica de la Ploiești" a intrat în limbajul comun ca un alt nume dat eșecului comic, grandomaniei asociate unui proiect pueril și nepotrivirii mijloacelor cu scopul idealizat. Nu este ușor să trecem peste abordarea tragicomică a acestei mișcări, iremediabil sortită eșecului.

Evenimentul în sine nu are nimic eroic. Din perspectivă istorică însă, este important dacă este integrat în contextul mișcărilor antidinastice. El ne spune câte ceva despre un anumit republicanism și despre ce înseamnă „să fii democrat" în anii 1860–1870. Este un episod important pentru constituirea parlamentarismului și pentru instaurarea mecanismelor sale cheie. El explică și natura regimului politic din primii ani ai monarhiei constituționale.

Nu derularea propriu-zisă a evenimentului este semnificativă, deși acest volum va relua momentele sale principale, bine cunoscute deja. Importanța sa nu rezidă în descoperirea unor fapte sau a unor actori ignorați până acum, ceea ce ar arunca o altă lumină asupra derulării intrigii politice – nu-mi propun nicidecum acest lucru. Interpretările formulate în parlament și în presă de către diferiții actori ai vremii dau întreaga măsură a evenimentului. Dacă îl reducem la acțiunile din ziua de 8 august 1870, episodul poate fi cu greu eliberat din registrul comic în care l-a fixat Caragiale cu ironia sa usturătoare (mai ales în schița *Boborul!*, din 1896, și în piesa *Conu Leonida față cu reacțiunea* din 1880). Inteligibilitatea sa izvorăște din contextul anilor 1866–1871. Ideile care-i mobilizează pe „conspiratori" și

care hrănesc critica adversarilor lor traversează anii de început ai monarhiei constituționale și explică dificultatea cu care se instituie noul regim politic.

Mișcările antidinastice și republicane inițiate de liberalii radicali munteni sunt, de fapt, o profundă criză constituțională. Episodul de la Ploiești, punct culminant al seriei de acțiuni republicane, are un rol determinant în așezarea regimului reprezentativ constituțional, instaurat prin constituția de la 1866. Pentru liberalii radicali (sau „roșiii"), evenimentul contribuie în mod decisiv la cristalizarea unei identități de ordin constituțional și politic specifice parlamentarismului și republicanismului moderat. Analiza dezbaterilor parlamentare, a presei și a alegerilor permite înțelegerea acestor repoziționări și redefiniri instituționale și constituționale. Volumul acesta nu propune atât un studiu al vieții politice, cât înțelegerea ideilor politice ale radicalilor liberali și clarificarea rolului parlamentului în criza constituțională. „Republica de la Ploiești" este tratată ca un revelator al parlamentarismului românesc și al unui anumit tip de republicanism parlamentar. Criza antidinastică îi aduce pe „roșii" în mod definitiv în tabăra parlamentară, ei renunțând la protestele conspirative și la metodele insurecționale pe care le-au învățat în tinerețea lor pariziană. Ei nu vor republica neapărat ca regim politic (mai ales după ce Franța e învinsă de Prusia, în septembrie 1870), ci își doresc instituții libere și visează la un republicanism instituțional.

Nu se ajunge la forma constituțională republicană, însă conflictul politic este aprig. „Roșiii" nu dezvoltă o teorie politică republicană, ci formulează elemente de republicanism instituțional pe care le inserează în viziunea lor asupra conflictului politic din acești ani. Prin ideile-cheie pe care le apără cu convingere – supremația constituției, dreptul poporului de a se opune despotismului și arbitrarului, suveranitatea poporului, limitarea prerogativelor executivului, responsabilitatea politică a miniștrilor în fața majorității din Adunarea Deputaților, legislativul monocameral, urgența unui nou 1848 la 1870, garantarea

libertăților politice, neamestecul străinilor în afacerile interne și afirmarea suveranității interne și externe a statului –, ei cultivă conflictul și îl consideră legitim[1].

În 1870 regimul politic nu este încă așezat și nu există un consens între actorii politici asupra a ceea ce înseamnă un regim „bun". Antagonismul înseamnă distrugerea dușmanului. Într-o astfel de viziune, nu există adversari legitimi. Prin urmare, confruntarea este rea și rămâne tranzitorie până când va reieși un „adevăr" politic definitiv și acceptat unanim de toți partenerii. Căutarea acestui adevăr hegemonic și a unanimității este orizontul de așteptare și de acțiune al actorilor de la 1870 și, mai ales, al „roșiilor". Inamicițiile sunt radicale pentru că lupta nu se poartă între doctrine politice în interiorul unui cadru instituțional acceptat. În absența acestui cadru instituționalizat al conflictului, radicalismul se poate manifesta neîngrădit. Totul este deschis și posibil sub aspect instituțional și ideologic, natura regimului nu este nici ea încă decisă.

Cultivarea conflictului este însoțită și de o radicalizare ideologică. Ideile politice mobilizate pentru „republica de la Ploiești" ilustrează radicalismul ideologic al foștilor pașoptiști, care propun o viziune complet alternativă și globală asupra politicii. „Roșiii" sunt prinși într-un cerc vicios. Radicalismul lor ideologic provine din cultivarea conflictului, care, la rândul său, le radicalizează ideile. În acest fel, disensiunile dintre „roșii" și adversarii lor (conservatorii de diferite nuanțe, principele Carol sau liberalii moderați) duc la contestarea regimului politic. Interesele de grup sunt prezente, desigur, însă meritul liberalilor radicali este de a fi capabili să formuleze contestarea la adresa adversarilor lor în termenii contestării regimului politic.

Nu este astfel de mirare că „roșiii" (ca și marea parte a oamenilor politici din epocă) neagă legitimitatea pluralismului, din moment ce ei speră că unanimitatea va fi la un moment dat

1. În acești ani și în deceniile următoare, doar conflictul politic e considerat prioritar, nu și cel social. Astfel putem înțelege și întârzierea democratizării sociale în România, și șocul pe care îl va reprezenta momentul 1907, aspecte care nu intră însă în sfera acestui volum.

restabilită și că diferențele, văzute ca o patologie, vor dispărea[1]. Această nostalgie a holismului ca negare a parțialității[2] este neliberală prin aceea că-și dorește restaurarea unei armonii pierdute și are ambiția de a impune un „adevăr". Într-o atare viziune asupra politicii, asistăm la formarea unor alianțe improbabile și la schimbări surprinzătoare în convingerile politice. De exemplu, schimbările rapide și neașteptate de opinii politice, precum apărarea monarhiei în 1866 și dezavuarea ei radicală doi ani mai târziu, sau admirația „roșiilor" față de democratismul lui Cuza și disprețul lor față de metodele sale bonapartiste; sau alianța reunită doar de opoziția comună față de regimul lui Cuza, așa-numita „monstruoasă coaliție" din 11 februarie 1866, ce a dus la răsturnarea autorului loviturii de stat din mai 1864.[3]

Cu toate contradicțiile lor, liberalii radicali sunt în felul lor niște zeloți a ceea ce ei numesc „cauza națională", dornici să demonstreze că, odată cu 1866, există, în sfârșit, un stat român funcțional, autonom față de Imperiul Otoman, chiar dacă nu pe deplin suveran. Dorința de a demonstra capacitatea instituțională internă a tânărului stat și de a obține recunoașterea internațională a acestei autonomii reiese obsesiv din toate acțiunile și ideile radicalilor, atunci când sunt la guvernare sau în opoziție. Așa se explică și voluntarismul, și excesele lor din primii ani ai noului regim.

---

1. Christine Guionnet, *L'apprentissage de la politique moderne. Les élections municipales sous la monarchie de Juillet*, L'Harmattan, Paris, 1997, pp. 126–140.

2. Nancy L. Rosenblum, *On the Side of the Angels: An Appreciation of Parties and Partisanship*, Princeton University Press, Princeton, 2008, pp. 25–56.

3. După ce, la 1859, Cuza incarnează victoria politicii liberale naționale, unioniste și patriotice, la 2 mai 1864 el dizolvă Adunarea (care se opune reformei sale rurale și celei electorale) și impune un nou act constituțional, Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris, pentru a-și legitima regimul personal, ceea ce favorizează formarea coaliției atât de improbabile din februarie 1866. „Roșiii", cei mai intransigenți unioniști și, inițial, susținători ai lui Cuza, dezaprobă concentrarea puterii executive în mâinile sale, devin dușmanii lui de neîmpăcat și se retrag temporar din viața politică.

Există în Ploiești o ideologizare locală autentică a liberalilor radicali la nivelul vocabularului și al acțiunii politice, care alimentează alegerile parlamentare din anii 1866, 1867, 1869 și 1870. Dată fiind conflictualitatea majoră din spațiul politic, cultivată cu precădere de acești „roșii", partidele politice nu se pot încă instituționaliza. Practica impunerii unor candidați oficiali de către guvernul care organizează alegerile nu ușurează nici ea acest proces de instituționalizare. Alegerile nu sunt rezultatul unor operațiuni electorale locale și nu putem încă vorbi despre comitetele electorale de realegere a membrilor legislativului ca de niște embrioni ai partidelor politice[1]. Însă Ploieștiul (ca și alte câteva orașe muntene) se află într-o situație particulară. Vom vedea că aici liberalii radicali reușesc să-și impună candidații în mod constant împotriva candidaților oficiali sau guvernamentali.

Când evenimentele precum cel de la Ploiești devin improbabile, atunci putem spune că are loc cu adevărat instituționalizarea regimului[2]. De-abia atunci statul va avea capacitatea deplină de a-și folosi instrumentele specifice pentru a guverna. După martie 1871, când Lascăr Catargiu formează guvernul conservator și reușește să obțină o majoritate conservatoare puternică (ceea ce-i permite să rămână la putere până în 1876), conflictul politic intră într-o fază instituțională de rutinizare. Dinastia va mai fi contestată, Carol va mai fi criticat, vor mai exista proiecte republicane, liberalii radicali vor critica deciziile

1. Maurice Duverger, *Les partis politiques*, 9e éd., Paris, 1976.

2. Analiza mea se apropie doar parțial de cea a lui Paul E. Michelson (*Conflict and Crisis: Romanian Political Development, 1861–1871*, Garland Publishing, New York, London, 1987), care argumentează că anii 1861–1871 sunt caracterizați de conflicte puternice care duc în mod repetat la crize sub forma loviturilor de stat (reale sau doar iminente) și la „război intern", crize care sunt văzute de istoric ca forme de scurtcircuitare a politicii instituționalizate (și care nu permit formarea partidelor politice moderne, care la rândul lor ar fi permis stabilizarea regimului). Diagnosticul autorului pentru instabilitatea cronică a perioadei 1866–1871 privește și incapacitatea oamenilor politici de a aplica prevederile constituționale liberale în practica politică.

și comportamentele contrare principiilor liberale prevăzute în constituție și intruziunile executivului. Fiind în opoziție în anii 1871–1876, ei se vor comporta ca atare și vor ataca guvernul prin toate mijloacele parlamentare și prin verbul lor din presă și din întrunirile publice. Dar critica se va face într-un cadru instituțional și constituțional acceptat de către toți actorii politici, inclusiv de „roșii", și considerat legitim. Liberalii radicali contribuie, în felul lor, la încetățenirea practicii conform căreia guvernul trebuie să aibă mereu o majoritate obedientă: guvernul nu poate exista dacă nu are o majoritate solidă în Cameră și dacă prerogativele acesteia nu sunt respectate, prințul fiind astfel „domesticit". Parlamentarii fac guvernele și alegerile, principele păstrează doar libertatea de a numi șeful Consiliului de Miniștri, care organizează apoi alegerile legislative. Iar alegerile legitimează astfel guvernele proaspăt numite, cu ajutorul presiunilor ministrului de interne și ale prefecților care fac ca grupul lor politic să fie votat.

După 1871, se instaurează un acord destul de larg împărtășit asupra procedurilor (ne)constituționale și asupra instituțiilor. Regimul intră în faza sa de consolidare, odată ce un număr de legi majore sunt adoptate, iar instituții politice și administrative importante ale statului sunt înființate sau funcționează pe baze noi, odată ce se instaurează o oarecare rutină în viața politică în baza unui exercițiu politic și instituțional acceptat, odată ce marile teme de dezbatere privind modernizarea sunt relansate într-un cadru politic și juridic nou care se va arăta durabil. După eșecul mișcării de la Ploiești, se încheie succesiunea frecventă a guvernelor. Din noiembrie 1866 până în martie 1871, când este format guvernul condus de Lascăr Catargiu, au loc peste 30 de modificări ministeriale și se succedă 10 guverne, durata lor medie de viață nedepășind șase luni. În aceeași perioadă, au loc șase dizolvări ale legislativului (ale Adunării Deputaților cel mai des, uneori și ale Senatului), cinci sesiuni legislative ordinare și cinci sesiuni extraordinare, însă nici una din Camere nu își duce la termen mandatul. Cel mai

lung mandat al Adunării Deputaților este din decembrie 1867 până în ianuarie 1869, când „roșiii" au majoritatea. După alegerile parlamentare din mai 1871 însă, ambele Camere, în premieră, își termină mandatul de patru ani[1].

Actorii de la 1870 nu sunt teoreticieni ai politicului. Însă ei gândesc politic și gândesc politica. Sunt oameni ai acțiunii, deputați, primari, miniștri, prefecți, ziariști care au la îndemână un bagaj intelectual specific perioadei. Ei s-au familiarizat cu anumite idei politice, pe care le împărtășesc în presă, în parlament sau pur și simplu în ocazii publice și pe care le mânuiesc pentru a-și explica acțiunile. Când vor să fie convingători, ei citează gânditori consacrați sau oameni politici „occidentali". Aceștia sunt selectați în funcție de identitatea politică sau ideologică a celui care îi citează. Ideile unor astfel de gânditori devin și argumente de autoritate pentru apărarea unei poziții sau opțiuni.

Efectul intereselor de moment asupra doctrinelor și ideilor politice nu poate fi negat. Cu toate acestea, circumstanțele nu explică totul. Antidinasticismul și filorepublicanismul nu sunt simple produse ale circumstanțelor când stânga radicală[2] este în opoziție și nu are o majoritate. Am schematiza prea mult dacă i-am descalifica de la bun început pe „roșii" acuzându-i de disimulare sau de urmărirea unor interese egoiste de moment, îmbrăcate în vorbe mari, dacă le-am reduce, precum Caragiale, ideile și comportamentul la simplă demagogie și fanfaronadă fără conținut. De ce au ales ei, fără să fie constrânși, tocmai ideile pe care le apără, și nu altele, în ciuda evidentelor lor interese conjuncturale? Pozițiile apărate, roade ale unei situații de moment, corespund și unei predispoziții intelectuale reale. Cu toate ezitările, eclectismul și incoerențele ei, există în 1870 o gândire politică antidinastică, republicană și „democrată" care

1. Ion Mamina, *Monarhia constituțională în România. Enciclopedie politică. 1866–1938*, Editura Enciclopedică, București, 2000.

2. Este o altă expresie care-i desemnează pe „roșii", foștii pașoptiști, și pe republicanii europeni ai vremii.

trebuie pusă în lumină. Este ambiția acestui volum. Nu voi ceda tentației căreia i-au căzut victimă unii istorici atunci când desconsideră mult prea repede discursul politic sub pretext că „realitatea" ar fi camuflată de vorbe și că ea ar exista „altundeva". Și nici nu vreau să reduc efervescența anilor 1866–1870 la un simplu episod din istoria diplomatică mai largă a Europei Orientale sau din istoria francmasoneriei europene. Ideile actorilor de la 1870, chiar stereotipice și conjuncturale uneori, chiar desprinse din lucrări de vulgarizare sau din surse indirecte, explică o serie de *practici*. De aceea sunt ele importante pentru cercetător. Practicile parlamentare și electorale ale vremii devin astfel mai inteligibile pentru noi astăzi. Cartea aceasta este un eseu despre modalitățile în care actorii episodului republican își explică acțiunile și deciziile și, totodată, despre ideile lor.

În felul lor, actorii „republicii de la Ploiești", Alexandru Candiano-Popescu, C.A. Rosetti și ceilalți, participă la marea dezbatere europeană privind natura comunității politice care s-a născut sau care ar trebui să se nască în urma zbuciumatului deceniu ce a urmat anului 1789. Este o dezbatere care se poartă până spre sfârșitul secolului, cu accente diferite și într-un ritm diferit de la un spațiu politic la altul. Să nu uităm, gândirea politică franceză din secolul al XIX-lea a fost pusă la încercare, testată chiar mai ales în afara granițelor Franței. Iar liberalii radicali români participă din plin la acest proces. Evenimentul din 8 august permite astfel și înțelegerea felului în care idei politice și republicane franceze sunt adaptate în spațiul românesc.

8 august 1870 nu este o mișcare populară spontană, în adevăratul înțeles al cuvântului (de „jos"), ci impulsionată și organizată de o elită. Foștii pașoptiști, mai tineri sau mai bătrâni, precum și noua generație de pașoptiști în spirit mobilizează alegători și notabilități locale. Este un republicanism al elitelor liberale radicale care se traduce printr-o viziune instituțională diferită de cea a altor grupări politice. Republica este prezentă în convingerile unora (precum nostalgia pentru republica romană la discipolii lui Simion Bărnuțiu sau pentru republica *à*

la française de la 1848). Ea există la nivel discursiv, prin lozinci, în stradă, prin ironii, în parlament, prin articole pompoase și sedițioase, în presă. Însă nu există în acești ani un curent general republican popular[1].

Există însă cu certitudine o francofilie răspândită în cercuri sociale și politice diferite în anii 1860–1870, ce se hrănește și din antiprusianism și din critica amestecului Prusiei în afacerile interne ale unui stat pe al cărui tron este un Hohenzollern. Exponenții acestor sentimente sunt „roșiii", care proiectează asupra Franței („sora mai mare", așa cum o denumesc ei adesea naiv și duios) o mare parte din propriile lor contradicții și așteptări. Franța este pentru ei tărâmul nebuloasei Revoluții de la 1789 și al trilogiei revoluționare. Însă înainte de orice, ei au în vedere o Franță anistorică. Franța – ca și republica – reprezintă pentru ei o permanentă căutare, un proiect. De aici și forța ideii republicane. Multiplele fațete ale acestei republici atât de căutate îi seduc pe „roșii" fără încetare în toată perioada de după 1848, mai ales în momentul în care Franța imperială a lui Napoleon III intră în război cu Prusia în iulie 1870. Acum, Franța este poarta spre o republică potențială, ea devine din nou tărâmul care vestește viitorul. Liberalii radicali par să uite că Franța care intră în război este un imperiu, nu o republică. În paginile *Românului*, gazeta „roșiilor", lupta Franței împotriva Prusiei ia proporțiile unei lupte între giganți, o încleștare universală între libertate și despotism. Iar după proclamarea Republicii Franceze la 4 septembrie, profesiunile explicit republicane nu mai ezită să se exprime în presa „roșie", ca și cum mersul istoriei ar duce inevitabil spre republică, pe tărâmul românesc, ca și pe tărâmul francez. Într-un fel, episodul de la Ploiești este Războiul Franco–Prusac rejucat pe un alt sol. Autorii conspirației sunt siguri că Franța republicană va ieși victorioasă din încleștarea cu Prusia. Optimismul „roșiilor" este de neînfrânt, chiar dacă vor trebui să accepte rapid trista realitate.

1. Deși istoriografia românească din anii 1960–1980 ține să demonstreze cu orice preț această dimensiune populară a republicanismului.

Și atunci Franța învinsă devine și un pretext pentru acțiune, poate doar o tactică politică mobilizată de dragul narațiunii. Este însă o Franță înfrântă, care a proclamat republica și care nu va reuși s-o instaureze cu adevărat decât după un război civil în sânul familiei republicane (episodul Comunei din Paris) și după anevoioasa neutralizare a diferitelor orientări promonarhice. Puterea acestui model mitic de republică *à la française* asupra „roșiilor" ilustrează și dimensiunea imaginară și neraţională, chiar profetică, a politicii.

Nu atât Franța *per se* este, așadar, un element important din analiza acestei cărți, cât *reprezentarea* pe care „roșiii" și alți actori politici liberali o au despre ea. Din perspectiva transferului și a circulației ideilor[1], mult mai satisfăcătoare euristic este examinarea felului în care Franța e văzută ca un instrument de renovare politică și socială de către foștii pașoptiști, „socializați" în toată tinerețea lor politică în cercurile republicane și revoluționare franceze. Referința la „modelul" francez le permite, de fapt, să scurtcircuiteze modernizarea spațiului românesc. Franța este înainte de toate văzută ca un element de legitimare internă. De-a lungul secolului al XIX-lea, „modelul" francez este (re)construit pentru a servi proceselor de modernizare autohtone (mai ales pentru construcția unei structuri statale moderne și pentru reînnoirea culturală). Iar selecția elementelor considerate drept specifice „modelului" francez este făcută în funcție de nevoile și grilele de lectură ale elitelor românești, cu precădere ale liberalilor și ale foștilor pașoptiști. Nici Franța, nici Principatele nu pot fi abordate sub forma unor cadre naționale omogene și fixe[2]. Iar relația franco-română nu a fost nici exclusivă (Franța nu a fost singura sursă de inspirație

1. Michel Espagne, *Les transferts culturels franco-allemands*, PUF, Paris, 1999.

2. Analiza mea se delimitează în mod clar de abordarea Franței ca „model" politic și cultural omogen; pentru un exemplu relativ recent, a se vedea Alexandru Zub, Dumitru Ivănescu (ed.), *Franța. Model politic și cultural*, Junimea, Iași, 2003.

pentru o Românie în căutarea modernității și nici unidirecțională (influența nu a venit doar dinspre Franța spre România, cu excluderea oricărui efect de feedback).

Foștii pașoptiști munteni se revendică de la libertatea pe care au anunțat-o în 1848. În 1870, când se identifică din nou cu Franța, ei sunt încă nostalgici după momentul 1848, neîmplinit și oprit de restaurația rapidă a domnitorilor autoritari și care continuă să însemne un 1789 în variantă românească. Un 1789 pe care ei continuă să-l citească mai ales în cheia lui Jules Michelet, cel care, în anii 1840–1850, când scrie istoria Revoluției Franceze, își dă silința să concilieze sensul lui 1789 (înglobat de unul dintre termenii trilogiei, și anume „libertatea") cu cel al lui 1793, anul în care încep Teroarea și dictatura lui Robespierre (și care, în ochii celor mai radicali și iacobini, reușește să înglobeze celelalte două elemente ale trilogiei, „egalitate, fraternitate")[1]. Michelet condamnă robespierrismul și deriva dictatorială care au ucis libertatea, însă el integrează 1793 în mersul Revoluției: revoluția continuă în 1793, înrădăcinată fiind în popor prin mesajul său ideologic, și continuă să se bată împotriva Europei monarhice. Pe urmele celor doi istorici, Michelet și Edgar Quinet, pe care îi sorb din priviri la cursurile de la Collège de France în anii lor de tinerețe petrecuți la Paris, radicalii munteni privilegiază, în felul lor, libertatea și democrația, adică o nouă raportare a românilor la stat și la puterea politică.

Foștii pașoptiști reiau lupta politică tocmai din cauza amânării de la 1848. Nu încetează să caute momentul propice pentru aplicarea valorilor revoluționare în spațiul românesc. Îi vedem cum în anii 1866–1871 își justifică contestarea politică și din această perspectivă a dorinței de realizare a lui 1848. Doar că acum ei combină două atitudini contradictorii pe care le gestionează cu greutate. Pe de o parte, afișează intransigența,

1. François Furet, *La gauche et la révolution au milieu du XIXe siècle. Edgar Quinet et la question du jacobinisme (1865–1870)*, Hachette, Paris, 2001 [1986], pp. 15–33, 113–133.

optimismul, înflăcărarea și energia revoluționarului și, pe de altă parte, dorința de putere a celui care a înfăptuit deja revoluția și care acum dorește să guverneze. Ei se află într-o situație dificilă cu atât mai mult cu cât revoluția nu a avut loc pe deplin, dar sunt nevoiți să se comporte ca și cum ar avea menirea de a-i pune în aplicare principiile și valorile. Își construiesc discursul antidinastic și din această perspectivă, mai ales după ce nu mai pot forma guvernul și pierd majoritatea parlamentară. Se comportă și scriu ca și cum revoluția, atât de mult amânată, s-ar putea în sfârșit face doar dacă se află ei la guvernare. Discursul și ideile lor sunt traversate de aceste tensiuni și contradicții. Așa se face că, pentru liberalii radicali, Revoluția de la 1848 este mereu sortită neterminării și niciodată nu vor putea spune că s-a încheiat. Ea rămâne un ideal, o dorință și un motiv pentru lupta politică. Ceea ce se încheie în anii 1870–1871 pentru foștii pașoptiști este experiența revoluționară *à la française*, „socializarea" lor în cercurile republicane franceze. Să fie într-un fel și sfârșitul lui 1848 pentru ei?

Ezitările (sincere!) ale „roșiilor" privind forma regimului politic provin și din faptul că prioritar pentru ei în 1866 și în anii următori este *statul* gândit ca unitate a românilor, și nu *regimul*, adică felul în care este exercitată puterea politică sau raporturile ei cu cetățenii. Contestând dinastia și persoana lui Carol I, ei se lansează în considerații destul de elaborate privind natura unui regim politic liber (și opus despotismului); vom detalia ideile lor în această privință. Adversitatea față de dinastie stimulează cu siguranță reflecția lor politică asupra regimului. Dar ei nu rămân consecvenți în această direcție și nu-și duc până la capăt propriile idei a căror potențialitate nu este pe deplin exploatată.

În anii 1860–1870, „roșiii" sunt un grup destul de sudat, cu o oarecare coerență în acțiunile întreprinse și în ideile pe care le vehiculează. Nu formează încă un partid politic în sensul modern al cuvântului. Cei ce strâng rândurile pentru a organiza evenimentele de la Ploiești și acțiunile antidinastice nu sunt

numeroși. Există însă cu certitudine, în anumite orașe, nuclee dure de oameni politici convinși în ale liberalismului *à la* 1848. Dovadă sunt cei de la Ploiești, o parte dintre notabilitățile orașului, C.T. Grigorescu, deputat și primar al urbei, Anton I. Arion, deputat și ministru al justiției în guvernele liberalilor radicali din anii 1867–1868, Radu Stanian, avocat, deputat și în mai multe rânduri primar, gazetarul Alexandru Candiano-Popescu[1], proaspăt demisionat din armată, preotul N. Ioachimescu etc.

Alexandru Candiano-Popescu are un rol de prim-plan în mișcarea de la Ploiești. Acesta este un motiv suficient pentru a-i dedica un întreg capitol. Însă mai există un motiv, la fel de important. În scrierile adversarilor conservatori, el este cel mai ridiculizat dintre personajele implicate în rebeliune. Pentru Caragiale, Candiano devine modelul de revoluționar exuberant, de comedie, în permanență luat în derâdere și incapabil de a duce ceva la bun sfârșit. Pe urmele lui Caragiale, nici istoriografia nu i-a rezervat un tratament mai serios, reducându-l la rangul de personaj pitoresc și neglijându-l. La fel sunt tratați și ceilalți ploieșteni activ implicați în evenimentul din 8 august, vajnici luptători liberali radicali. Împreună cu Candiano, ei dau culoarea locală a evenimentului. Dar nu numai. Candiano și ploieștenii își apără ideile cu seriozitate și cu convingere, idei împărtășite de cercurile mai largi liberale, democrate și republicane, care merită toată atenția cercetătorului. Avem astfel și posibilitatea de a înțelege practicile electorale ale vremii.

*

Partea întâi analizează ideile politice ale actorilor implicați direct în evenimentele din august 1870 și ale susținătorilor și adversarilor lor principali, pentru ca partea a doua să insiste asupra dimensiunii electorale și parlamentare a conflictului

1. Alexandru Candiano-Popescu (1841–1901) s-a născut la Lipia (în județul Buzău) și a absolvit Școala Militară de Ofițeri din București în 1857, ca sublocotenent de artilerie, parcurgând apoi ierarhia militară până la grad de căpitan.

politic. Vom vedea modul în care se manifestă ideile „roșiilor" în alt cadru, alegerile (cu precădere alegerile din Prahova) și parlamentul, precum și modul în care ei acceptă până la urmă un parlamentarism republican, atunci când criza constituțională se aplanează[1].

1. Cartea reia scurte fragmente din teza de doctorat nepublicată pe care am susținut-o în 2006 în cadrul Școlii Doctorale de Știință Politică la Universitatea din București. Am inclus și scurte analize reprelucrate din versiunea revizuită a tezei mele susținute la Universitatea din Bologna în 2007 și publicată în volumul *La construction politique de la nation. La nation dans les débats du Parlement de la Roumanie (1866–1871)*, Institutul European, Iași, 2009.

Prolog

1870 este un an foarte tensionat pentru principele Carol, an al violențelor verbale și fizice, an în care se vorbește despre abdicare și despre schimbarea regimului. Zvonurile cele mai alarmiste privind comploturi și conspirații zburdă liber în ziare și în depeșele diplomatice. Contestările la adresa principelui și a ideii de dinastie sunt numeroase și virulente. Proaspăta sa căsătorie cu Elisabeta de Wied în noiembrie 1869 și creșterea probabilității de a avea un moștenitor nu prea îndulcesc spiritele celor care-l contestă. Perioada de grație a domniei s-a încheiat. Rivalitățile între grupările politice sunt puternice. Consensul de la 11 februarie 1866 este dat uitării, coaliții de ieri sunt acum în competiție pentru a ajunge la guvernare. Constituția votată în vara lui 1866, nu fără discuții aprige în Constituantă, nu mai reușește să fie liantul între viziunile politice prea divergente. O singură convingere le mai apropie: mândria că documentul de la 1866 este prima constituție autohtonă, după ce toate textele de natură constituțională anterioare (Regulamentele organice de la 1832 și Convenția de la Paris de la 1858) au fost impuse de marile puteri[1]. Începutul anului 1869 aduce primele contestări ale dinastiei, după ce anii de început ai domniei lui Carol sunt relativ liniștiți.

---

1. Principatele, aflate sub suzeranitate otomană, sunt sub protectoratul Rusiei după 1829 și sub protecția colectivă a marilor puteri după 1856. Statutul dezvoltător impus de Cuza (prin lovitura de stat de la 2 mai 1864) este, sub aspect constituțional, o revizuire a Convenției de la Paris din 1858.

Reformele ambițioase și modernizatoare lansate de Carol hrănesc și ele din plin disputele. Tânărul principe de Hohenzollern a primit o educație militară în armata prusacă, una dintre cele mai puternice și mai organizate armate din Europa vremii. El are ambiția de a dezvolta armata micului stat al cărui tron ereditar i-a fost încredințat în mai 1866. Tot din dorința de a ridica România la nivelul țărilor „civilizate", ține cu orice preț ca statul să înceapă construcția de căi ferate. Aceste ambiții se lovesc însă de starea proastă a finanțelor publice.

Odată cu retragerea guvernului Dimitrie Gr. Ghika (Beizade Mitică) în ianuarie 1870, începe o perioadă de erodare a puterii și autorității lui Carol, în paralel cu accentuarea acțiunilor politice ale liberalilor radicali[1]. Conservatorii și moderații reintră acum în grațiile prințului. În 1870, Carol pare să-i prefere din în ce în mai mult pe moderații ambelor tabere, mai ales după ce se succedaseră trei guverne dominate de liberalii radicali și de Ion Brătianu, care a primit de fiecare dată portofoliul Internelor: guvernul Constantin Al. Kretzulescu (martie–august 1867), guvernul Ștefan Golescu (august 1867– aprilie 1868) și guvernul generalului Nicolae Golescu (mai–noiembrie 1868). Brătianu irită puternic cancelariile marilor puteri în perioada cât este ministru de interne, când administrația ia măsuri dure împotriva evreilor și a „vagabonzilor" străini. Alegerile pentru Adunarea Deputaților din martie 1869 au un rezultat tragic pentru „roșii", întrucât nu reușesc să obțină decât 10 mandate. În alegerile din mai 1870 pentru Cameră, ei obțin

1. Edda Binder-Iijima, *Die Institutionalisierung der rumaenischen Monarchie unter Carol I. 1866–1881*, R. Oldenbourg Verlag, München, 2003, p. 208. Este una dintre cele mai echilibrate analize ale contextului politic, ale actorilor, ale funcționării regimului și ale motivelor pentru care Carol intenționează să abdice în timpul crizelor din 1870–1871. Autoarea folosește și surse noi, iar pe cele cunoscute le reinterpretează. Apără și ea ideea că în spatele conspirației de la Ploiești se află radicalii, deși, scrie autoarea, probabil că între liderii radicalilor (cu precădere Brătianu) și membrii grupării au existat diferențe de opinie, iar Brătianu însuși nu ar fi fost favorabil schimbării regimului și revenirii la perioada de dinainte de 1866.

ceva mai multe mandate (32), dar sunt departe de a avea majoritatea. Guvernul format de Carol în aprilie 1870 este prezidat de Manolache Costache Epureanu (el cumulează și Internele), cu Alexandru Lahovari ministru al justiției. Este un guvern compus din tineri conservatori, drept care este numit „juna dreaptă" (sau, mai glumeț, „Cloșca cu pui", dat fiind că Epureanu, mai în vârstă, este poreclit „Cloșca", iar ceilalți miniștri se află la începutul carierei lor politice), deși lui Nicolae Blaremberg, întemeietorul „Junei drepte", i se refuză fotoliul de ministru. Ca toate guvernele de până acum, nu va avea o viață lungă: doar până în decembrie 1870. Conservatorii fideli lui Epureanu au o majoritate slabă și încearcă din greu să-și susțină ministerul[1].

Liberalii radicali munteni nu sunt chemați să formeze guvernul, pierd de altfel alegerile din mai 1870, dar rămân foarte activi. Ei sunt autorii agitațiilor antidinastice, supărați fiind că nu mai pot guverna și nostalgici după o iluzorie republică *à la française*. Radicalii sunt stăpâniți de puternica personalitate a ambițiosului Ion Brătianu, alături de care merg mână în mână fratele său Dumitru, frații Golescu, C.A. Rosetti și Eugeniu Carada. Ei sunt „roșiii", adică foștii pașoptiști, al căror vis de la 1848 se realizează doar parțial în 1866: un stat autonom, departe de a fi însă independent, și o constituție liberală care garantează un mare număr de drepturi. Un adversar liberal moderat îi descrie poate cel mai bine: „Mazziniști de dată veche, republicani-socialiști, conspiratori emeriți."[2] Mai tinerii Nicolae Fleva și Alexandru Candiano-Popescu li se alătură. Cu toții recunosc autoritatea cuplului Brătianu–Rosetti, ceea ce face din „roșii" cel mai disciplinat grup politic din acești ani. Mihail Kogălniceanu, Ion Ghica și cei din jurul lor păstrează, în liberalismul lor moderat, un fel de neatârnare și manifestă adesea o vădită aversiune față de „roșii".

---

1. Aici și în alte locuri mai departe, cu sensul arhaic, de „guvern", „cabinet", „consiliu de miniștri".

2. Ion Bălăceanu, *apud* Anastasie Iordache, *Instituirea monarhiei constituționale și a regimului parlamentar în România. 1866–1871*, Editura Majadahonda, București, 1997, p. 183.

Fracțiunea liberă și independentă, numită și „partidul profesorilor din Iași" și formată în ultimii ani ai domniei lui Cuza, este hrănită ideologic de un nucleu de profesori ieșeni formați la școala lui Simion Bărnuțiu[1]. Ea se pronunță pentru domnia autohtonă, apără idei democrate și republicane. Nu este singura purtătoare a discursului antisemit, chiar dacă se afișează ca atare. Fracțiunea este, de altfel, un partener destul de incomod pentru „roșiii" munteni, cei care caută colaborarea cu ieșenii în alegeri, dar sunt nevoiți să-i tempereze în timpul dezbaterilor parlamentare, fără să reușească de fiecare dată, întrucât vocile fracționiste sunt foarte active în ambele Camere. Grupul nu este numeros. El joacă astfel rolul de arbitru într-o Adunare lipsită de majorități, fragmentată, și ajută la formarea unei majorități fie la stânga, împreună cu radicalii, fie la centru, împreună cu moderații. Fracționiștii împărtășesc însă ideile principale ale radicalilor.

Dreapta este compusă din „vechii" conservatori în fruntea cărora se află Lascăr Catargiu, Dimitrie Gr. Ghika, Manolache Costache Epureanu și Petre Mavrogheni. Ei critică tocmai natura prea liberală a constituției și spun că România nu este încă pregătită pentru ea. „Junimea" este deja foarte activă, dar membrii ei nu s-au decis încă să intre în politică, cu excepția tânărului P.P. Carp, care devine ministrul afacerilor străine în guvernul condus de Epureanu.

Conservatorii, mai tineri sau mai bătrâni, și „Junimea" consideră că monarhia constituțională cu un principe străin este garanția stabilității, a ordinii interne și a autonomiei externe. Liberalii moderați din jurul lui Ion Ghica și D.A. Sturdza gândesc în termeni similari. Kogălniceanu împărtășește aceste idei până în 1870, se pare, când începe să critice persoana principelui, dar fără să revendice republica. Foștii pașoptiști și mai tinerii lor colegi acceptă însă monarhia ereditară în 1866 nu din convingere, ci din dorința de a garanta astfel viabilitatea

1. Emigrat din Transilvania, S. Bărnuțiu a fost profesor de drept la Iași din 1856 și până aproape de moartea sa (survenită în 1864).

statului român, iar începând cu 1869 devin antidinastici înfocați. Fracționiștii moldoveni sunt singurii din Constituanta din 1866 care își exprimă aversiunea față de prințul străin. În anii următori își afirmă explicit opțiunea republicană și luptă pe baricadele antidinastice cot la cot cu radicalii munteni. B.P. Hasdeu nu este un republican, el este un democrat antidinastic și adept al domniei pământene. Toți acești antidinastici se întâlnesc pe terenul liberalismului radical și democrat. Cartea aceasta este povestea opțiunii pline de pasiune pentru republică și pentru un regim „democrat" a acestor republicani din convingere și, pentru un scurt timp, monarhiști din necesitate.

În 1870, atmosfera de ostilitate față de Carol, față de monarhie și față de Prusia este rezultatul acțiunilor inițiate de liberalii radicali. Înfrângerile electorale pe care le suferă începând cu martie 1869, concomitent cu afirmarea grupărilor liberale mai moderate din jurul lui Mihail Kogălniceanu și, respectiv, Ion Ghica și, mai ales, dizgrația în care cad din cauza presiunilor externe exercitate asupra lui Carol în urma legislației și a măsurilor administrative antisemite formulate de ei în anii 1867–1869 îi determină să se considere în opoziție și să întreprindă acțiuni ce depășesc limitele constituționale: prin presă (în special *Românul*, *Perseverența*, *Democrația*, *Dreptatea*, *Ghimpele*, *Traian*), agitații și dezbateri publice creează o stare de nemulțumire cu precădere în orașe, se declară adepți ai ideilor republicane și colaboratori ai comitetelor republicane europene, sprijină acțiuni sedițioase din statele vecine și fac presiuni asupra lui Carol pentru a fi rechemați să formeze guvernul. Frații Brătianu, prin vizitele lor repetate la Paris în 1869, hrănesc zvonurile privind sprijinul pentru o iminentă conspirație. Rezultatul acestor eforturi devine vizibil în vara anului 1870, când se fac auzite propuneri explicite de schimbare a regimului. „Roșiii" și fracționiștii moldoveni critică în mod deschis dinastia și principele, acuzându-l pe acesta că-și depășește prerogativele prin amestecul său în luptele dintre diferitele grupări politice. „Prusacul" devine un termen peiorativ (mai ales că și Franța s-a distanțat de

Prusia începând cu 1866, după ce aceasta din urmă a învins Austria la Sadova). În anii 1869–1871, radicalii munteni își dau silința în parlament să ducă la bun sfârșit, cel puțin la nivel oratoric, separația dintre națiune și domn, după ce, în primii săi ani de domnie, vedeau în Carol calea cea mai potrivită pentru stabilitatea politică internă și externă (inclusiv recunoașterea României de către marile puteri), pentru modernizare și o poartă spre autonomie și spre independență. Acestea sunt principalele motive pentru care ei pledează în 1866 în favoarea ralierii întregii națiuni în jurul tronului încredințat unei dinastii străine, devenită, pentru scurt timp, și un instrument de coeziune internă. Însă în 1870, mai ales după episodul de la Ploiești, tensiunile sunt atât de mari, încât Carol începe să se gândească în mod serios la abdicare.

Existența, după 1866, a unei partide a pretendenților la tron din vechile familii domnitoare (suspectat de asemenea veleități este și Ion Ghica[1]) nu aplanează nicidecum tensiunile. Cum nu ajută nici atacurile la adresa prințului, acuzat că urmărește „prusianizarea" armatei. Nici acuzațiile liberalilor radicali și ale „junei drepte" la adresa comportamentului autoritar al prințului, suspectat adesea că-și depășește prerogativele constituționale. Intervențiile repetate ale lui Carol pentru sprijinirea unor coaliții guvernamentale instabile, fără susținere parlamentară, începând cu iarna 1869–1870, dau oarecare substanță acuzelor de „domnie personală"[2].

Fostul domnitor Alexandru Ioan Cuza trăiește în exil la Paris, Viena și Wiesbaden. Însă în 1870 mai are în țară numeroși susținători. În ianuarie este ales deputat de Mehedinți, dar refuză mandatul. El este în viață și totuși face parte deja din istorie, întrucât diferitele grupări politice scriu deja istoria domniei sale

1. În 1866 trăiesc încă șase foști domnitori și aproximativ 20 de fii, fiecare cu propriile-i ambiții. A se vedea Ioan Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866–1947)*, ed. a II-a, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 51.

2. Keith Hitchins, *România. 1866–1947*, trad. de George G. Potra și Delia Răzdolescu, Humanitas, București, 1996 [1994], p. 45.

și o interpretează pentru a-și justifica opțiunile politice și instituționale ale prezentului. Nuanțele sunt numeroase în tabăra procuziștilor, ca și în cea a anticuziștilor.

Parlamentul este instituția reprezentativă cea mai importantă. Domnul are și el inițiativă legislativă, însă nici o lege nu este adoptată în afara parlamentului. Aici au loc dezbateri vii și competiții oratorice uneori furtunoase[1]. Regimul constituțional liberal din 1866 recunoaște autonomia parlamentului, care își aprobă propriul regulament de funcționare și verifică alegerile și mandatele deputaților și senatorilor aleși. Regula clasică a regimului parlamentar – guvernul este o emanație a parlamentului – e adesea încălcată, majoritatea fiind expresia voinței guvernului, astfel: Carol provoacă demisia guvernului, formează un nou guvern și apoi dizolvă parlamentul; în alegerile care urmează, noul guvern își asigură majoritatea (adesea prin violență și presiuni). Alegerile sunt mereu agitate și pline de patimă, iar rivalitățile locale sunt puternice. Alegerile permit obținerea puterii politice. În aceeași măsură însă, ele deschid calea spre numiri și funcții. Ideile politice hrănesc competiția electorală în aceeași măsură în care o fac și dorințele de obținere a unor numiri. Alegerile fac și desfac carierele politice. În acești ani de dezvoltare a instituțiilor, numărul funcționarilor crește vertiginos de la an la an, iar numirile în administrație nu se fac prin concurs și în baza unor reguli transparente, ci prin favoruri și protecții politice. Acești „proletari ai bugetului" vor fi în curând ținta criticilor aprige ale publiciștilor și scriitorilor. Nu este de mirare, așadar, că alegerile sunt competiții atât de contestate: ele concentrează toate mizele și așteptările politice. Nu sunt de mirare nici frecventa schimbare a guvernelor și numeroasele alegeri anticipate.

Intervenția prințului prin desemnarea unui președinte al Consiliului de Miniștri are menirea de a disciplina activitatea

1. Anii 1866–1871 sunt, probabil, perioada în care libertatea parlamentară este cea mai mare. A se vedea Paul E. Michelson, *Conflict and Crisis*, ed. cit., pp. 223–224.

electorală, întrucât noul guvern are misiunea de a organiza alegerile. Cu toate acestea, între 1866 și 1871, perioadă de conflictualitate majoră, grupurile politice au dificultăți în a-și construi majoritatea în legislativ, rezultatul alegerilor este mai puțin previzibil, iar structura Camerelor este uneori compozită. Lucrurile vor sta altfel după consolidarea regimului și a alternanței la putere, pe care Carol o va impune ca o cvasiregulă: din 1881 până în 1914, nici un guvern desemnat de rege nu a pierdut alegerile pe care le-a organizat[1].

„Partidele" din 1870 nu sunt partidele pe care le cunoaștem astăzi. „Partid" este folosit ca sinonim pentru „facțiune" și are o conotație negativă. Până în anii 1880, conotația pozitivă a partidelor politice este o excepție, iar „partid" sau „facțiune" înseamnă dezordine, parțialitate, discordie și perturbarea atât de mult doritului consens național. Facțiunile sunt văzute ca expresii ale unor conflicte personale și ale unor pasiuni, ale unor interese egoiste și contrare binelui public. Sunt considerate semnul concurenței sterile între coterii și dovada dereglării socialului și a corupției vieții politice[2]. Ele sunt și dovada absenței armoniei și a unității. Întreaga presă a vremii exprimă această viziune asupra partidelor.

Până în anii 1880, termenul de „partid" desemnează grupuri de indivizi activi în parlament, în guvern și în presă, curente de opinie și tendințe. Afilierile politice nu sunt fixe și nu sunt mereu ușor de identificat, chiar dacă diviziunea „stânga"/„dreapta" este acceptată ca principiu de toți. Ea face trimitere aproximativ la binomul „progres" și „reacțiune". Termenii „liberal" și „conservator" sunt prezenți în vocabularul politic începând

1. Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 111.

2. Este viziunea veche, tradițională asupra partidelor ca facțiuni, fără referință la o structură organizațională. A se vedea Giovanni Sartori, *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*, vol. I, Cambridge University Press, Cambridge, 1976, p. 25, și Pierre Rosanvallon, *Le peuple introuvable. Histoire de la représentation démocratique en France*, Gallimard, Paris, 1998, pp. 227–230.

cu anii 1860, iar parlamentarii nu ezită să dea o etichetă propriului lor grup sau adversarilor lor. Facțiunile se constituie în jurul unor personalități. Fidelitatea față de o persoană este la fel de importantă, dacă nu chiar mai importantă, ca atașamentul față de o idee. Adesea convingerile fluctuează în funcție de poziția adoptată în timpul unei dezbateri în jurul unei chestiuni specifice în parlament și în presă. Reorientările oamenilor politici, alianțele și diviziunile sunt adesea surprinzătoare și schimbătoare.

Libertatea presei este deplină în acești ani. Numeroase ziare văd lumina zilei. Calomnia se pedepsește, desigur, însă ziariștii care sunt acuzați și chiar condamnați – precum unul dintre actorii principali ai dramei ploieștene, Alexandru Candiano-Popescu – revin la cuvântul scris prin scoaterea unui nou ziar, cu o altă denumire, dar apărând aceleași idei. Efervescența presei este în contrast cu numărul mic al cititorilor. Dimensiunea redusă a opiniei publice este oarecum compensată prin aceea că ea îi include pe cei care au drept de vot, deși puțini la număr din cauza censului ridicat (câteva zeci de mii de alegători direcți și indirecți). Votul fiind limitat, alegătorii sunt împărțiți în patru colegii electorale în funcție de venitul lor și de impozitele pe care le plătesc. Votul este înțeles ca o funcție, nu ca un drept. Cetățenii au datoria de a alege reprezentanți capabili, acesta este sensul gestului electoral. Și nu oricine are capacitate de vot, ci doar cetățenii bogați, educați, profesiunile liberale, marii proprietari și comercianții. Capacitatea este un indiciu al proprietății, dar și al nivelului de educație (sau de „inteligență"). Nu există în acești ani apărători ai votului universal masculin. Oamenii politici nu acceptă egalitatea politică a indivizilor alegători, întrucât sunt convinși de legitimitatea sistemului electoral ierarhizat (vot direct și indirect în colegii, în funcție de venituri). Ei spun că nivelul precar de instrucție al societății românești nu-i permite încă să acceadă la vârsta individului-cetățean și a egalității politice a indivizilor și că „clasele mai luminate" trebuie să depună eforturi pentru a o educa și pentru a canaliza voința populară ignorantă. Libertatea de vot este

deocamdată doar un potențial. Pe lângă nemulțumirea față de existența Senatului, radicalii munteni critică și constituția pentru cuprinderea insuficientă a colegiului III electoral, care, în ochii lor, trebuie să includă cât mai mulți dintre alegătorii orașelor, baza lor electorală principală[1].

„Chestiunea evreiască" ia naștere în timpul dezbaterilor furtunoase din Adunarea Constituantă din vara anului 1866, când se adoptă articolul 7, ce prevede că numai străinii de rituri creștine pot dobândi împământenirea. Articolul va deveni o ipotecă politică și socială grea pentru clasa politică timp de decenii. Evreul întruchipează străinul prin excelență, care prin prezența sa perturbă omogenitatea națională pe care foștii pașoptiști vor cu orice preț s-o atingă. Acuzația aruncată evreilor, că reprezintă o primejdie pentru naționalitatea românilor din cauza numărului lor mare și din cauza neasimilării (pentru că sunt prea diferiți), este repetată în mod constant. Naționalismul și xenofobia nu sunt, așadar, deloc străine stării de spirit din acești ani. Ele acompaniază marile reforme instituționale de construcție a statului și a națiunii. Liberalii radicali și fracționiștii sunt adepții acestui protecționism etnic și dispuși să limiteze drepturile străinilor și amestecul lor în afacerile interne printr-o legislație favorabilă românilor și intolerantă față de străini. Antisemitismul lor este și semnul unei dorințe de revanșă față de străinii puternici din trecut și din prezent care fac presiuni asupra guvernelor. El exprimă și xenofobia isterică a „roșiilor" în dorința lor de a obține recunoașterea statului român de către marile puteri.

În 1870, tânărul stat al principelui de Hohenzollern navighează cu dificultate printre incertitudinile politicii internaționale și strategiile marilor puteri din regiune, încercând să-și afirme autonomia, dacă nu și suveranitatea. Diversele grupări politice privesc cu atenție deciziile marilor puteri. Liberalii radicali au ochii ațintiți cu precădere asupra Franței. Prusia duce

1. Vom reveni pe larg asupra derulării alegerilor și împărțirea pe colegii în partea a doua, în special secțiunea „Conflictul electoral".

greul unificării germane, însă are în persoana lui Otto von Bismarck o mână de fier. Rusia depune numeroase eforturi pentru a redeschide „chestiunea orientală" și nu-și ascunde ambițiile privind Marea Neagră. Imperiul Otoman nu mai este ceea ce a fost, se află în plin proces de modernizare, dar dorește să-și mențină capacitatea de control asupra Balcanilor și asupra Principatelor. Imediat după instalarea sa pe tron, Carol merge la Constantinopol pentru a obține recunoașterea sa de către sultan. Deplina independență este ambiția sa, singurul statut pe care îl vede potrivit pentru rangul său de prinț al unei mari case regale europene. Fiecare discurs pe care Carol îl pronunță la deschiderea sesiunii legislativului este o dovadă a dorinței sale arzătoare de a vedea recunoscute atribuțiile regaliene ale noului stat.

Fanatismul pe care „roșiii" îl demonstrează în acțiunile și în retorica lor pentru recunoașterea capacității statale interne și externe face ca prințul să-i prefere în primii ani de domnie. Însă aceeași intransigență a radicalilor îl determină pe Carol să se distanțeze de ei la sfârșitul anului 1868, mai ales după ce marile puteri fac presiuni asupra sa în acest sens. Intransigența lor trebuie înțeleasă și prin prisma situației vecinilor Principatelor. „Roșiii" știu prea bine că alte mici națiuni din cadrul Imperiului Otoman nu au o autonomie atât de mare. Ele depind fie de Poartă în mod direct, precum bulgarii, fie de marile puteri și de socotelile lor geopolitice, precum grecii.

1870 este și anul Războiului Franco–Prusac. Deși începând cu 1860 adopta o direcție mai liberală, regimul autoritar cezarist al lui Napoleon III controlează în continuare presa și limitează drepturile publice. În vreme ce opoziția republicană și liberală contestă aspru regimul, împăratul nu reușește să-și ducă la bun sfârșit nici politica externă ambițioasă, în condițiile în care Prusia se afirmă ca mare putere continentală. Pe tot parcursul anului 1870 și mai ales după înfrângerea Franței, campania antidinastică a radicalilor munteni este continuată cu îndârjire, sentimentul public fiind ușor de speculat în clipele când pe tronul României stă un „prusac" și pe când inima țării este

alături de „gintele latine". Sentimentul public, mai ales cel din orașe, este cu precădere filofrancez, copiii, în joaca lor, pun în scenă luptele[1], lumea plânge pe ruinele Franței și ura împotriva „neamțului" crește.

Situația din marele imperiu dualist îngrijorează pe toată lumea în 1870. Iredentismul nu este încă la ordinea zilei, deși se aud voci puternice în acest sens în tabăra „roșiilor". *Realpolitik* se impune deocamdată față de Austro-Ungaria, dată fiind precaritatea situației interne a statului român, care este departe de a-și fi consolidat atribuțiile regaliene. Datoria este uriașă, bancherii occidentali dau împrumuturi cu dobânzi usturătoare, tânărul stat nefiind capabil să ofere suficiente garanții de stabilitate și de dezvoltare. Memoriile principelui Carol vorbesc în acești ani numai despre dezastrul financiar al țării.

Ploieștiul ocupă în 1870 un loc de frunte în viața economică și comercială, după unele estimări locul patru după București, Craiova și Brăila. Exploatările de petrol și de păcură sunt deja destul de dezvoltate. Prima rafinărie modernă de petrol și „fabrică de gaz" din România se pare că a fost fondată în oraș la 1857. În 1870 orașul este deja capitala aurului negru, chiar dacă agricultura este ocupația economică predominantă în Principate, iar industrializarea nu este încă demarată. Ploieștiul este și un centru comercial important în zonă, având în jur de 25 000 de locuitori, o cifră semnificativă pentru acele timpuri. Și iată că tocmai în jurul acestui oraș converg mai toate contestările din primii ani ai monarhiei constituționale și cele mai înfocate dezbateri politice.

1. Este mărturia Sabinei Cantacuzino, fiica lui Ion Brătianu, care se joacă de-a Franța, România și Prusia cu frații ei; Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei Ion C. Brătianu*, vol. I, îngrijire de ediție, studiu introductiv și note de Elisabeta Simion, Albatros, București, 1993 [1933], p. 41 (ediția a III-a, revăzută, Humanitas, București, 2013).

PARTEA I

„Republica de la Ploiești"

În vara lui 1870, puțini pleacă liniștiți la băi, în ciuda căldurii. Presa nu pleacă în vacanță. Atmosfera trebuie să fi fost foarte încărcată din cauza veștilor de pe frontul franco–prusac și a manifestațiilor de simpatie în favoarea Franței. Dar și din cauza tensiunilor acumulate în politica internă și a zvonurilor de „conspirație", care circulă neîngrădit[1]. Contemporanii ne spun că orașele sunt în fierbere, la propriu și la figurat. Consulul francez de la Iași informează alarmat pe parcursul primăverii și al verii că „roșiii" intenționează să proclame republica democratică și socială, integrând-o în „republica universală", și să-l răstoarne pe Carol[2].

„Rebeliune", „criminală întreprindere", „copilărie", „ștrengărie", „serbare națională", „atentat", „procesiune a poporului", „trădare către națiune", „revoluție", „complot", „răscoală", „tulburare", „un act atât de izolat", „mișcare spontană", „avortul conspiratoriu", „bazaconia din Ploiești", „cei 30 de haiduci din Ploiești", „nechibzuita revoltă", „curios incident" – sunt doar câteva dintre expresiile folosite pentru a descrie evenimentul din ziua de 8 august[3].

---

1. „Niciodată violența luptelor politice nu ajunsese la acel diapazon" – este comentariul Sabinei Cantacuzino, *op. cit.*, p. 41.

2. Apostol Stan, *Grupări și curente politice în România între Unire și Independență (1859–1877)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 290; Sorin Liviu Damean, *Carol I al României*, vol. I, *1866–1881*, Paideia, București, 2000, pp. 122–124.

3. Mihail Sevastos, *Monografia orașului Ploiești*, Tiparul „Cartea Românească", București, 1937. Pentru desfășurarea evenimentelor și pentru judecată, a se vedea și N.I. Simache, „Mișcările din Ploiești. 1869–1870",

El se vede prin prisma interpretărilor pe care i le-au dat diferiții actori ai vremii. „Rebelii", după cum îi va numi acuzarea pe autorii mișcării, nu ezită să-și descrie acțiunile într-un registru cvasieroic. Guvernul și acuzarea nu-și economisesc însă eforturile pentru a minimaliza episodul, pentru a sublinia contradicțiile din declarațiile și din acțiunile „rebelilor", pentru a pune în evidență lașitățile din comportamentul lor după ce sunt arestați și, mai ales, pentru a demonstra că lovitura a fost premeditată. Restituirea acestei polisemii narative este importantă întrucât ne permite să înțelegem semnificațiile acțiunilor actorilor implicați și, mai ales, ideile lor politice.

În ajunul zilei cu pricina avuseseră loc două întâlniri pregătitoare. Prima întâlnire a „roșiilor" locali are loc în casa deputatului colegiului III Constantin T. Grigorescu (în strada care astăzi îi poartă numele), când căpitanul Alexandru Candiano-Popescu le aduce la cunoștință conspiratorilor prezenți – Radu Stanian, Stan Popescu, preotul Nicolae Ioachimescu, locotenentul Comiano, Dumitru Călinescu, Titu Bălăceanu, Petre Apostolescu, Guță Antonescu Grădinaru – că „în curând" va primi indicații de la București și va putea vorbi deschis despre „adevăratul" scop al întâlnirii. Deputatul Grigorescu, un spirit ceva mai prevăzător, pare să le fi propus să aștepte declanșarea evenimentelor și în celelalte orașe. Și se pare că cel care și-a

---

în *File din trecutul istoric al județului Prahova*, Comitetul de cultură și artă al județului Prahova, Muzeul de Istorie al Județului Prahova, 1971, pp. 127–148; Mircea Alexandrescu, Gabriel Mihăescu, „Câteva documente inedite privind mișcarea revoluționară din august 1870 de la Ploiești", *Studia Valachica. Studii și materiale de istorie și istorie a culturii*, Târgoviște, 1970, pp. 279–284; Mihail Polihroniade, Alexandru-Christian Tell, *Domnia lui Carol I*, vol. I, *1866–1877*, Vremea, București, 1937, pp. 253–255; Gheorghe Cristea, „Conspirația «republicană» din august 1870", *Studii. Revistă de istorie*, vol. 22, nr. 2, 1969, pp. 231–247; Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. I, *1871–1877*, ediție îngrijită de Aristița și Tiberiu Avramescu, Eminescu, București, 1987 [1927], pp. 16–18 (ediția a III-a, revăzută și întregită, Humanitas, București, 2014). Pe parcursul întregii cărți, am păstrat datele pe stil vechi, din calendarul iulian.

impus punctul de vedere a fost Candiano-Popescu, mai revoluționar și mai combativ de felul lui, pentru trecerea imediată la acțiune. După încheierea acestei prime întâlniri, Radu Stanian îi cere locotenentului în retragere Comiano să cumpere stofă pentru confecționarea drapelului tricolor ce urma să fie purtat a doua zi pe străzile orașului.

Steagul tricolor este cusut în aceeași seară în timpul celei de-a doua reuniuni a acelorași conspiratori în casa lui Radu Stanian. În baza celor ce i-au fost transmise de la București, Candiano-Popescu expune planul conspirației: domnitorul urmează să fie detronat în cursul nopții; orașele mari se vor răscula în cursul zilei de 8 august; armata va colabora cu rebelii; marile puteri ar fi dat guvernului garanții că nu vor reacționa; la București se va crea o regență. Candiano-Popescu distribuie apoi rolurile pentru a doua zi, anunță, de asemenea, că este numit prefect, iar Stan Popescu, polițai al orașului, îl recheamă în activitate pe locotenentul în retragere Alexandru Comiano și îi cere să îmbrace uniforma de ofițer. După ce Candiano-Popescu descrie semnalele care vor anunța începerea mișcării, fixată la ora 3 în zori – și anume, trâmbițele gărzii orășenești recent desființate și clopotele bisericilor –, conspiratorii se despart la miezul nopții.

În timpul nopții agitația este mare. Pentru a abate atenția, Stan Popescu, Radu Stanian, Petre Apostolescu, Titu Bălăceanu și Gheorghe Kirițescu își petrec noaptea la hotelul „Moldavia" în compania lăutarilor, până la sunetul trâmbițelor și al clopotelor. Cu siguranță că petrecerea se lasă cu destul de multă băutură. Tănase Antonescu, ulterior pus și el sub acuzare, este cel care primește misiunea să tragă clopotele de la biserica Bunavestire ca să dea semnalul conspiratorilor. Șefii gardiștilor de noapte le cer oamenilor să le jure credință, apoi îi organizează în două cete pentru arestarea polițaiul orașului, A. Teodorescu, și a directorului prefecturii, C. Ruban (care ține locul prefectului absent). A. Teodorescu îi va povesti procurorului că, trezit fiind din somn pe la 2 noaptea, a văzut că membrii gărzii orășenești i-au înconjurat casa, „toți cu ciomege în mâini". A stat

arestat în casă de dimineață până la miezul nopții de 8 spre 9 august. Pe la orele 10 dimineața a aflat că „a căzut domnitorul" și că „s-au luat toate autoritățile de către liberali"[1]. În declarația dată procurorului, C. Ruban spune că a fost trezit pe la 6-7 dimineața de un mare zgomot și a văzut „pe platoul cazărmii mulțime de popor aglomerată, cu muzică și cu Candiano, călare, în capul lor făcând tot felul de strigări și cu stindardul tricolor alături". El va preciza că gardiștii aveau în mâini ciomege, săbii și puști când i-au înconjurat casa ca să-l aresteze. A stat arestat în casă până la 9 seara, când a venit tatăl lui de la București deoarece aflase că e arestat și că e revoluție. Tatăl lui l-a informat că la București nu s-a întâmplat nimic, fiind cel dintâi care a adus această veste în Ploiești. Și tot tatăl lui, văzându-i casa înconjurată de gardiști, a fugit la cazarmă, l-a informat pe maiorul Polizu că totul este o minciună și l-a eliberat din arest împreună cu soldații. Directorul prefecturii nu ezită să declare că a avut un rol-cheie în arestarea rebelilor.

Evenimentele petrecute în timpul nopții la telegraf sunt însă cele mai importante pentru desfășurarea ulterioară a evenimentelor. Guță Antonescu îi organizează pe grădinarii care se adună în piața de legume. Li se alătură în piață la ora hotărâtă locotenentul Comiano îmbrăcat deja în uniformă (și având o armă primită de la deputatul Grigorescu), iar pe drum și niște oameni care îi așteptau la biserica Sf. Ioan. Se duc cu toții la telegraf pe la trei și jumătate dimineața, să fi tot fost 40-60 de inși, ne spun sursele vremii. Guță Antonescu și oamenii săi îl amenință cu arma pe oficiantul telegrafului, Gr. Iorgulescu, îl anunță că domnitorul a fost detronat, că s-a format regența și îl pun sub pază, întrucât încearcă să sară pe fereastră. Oficiantul va povesti ulterior că răzvrătitorii erau beți și că au cerut mâncare și bătură, după care s-au îmbătat „de-a binelea" și au adormit. Telegrafistul Iorgulescu reușește astfel să se apropie de aparate pe la ora cinci dimineața și să cheme oficiul central de la

1. Procesul-verbal al procurorului, *apud* Mircea Alexandrescu, Gabriel Mihăescu, *op. cit.*, pp. 281–282.

București, care îi comunică că acolo este „pace și liniște". El îi povestește de asemenea prim-ministrului Manolache Costache Epureanu, pe care îl trezește din somn, tot ce știe despre cele întâmplate în Ploiești.

După ocuparea telegrafului, Comiano și Stan Popescu veghează ca telegrama, scrisă de Candiano-Popescu ceva mai devreme, să fie transcrisă astfel încât să pară autentică, după care locotenentul i-o duce lui Candiano în piața principală.

În dimineața zilei de 8 august, „la jumătatea postului Sfintei Marii", țin să precizeze unele surse, totul se derulează conform planului. Străzile orașului sunt împânzite de lume. La sunetul clopotelor trase de gardiști, mulțimea (în jur de 3 000 de oameni, se pare) se adună în piața principală, unde Candiano-Popescu citește pretinsa telegramă sosită de la București și semnată de I. Brătianu, ministrul de război. Iată conținutul telegramei, așa cum apare în actul de acuzare (și care s-a găsit la domiciliul lui Candiano în urma percheziției ulterioare): „Prefect Candiano. Ploiești. Vă anunț definitivul succes al libertății pe tot teritoriul României. Din înaltul ordin al regentului, primiți jurământul funcționarilor civili, precum și trupei militarilor de acolo. Nesupunerea considerată de înaltă trădare către națiune. Ministru Brătianu." Dacă ar fi să-i dăm crezare lui Nicolae Fleva – conform discursului său de apărare a acuzaților în timpul procesului de la Târgoviște –, „cetățenii din mulțime nu mai puteau înăbuși acest sentiment de bucurie în inima lor" și au început să strige „Ura! Am scăpat de nemți!" (strigăt menționat și de actul de acuzare). După citirea telegramei ce a stârnit uralele mulțimii, Candiano-Popescu, călare, însoțit de locotenentul Comiano, de Stan Popescu, proaspăt numit polițai al orașului, și de preotul Ștefan Dinicescu, îmbrăcat în odăjdii și cu crucea în mână, se îndreaptă spre primărie. Alaiul se formează aici, având în frunte pompierii (încazarmați la primărie) și muzica gărzii naționale. Tricolorul este purtat de Titu Bălăceanu. Vedem că stilistica procesiunii este republicană: tricolorul, cocarda în piept, distribuirea de arme și înarmarea „poporului", încercarea de fraternizare cu armata, defilarea gărzii naționale.

Alaiul pornește pe uliță și se îndreaptă spre cazarma dorobanților. Mulțimea năvălește în cazarmă, iar Comiano, după ordinul lui Candiano și al lui Stan Popescu, îl obligă pe sergentul Sava Constantinescu să deschidă magazia de arme. Unele surse țin să precizeze că alaiul nu întâmpină nici o rezistență. Se împart 90 de săbii, 20 de puști și leduncl (sunt cifrele menționate în actul de acuzare). Se pare că la ora 7 și jumătate cazarma este deja luată. Mulțimea pleacă apoi strigând „Ura, să trăiască prefectul Candiano!" și se oprește la temnița orașului pentru a elibera doi prizonieri politici, șefii gărzii orășenești – Ilie Trăsnea și Ghiță Ștefănescu –, arestați preventiv încă din timpul alegerilor din mai 1870, în urma conflictului dintre gardă (ulterior dizolvată) și armată (vom reveni asupra acestui episod controversat). Preotul Ștefan Dinicescu primește jurământul dorobanților de serviciu la temniță, pe care îi obligă, așa cum scrie acuzarea, să jure credință noului guvern.

Convoiul se duce și la cazarma infanteriei. Maiorul Polizu, comandantul trupelor, refuză să jure credință noilor autorități și noului prefect, în ciuda somației lansate de Candiano. Acesta încearcă să-i facă pe soldați să fraternizeze cu poporul, însă, așa cum scrie acuzarea, „în fața atitudinii energice a d-lui Polizu, a fost nevoit a se retrage". Ceva mai devreme, Dumitru Călinescu, însărcinat cu o seară înainte cu arestarea maiorului Polizu, se duce la cazarmă cu revolverul la brâu ca să-și îndeplinească sarcina, însă nu are „curajul să execute misiunea ce i se dăduse, căci a plecat fără nici un rezultat" – așa comentează actul de acuzare.

Mulțimea se îndreaptă apoi din nou spre primărie, unde Candiano-Popescu ține un discurs. Tot aici se distribuie mulțimii arme (Costache Moldoveanu Birjaru este însărcinat să facă acest lucru), cocarde, vin și pâine. Cocardele sunt împărțite de Tache Drăghiceanu. Acuzarea susține că puști, 20 la număr, au fost distribuite și în mahalaua Sf. Vasile de către Tudor Ion, puști depozitate, la ordinul lui Candiano, la Gheorghe Popescu. Tot acuzarea precizează că mai mulți rebeli erau înarmați cu săbii

și cu pușți și că frizerul D. Rădulescu a fost însărcinat să împartă săbii oamenilor.

Candiano-Popescu primește jurământul funcționarilor prefecturii, își numește noii subprefecți, șase la număr (printre care Titu Bălăceanu și S. Drăghicescu), și dă primele ordine administrative (predarea cancelariilor vechilor subprefecți către cei proaspăt numiți, aducerea primarilor la Ploiești). La telegraf, în jurul orei 9, Candiano îi cere telegrafistului Iorgulescu să transmită două telegrame pe care le semnează în noua sa calitate de prefect: una cu destinația Predeal și alta cu destinația Pesta (mai precis, ziarul *Albina* din Pesta). Ambele anunță răsturnarea principelui Carol, regența și guvernul provizoriu, iar cea trimisă comandantului garnizoanei din Predeal cere și concentrarea urgentă a grănicerilor și deplasarea lor la Ploiești în 24 de ore. Chiar amenințat fiind cu revolverul de Candiano însuși – cel puțin așa scrie Sevastos –, telegrafistul reușește să trimită simultan la oficiul din București și din Predeal telegrama care cere concentrarea grănicerilor și să adauge că telegrama conține fapte neadevărate și deci să nu i se dea curs. Astfel este înștiințat guvernul despre cele petrecute la Ploiești.

Pe la orele 13, Candiano-Popescu dictează o depeșă (redactată de Dimitrie Călinescu), semnată de I. Brătianu, ministrul de război, prin care îi cere maiorului Polizu să se supună ordinelor sale ca nou prefect și să supună armata guvernului provizoriu. Citind telegrama pe care i-o înmânează Gh. Lăzărescu, maiorul Polizu, după cum va mărturisi ulterior, bănuiește însă că este falsă și nu-i dă curs.

Eugeniu Carada sosește în oraș doar în cursul zilei. Actul de acuzare precizează că „nu s-a dovedit că el ar fi avut vreo înțelegere prealabilă cu Candiano", însă, aflând ce se petrece la Ploiești, „a venit și a dat concursul său criminalei întreprinderi a lui Candiano". Carada ar fi declarat la sosirea sa la Ploiești că „în București s-a făcut". Carada merge cu locotenentul Comiano la telegraf. Cei doi cer în numele guvernului liniile Tecuci și Brăila pentru a declanșa mișcarea și în aceste orașe și trimit la Tecuci următoarea depeșă: „Ploiești, Pitești,

Râmnicu-Vâlcea, Craiova, Brăila, Turnu Severin în revoltă; Bucureștii în picioare. Ce e în Moldova?" Nu primesc însă nici un răspuns. Devine astfel clar că fusese vorba de o mișcare ce ar fi trebuit să cuprindă toată țara.

Înțelegând că în celelalte orașe nu s-a întâmplat nimic și că guvernul a fost înștiințat de telegrafiști despre cele petrecute la Ploiești, Candiano-Popescu și locotenentul Comiano pleacă spre Buzău, iar ceilalți complotiști părăsesc și ei orașul și se ascund. În aceeași seară maiorul Polizu face primele arestări și un batalion trimis de la București, sub comanda maiorului August Gorjan, ajunge în Ploiești noaptea, spre ora 11. Maiorul Gorjan va declara în depoziția înregistrată la Tribunalul Prahova[1] că în acea noapte s-a dus la stația telegrafică să se încredințeze că soldații pe care îi trimisese au reușit s-o ocupe. Vreo treizeci de revoluționari au opus rezistență, spune el. Cei 15 soldați i-au somat să se predea, însă revoluționarii nu s-au supus. Prin urmare, au fost atacați cu baionete, unii au fost răniți chiar, au fugit pe fereastră și au lăsat armele. Doi fugari au fost prinși în pod, unde apucaseră să se ascundă. Chiar dacă cei doi au negat că ar fi avut legătură cu „ceilalți", au fost arestați și duși la cazarmă.

Deja pe 8 august la amiază, prim-procurorul Tribunalului Ilfov îi cere judecătorului de instrucție să deschidă de urgență o anchetă „având în vedere crima încercată astăzi la Ploiești în contra securității interioare a statului"[2]. Începând cu seara zilei de 8 august și în zilele următoare, sunt arestate sute de persoane, participanți direcți sau indirecți la eveniment. Cifrele fluctuează de la o sursă la alta. Peste 160 de cetățeni și 45 de gardiști sunt arestați la Ploiești. Preotul Ștefan Dinicescu este dus pe străzi în bătaie. Se pare că în gara București sunt arestați toți călătorii veniți cu trenul de la Pitești și de la Craiova

1. *Apud* Mircea Alexandrescu, Gabriel Mihăescu, *op. cit.*, p. 283.

2. Radu-Dan Vlad, „Procesul de la Târgoviște al mișcării antidinastice din 8 august 1870", *Revista de istorie*, tom 35, nr. 8, 1982, pp. 909 și 903–916.

și tot la București sunt emise 39 de mandate de aducere (nu de arestare) pentru „complicii la acel fapt". Ion Brătianu, generalul N. Golescu (fostul locotenent domnesc), B.P. Hasdeu, maiorul Radu Mihai, maiorul C. Pilat, Constantin Ciocârlan (membru al redacției *Românului*), printre alții, sunt arestați. Se emit mandate și contra lui C.A. Rosetti și a lui Ion Ghica. Acesta din urmă, lipsind atunci din Capitală, scapă de neplăcerile unei detențiuni preventive și, imediat după eveniment, se disculpă oficial, deși se pare că era la curent cu întreaga acțiune[1]. Cu puține excepții, fiecărui acuzat arestat la București i se pun aceleași întrebări[2]: unde a fost în ultimul timp, în București sau în „voiaj"? Cu cine a avut întâlniri? Ce știe despre cele întâmplate la Ploiești? Îl cunoaște pe Al. Candiano? În ce relații este cu el? A fost la Eugeniu Carada sau la C. Ciocârlan în zilele de 6 și 7 august? Îl vizitează pe C.A. Rosetti? Unde se află C.A. Rosetti, de când și cu ce scop a plecat în străinătate? Răspunsurile nu par să fie prea concludente, nici depozițiile martorilor. O bună parte dintre cei arestați sunt eliberați fie imediat (N. Golescu, de exemplu), fie ceva mai târziu (precum I. Brătianu[3] sau B.P. Hasdeu), însă abia în anul următor, în iulie 1871, justiția va declara că nu există caz de urmărire. Se pare că insuccesul anchetei i se datorează lui Eugeniu Carada, care, venind pe jos de la Ploiești la București și nefiind arestat decât mai târziu, a avut timp să distrugă documentele compromițătoare.

Simpatizanții cauzei și ai „roșiilor" și presa de orientare liberală care nu fusese interzisă subliniază violența și severitatea represiunilor și protestează în unanimitate împotriva arestărilor

---

1. Ion Roman, *Viața lui Ion Ghica*, Albatros, București, 1970, p. 212.

2. *Apud* Gh. Cristea, „Conspirația «republicană» din august 1870", art. cit., p. 242, nota 76.

3. I. Brătianu este arestat la Pitești, procesul său are loc la curtea cu juri din Câmpulung. Acuzarea pledează în persoana procurorului general Ion (Jean) Lahovari, fratele ministrului de justiție Alexandru Lahovari, dar Brătianu este achitat. Detaliile în Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, pp. 41–43.

nedrepte, astfel încât este greu să ne dăm seama cu privire la partea de adevăr. Cert este că poliția și procuratura acționează rapid și eficient. Căpitanul D. Giurescu, unul dintre ofițerii însărcinați cu comanda trupelor trimise de guvern, îi scrie mamei sale, într-o scrisoare din 20 august, că „orașul era terifiat". În memoriile sale, Stan Popescu povestește că, luând parte la „serioasa mișcare ce se făcu în Ploiești contra guvernului apăsător de atunci", a fost schingiuit timp de trei luni cât a fost întemnițat. B.P. Hasdeu mărturisește și el în *Columna lui Traian* că a fost arestat ilegal, fără mandat, și apoi maltratat în închisoarea de la Văcărești[1].

Rechizitoriul parchetului curții din București din data de 22 septembrie 1870 îi acuză pe Al. Candiano-Popescu și pe complotiști (lista cuprinde 36 de nume de ploieșteni) de a fi comis un „atentat cu scop de a surpa, prin mijloace răzvrătitoare și ridicare de popor, forma guvernului", delict prevăzut de art. 78 din Codul Penal. Radu Stanian, Stan Popescu, preotul Nicolae Ioachimescu, Mitică Călinescu, Titu Bălăceanu, Petre Apostolescu, Guță Antonescu Grădinaru, Ghiță Ionescu, Matache Nicolau se numără printre cele 36 de nume. Constantin T. Grigorescu, Gheorghe Kirițescu, Eugeniu Carada, Ilie Trăsnea și Ioan N. Radovici sunt acuzați de complicitate la atentatul condus de Candiano-Popescu. Procesul este mutat la curtea cu jurați din Târgoviște și este prezidat de un magistrat din București de la curtea de apel (M.C. Theodosiade), iar procurorul general este tot din Capitală, I.N. Lahovari (fratele mai tânăr al ministrului de justiție). Se pare că guvernul a încercat să aibă un cuvânt de spus în alcătuirea grupului de juați și în alegerea martorilor și, la cererea prefecților, a mărit numărul dorobanților în unele orașe, temându-se că ar putea avea loc alte tulburări. Cu toate acestea, toți cei 41 de acuzați sunt achitați de juați în procesul de la Târgoviște din luna octombrie a aceluiași an. Doar locotenentul Comiano este condamnat la muncă silnică

1. *Apud* N.I. Simache, „Mișcările din Ploiești. 1869–1870", ed. cit., p. 141.

pe viață de o comisie militară pentru participarea sa în uniformă de ofițer la mișcare. Actul de acuzare s-a întemeiat în mare parte pe declarațiile sale. Temându-se să aducă procesul în fața curții de juraţi din Ploiești, guvernul decide să-l transfere la Târgoviște deoarece prefectul de Dâmbovița, Rizu, oferă asigurări că în orașul său revoluționarii vor fi condamnați, iar în caz contrar, amenință că județul va fi împărțit în două[1].

Toți acești acuzați sunt cetățeni de vază ai orașului, marea majoritate fiind negustori, funcționari și meseriași[2]. Foarte activi în alegerile din acești ani, „roșiii“ ploieșteni fac parte din burghezie[3]. Ioan Radovici – ales deputat în colegiul II de Prahova –, Ilie Trăsnea, Matache Nicolau sunt comercianți de frunte ai orașului. Matache Nicolau, ales deputat al colegiului III în 1867 și în 1869 și primar al Ploieștiului în 1870, este proprietarul celei de-a treia rafinării din țară (înființată în 1866). La mișcare participă și câțiva avocați. Însă nici un profesor. În 1870, directorul gimnaziului este I. Romanescu, un partizan al conservatorilor; este posibil ca el să fi exercitat o influență asupra corpului didactic din oraș. Avocat, Constantin T. Grigorescu a fost un om politic activ în evenimentele de la 1848 din Ploiești[4], a fost ales deputat al orașului în 1857[5] în Divanul ad-hoc al

1. Radu-Dan Vlad, art. cit., p. 910.

2. N.I. Simache, „Mișcările din Ploiești. 1869–1870“, ed. cit., pp. 143–147.

3. În sensul analizei lui Florin-Alexandru Platon, *Geneza burgheziei în Principatele Române (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea). Preliminariile unei istorii*, Editura Universității „Al.I. Cuza“, Iași, 1997.

4. Analiza lui N.I. Simache (*Despre revoluția dela 1848 în Ploiești și Jud. Prahova*, Editura Ministerului Artelor și Informațiilor, București, 1948) este exagerată. La centenarul Revoluției de la 1848, autorul încearcă să arate cu tot dinadinsul că a existat o mișcare revoluționară și progresistă în Prahova, într-o analiză care ilustrează noua grilă ideologică a regimului comunist.

5. Prin Tratatul de la Paris de la 1856, care pune capăt Războiului Crimeii, marile puteri recunosc, printre altele, independența administrativă a Principatelor, stabilesc procedurile de revizuire a Regulamentelor

Munteniei și reprezentant al Ploieștiului în Adunarea Electivă din 1859. În timpul domniei lui Cuza, a fost deputat al orașului în aceeași tabără, a „democraților", iar începând cu 1866 este reales la fiecare scrutin în colegiul III orășenesc sau în colegiul IV Prahova. Radu Stanian (1840–1897) provine dintr-o familie veche boierească din Ploiești. A studiat și el dreptul. Va fi primar al orașului în mai multe rânduri. Stan Popescu luptase sub steagul lui Garibaldi în Italia și pentru eliberarea Poloniei și este foarte activ în conflictele electorale din anii 1869–1870 de la Ploiești. Cariera lui nu va urma însă calea lui Candiano-Popescu (voi reveni asupra acestuia). Revoluționarul Stan Popescu va deveni șef al depozitului de sare din Tulcea, apoi un pensionar modest în Ploiești. Preotul N. Ioachimescu se pare că se refugiase din Transilvania, este ales deputat al orașului în colegiul III în octombrie 1866 și va fi o figură de vază a urbei în deceniile următoare.

1. Acuzarea: „Această criminală tentativă"

A doua zi după eveniment, guvernul informează[1] cetățenii că „o tentativă atât nebună, cât și criminală a fost încercată în Ploiești" de „Candiano-Popescu cu o bandă de tulburători". Guvernul asigură totodată că „liniștea domnește în toată țara", iar „criminalii vor da seamă justiției de faptele lor". Îi îndeamnă de asemenea pe români să dea dovadă de „patriotism" și de „înțelepciune", și să se strângă în jurul tronului, care este „simbolul liniștii, prosperității, existenței chiar a statului".

Ministerul de Interne publică pe 10 august propria versiune asupra faptelor, care va fi reluată, de altfel, și în actul de acu-

organice și alegerea unor adunări consultative (cunoscute sub numele de Divanuri ad-hoc) în fiecare principat. Liberalii și unioniștii se organizează cu febrilitate pentru aceste adunări în vederea alegerilor din septembrie 1857.

1. *Românul* din 10 și 11 august 1870.

zare. Circulara[1] minimalizează amploarea evenimentului. Guvernul recunoaște că era informat despre unele acțiuni care se pregăteau pentru răsturnarea regimului și că le-a cerut funcționarilor civili și militari să fie atenți, să evite provocările, dar și să reprime cu energie „orice încercare de dezordine". Circulara explică, de asemenea, că, în urma „neorânduielilor" cu ocazia alegerilor din primăvară, dezarmase garda națională, parlamentul trimisese o anchetă parlamentară și o mică garnizoană staționa în oraș – deși, continuă circulara, guvernul supraveghea cu mare atenție „o foaie ce se publică în Ploiești, [care], uzând și abuzând de libertatea nemărginită ce s-a lăsat presei în genere", „face apeluri la răsturnări". Trimitere, desigur, la *Democrația* editată de Candiano-Popescu, chiar dacă ziarul nu este menționat în mod explicit. În relatarea ministerului, conspiratorii sunt numiți „o bandă numeroasă" condusă de deputații Candiano și Grigorescu, de Matache Nicolau, deputat și primar, și de Ghiță Ionescu.

Guvernul ține să mulțumească șefului biroului de telegraf de la Ploiești și angajaților de la Ploiești, Iorgulescu și Constantinescu, pentru „această devotată și inteligentă purtare", pentru că au prevenit cei dintâi guvernul despre cele petrecute și au oprit cele două telegrame trimise de Candiano în calitatea sa de reprezentant al guvernului provizoriu. Maiorii Polizu și Gorjan au și ei parte de mulțumirile guvernului pentru „zelul și activitatea de care au dat probe" pentru restabilirea ordinii. Valul de arestări nu are amploare în viziunea guvernului: s-au făcut „câteva arestări" în București și într-un „număr mic de județe", în cazul unor persoane bănuite de „complicitate cu mișcarea de la Ploiești".

Actul de acuzare[2] al Parchetului Curții din București rezumă evenimentele și deciziile în termeni similari cu comunicatele

1. Reprodusă integral în Mihai Sevastos, *op. cit.*, pp. 93–95, în *Românul*, anul XIV, 12 august 1870, p. 693, și în Constant Răutu, *Eugeniu Carada: omul și opera (1836–1910)*, Editura Ramuri, Craiova, 1940, pp. 150–154.

2. Reprodus integral în M. Sevastos, *op. cit.*, pp. 97–105.

guvernului. Faptele sunt o „criminală tentativă [...] pregătită mai dinainte și [care] n-a fost decât execuțiunea unui complot prealabil". Acuzații intenționau să facă o revoluție – termenul este utilizat în actul de acuzare. Ei au desfășurat în acest scop „o propagandă din cele mai active", așa cum reiese din ziarul *Democrația*, „fondat și susținut de capii mișcării din 8 august". Acuzarea consideră incriminante scrierile lui Candiano-Popescu despre „pierderea naționalității" și „pieirea" românilor cauzate de „capul statului". În opinia procurorului, cele mai compromițătoare sunt însă fragmentele următoare găsite în posesia lui Candiano (acuzarea citează un fragment destul de lung): „Robespierre a întrebat pe poporul francez: «Ce voiți? Să trăiască câțiva ciocoi și să piară treizeci de milioane de francezi sau să piară câțiva ciocoi și să scape treizeci de milioane de francezi?» Și poporul a răspuns: «Să piară câțiva răi și să scape Franța». [...] Noi care tot spunem că suntem frați cu francezii [...] trebuie dar să facem și fapte cum fac ei." Acuzarea nu ezită să facă trimitere la *Democrația* pentru alte dovezi similare.

Alte mărturii că rebeliunea a fost premeditată: scrisori, bilețele, telegramele redactate de Candiano și ordinele sale scrise, dezvăluirile locotenentului Comiano în timpul procesului lui. Relatarea acestuia din urmă, element de bază al acuzării, este reconstituirea cea mai detaliată a nopții de 7 spre 8 august și a rolului fiecărui conspirator. Acuzarea mobilizează un număr mare de martori (antreprenorul hotelului „Moldavia", telegrafistul Iorgulescu, șeful biroului poștal, subprefectul plaiului Prahova, sergenți de pompieri, birjari, șeful cantonierilor, sergentul-major de la postul Predeal etc.) care îi incriminează pe cei 41 de acuzați și care pun în evidență contradicțiile din declarațiile acestora. Acuzarea vede și găsește premeditare și complicitate peste tot, în gesturi și în vorbe.

Acuzarea nu are nici o îndoială în privința vinovăției lui Candiano-Popescu. Inițial acesta susține că revoluția a fost spontană și că el a fost autorul ei unic. La al doilea interogatoriu va susține că a fost victima unei „amăgiri" produse de o telegramă falsă primită noaptea la ora 3, care anunța schimbarea

guvernului și care i-a fost înmânată de un necunoscut. Acuzarea îl plasează pe Stan Popescu în capul „cetei răzvrătitoare", alături de Candiano, și reia afirmațiile unui martor care l-ar fi auzit strigând în mulțime „Am scăpat de nemți!". Un alt martor declară că același Stan Popescu i-a cerut ajutorului de corespondență al poliției 20 de pașapoarte, în seara zilei cu pricina, când a aflat că armata sosește în Ploiești.

În memoriile lui Carol sunt consemnate comentariile suveranului din ziua de 8 august[1]. Punctul lui de vedere este cel al capului statului mulțumit să vadă că statul are capacitatea instituțională de a menține ordinea. Regăsim pe scurt în memoriile sale scenariul evenimentelor așa cum a fost prezentat de Ministerul de Interne. Nu aflăm detalii noi în privința zilei de 8 august. Sunt interesante însă comentariile lui Carol, așa cum le-a consemnat cronicarul său (nu este clară distincția dintre părerile acestuia și cele ale principelui). Carol „tratează la început lucrul ca o copilărie; dar mai apoi se ajunge la constatarea că n-a fost tocmai așa". Aflăm că Al. Candiano-Popescu a fost „capul mișcării" și că acesta ar fi lucrat după intențiile lui C.A. Rosetti, absent din țară de 15 zile. Cronicarul notează că „răscoala din Ploiești" nu a avut „urmări serioase, mulțumită energiei guvernului". Aflând că generalul N. Golescu, membrul Locotenenței domnești din 1866, a fost arestat, principele îl invită la palat și își exprimă convingerea că generalul îi este fidel în continuare. Carol cere apoi ca acesta să fie pus în libertate. El e de asemenea „mâhnit", continuă cronicarul, că Ion Brătianu a fost și el arestat, însă „nu poate admite ca [el] să fi săvârșit această faptă nesocotită și să-i fi dat măcar consimțământul". Cu siguranță, explică cronicarul, „provocatorii tulburărilor au abuzat [...] într-un chip criminal de numele lui Golescu și Brătianu". Carol se arată foarte mulțumit de comportamentul armatei în aceste împrejurări. Cum printre ambițiile

1. *Memoriile regelui Carol I al României de un martor ocular*, vol. II, *1869–1875*, ediție de Stelian Neagoe, Scripta, București, 1993, pp. 121–122. Vol. I, *1866–1869*, a apărut în 1992.

majore ale principelui din momentul în care a acceptat tronul se numără reforma armatei și modernizarea ei, nu este de mirare că el comentează adesea în jurnal faptele armatei. „Bravul maior Gorjan", comandantul Batalionului 4 Vânători, are parte de aprecierile prințului. Sunt lăudați pentru comportamentul lor și impiegații biroului telegrafic din Ploiești, care și-au păstrat prezența de spirit în momentul în care, amenințați fiind cu revolverul de Candiano, au informat stația din București despre cele întâmplate la Ploiești și au nesocotit ordinele căpitanului.

Din aceste consemnări aflăm de asemenea că au fost arestate în jur de 20 de persoane, însă „contra celor mai mulți nu se vor putea aduce dovezi, pentru că elevii lui Mazzini nu dau niciodată ceva scris de la ei", explică principele. Acesta îi trimite tatălui său o scrisoare în care mărturisește că, „din cauza anarhiei ce domnește azi în toate mințile, aceia care au luat parte directă la nesocotința din Ploiești vor fi probabil achitați de jurați". Clarviziunea lui Carol merită subliniată, întrucât el pare să simtă foarte bine starea de spirit a acelor luni. Însemnările din jurnalul lui din timpul Războiului Franco–Prusac cuprind adesea comentarii care ilustrează buna cunoaștere a opiniei publice bucureștene și a sentimentelor sale pro-franceze.

Cu ocazia vizitei la Ploiești în luna octombrie a aceluiași an, invitat fiind la un banchet organizat în onoarea sa, Carol declară că a constatat cu satisfacție că majoritatea populației „a condamnat actele criminale care s-au întâmplat în acest oraș"[1]. Toată lumea trebuie să fi înțeles că se referea la ziua de 8 august. Și închină un pahar în sănătatea „acelor cetățeni din Ploiești care sunt pentru liniște, ordine și stabilitate". În octombrie 1870, prințul nu mai ocolește orașul, așa cum a făcut în aprilie 1869, când nu a vrut să-l viziteze. În acea perioadă el consemnează în repetate rânduri că Ploieștiul este „un focar de agitație" și lipsit de lealitate. Cu toate acestea, există dovezi de lealitate

1. *Cuvântările Regelui Carol I, 1866–1914*, tom I, *1866–1886*, ed. de Constantin C. Giurescu, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II", București, 1939, pp. 108–109.

— Sunteamu opta, prin urmare avemu majoritate.
— Ce felu opta? dl-ta numeri şi umbrele nóstre?
— Negreşitu, căci chiar noi astăzi nu mai sunteemu de cătu nisce umbre.

Vechii boieri sau umbra privilegiilor (*Ghimpele*, 24 decembrie 1867)

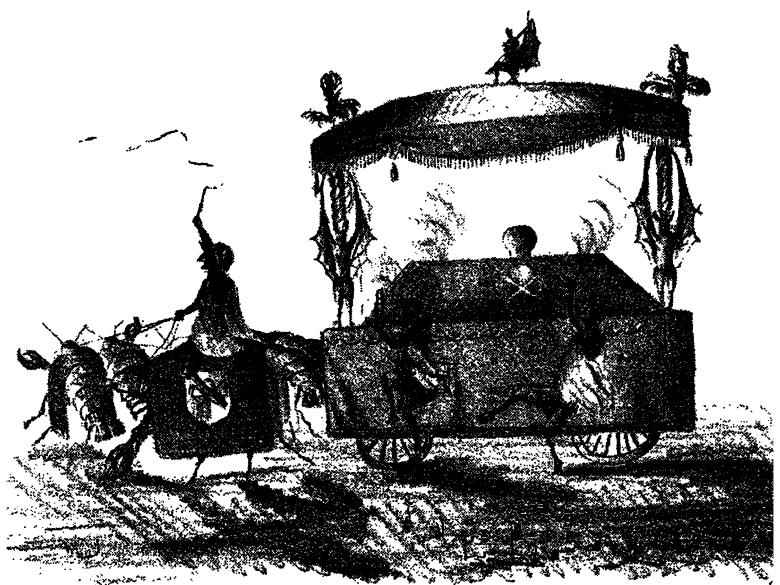

Inmormêntarea trecutului privilegiatu.
Sic transit gloria mundi!

Înmormântarea privilegiilor (*Ghimpele*, 24 decembrie 1867)

ale locuitorilor orașului. De exemplu, adresa delegației de comercianți din Ploiești din iunie 1869. Domnul primește cu satisfacție asigurările ce îi sunt „scumpe" cu atât mai mult cu cât Ploieștii sunt văzuți ca „un centru de uneltiri culpabile"; e însă convins că adevărații reprezentanți ai orașului, și anume comercianții, vor dezaproba energic toate încercările „subversive ordinei". Reputația orașului era deja bine stabilită.

2. *Apărarea: „Proces făcut inimii și cugetării"*

Atât descrierea evenimentelor, cât și semnificația dată conspirației sunt foarte diferite în versiunea guvernului și a acuzării față de cea a apărării. Dacă acuzarea prezintă tulburările de la Ploiești ca pe o tentativă de schimbare de regim prin revoluție și de complot împotriva statului, apărarea își transformă pledoaria într-un rechizitoriu împotriva guvernului care își persecută propriii cetățeni pentru ideile lor de libertate.

Românul publică o telegramă cu numele apărătorilor aleși de acuzați. Lista este lungă, sunt enumerați 32 de avocați. Până la urmă nu toți cei care își anunță dorința de a-i apăra vor fi prezenți la proces, însă este evidentă ambiția avocaților partizani ai „roșiilor" de a figura pe lista de apărători. Președintele curții de juați autorizează doar nouă avocați, printre care se numără N. Fleva, Pantazi Ghica, Al. Sichilianu, Scarlat Turnavitu. I. Brătianu și A. Arion sunt autorizați, la cererea acuzaților, să asiste în calitate de apărători. Procesul se deschide în ziua de 12 octombrie, într-o sală a hotelului „Iancu Filip" (care a fost mulți ani sediul Poliției din Târgoviște).

Apărarea are în persoana avocatului Nicolae Fleva o voce convingătoare și cu un anumit farmec oratoric. Fleva este totodată un membru înflăcărat al grupului liberalilor radicali, partizanatul său fiind vizibil în felul în care își formulează argumentele pentru apărarea celor 41 de acuzați. Contemporanii îl cunosc deja drept un aprig agitator al mulțimii și activ în diferite

mișcări de stradă, ales deputat de către alegătorii din Focșani în 1867, imediat după întoarcerea sa în țară de la studii[1]. Pledoaria lui de la Târgoviște îl face faimos și îi asigură o lungă carieră politică în cercurile liberale: deputat și senator timp de decenii (în 1899 trece în Partidul Conservator), primar al Capitalei în anii 1884–1886 și ministru în câteva rânduri spre sfârșitul vieții.

Fleva nu este singurul care pledează cu talent în favoarea acuzaților, o fac și Pantazi Ghica și Petrescu. Însă Fleva este cel mai convingător, plin de har oratoric și aplaudat de publicul prezent în sală. În contrast, avocații acuzării sunt plictisitori și monotoni în expunerea lor. Nu numai talentul indiscutabil al apărării a înclinat balanța în favoarea acuzaților, ci și diversele tentative de a influența juriul în favoarea lor, inclusiv cea a lui Ion Brătianu, deși nici guvernul nu a ezitat să o facă (mai ales prin felul în care au fost selectați jurații). Iar acuzarea nu a reușit să aducă nici o probă materială irefutabilă împotriva conspiratorilor. Se pare că negarea oricărei pregătiri prealabile a mișcării i-a salvat pe autorii ei.

„A fi progresist, în limba politică,
este a merge înainte cu poporul"

Argumentația lui Nicolae Fleva este construită în jurul a două idei-cheie – dreptul poporului de rezistență la opresiune și lupta împotriva despotismului – care fac parte din bagajul intelectual și politic al „roșiilor" din acea perioadă. Ambele sunt dezvoltate de Fleva în abila sa *captatio benevolentiae* adresată celor 12 jurați[2], introducere care rezumă și semnificația instituției juraților în filozofia politică a liberalilor radicali. I s-ar fi spus, începe Fleva, că Târgoviște este orașul cel mai reacționar din țară, motiv pentru care procesul a fost strămutat înaintea acestei curți de jurați pentru ca guvernul să se asigure că cei

1. Este licențiat în drept al Universității din Napoli.
2. Nicolae Fleva, *op. cit.*, pp. 1–4.

41 vor fi condamnați. În ochii săi însă, calificarea orașului drept reacționar este o „calomnie", întrucât „a fi progresist, în limba politică, este a merge înainte cu poporul; a fi reacționar este a merge îndărăt cu aceia care doresc să-l sugrume". Or, continuă el, un oraș nu poate fi niciodată reacționar, „căci în orașe se dezvoltă mai mult științele, comerțul, industria, fântâni nesecate și puternice pentru luminarea și mărirea poporului". Avocatul demonstrează aici că este un urmaș al pașoptiștilor în adevăratul înțeles al cuvântului, adică un progresist liberal. El exprimă o convingere comună liberalilor de la mijlocul secolului al XIX-lea sau este doar purtat, poate chiar fără să vrea, de convingerea, atât de răspândită în cercurile liberale, conform căreia răspândirea valorilor orașului și a practicilor sale va conduce cu siguranță la dezvoltarea spirituală și la bunăstarea materială a claselor de jos, a poporului[1]. Orașul sinonim al ideilor liberale. Întreaga pledoarie a lui Fleva și felul în care îi apără pe cetățenii Ploieștiului ilustrează această viziune sociopolitică a liberalilor: orașele sunt enclave ale științei și educației, bastioane ale gândirii progresiste, și ele au datoria de a le răspândi în întreaga societate.

Cum jurații din Târgoviște sunt „români înainte de toate, sunt cetățeni liberi", ei își vor urma conștiința cu siguranță și vor dovedi astfel nevinovăția acuzaților. Fleva este un avocat iscusit. În acest punct al argumentației sale, nu ezită să amintească că la „marginea Târgoviștei" a fost ucis Tudor Vladimirescu, cel care „a căutat să scape țara de jugul [...] omorâtor al fanarioților" și care a fost ucis nu de cetățenii români ai orașului, ci de „străini ce vroiau să sugrume drepturile și viața României". Analogia cu prezentul trebuie să fi fost fără îndoială transparentă pentru toți cei prezenți în sală.

Jurații nu sunt în poziția de a judeca alți cetățeni doar pentru că legea i-a instituit în această poziție, spune Fleva,

1. A se vedea în acest sens considerațiile lui James J. Sheehan despre liberalii germani din aceeași perioadă, „Liberalism and the city in nineteenth-century Germany", *Past & Present*, nr. 51, 1971, p. 121.

contrazicând astfel afirmațiile procurorului general. Jurații nu sunt jurați în virtutea unei legi, ci ei *sunt* poporul. Cei 41 sunt judecați de însuși poporul român în ansamblul său. Adevărul va ieși cu siguranță la lumină în urma deliberării juraților dacă ei își vor asculta „numai conștiința domniilor voastre, bunul simț și ideile firești de dreptate cu care Dumnezeu a înzestrat orice ființă cugetătoare". Și adaugă, menționând „un mare filozof din vechime" (fără să citeze vreun nume): „Sentimentul dreptății și al adevărului este înnăscut, ca să zic așa, în conștiința omului." Aceste idei ale lui Rousseau au șocat la vremea când au fost formulate. Însă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea ele și-au pierdut din noutate și au intrat în fondul comun de idei liberal-republicane. Ideea dragă republicanilor de pe la 1870 despre egalitarismul primordial – orice individ în starea sa naturală are drepturi anterioare vieții în societate[1] – este de inspirație rousseau-istă. Este ceea ce îl interesează pe Fleva să arate juraților: verdictul trebuie dictat „numai de Dumnezeu și de conștiința domniilor voastre", numai indivizii care poartă în ei înșiși sentimentul dreptății pot să-și judece semenii și să le cunoască interesele, nu guvernul și nu statul.

Să-l fi citit Fleva pe Rousseau[2]? E posibil, dar e greu să aflăm. Nu acest lucru este însă important. Ci faptul că el este purtătorul mai mult sau mai puțin reflexiv al unor idei care circulă în mediile democrate și progresiste ale vremii și pe care le mobilizează cu dibăcie pentru a fi convingător. El nu este un teoretician sau un filozof politic, dar ține să le explice juraților diferența

1. André Jardin, *Histoire du libéralisme politique. De la crise de l'absolutisme à la constitution de 1875*, Hachette, Paris, 1985, p. 100.

2. Jean-Jacques Rousseau, în *Emil sau Despre educație*, explică semnificațiile conștiinței ca principiu înnăscut al sentimentului de dreptate și de virtute: „Există deci în fundul sufletelor un principiu înnăscut de justiție și de virtute, pe temeiul căruia, împotriva propriilor noastre maxime, judecăm acțiunile noastre și pe cele ale altuia ca fiind bune sau rele, iar acestui principiu îi dau numele de conștiință" (*Emil sau Despre educație*, traducere, studiu introductiv, note și comentarii de Dimitrie Todoran, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973, p. 275).

dintre un guvern legitim și un guvern despotic. Până la urmă, este scopul principal al pledoariei sale. El afirmă că procesul este un „proces politic [...] cu puterea executivă". Și este explicit: dacă guvernul a uitat „sarcina înaltă ce-i este încredințată, [dacă] [...] a lucrat numai în interesul său propriu", și nu pentru respectarea legilor, a ordinii sociale și a interesului comun, atunci el a comis un abuz și devine nelegitim. Iar acest abuz nu poate fi judecat decât de „popor", adică de jurați. Ideea că numai poporul poate să judece ceea ce este drept și bine pentru el presupune că, atunci când dreptatea de care are nevoie poporul este violată (sau când guvernul nesocotește interesele sale și îl oprimă), el poate cere reparație prin propriile-i mijloace – este consecința dreptului de rezistență la opresiune[1]. Recunoaștem aici o trimitere indirectă la art. 2 al Declarației Drepturilor Omului și ale Cetățeanului din 1789, care include dreptul de rezistență la opresiune în familia drepturilor naturale și imprescriptibile.

După această demonstrație urmează, de fapt, partea crucială a argumentației sale. Și-a pregătit abil terenul ca să-i poată convinge pe jurați că adevărații acuzați nu sunt complotiștii din ziua de 8 august, ci că „toată societatea din Ploiești se află trasă la banca acuzaților"[2]. Toate clasele sociale (cu excepția boierilor, care „lipsesc din această cetate a comerțului român") și toate profesiile sunt pe banca acuzaților, spune el – cei 41 reprezintă astfel, din punct de vedere sociologic, întregul oraș. Nu va ezita la un moment dat să spună că întreaga societate este acuzată și toți iubitorii de libertate sunt persecutați de guvern. Fleva mută astfel accentul de pe evenimentele propriuzise din ziua de 8 august asupra comportamentului guvernului față de cetățenii ploiești și asupra momentului arestărilor

1. Pentru discuția privind dreptul de rezistență, a se vedea Jean-Fabien Spitz, „Droit de résistance", în Philippe Raynaud, Stéphane Rials (dir.), *Dictionnaire de philosophie politique*, 3e éd., PUF, Paris, 1996, pp. 169–174.

2. Nicolae Fleva, *op. cit.*, pp. 6–8.

violente ce au urmat zilei cu pricina. Ploieștiul este descris ca un oraș al libertății și al rezistenței la despotism, oraș de cetățeni, de alegători, de comercianți și de români virtuoși, altruiști și îndrăgostiți de libertate, însă persecutați politic de guvern și administrație de peste doi ani și chiar arestați în timpul ultimelor alegeri din mai 1870.

După aceste considerații, nu este de mirare că Nicolae Fleva prezintă[1] evenimentele în termeni de-a dreptul idilici. „Ploieștii respiră: o greutate nesuferită părea că se ridicase de pe pieptul său" la citirea telegramei despre numirea regenței în dimineața zilei de 8 august. În descrierea sa, evenimentul este o „serbare națională" pașnică dedicată libertății și desfășurată într-un spirit de concordie și de fraternitate, manifestația de stradă devine o adevărată procesiune religioasă a poporului și nimeni nu se opune arestărilor. În contrast cu această derulare pașnică a evenimentelor, intervenția armatei din seara acelei zile și arestarea a peste 400 de cetățeni (este cifra avansată de Fleva) din acea noapte sunt prezentate în termeni apocaliptici. Fleva revine asupra argumentului său central: jurații ar trebui să aibă în fața lor guvernul care este, *de facto*, pe banca acuzării, întrucât nu a luat nici o măsură pentru a limita „crimele" comise de agenții săi prin agresarea și întemnițarea ploieștenilor.

Nicolae Fleva demontează cele trei elemente pe care se bazează rechizitoriul[2] pentru a arăta cât de nedreaptă este acuzarea. În primul rând, la Ploiești nu a avut loc o revoluție, spune el. Revoluția este „mișcarea unei națiuni asuprite care răstoarnă o stare de lucruri pe care corupția și despotismul i-o fac nesuferită", „un fapt suveran al națiunii asuprite". În al doilea rând, nu a fost nici măcar tentativă de revoluție, așa cum susține acuzarea – Fleva încearcă aici să arate că acuzarea a încadrat greșit faptele și că este confuză. Codul Penal nu prevede o astfel de faptă, acesta nu prevede decât atentatul definit ca încercare de răsturnare a formei guvernului (conspiraționiștii sunt aduși

1. *Ibidem*, pp. 8–15.
2. *Ibidem*, pp. 16–22.

la judecată în virtutea art. 78). Revoluția este legitimă întrucât o națiune asuprită are tot dreptul să se răzvrătească dacă nu mai suportă „abuzurile și despotismul unui regim"; atentatul este însă „o crimă". Și, în al treilea rând, Fleva demontează acuzația de premeditare și afirmă că nu au fost întrunite condițiile pentru existența complotului prealabil prevăzute de art. 79 din Codul Penal (și anume, sfătuire, deliberare, decizie, punere la cale). Or, susține Fleva, acuzații care au participat la cele două întruniri pregătitoare nu cunoșteau scopul întâlnirii, ei au făcut obiecții și nu a existat deliberare. Fleva conchide că „susținătorii acuzației nu se înțeleg asupra caracterului și naturii" faptelor.

Dacă nu a fost revoluție la Ploiești, atunci ce a fost? – s-or fi întrebat în sinea lor jurații și cu ei probabil și cei prezenți în sală – procesul este public – după această demontare a capetelor de acuzare. Avocatul nu-i lasă pe jurați să aștepte prea mult. Deja le-a spus că, și să fi fost o revoluție, ar fi fost pe deplin legitimă, fiind un act suveran al unui popor asuprit. Nici comedie nu a fost, așa cum sugerează acuzația, adaugă malițios avocatul: actorii unei comedii nu pot fi osândiți la ocnă și pedepsiți cu seriozitatea cu care intenționează s-o facă acuzarea. Fleva transformă cu abilitate acțiunea în ceva pozitiv și pe deplin justificat și evită totodată s-o prezinte ca pe un eveniment grav. El minimalizează importanța evenimentului în sine și glorifică rolul juraților în judecarea semenilor lor, participanții la acel 8 august. Ca și cum procesul ar fi mai important decât cele petrecute la Ploiești! El aruncă toată responsabilitatea asupra guvernului: „Ploieștiul n-a făcut nici o tulburare, el n-a făcut decât să primească o nouă stare de lucruri ce auzise că s-a stabilit în altă parte a țării. Ploieștiul nu a proclamat, ci a aclamat regența ce auzise că s-a proclamat la București."[1] O manifestare pașnică nu poate cădea sub incidența legii penale, subliniază avocatul.

1. *Ibidem*, p. 23.

„Victima amăgirii"

Care a fost atunci „crima" acestui oraș? întreabă Fleva. Și răspunde hotărât: „Ploieștiul urăște regimul, cetățenii s-au bucurat când au aflat de căderea lui." După ce au aflat că de fapt la București nu s-a întâmplat nimic, s-au retras pe la casele lor. Orașul a fost, așadar, victima unei dezinformări („victima amăgirii") și a unei înscenări puse la cale de guvern ca să se răzbune împotriva acestui bastion al libertății. Procesul este un „proces făcut inimii și cugetării" bravilor cetățeni ai Ploieștiului, „din cauza convingerii lor pentru un principiu, pentru o idee"[1]. Guvernul știa că orașul este „cetatea inamică a regimului", iar poliția și autoritățile publice ar fi trebuit să vegheze ca să preîntâmpine orice tulburare a ordinii. Deși era la curent că la Ploiești „era oarecare agitațiune" de ceva vreme, guvernul nu a luat nici o măsură, sperând să fie nevoit să intervină pentru a restabili ordinea. Nu a fost însă cazul, întrucât planul guvernului a fost dejucat de „înțelepciunea și patriotismul ploieștenilor".

Avocatul arată astfel juraților că la Ploiești nu a fost tulburată ordinea publică, că mulțimea s-a împrăștiat de bunăvoie la aflarea „amăgirii". Și îi întreabă din nou pe jurați: care este rațiunea înverșunării și a violenței cu care s-a procedat la arestarea suspecților și a furiei cu care acuzarea cere condamnarea acuzaților? Nicolae Fleva își construiește în continuare apărarea sub forma unui rechizitoriu împotriva guvernului și a acțiunilor sale din ultimii doi ani îndreptate cu precădere, spune el cu convingere, împotriva cetățenilor patrioți ai Ploieștiului, iubitori de libertate, conștienți de drepturile lor și adversari convinși ai ilegalităților comise de guvern.

Aceste idei, expuse cu un talent oratoric greu de contestat, îi permit lui Fleva să-și construiască apărarea individuală a acuzaților. El nu ezită să discrediteze martorii acuzării și declarațiile lor contradictorii sau neclare și să expună inadvertențele din actul de acuzare. Le cere necontenit juraților să empatizeze

1. *Ibidem*, pp. 23, 27.

cu acuzații, acești „cetățeni liberi", care au acționat dintr-un „sentiment legitim" și care au „o inimă ce iubește înainte de toate patria și libertatea"[1].

Avocatul își dă silința să-l prezinte pe Candiano-Popescu ca pe un martir al cauzei dreptății prin pana sa de gazetar. În apărarea lui Candiano-Popescu și pentru a demonta întregul eșafodaj al acuzării, avocatul susține că depeșa semnată I. Brătianu și citită de Candiano în Piața Libertății în dimineața zilei de 8 august a fost scrisă la ordinele guvernului și a fost trimisă pentru a-i induce în eroare pe ploiești și pe Candiano[2]. Prin urmare, acesta e „vinovat" pentru că a crezut în ideile lui și pentru că a fost mereu împotriva guvernului. El n-a opus nici o rezistență când a aflat că la București nu se întâmplă nimic. Fleva susține că mulțimea nu a avut arme. Faptul că prefectul și căpitanul de jandarmi erau absenți în acea zi și că autoritățile nu au întreprins nimic timp de 24 de ore, deși știau că se pregătește ceva, demonstrează – spune avocatul – că autoritățile nu au vrut să facă nimic pentru a preveni cele întâmplate la Ploiești. Cu obișnuita-i vervă ironică, în numărul din 16 august, foaia satirică *Ghimpele* prezintă încleștarea celor două tabere în termeni asemănători cu cei ai apărării, însă îi ia în derâdere pe toți protagoniștii, inclusiv pe Candiano-Popescu. Foaia satirică este antidinastică, este de partea radicalilor și este filofranceză. Președintele Consiliului, Manolache Costache Epureanu, numit „Iepurașul", este descris ca maestrul de ceremonii pentru fabricarea complotului, în serviciul lui „her palat".

Eugeniu Carada se bucură de aceeași apărare înflăcărată, fiind și el prezentat juraților ca un apostol al libertății. Acest „onorabil cetățean", „o pană inteligentă și îndrăzneață", a rămas la București întrucât este redactorul *Românului* și unul dintre „oamenii de principii care sunt cei mai neînvinși luptători contra ilegalităților guvernului"[3].

1. *Ibidem*, pp. 30–33.
2. *Ibidem*, pp. 34–44.
3. *Ibidem*, pp. 85–86.

Printr-o șarjă retorică abilă împotriva guvernului, Fleva definește ironic „criminalii", pentru a arăta cât de lipsită de fundament este punerea sub acuzare a acțiunilor celor 41: „Sunt criminali cei ce cugetă, sunt criminali cei ce se bucură, sunt criminali cei ce umblă cu mulțimea de curiozitate sau de frică, sunt criminali cei ce se ascund și cei ce fug de tortură și de terorism, cei ce se mișcă și cei ce dorm." Toți cei 41 de acuzați au comis o singură crimă, și anume că s-au bucurat „de căderea regimului", „înșelați" fiind de depeșa falsă. Fleva nu tăgăduiește că strigătul „Ura! Am scăpat de nemți!" a fost real, pentru că este un „simțământ legitim de bucurie pentru oricine simte bătând în pieptul său o inimă adevărată de român". Și aici Fleva face un mic excurs despre opțiunile geopolitice ale guvernului pentru a le condamna. Îi reproșează că a legat „soarta steagului român de soarta nemților", îndepărtând românii de „legăturile de sânge" pe care le au în mod tradițional cu Franța[1].

Nu este de mirare că avocatul mobilizează analogia dintre Războiul Franco–Prusac recent încheiat și acuzații ploieșteni. Analogia nu este făcută numai de dragul retoricii pentru a-i convinge pe jurați, ea are o semnificație politică militantă – Fleva exprimă astfel punctul de vedere al radicalilor liberali, colegii săi. Așa cum Franța și Germania au luptat cu încleștare, așa și cetățenii curajoși ai Ploieștiului de ani de zile sunt în luptă împotriva guvernului abuziv, explică Fleva[2]. Cetățenii Ploieștiului *sunt*, într-un fel, Franța. Însă nu Franța lui Napoleon III, înfierat fără cruțare de avocat și de liberalii radicali, ci Franța revoluționară de la 1789 și cea republicană de la 3 septembrie 1870.

În încheierea pledoariei sale[3], avocatul revine asupra semnificațiilor revoluției, acest „drept sacru" al unei națiuni. El este acum și mai explicit decât la începutul pledoariei. Se simte suficient de sigur pe puterea lui de a-i convinge pe jurați, astfel

1. *Ibidem*, pp. 53–57.
2. *Ibidem*, p. 64.
3. *Ibidem*, pp. 88–91.

încât lansează chiar un avertisment deloc voalat la adresa guvernului: „Dacă revoluția este rezultatul ilegalităților, persecuțiunilor și violențelor unui regim, nu vedeți atunci că sporind aceste ilegalități și violențe este a întârzia, poate, izbucnirea răului, dar a-l face fără îndoială neînlăturabil?“ Istoria, creștinismul și viața politică a popoarelor sunt mărturia acestui mare adevăr, și anume că victimele vor triumfa întotdeauna, prin revoluție, împotriva despoților. El dă spre exemplu cazul lui Napoleon III, care i-a persecutat pe cetățenii care se ridicau împotriva despotismului și cu toate acestea „a sfârșit la Sedan în modul cel mai rușinos“. Numai respectarea legilor și dreptatea pot evita revoluțiile. Osândirea celor 41 de nevinovați nu va reuși să înlăture revoluția. Însă achitarea acestor acuzați va da o „lecție puterii care va vedea calea rătăcită pe care o duc acei care se zic susținătorii ei“.

Nicolae Fleva face o legătură foarte abilă între felul în care definește revoluția și dreptul de rezistență la opresiune pe care îl dezvoltă la începutul pledoariei sale. În această încheiere el este mai explicit, însă ideea traversează întregul discurs de apărare, lansată într-un mod ceva mai estompat în a sa *captatio benevolentiae*: poporul are dreptul să reziste opresiunii unui guvern abuziv care nu-i respectă drepturile. Dat fiind că orice putere politică este instituită pentru binele comunității, dacă guvernanții utilizează puterea care le este încredințată pentru a oprima poporul, natura îi dă acestuia dreptul de a-și judeca guvernanții, de a li se opune și de a rezista (la nevoie chiar prin forță). Dreptul de a rezista este un drept natural, admite Fleva. Felul în care leagă acest drept de drepturile indivizilor ilustrează că el a înțeles că dreptul de rezistență ține de drepturile *subiective* ale indivizilor. Avocatul prezintă acest drept fie ca un drept colectiv, fie ca un drept individual. Imprecizia sa ilustrează dificultățile de a instituționaliza acest drept într-un cadru constituțional. Ca și alți liberali radicali, el vede „poporul“ fie ca pe un corp capabil să acționeze unitar dincolo de numărul indivizilor care îl compun, fie ca pe o sumă de voințe individuale. Oscilația aceasta este și ea un loc comun în epocă. Observăm

însă că cetățenii ploieșteni sunt lăudați mai ales pentru lupta lor pentru libertățile și drepturile publice colective. *Quid* libertățile individuale? Argumentele liberalilor radicali sunt mult mai succinte în această direcție.

Fleva le cere juraților să nu aibă nici o îndoială asupra naturii evenimentelor din 8 august și asupra nevinovăției acuzaților: „Scopul urmăririi acestor cetățeni a fost inventarea unei crime, iar nu pedepsirea ei."[1] Subliniind importanța achitării celor 41, avocatul încheie pe un ton alarmist și reia totodată acuzația sa principală la adresa guvernului: „Domnilor jurați, [...] aveți în mână soarta României. [...] Verdictul dumneavoastră declarând nevinovăția lor va dovedi străinilor că aici nu sunt tulburări și revoluționari, precum spun vrăjmașii noștri și *Monitorul Oficial al României*, ci că există din nefericire la cârma țării un guvern care, prin nelegiuirile și manoperele sale, inventează sau provoacă revoluțiile."[2]

„Verdictul [...] este pentru români evenimentul cel mai considerabil al timpilor moderni"

Verdictul juraților prin care cei 41 sunt achitați are numeroase ecouri. Mă voi limita la doar două exemple, ilustrative însă pentru semnificația pe care i-o dau „roșiii". Exemplele sunt grăitoare și pentru stilul gazetelor liberale, care nu se dau în lături de la folosirea unor epitete puternice. Presa liberală și progresistă a vremii este o presă politică a cuvintelor mari și a pasiunilor neîncătușate de rigoarea transmiterii informației. Tribună de exprimare a ideilor politice, ea vrea înainte de toate să judece și să convingă cu orice preț. Nici ziarele care se definesc conservatoare sau moderate nu se dau în lături de la patos și de la judecăți tranșante, însă cu greu pot intra în competiția militantă pe care gazetele radicale o relansează cu eforturi

1. *Ibidem*, p. 73.
2. *Ibidem*, p. 94.

mereu reînnoite. Felul de a scrie în presă, felul de a vorbi în parlament și felul de a acționa în politică sunt de neseparat în tabăra „roșiilor“, cei care nu încetează să se revendice de la 1848 și să profeseze cu un optimism de nestăvilit că libertatea anunțată la 1848 se va împlini la un moment dat.

Românul din 31 octombrie merge până la a pune semnul egalității între înfrângerea împăratului Napoleon III la Sedan de către prusaci și înfrângerea suferită de Carol. Un Sedan al regimului lui Carol. Ca și cum calea libertății ar fi acum deschisă definitiv. Acesta este spiritul pe care îl găsim deja în apelul lui Dumitru Brătianu lansat la 21 octombrie în *Românul*, imediat după pronunțarea curții de jurați. Verdictul va precipita, scrie el cu siguranța-i caracteristică, deznodământul „regimului de faliment“. Deși în „timpi normali“ ar fi trebuit să condamne pe unii dintre ei pentru că „au expus țara la o criză“, juriul de la Târgoviște i-a achitat pe toți acuzații, întrucât a fost impresionat de „imaginea unui criminal mare, care el însuși urzise și întinse lațuri celor inculpați de dânsul“. Brătianu preia ideile-cheie ale apărării, care înfiera și ea guvernul pentru abuzurile sale și pentru cursa pe care le-a întins-o ploieștenilor. Verdictul este de fapt cel exprimat de toată țara. Achitarea ia astfel proporții uriașe sub pana lui Brătianu: „Este spectacolul cel mai măreț care a bucurat până aici inima mea de român și de om [...]! Este mai mult decât o victorie câștigată pe câmpul de bătaie, mai mult decât o revoluțiune victorioasă pe străzile unei capitale.“ Cel care regretă întreaga sa viață eșecul Revoluției de la 1848 nu ezită să găsească manifestările ei în 1870. Tocmai pentru că 1848 nu a putut să-și aplice principiile, liberalii radicali au energia, în 1870, să-i mai caute întruchiparea. Un astfel de eveniment măreț se cuvine eternizat. La încheierea apelului, Brătianu propune ziarului să aibă inițiativa unei subscripții naționale pentru a ridica în Târgoviște un templu dedicat juraților.

La doar două zile după verdict, aceeași gazetă (numărul din 19–20 octombrie) publică și un articol semnat Al. Papiu-Ilarian.

„Acum nu mai încape îndoială, soarele justiției naționale răsare în România! Să trăiască Ploiești! Să trăiască Târgoviște!", scrie avocatul transilvănean cu entuziasm. El pledează pentru respectarea unui principiu atât de drag „roșiilor" în materie de guvernare: singurul regim bun este regimul legitimat de popor. Nu cere în mod fățiș abolirea monarhiei, ci doar face aluzie la acest lucru: „Sorgintea răului zace, după opinia mea, în deviza domnitorului. *Nihil sine Deo* e o legendă germană, de drept divin, anticonstituțională și antiromână. Măria Sa domnul, domn din grația și votul românilor, s-a lepădat de tot ce e german. Toți miniștrii constituționali sunt datori a stărui să ia Măria Sa deviza constituțională, deviza română, de drept latin: *Nihil sine populo*." Doar atunci când „domnul și miniștrii se vor pătrunde de cuprinsul devizei române", „vor accepta cu pacienţă religioasă și se vor închina cu respect înaintea verdictelor adevăratei justiții naționale: *quod populus iubet atque imperat*". Jurist cunoscător al dreptului roman, el adaptează sintagma, pentru a spune că sursa legii trebuie să fie doar poporul.

Verdictul de achitare este comentat de Carol în cuvinte amare, „o lovitură dată așezămintelor liberale din România"[1]. El nu primește demisia miniștrilor indignați de rezultatul procesului. Cronicarul său notează că achitarea a întărit hotărârea prințului de a abdica, că puterile garante au fost consultate în acest scop, dar că nu dorește să lase țara „pradă anarhiei".

În iulie 1868, când a fost votată Legea privind formarea curților cu juraţi, nimeni nu putea bănui cât de importantă va deveni această instituție doar doi ani mai târziu. „Roșul" ploieștean Anton I. Arion este, de altfel, ministrul justiției care semnează legea. Ea prevede creșterea numărului curților cu juraţi prin înființarea, în fiecare oraș reședință de județ, a unei astfel de curți, formată dintr-un judecător de la
Curtea de Apel, doi judecători de la tribunalul de primă instanță (al districtului) și o comisie de 12 juraţi (ai cărei membri sunt

1. *Memoriile regelui Carol I*, vol. II, ed. cit., pp. 131–132.

UNA DINTRE CELE 7. MINUNI.
S.T.R.E.
MULDOVA
MUNTE IA
Rimnicul!
Forgani!
COLOSUL: DEREMAT DE UN CUTREMURU VENIND DIN ÓRE CARE INSULE, LA ANUL 1...
Petrache. Stai Popo!
Popa Tache. Ce stai, dămi restul pentru băeți, că nu'ți dau Mandatul.

„Colosul" M. Kogălniceanu, susținătorul loviturii de stat a lui Cuza din 1864 și al bandelor de bătăuși în alegerile din 1869. (*Ghimpele* din 7 aprilie 1869)

Amîndoĭ sunteţi d'oseamă, diferinţa e că unulŭ s'adecoratŭ pentru că a servitŭ pe streinĭ, cel de al doilea, a servitu numaĭ pe stăpînul seŭ, de aceea poate a fost maltratat de autoritate.

Carol (probabil) şi Dimitrie Gr. Ghika (cunoscut şi ca Beizade Mitică, fiul domnului Ţării Româneşti Grigore Dim. Ghika, conservator moderat, unionist în anii 1850, pretendent la tron). Acuzaţi că apără interese străine (mai ales ale Prusiei sau ale „jidanilor lui Strousberg"). (*Ghimpele* din 31 mai 1870)

trași la sorți de pe liste întocmite de prefecți)[1]. Conform art. 105 al constituției, curțile cu jurați judecă „în toate materiile criminale" și „delictele politice și de presă". Nu este deci de mirare că ele vor avea și un rol politic major, în condițiile în care presa se bucură de o mare libertate.

3. Alexandru Candiano-Popescu

La puțin timp după eliberarea din închisoare în urma achitării sale de către jurați, în primăvara anului 1871 Candiano-Popescu reînvie, preț de câteva numere, ziarul *Democrația*, cu speranța de a continua lupta pentru cauza libertăților publice și împotriva guvernului. Renunță însă destul de repede după alegerile din mai 1871 (când conservatorii obțin o largă majoritate) și pleacă la studii în Italia[2]. Revine în țară în 1874, exercită avocatura și reintră în viața politică. Tot atunci părăsește Ploieștiul, mutându-se la Craiova. Chiar dacă ideile sale nu se vor fi schimbat radical, acțiunea lui politică este cu totul alta acum. Se implică activ în constituirea alianței parlamentare liberale în 1875, ca prim pas spre formarea Partidului Liberal, când, spune el, liberalii vorbeau din nou despre schimbarea domniei și aducerea unui prinț român. Este însă circumspect.

---

1. *Monitorul. Jurnal Oficial al României*, nr. 161 din 16/28 iulie 1868, p. 971 (în continuare M.O.); Dan Berindei, *Societatea românească în vremea lui Carol I (1866–1876)*, Editura Militară, București, 1992, pp. 131–132.

2. Acolo devine doctor în drept. Alexandru Candiano-Popescu, *Amintiri din viața-mi (1867–1898)*, studiul introductiv, nota asupra ediției, adnotările, transcrierea și îngrijirea textului de Constantin Corbu, vol. I, Eminescu, București, 1998. A se vedea și detaliile din perspectiva „materialismului dialectic și istoric" și a „politicianismului cercurilor conducătoare burgheze" din Constantin Corbu, „Alexandru-Candiano Popescu – participant și cronicar al vieții politice din a doua jumătate a veacului trecut", *Revista de istorie*, tom 33, nr. 9, 1980, pp. 1737–1763. Ca și în alte studii ale perioadei, regăsim ideea „opoziției organice a poporului român față de monarhie, ca instituție a claselor posesoare și opresoare".

Candiano nu mai este revoluționarul de la 1870, ci omul politic care acceptă cadrul constituțional. Declară de altfel în parlament că, deși până atunci făcuse opoziție dinastică, nu va mai face decât opoziție guvernului. Mobilizat voluntar în timpul Războiului din 1877, conduce un batalion de vânători și se remarcă în bătălia de la Grivița. În 1879 este numit de Ion Brătianu șef al Poliției din București. În octombrie 1880 devine aghiotant al regelui. Primește gradul de colonel în 1882, iar în 1894 este avansat la gradul de general de cavalerie.

În 1870, în toiul contestării dinastiei, nimeni nu putea întrevedea cariera sa politică de succes în slujba monarhiei. În acel an, Alexandru Candiano-Popescu este un politician și ziarist cunoscut pentru ideile sale liberal-radicale. El luptă împotriva regimului nu numai prin condei, ci și prin activitatea politică (deși în februarie 1866 tânărul căpitan participa la detronarea lui Cuza și, așa cum scrie el, „voiam să devin chiar bandit politic, numai să curăț țara de lepra corupției"[1]). Acțiunea politică și ideile lui formează un tot inseparabil. *Perseverența*[2] și *Democrația* sunt cele două tribune prin care își exprimă cu patos ideile, în perioada martie 1867–mai 1871. Primul număr al *Perseverenței* apare în 5 martie 1867. La puțin timp după aceea Candiano-Popescu își anunță demisia din armată, ca protest la politica ministerului condus de Ion Ghica (*Perseverența*, 16 martie), și se stabilește la Ploiești.

„Constituțiunea este existența și libertatea românilor"[3]

Candiano-Popescu nu a fost un teoretician al politicului, nu a fost nici gânditor politic. Om al acțiunii, militant în linie pașoptistă, a avut o viziune politică asupra regimului contemporan

1. Cel puțin așa justifică el prezența sa în complot. Al. Candiano-Popescu, *Amintiri din viața-mi*, ed. cit., p. 90.
2. Se pare că este primul ziar prahovean.
3. *Perseverența*, 9 martie 1867.

lui și asupra schimbării politice. Împărtășește ideile-cheie ale liberalilor radicali, pe ale companionilor lui în ale politicii și ale conspirației, Eugeniu Carada, C.A. Rosetti, Ion Brătianu. Pana lui este plină de vervă și dornică să convingă. Din păcate, nu putem ști câți cititori aveau gazetele sale.

Primul număr al *Perseverenței* din martie 1867 și primul număr al *Democrației* din august 1869 se deschid cu câte un „Prospect“. Este o practică obișnuită a presei politice a vremii. Primul număr anunță orientarea ideologică a gazetei și marile problematici prioritare în politica internă sau externă. În acei ani, gazetăria este înainte de toate o profesiune de credință, adesea solitară. În cazul lui Candiano, cele două „Prospecte“ sunt minuțioase în a-i prezenta cititorului schema istoristă – parte din vulgata liberală – care îi permite să explice prezentul și viitorul. Este, de fapt, o manieră selectivă de a folosi istoria pentru a legitima idealurile prezentului privind construcția statului-națiune unitar, istoria fiind deopotrivă dovada validității așteptărilor și instrument de justificare[1].

Cele două „Prospecte“ ilustrează și schimbarea în ideile politice ale lui Candiano. Nu este vorba de o schimbare de natură: el rămâne un democrat și un liberal convins. Din 1867 până în 1869 se schimbă doar accentul pe care îl pune asupra unor elemente ale prezentului, iar soluțiile pe care le întrevede pentru a remedia răul devin mai explicite. Schema sa istoristă se ajustează în funcție de interpretarea pe care el o dă prezentului. Ca toți istoricii liberali ai continentului din secolul al XIX-lea (deși Candiano cu siguranță nu este un istoric), el observă istoria atunci când este pe punctul de a se încheia, ea neputând deveni inteligibilă decât aproape de momentul împlinirii sale[2]. Dacă în 1867 acceptă necesitatea prințului străin și a regimului constituțional și critică excesele guvernului, începând cu 1869

1. Peter F. Sugar, Ivo J. Lederer (eds.), *Nationalism in Eastern Europe*, University of Washington Press, Seattle, 1994, pp. 35–44.

2. François Hartog, *Evidence de l'histoire. Ce que voient les historiens*, Editions de l'EHESS, Paris, 2005, pp. 135–151.

chestionează în mod direct și adesea brutal dinastia, atacându-l chiar și pe Carol, și cere din răsputeri instaurarea republicii. De-a lungul acestor ani, democratul Candiano rămâne un adept convins al revoluției ca *metodă* de acțiune în politică și de schimbare a regimului. Republica este orizontul lui de așteptare.

Citind „Prospectul" din 1867 (*Perseverența*, 5 martie), vedem că el este un liberal democrat convins și că se vrea un continuator al ideilor de la 1848, mai precis al ideilor „noi de libertate și egalitate, [ce] vor înlocui [...] ideile cele vechi de despotism și privilegiu", într-un cuvânt, un continuator al democrației. 1848 nu a reușit, însă a produs numeroase breșe. Regulamentele organice sunt o primă încercare, nereușită, de aplicare pe pământul țării a „sămânței principiilor democratice" de la 1848. Doar prin constituția de la 1866 „românii au putut să recolteze fructul acestei semințe". Iar dacă pașoptiștii (numiți eroic „bătrânii luptători ai dreptului național") ar fi fost susținuți de tânăra generație de liberali, atunci 11 februarie ar fi dus la revoluție și s-ar fi evitat regimul de tranziție, adică regimul constituțional. Revoluția este latentă întrucât capătul schemei istoriste îl constituie un nou 1848, dar de data aceasta victorios, și republica mult râvnită.

În 1867 Candiano-Popescu poate încă să îndemne „să combatem cu moderațiune, lealitate și neîntrerupere partidul ce ne este ostil" și să propună „pacea în marea familie liberală" spre a-i înfrunta pe adversarii comuni. Și asta pentru că în 1867 el este încă apărătorul unui regim moderat. Putem chiar spune că formulează o teorie a limitelor. „Dacă regimul constituțional a ajuns să fie una din cele mai ingenioase și mai folositoare invențiuni ale timpului nostru" este pentru că „națiuni înțelepte" au introdus constituții care limitează prerogativele puterii. Guvernul constituțional este „o asociațiune a autorității cu libertatea". Și pentru ca acest „menagiu" a două idei atât de diferite să poată exista, dreptul trebuie să se interpună între ele, pentru a evita cele două extreme, despotismul și anarhia (*Perseverența*, 9 martie). Cu toate virtuțile lui, regimul constituțional este o „epocă de tranziție" peste tot în Europa, „o trecere de la monar-

hia absolută la republică", întrucât „nu înfățișează nici tradiția, adică dreptul divin; nici poporul, adică democrația". El este însă fragil, avertizează Candiano, întrucât fiecare dintre cele trei puteri – coroana, executivul, parlamentul – este la un moment dat tentată să-și nesocotească limitele. În acest caz, nu există decât două soluții: fie „revolta", fie înăbușirea prin forță.

Candiano este foarte trist să constate că din 1859 tronul și-a impus candidații, că „intriga hrănită de favoritism" invadează afacerile politice, în vreme ce „tendințele despotice începură să fie infiltrate în inima suveranului". Iată doar un exemplu pentru felul în care Candiano acuză răul fundamental și pervertirea regimului constituțional, adică depășirea limitelor prerogativelor executivului (*Perseverența*, 30 martie 1867). Fiecare număr al *Perseverenței* este un recensământ plin de patimă al deciziilor care nesocotesc preponderența parlamentului. Perioada de după 11 februarie este pentru el o uriașă dezamăgire. Guvernul condus de Ion Ghica este înfierat, Carol este deocamdată „mântuitorul" datorită căruia a fost evitat războiul civil. Și avertizează, citându-l pe Benjamin Constant: „Siguranța publică este compromisă când cetățenii văd în autoritate, în loc de o garanție, un pericol" (*Perseverența*, 9 martie 1867). Întrebarea angoasantă „2 mai destinat a se repeta?" revine obsesiv sub o formă sau alta până în 1870. Dacă în 1867 analogia este doar interogativă și amenințătoare, în 1870 ea devine certitudine și cauză ce justifică pe deplin evenimentele de la Ploiești. Dar să nu anticipăm.

Candiano-Popescu apără regimul constituțional și pentru că traduce principiile partidului liberal, aceleași principii care „câștigau pe rând victoriile din 1857 și 1859" și care au fost anunțate la 1848. În 13 aprilie 1867 publică pe prima pagină a *Perseverenței* un lung articol despre rolul istoric al liberalilor. Necesitatea istorică și progresul justifică pe deplin faptul că liberalii radicali sunt în 1867 la guvernare – Candiano nu are nici o îndoială. Partidul liberal își datorează „existența sa deșteptării spiritului național din 1821, care, după ce învinse fanariotismul, [...] se dezvoltă [...] și astfel la 1848 putu să apară sub îndoita față a unei revoluțiuni sociale și politice", care, deși

învinsă pentru un moment, se regăsește în constituția de la 1866. Aceasta din urmă este dovada că ideile lor erau „adevărate și drepte". Din 1821 până în 1866 liberalii („grupa revoluționară din '48") au luptat pentru triumful instituțiilor libere din opoziție.

Dacă liberalii ajung din nou în opoziție după 1866 înseamnă că ideile și principiile pe care le apără sunt minoritare, ceea ce este inacceptabil pentru un liberal convins că ideile liberale *sunt* spiritul vremii și însuși mersul istoriei. Astfel putem înțelege într-o nouă lumină înverșunarea cu care radicalii vor să revină la guvernare după dramaticele (pentru ei!) alegeri din martie 1869, înverșunare care îl va împinge pe Candiano să-și dorească răsturnarea regimului prin revoluție. Guvernul a cărui legitimitate nu poate fi contestată de nimeni, fiind în acord cu mersul istoriei și al progresului, în opinia lui Candiano, este guvernul condus de „roșii". Guvernele dominate de ei sunt cele prezidate de Constantin Al. Kretzulescu (martie–august 1867), Ștefan Golescu (august 1867–aprilie 1868) și generalul Nicolae Golescu (mai–noiembrie 1868). Guvernul condus de Ion Ghica (iulie 1866–februarie 1867) beneficiază mai degrabă de sprijinul liberalilor moderați. Liberalii sunt „majoritatea țării" ce vrea să păstreze constituția, ei reprezintă „egalitatea și domnia legilor", în vreme ce adversarii lor, conservatorii („partizanii trecutului", „boierii"), apără privilegiul și arbitrarul.

Candiano formulează chiar o lege pe care o dorește general valabilă: un regim „minat de propriile lui slăbiciuni și neprimind de nicăieri sprijinul adus de o leală convicțiune se dărâmă de sineși sub greutatea propriilor sale vicii". Este ceea ce a pățit Cuza. Este ceea ce poate păți orice regim. Deocamdată Candiano lansează doar un avertisment. El îi avertizează însă și pe liberali. Dacă nu se regenerează cu un „nou contingent de inteligență și de instrucție" format din tineri, nu vor fi capabili să reziste atacurilor adversarilor și să consolideze regimul constituțional. Aceasta din urmă trebuie să fie misiunea lor, după ce ani de zile au făcut opoziție „unui regim despotic".

Într-o serie de articole din noiembrie 1867 despre dreptul de dizolvare a parlamentului, el formulează o altă idee-cheie

care îl ajută să construiască logica argumentelor privind necesitatea de a răsturna regimul începând cu 1869. Recunoaște necesitatea dizolvării Adunării într-un stat constituțional, o prerogativă ce aparține în mod legitim tronului. Și vede trei motive care justifică o astfel de măsură (*Perseverența*, 5 noiembrie). Primul motiv este absența unei „majorități omogene“. Al doilea motiv este diferența de opinii între alegători și aleși. Al treilea motiv – și totodată cel mai important – este imposibilitatea Camerei de a da un „guvern durabil“. Cum Camera aleasă în octombrie 1866 (când au avut loc primele alegeri după noua Lege electorală) întrunea cele trei situații descrise mai sus, Candiano consideră pe deplin justificată dizolvarea ei la 1 noiembrie 1867. El laudă decizia guvernului de a provoca astfel noi alegeri, acestea fiind, pentru un democrat precum Candiano, „vocea poporului“.

Liberalii radicali, împreună cu fracționiștii moldoveni, obțin în jur de 85 de mandate în Cameră în urma alegerilor din decembrie, deci o majoritate destul de confortabilă (conservatorii, liberalii moderați și independenții obțin împreună 72 de mandate). Acest rezultat (precum și câștigarea unei largi majorități în Senat în alegerile din iulie 1868) le permite să formeze și să sprijine cele trei guverne în întregime radicale, guvernele Kretzulescu, Ștefan Golescu și Nicolae Golescu, cu Ion Brătianu de fiecare dată ministru de interne, în perioada martie 1867–noiembrie 1868. Este perioada după care vor tânji Candiano și prietenii săi politici. Este perioada în care Candiano vede triumful principiilor de la 1848 întruchipate în constituție. Dacă liberalii nu ar fi pierdut alegerile din martie 1869, să înțelegem că nu ar mai fi fost nevoie de republică? Că ar fi renunțat la necesitatea revoluției? Că republica ar fi rămas regimul ideal, dar nu și cel practicabil? Fără să despicăm prea mult firul gândirii lui Candiano și a altor „roșii“, aceste întrebări fac parte în 1867 din registrul posibilului. Candiano scrie răspicat: un guvern nu e legitim dacă nu dispune în Cameră de o majoritate „compactă“ și dacă nu e deci durabil. Deși admite că diviziunea stânga/dreapta este în „logica și forța lucrurilor“, e convins că

principiile liberale nu sunt doar o parte a opiniei publice, ci însăși direcția dezvoltării istorice care duce neîndoielnic spre libertate. Nu e de mirare deci că singurul guvern legitim este pentru el cel „roșu", sprijinit de o majoritate omogenă. Scenariul lui preferat în anii 1867–1868 este următorul: alegerile libere, expresie a vocii poporului, să dea o majoritate omogenă liberală. Regăsim adesea în paginile *Românului* aceeași convingere, cu precădere în preajma alegerilor: „Majoritatea adunării trebuie mereu ascultată" – acesta este sensul respectării constituționalismului, explică fără încetare gazeta (*Românul* din 14–15 și 16 decembrie 1870).

Candiano-Popescu scrie chiar un articol cu titlul „Nu sunt nici cu dreapta, nici cu stânga", material ce pregătește spiritele pentru alegeri. Dintre cele două tabere care au existat la noi, boierii și liberalii, explică el, doar una ilustrează mersul istoriei: „Una este dreapta, cu trecutul, cu privilegiile pierdute, cu principiile Regulamentului organic, mascate sub cuvinte pompoase. Alta este stânga, cu viitorul, cu democrația, cu libertatea, cu principiile constituțiunii." Boierii („Bourbonii noștri") au reprezentat întotdeauna reacțiunea, liberalii au fost mereu progresiști și de partea libertății (*Perseverența*, 8 noiembrie 1867)[1]. Diferențierea dintre „boieri" și „liberali" este un *topos* drag al liberalilor. Nicolae Fleva o folosește și el de mai multe ori în pledoaria de apărare. Dihotomia trimite la incompatibilitatea dintre două viziuni politice – conservatorismul și liberalismul sau progresismul –, dar și la o puternică diferențiere socială. „Reacționarii" politici sunt reacționari și din punctul de vedere social, iubitori de privilegii și profitori de pe urma muncii „poporului".

1. Pentru țesutul social complex al primei jumătăți a secolului al XIX-lea, a se vedea Constanța Vintilă-Ghițulescu, *Evgheniți, ciocoi, mojici. Despre obrazele primei modernități românești, 1750–1860*, Humanitas, București, 2013. Pentru analiza categoriei „boieri", a se vedea și Cristian Ploscaru, *Originile „Partidei naționale" din Principatele Române. Sub semnul „politicii boierești" (1774–1828)*, Editura Universității „Al.I. Cuza", Iași, 2013.

Candiano-Popescu intră într-o polemică cu Nicolae Blaremberg, la acea vreme deputat „moderat“ (după propria-i caracterizare) și redactor al ziarului *Țara*, pe tema dreptului de dizolvare a Camerelor. Articolul lui Blaremberg pe această temă este publicat la 9 noiembrie 1867, în al doilea număr al gazetei proaspăt apărute. În *Perseverența* din 11 noiembrie, Candiano scrie că disoluția Camerelor nu este o prerogativă a miniștrilor, ci a monarhului. El îl menționează din nou pe Benjamin Constant ca să explice că domnul este politic iresponsabil[1]. Și, precum în Anglia, dreptul de disoluție îi aparține. Dizolvarea Adunării nu este, așa cum susține „reacțiunea“, „un ultragiu al drepturilor poporului, este din contra, când elecțiile sunt libere, un apel făcut drepturilor sale în favoarea intereselor sale“. Candiano citează și din *Considerații asupra guvernării reprezentative* a lui John Stuart Mill pentru a apăra ideea că puterea executivă trebuie să aibă întotdeauna libertatea de a convoca un nou parlament. *Țara* contestă dreptul ministerului de a dizolva Camera și îl acuză de neconstituționalitate. Blaremberg scrie că puterea domnească este o „putere neutră“ și îl citează și el pe Benjamin Constant. Este în dezacord profund cu ideile liberalilor radicali și, implicit, ale lui Candiano despre prerogativa regală care, în opinia lui, favorizează despotismul: „Răspunderea miniștrilor este corelativul necesar al inviolabilității domnului. Domnul nu este inviolabil decât pe cât rămâne inactiv“ (*Țara*, 9 noiembrie 1867).

În 1867, pentru Candiano-Popescu, democrația este sinonimă cu sufragiul liber, cu libertatea de expresie și de petiționare, cu libertatea presei și a întrunirilor. Ea este opusul absolut al despotismului. De altfel, *Democrația* pe care o editează începând cu august 1869 are drept motto „*Vox populi vox dei*, vocea poporului vocea lui Dumnezeu“. El nu vede democrația ca pe o putere a poporului de a se autoguverna, ci de a se exprima

1. În sensul tradiției monarhiei constituționale de tip britanic, în care monarhul nu răspunde personal și direct în fața legislativului, ci doar indirect, prin miniștrii săi.

prin alegeri libere. Poporul este un principiu, el legitimează democrația, așa cum dreptul divin este principiul monarhiei. Într-un articol din *Perseverența* din 9 decembrie 1867, Candiano ține o pledoarie pentru libertatea și varietatea opiniilor și pentru confruntarea lor, într-o societate care „a fost supusă secole întregi unui teribil despotism". Își exprimă crezul electoral prin cuvintele „românismul și democrația" în răspunsul pe care îl publică în *Perseverența* (din 13 decembrie) la scrisoarea adresată lui de alegătorii din colegiul în care a candidat și a fost ales în Cameră, și anume colegiul IV din județul Cahul. Se angajează să lupte toată viața „pentru triumful principiilor democratice" și pentru „consolidarea tronului constituțional al lui Carol I". Peste câtva timp, el va fi mai explicit: forma propice a democrației este republica. În articolele din 1869–1870, cei doi termeni devin sinonimi.

„Restauraţia şi reacţiunea au invadat ţara"

Schimbarea de ton și radicalizarea argumentelor sunt deja vizibile în articolele din toamna lui 1868. Regimul i se pare din ce în ce mai puțin acceptabil. „Tranziția" se precipită spre sfârșit. La 16 noiembrie este numit un nou guvern condus de Dimitrie Ghika, avându-l la Interne pe Mihail Kogălniceanu, marele adversar al lui Candiano și al liberalilor radicali. *Perseverența* nu apare din mai până în 16 octombrie 1868. În numărul din 16 octombrie, Candiano-Popescu scrie că va continua să combată „opoziţiunea retrogradă și maghiarismul; și a susține [...] principiile liberale și românismul". Acestea sunt temele de predilecție în jurul cărora își construiește în mod gradual, dar hotărât, argumentele antidinastice.

La 19 noiembrie anunță răspicat refuzul său de a susține guvernul pentru că nu are majoritate în parlament, pentru că nu e partizanul libertății și pentru că nu aplică regimul constituțional, ci... Statutul, cel de la 1864, prin prezența lui Kogălniceanu

în guvern. Într-un cuvânt, pentru că nu este un guvern al liberalilor radicali și pentru că aceștia, încă majoritari în Camere, nu-l susțin. În săptămânile următoare revine aproape obsesiv asupra ideii că viciul cabinetului este că „nu reprezintă nici o idee" și că nu e omogen.

Acuzația că guvernul Ghika–Kogălniceanu este un guvern retrograd, despotic și antidemocrat se împletește în mod natural cu acuzația că este un guvern susținut de „străinii" inamici ai „românismului". Folosește aceiași termeni pentru a-i înfiera pe conservatori și pe susținătorii lui Kogălniceanu. „Restaurația și reacțiunea au invadat țara" este strigătul de alarmă al lui Candiano pe care îl repetă neîncetat până în vara lui 1870. „Ați plămădit, prin urmare, D. Dimitrie Ghica și D-le Kogălniceanu, în locul lumii democratice, o lume retrogradă, o lume care este afară din țară, o lume de boieri, o lume de ciocoi" (*Perseverența*, 16 februarie 1869). Este o situație inadmisibilă, în opinia lui, după ce timp de trei ani a fost imperiul legii și al libertății, datorită liberalilor radicali care au guvernat.

Acuză guvernul că nesocotește constituția prin faptul că încurajează domnia intereselor de „clică", în vreme ce „națiunea iubește cu statornicie ideile democratice", și prin faptul că executivul nu respectă prerogativele parlamentului. Dă drept exemplu proiectul de modificare a Legii electorale care prevede restrângerea colegiului III pentru alegerea deputaților. Natura proiectului de lege fiind legislativă, ministerul „a violat prin urmare dreptul de inițiativă al deputatului, dreptul de interpretare al Adunării" (*Perseverența*, 15 decembrie 1868). Guvernul este neconstituțional și pentru că vrea să scape de controlul legislativului. Întrebarea care rezumă situația este, în opinia lui, următoarea: „Suntem în ajunul de a ne despărți de regimul parlamentar sau de a ne despărți de minister?"

În pregătirea alegerilor din martie 1869, scrie o serie de articole în care speră la un rezultat pozitiv pentru „roșii". „Lăsați să vorbească țara", cere el guvernului – adică alegeri libere. Țara e de partea libertății, a „simțămintelor naționale", scrie cu convingere, în vreme ce miniștrii sunt „retrograzi și antinaționali"

(*Perseverența*, 18 februarie). În același timp, îi încurajează pe cetățeni să-și folosească drepturile pe care le dă constituția, un cetățean conștient de drepturile sale fiind o pavăză împotriva despotismului: „Să avem dreptul de a alege reprezentanții noștri, pentru a le încrede puterea suverană, adică dreptul de a ne cârmui prin noi înșine, și să nu luptăm cu entuziasm și cu curaj pentru triumful adevăraților noștri reprezentanți, este să ne dăm noi singuri despotismul sub o altă formă" (*Perseverența*, 14 martie). Desigur, „adevărații noștri reprezentanți" sunt „roșiii".

Perseverența își întrerupe apariția în martie 1869, când Candiano-Popescu este arestat pentru delicte politice și de presă[1]. Ziaristul militant nu se lasă însă intimidat și la 21 august 1869 apare primul număr al *Democrației* la Ploiești, orașul „adăpost al credinței liberale în România", după propria-i expresie. În toamna lui 1869, vituperează în continuare împotriva guvernului Ghika–Kogălniceanu. Deplânge amarnic faptul că majoritatea din parlament este fructul fraudei electorale orchestrate de guvern. „Roșiii" nu obțin decât 10 mandate în martie 1869. Nu are nici o îndoială, acest rezultat tragic are drept cauză acțiunea guvernului de a suprima libertatea votului, „libertatea libertăților, libertatea mumă" (*Democrația*, 31 august 1869). Pentru că Kogălniceanu e ministru de interne, în 1869 e ca și cum ar fi din nou 2 mai 1864. Îi acuză pe membrii guvernului de conspirație împotriva constituției și avertizează (de exemplu, în *Democrația* din 25 septembrie și 30 noiembrie) că, la fel ca după 2 mai, poate urma un 11 februarie și chiar o revoluție.

Analogia dintre situația prezentului și regimul lui Cuza devine mai clară acum. Primul număr al *Democrației* publică crezul său. Este și o clarificare a schemei sale istoriste. „Revoluția de la 1821 este dar drapelul naționalității române învingând drapelul străinismului." Regulamentele organice sunt

1. Este ținut în închisoare mai mult de o lună. Deși este judecat și condamnat la șase luni de privațiune de libertate și la cinci ani de pierderea drepturilor politice, sentința nu este aplicată datorită unei amnistieri a delictelor politice și de presă în august 1869. Vom reveni asupra episodului în partea a doua a acestei cărți.

însă restaurația, redactate fiind „de ruși și de boieri". Revoluția de la 1848 „stigmatiză pe boieri și proclamă drepturile omului". Revenirea protectoratului rusesc reprezintă a doua restaurație a boierilor. Ciclul acesta de pași înapoi se rupe odată cu 1859, an ce aduce satisfacerea parțială a „dorințelor exprimate de români în 1857", inclusiv a celei privitoare la principele străin. La 2 mai 1864 s-a întâmplat însă o nouă restaurație, urmată de răsturnarea justificată de la 11 februarie.

Candiano și toți liberalii radicali se confruntă cu dificultatea de a integra regimul bonapartist al lui Cuza în viziunea lor istoristă. În mai 1866 ruptura se vrea a fi radicală. Ultimul guvern al lui Cuza este pus în întregime sub acuzare, intenționându-se chiar distrugerea întregii legislații produse de fostul regim[1]. Constituanta propune invalidarea alegerii lui M. Kogălniceanu, „maistul", pe motiv că, în calitate de ministru, la 2 mai 1864 „s-a făcut culpabil de un sperjur și un atentat în contra legilor"[2]. Activitatea sa legislativă din trecutul recent este apărată doar de gazeta cuzistă *Trompeta Carpaților* – probabil singura voce care apără fostul regim în 1866[3], exceptând câteva voci individuale din sânul armatei. În același timp, G. Panu scrie în *Amintirile* sale că Al.I. Cuza „nu avea partizani prin stratul politic ieșean de toate nuanțele, dar era foarte iubit de gloate" și de militari[4].

Momentul 11 februarie l-a frământat pe Candiano și peste ani, întrucât dedică un capitol întreg justificării sale în amintirile publicate pe când era deja general. Paradoxul pe care Candiano și liberalii radicali trebuie să-l explice timp de decenii ține de faptul că domnia lui Cuza „a fost înconjurată de aureola popularității". Însă metodele sale dictatoriale de guvernare

1. N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, Tipografia „Datina Românească", Vălenii de Munte, 1939, p. 29.

2. Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 59.

3. N. Iorga, *op. cit.*, p. 29. De exemplu, *Trompeta Carpaților* din 19 aprilie 1866.

4. George Panu, *Amintiri de la „Junimea" din Iași*, vol. I, ediție de Z. Ornea, Minerva, București, 1971, p. 16.

l-au descalificat. „Avea mulțimea pentru el" și, mai ales, țăranii, scrie Candiano în memoriile sale, însă „palatul se transformase în lupanar"[1]. El îl acuză că a cultivat conflictul cu elitele politice, că nu a avut o viziune și că s-a lăsat pradă corupției și arbitrarului. O altă critică comună tuturor „roșiilor" privește rolul lui Cezar Librecht[2], consilierul lui Cuza. În 1866 guvernarea era coruptă, administrația ineficientă și abuzivă, criza financiară era gravă, chiar dacă „la suprafața domniei lui Cuza Vodă se vede unirea, luarea mănăstirilor închinate, dare de pământ sătenilor, în fund însă zăcea corupția, ilegalitatea, cinismul"[3]. În aceste condiții, 11 februarie 1866 este „un act de înțelepciune națională; este rațiunea de stat și instinctul de conservație"[4].

Prin venirea la guvern a lui Kogălniceanu, Candiano vede spectrul iminent al unei a patra restaurații, pe care o anunță alarmat în *Democrația* din 21 august 1869: „Bandele electorale păşesc cu trufie pe pieptul constituției, ciocoii lui 2 mai și ciocoii Regulamentului au ieșit de prin găurile unde zăceau leșinați; ungurii ne calcă fruntariile [...] și la Berlin sau la Petersburg se decide acum soarta noastră, fără noi. În loc de bulevardul Europei, am devenit o prefectură prusacă, o gubernie rusească sau un comitat unguresc." În această teribilă situație, Ploieștiului îi revine sarcina de a schimba lucrurile. În viziunea lui Candiano, întreaga Românie este acum o cetate asediată.

El denunță în mod constant prezența străinilor în interior. Îi acuză și pentru că neagă autonomia României pe scena internațională. Este unul dintre argumentele-cheie cu care contestă dinastia începând cu anul 1869. În articolele din anii 1867–1868, inamicul cel mai mare este Austria. Este foarte antiaustriac atunci când scrie despre românii din Transilvania sau când publică relatări despre politica externă a Austriei. În octombrie

1. Alexandru Candiano-Popescu, *Amintiri din viața-mi*, ed. cit., p. 58.
2. Cezar Librecht, de origine belgian, apropiat al lui Cuza, este considerat corupt și având influență nefastă asupra domnitorului. După 11 februarie 1866, este acuzat de acte de corupție, dar este achitat.
3. Alexandru Candiano-Popescu, *Amintiri din viața-mi* ed. cit., p. 115.
4. *Ibidem*, p. 79.

1868, îi îndeamnă pe românii din Ardeal la insurecție (*Perseverența*, 20 octombrie și 1 decembrie 1868).

Începând cu 1869, inamicul principal este Prusia. Acuză acum guvernul că intenționează colonizarea țării cu germani sau cu străini (*Democrația*, 24 august). *Democrația* din lunile august și septembrie 1869 titrează cu litere mari, negre, pe pagina întâi: „Guvernul, violând constituțiunea (art. 3), dorește a coloniza teritoriul nostru cu vagabonzi streini. Români, veți permite aceasta?" Este convins că „cea mai înaltă misiune a Germaniei la gurile Dunării este germanizarea". Dacă guvernul nu ar fi redus prerogativele parlamentului, cu siguranță că acesta din urmă „ar fi respins [...] ideea de a nemți România" (*Democrația*, 14 septembrie). În aceste luni își exprimă deseori convingerea că tinerii și poporul sunt singurele speranțe ale României, în vreme ce „prusacul" vrea răul, iar guvernul vrea să „vândă țara" (*Democrația*, 11 ianuarie 1870). Iată forma cea mai sugestivă și concisă a lamentației lui din această perioadă: „Istoria noastră modernă și contemporană este o lungă umiliațiune, pentru că străinii s-au amestecat în trebile noastre" (*Perseverența*, 28 februarie 1869).

În repetate rânduri, Candiano neagă – la fel ca toți radicalii, de altfel – că guvernul format de „roșii" (cu Ion Brătianu la Interne), schimbat în noiembrie 1868, ar fi susținut bandele de bulgari și ar fi persecutat evreii de pe teritoriul României. Aceste acuzații, scrie el cu convingere, nu sunt decât născociri ale „boierilor" (adică ale conservatorilor) și ale străinilor răuvoitori. Aici Candiano are parțial dreptate. Guvernul Nicolae Golescu, ca și cele două guverne ale radicalilor care l-au precedat (de fiecare dată cu Brătianu la Interne) a fost schimbat în urma presiunilor exercitate asupra lui Carol de puterile garante. Acestea aveau însă un motiv întemeiat de îngrijorare, ceea ce Candiano și liberalii radicali nu vor să recunoască.

Guvernele „roșii" creează turbulențe diplomatice serioase pentru că tolerează organizarea, pe teritoriul Principatelor, a unor acțiuni ale bulgarilor revoluționari ce contestă dominația Imperiului Otoman. Nici Franța, nici celelalte mari puteri

nu-și doresc redeschiderea chestiunii orientale. Se pare că principele Carol nu este la curent cu sprijinul secret pe care acțiunile bulgare îl primesc de la Brătianu și de la Rosetti[1]. Însă problema cea mai spinoasă rămâne „chestiunea evreiască". Începând cu luna martie 1867, guvernul emite numeroase circulare prin care li se cere prefecților să ia măsuri pentru respectarea ordinii publice împotriva „vagabonzilor" străini sau autohtoni și pentru împiedicarea acestora și a persoanelor fără acte, domiciliu sau ocupație să se așeze în Moldova, să arendeze hanuri și cârciumi și să se stabilească la sate. Sunt vizați în mod implicit evreii, chiar dacă termenul „israeliți" este absent în aceste documente. Răspunsurile prefecților la circulare sunt foarte prompte și pline de zel. Se plâng doar că nu dispun de mijloace materiale și umane suficiente pentru a pune în aplicare ordinele ministrului[2]. În 1869, o serie de alte circulare limitează activitățile economice ale evreilor în sate. Aceste măsuri și restricții sunt urmate de mai multe valuri de expulzări și violențe împotriva evreilor. Prefecții consideră că măsurile sunt pe deplin justificate[3].

Guvernele marilor puteri (cu precădere al Franței) fac presiuni asupra lui Carol pentru încetarea acestor măsuri, cerând de fiecare dată demisia lui Ion Brătianu. Acesta este criticat nu numai pentru măsurile sale împotriva evreilor (chiar dacă guvernul continuă să afirme că ele intră în sfera dreptului comun), ci și pentru că ar avea relații cu cercurile revoluționare și mazziniene europene[4]. Intervențiile externe sunt departe de

1. Apostol Stan, Mircea Iosa, *Liberalismul politic în România. De la origini până la 1918*, Editura Enciclopedică, București, 1996, pp. 146–153. Știind că la un moment dat s-a format un partid liberal în sensul modern al termenului, autorii explică retroactiv dinamica grupărilor politice de orientare liberală exclusiv sub semnul acestui determinism instituțional.

2. De exemplu, scrisoarea prefectului de Covurlui; Arhivele Naționale ale României, Fond Ministerul de Interne, Diviziunea administrației centrale (inv. 2601, 1859–1867), dosar 394/1867, f. 30 (în continuare ANR-MI-DA).

3. De exemplu, ANR-MI-DA, dosar 394/1867, ff. 2–8.

4. Apostol Stan, Mircea Iosa, *op. cit.*, p. 103; Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, Tipografia „Datina Românească", Vălenii de Munte, 1939,

a opri logica politicii antisemite, care se confirmă și în anii următori. Brătianu este nevoit în câteva rânduri să explice în parlament măsurile pe care le-a luat. Cuvintele lui din martie 1868[1] rezumă viziunea sa, a lui Candiano și a tuturor liberalilor radicali. Există un „rău economic: năvălirea vagabonzilor străini și mai cu deosebire a vagabonzilor israeliți care sunt în mai mare număr, căci fiind persecutați în toate țările vecine, ei au năvălit la noi“. Toți liberalii radicali declară la unison că nu este vorba de intoleranță religioasă la adresa evreilor, ci de apărarea națiunii române și a intereselor sale în fața „acaparării“ comerțului, mai ales în Moldova, de străini și cu precădere de evreii din emigrația recentă[2]. Candiano este convins că evreii, și nu românii, vor forma clasa de mijloc: „Și ce zici tu, burghezie română, tu, fundamentul libertăților noastre publice, tu, ce ai sângele opincii și lumina instrucției, [...] ce zici tu astăzi când ți se neagă chiar existența și când vor a te înlocui cu o burghezie israelită?“ Și scrie la fel de răspicat că persecuțiile la adresa evreilor nu au existat, ele sunt făcături ale străinilor (*Democrația*, 4 decembrie 1869).

Acest discurs ilustrează xenofobia și antiiudaismul caracteristice acestor ani, precum și tensiunile introduse de modernizare. Antiiudaismul este tradițional în formele sale de manifestare, bazat fiind pe prejudecata economică și religioasă împotriva evreilor. „Roșiii“ sunt convinși că, prin apărarea identității românești și a statului împotriva străinilor – toți străinii sunt criticați întrucât sunt mereu suspectați că ar avea interese opuse intereselor românilor –, ei sunt „moderni“, întrucât sunt dornici să demonstreze că statul are capacitatea de acțiune internă reală și e capabil să-și gestioneze populația și teritoriul.

---

p. 42; Ștefan Delureanu, *Mazzini și românii în* Risorgimento, Paideia, București, 2006.

1. M.O. nr. 75 din 30 martie/11 aprilie 1868, ședința din 24 martie 1868, p. 498.

2. La sfârșitul secolului al XVIII-lea și în anii 1830.

„Republica [...] într-însa este libertate deplină, sinceritate deplină, răspundere deplină, logică deplină"[1]

În 1869, Candiano-Popescu nu-l atacă încă direct pe Carol, ci doar denunță despotismul instaurat de guvernul Ghika–Kogălniceanu, guvern pus de „străini". Iată câteva exemple sugestive de formule ce revin iar și iar în această perioadă. Guvernul a transformat parlamentul într-o „comedie", nu mai e un corp care deliberează, ci care doar aprobă. „Escamotând parlamentul, ministerul a escamotat constituția; căci parlamentul într-un regim reprezentativ este controlul" (*Democrația*, 11 septembrie). Concluzia lui este că în România s-a instaurat despotismul și că regimul constituțional nu mai există (*Democrația*, 7 septembrie).

Asistăm la un crescendo al acuzațiilor și al argumentelor care îl conduc pe Candiano, în iarna 1869–1870, să expună explicit virtuțile republicii și să-l atace direct pe Carol. Republica și democrația devin acum sinonime sub pana lui. Candiano nu este *pentru* ceva, cât mai ales *împotriva* regimului. Vrea un nou 1848 în 1870, spre a se evita un nou 2 mai 1864. Amenință cu revoluția ca metodă de schimbare politică, însă rejucarea lui 1848 rămâne la nivel de dorință. 1848 nu poate să fie o nostalgie pentru el, întrucât acel moment a fost un eșec. Eventual un ideal la care se poate râvni. Deja în noiembrie 1869 vede amenințarea iminentă a dictaturii. Analogia cu situația Franței este elocventă pentru toți cititorii lui. Îi admiră pe republicanii francezi care rezistă dictaturii lui Napoleon III, „imperiul este silit a ceda pas cu pas", „pentru că republica este maturitatea popoarelor [...]. Guvernul unui om este rușine, sclavie și degradare; guvernul națiunii prin națiune este prosperitatea, independența și înălțarea individului". Candiano nu se mai ascunde după vorbe, ba chiar devine amenințător: „Decretați sugrumarea presei și veți decreta disperarea; și disperarea popoarelor știți ce nume poartă în istorie? Revoluție."

1. *Democrația*, 25 ianuarie 1870 (profesiune de credință).

În ianuarie 1870, Candiano are deja soluția pentru a scăpa de regimul corupt și despotic: „Numai în democrație e mântuire“ (*Democrația*, 25 ianuarie). Candiano nu-și reține misticismul atunci când scrie despre republică: „Căci ce este republica alt de nu societatea dezrobită din lanțul eresurilor timpului, al egoismului și al ignoranței și primind botezul și regenerându-se în Iordanul mântuitor al adevărului, al justiției și al rațiunii?“ (*Democrația*, 5 februarie, 10 aprilie).

Prefacerile care se așteptau de la prințul străin nu au fost îndeplinite și Carol este o mare dezamăgire. Ideea revine ca o litanie în aceste numere din primăvara lui 1870. Pe un ton dur și inchizitor, Candiano îl atacă acum direct pe Carol numindu-l „Regime“ sau „domnule Regim“. „Cum, Regime? Te-am adus în țară prin contrabandă; erai atunci flămând ca un șoarece și gol pușcă și noi te-am săturat și te-am înțolit; te-am adus în România – tescuită și sărăcită de infama domnie a lui Cuza-Vodă – și te-am îmbuibat cu bani și cu glorie, noi, cetățenii români, și în schimbul binelui și fericirii ce-o așteptam de la tine, ne amenințI și ne insulți? [...] Tu, Regime? Dar tu nu știi nici limba română; tu n-ai nici o legătură într-aceste locuri; tu n-ai nici mormintele strămoșilor tăi aici și nu vei avea nici leagănul copiilor tăi; n-ai biserică aici, n-ai tradiții, n-ai amici, n-ai suvenire, ai un geamantan în spinare și o leafă – leafa numai este magnetul ce te ține lipit de România și când ți se va da o leafă mai mare de către un cabinet străin, vei lua leafa de acolo și pe România vei vinde!“ Candiano face referire la „deputațiunea comercianților, proprietarilor și industriașilor“ care s-au prezentat în fața principelui pentru a-i înmâna o petiție și pe care tronul „i-a insultat și amenințat“. Ploieștenilor – care alcătuiseră și ei o petiție ce trebuia să-i fie înmânată, după modelul bucureștenilor, lui Carol, dar la care au renunțat în urma „insultei domnești“ –, *Democrația* le spune deschis: „Timpul petițiunilor a trecut [...], timpul unor lupte semețe și fățișe trebuie să le ia locul“ (*Democrația*, 15 martie).

În urma publicării acestui articol, considerat a fi una dintre cele mai puternice ofense la adresa lui Carol, Candiano-Popescu

și redactorul D. Pandrav sunt arestați, primul aproape o lună, al doilea doar câteva zile (*Democrația*, 5 și 10 aprilie). Candiano este acuzat[1] de atacarea tronului. În timpul instrucției și al interogatoriului, neagă că este autorul articolului cu pricina. Până la urmă, este eliberat fără condamnare din lipsă de dovezi. *Democrația* își întrerupe apariția între 19 martie și 5 aprilie 1870.

Candiano-Popescu își depune din nou candidatura de deputat în colegiul III Prahova, în alegerile din mai 1870, și este ales. Revenit la cârma ziarului, în articolele din mai–iunie el critică aspru felul în care s-au derulat alegerile și intruziunile guvernului, mai ales la Ploiești. Laudă în continuare populația acestui oraș, care rezistă în fața abuzurilor guvernului și luptă pentru libertate. Vituperează în mai toate numerele împotriva alegerilor și „Camerelor făcute cu ciomagul". Atacă fără încetare noul guvern format la 20 aprilie sub președinția lui Manolache Costache Epureanu. Acesta a venit la putere „prin ajutorul Prusiei și al evreilor" și nu are „altă țintă decât a conspira contra acelor libertăți [publice], decât a zdrobi naționalitatea română ca pe mormântul ei să așeze colonii germane și evreiești". Acest guvern (ca și celelalte două care l-au precedat) este ilegitim, întrucât „nu este ales de țară, ci de domnie" (*Democrația*, 24 mai). Noul guvern este un „minister al evreilor, al bandelor și al boierilor" (*Democrația*, 14 iunie). Iată rezumate în câteva propoziții ideile de predilecție ale gazetăriei sale din ultimii doi ani. La 25 iunie, *Democrația* își încheie apariția, după care nu se mai publică timp de un an, Candiano fiind anchetat și arestat de mai multe ori. Dacă ar mai fi avut o tribună publică, probabil că ziaristul și-ar fi continuat atacurile până în pragul conspirației din august.

Comentariul din *Memoriile* lui Carol[2] arată cât de tensionată era situația în primăvara lui 1870: „Partidul liberal (roșu) nu-și mai ascunde dușmănia, ci caută în chip vădit să înfricoșeze pe principe prin dezlănțuirea patimilor."

1. *Apud* M. Sevastos, *op. cit.*, pp. 92–93.
2. *Memoriile regelui Carol I*, vol. II, ed. cit., p. 86.

„Noi credeam că Franța era să iasă biruitoare"

În versiunea dată evenimentelor de Candiano-Popescu, Ion Brătianu a plănuit și a organizat întreaga conspirație, iar eșecul mișcării de la Ploiești i se datorează telegrafistului Iorgulescu, care a reușit să informeze guvernul încă din zorii zilei cu pricina[1]. Dacă e să-i dăm crezare, credința că Franța va ieși victorioasă din războiul cu Prusia a fost catalizatorul mișcării de la Ploiești, pe fundalul „revoltei din sufletele" „roșiilor" ce doreau schimbarea de regim. Comitetul revoluționar a fost înființat la București de Ion Brătianu. Acesta din urmă a fost și cel care l-a inițiat în mișcare. București, Craiova, Brăila, Ploiești, Buzău, Tecuci, Focșani, în total 13 capitale de județ, trebuiau să participe la revoluție. Trupele din cazarma de la Furceni (sat situat între Tecuci și Focșani) urmau să pornească spre București. Candiano avea datoria să țină Ploieștii „într-o fierbere necontenită. Prin întruniri și prin presă îngrijeam ca focul să fie mereu aprins".

Candiano scrie în memoriile sale că Rosetti a fost contra revoluției de la 8 august pentru că nu avea sorți de izbândă, motiv pentru care Rosetti a plecat la Paris. Iată comentariul lui Candiano: „Brătianu, deși mai îndrăzneț și mai simpatic decât Rosetti, n-avea destul simț practic [...]. Rosetti [...] a dovedit că nu numai la urziri de opoziții, ci și la urziri de revoluții se pricepea mai bine decât Brătianu." Telegrama lui Rosetti de la Paris, prin care îi anunță pe conspiraționiști că bătălia pe care prusacii o numesc „de la Gravelotte" (iar francezii, „de la Saint-Privat", lângă Metz), de pe 16 august – sau 6 august după calendarul pe stil vechi în uz în România –, este o victorie franceză e semnalul de începere a răscoalei, simultan în cele 13 orașe și în tabăra de la Furceni. Doar două zile mai târziu va deveni clar că francezii sunt înfrânți. Prea târziu însă, pentru că „vineri, la 7 august, după prânz", E. Carada le aduce vestea. Candiano îi previne imediat pe ploieșteni.

1. Al. Candiano-Popescu, *Amintiri din viața-mi*, ed. cit., pp. 53–121.

El confirmă că plănuirea acțiunii a avut loc la Radu Stanian acasă, unde au cusut steagul tricolor, au împărțit rolurile și au hotărât ca el, Candiano, să citească în piață „o depeșă pe care să o înfățișez ca primită telegrafic din Capitală și prin care să vestesc tuturor căderea domnitorului". Noaptea petrecută la hotelul „Moldavia" devine în mărturiile lui Candiano o noapte petrecută „într-o bărbătească sfătuire, îngrijiți de interesul patriei". În timpul nopții, Guță Antonescu a reușit să pună mâna pe telegraf, așa cum era planul. Însă acest „om de nădejde" a fost și autorul erorii fatale pentru răsculații ploieșteni, determinând soarta revoltei înainte de a fi început: ostenit fiind, îl fură somnul. În acest răstimp, continuă Candiano, telegrafistul Iorgulescu comunică Bucureștilor că „revoluția izbucnise în Ploiești, așa că administrația înștiințată putu să aresteze încă de dimineață pe toți bărbații cu vază ai partidului liberal". Ion Brătianu a fost printre primii arestați. Locotenentul demisionat, Dimitrie Călinescu, comite și el o eroare fatală, explică în continuare Candiano: însărcinat fiind să-l aresteze pe maiorul Polizu care locuia la hotelul „Moldavia", acesta i-a scăpat de sub pază și s-a refugiat la cazarma infanteriei.

În ciuda acestor erori, despre care Candiano nu era încă informat, evenimentele decurg după plan de îndată ce sună clopotele la ora 3 dimineața. Mărturia lui Candiano confirmă secvențele pe care le cunoaștem și aduce doar câteva note personale. Aflăm motivul pentru care a telegrafiat la Predeal cerând concentrarea trupelor: căpitanul Georgescu făcea parte din conspirație. Candiano prezintă episodul de la cazarmă într-o lumină diferită. Soldații au ascultat ordinul lui de a lua arma la umăr, deși sergentul le poruncise să tragă: „Revoluția scăpă de primejdia de a fi pătată de sânge. Călărașii lăsară pușile jos și băgară săbiile în teacă. Apoi fraternizaseră cu poporul." Eliberarea celor doi ofițeri arestați, foștii șefi ai gărzii naționale, Ghiță Ștefănescu și Ilie Trăsnea, a fost sărbătorită cu pompă. Deciziile administrative pe care le ia în calitatea de prefect s-au făcut, scrie el, cu „ordinea și liniștea cea mai desăvârșită" și nici un ban public nu a dispărut. „Portretul principelui fusese

dat jos din sala ședințelor primăriei fără ca nimeni să rostească un cuvânt necuviincios."

Candiano notează cu tristețe că pe la orele 12 ale amiezii a înțeles că mișcarea era compromisă. Sosind la Ploiești pe la orele 4 după-amiază, E. Carada confirmă eșecul mișcării, avertizează că guvernul a trimis trupe și anunță că ordinul comitetului revoluționar este ca nimeni să nu se împotrivească. Reconstituirea istorică, în baza documentelor vremii, ne permite să afirmăm astăzi că Al. Candiano-Popescu n-a fost informat asupra propunerii de amânare a declanșării conspirației pe plan național și că, într-adevăr, în după-amiaza zilei de 8 august el află cu mâhnire că nicăieri altundeva nu a fost declanșată o mișcare similară. Candiano confirmă, de asemenea, în memoriile sale că, împreună cu locotenentul Camiano, a hotărât să plece pe la orele 6 după-amiază spre Buzău și să se predea prefectului. Este conștient că a fost o fugă destul de rușinoasă, dar necesară. Este sigur (cel puțin în momentul în care își redactează memoriile) că, dacă ar fi rezistat în fruntea ploieștenilor, batalionul de vânători trimis de la București ar fi fraternizat cu revoluționarii, iar marșul lor spre București ar fi dus la căderea guvernului și la triumful revoluției. Însă „simțământul datoriei și o înaltă deferență către capul conspirației" l-au împiedicat să ia o astfel de decizie. Candiano nu-i acordă nici un credit maiorului Polizu, descris de acuzare drept eroul zilei, care i-a oprit la cazarmă pe răsculați. Maiorul „n-a pus nici o împotrivire, pentru că nu l-a atacat nimeni. [...] Nu dânsul a scăpat dinastia la 8 august, ci chipul nedestoinic cum a fost mișcarea din București și în celelalte orașe". În viziunea lui Candiano, eșecul revoluției se datorează nu numai lipsei de coordonare, ci și lui Brătianu, care i-a îndemnat pe ploieșteni să înceapă revoluția „fără ca nimic să fie pregătit", și militarilor, care nu au acționat.

Maiorul Polizu și-a povestit propria experiență din acea noapte[1]. El a fost martorul principal pentru construirea actului

1. M. Sevastos, *op. cit.*, pp. 56–57.

de acuzare și pentru incriminarea lui Candiano-Popescu. A fost trezit pe la ora patru dimineața în camera sa de la hotelul „Europa" de „un domn anume Călinescu", retras din armată, însă încins în acea noapte cu o sabie de călărași și purtând un revolver, și trimis de Candiano „spre a-i ține de urât". În timp ce se îmbrăca, ar fi auzit pe fereastră strigătele mulțimii, „Ura, să trăiască republica! Ura, să trăiască Brătianu! Ura! Am scăpat de nemți!", și marșul libertății de la 1848 cântat de garda națională. Având un mic revolver într-un sertar, fuge din cameră și îl încuie pe Călinescu înăuntru în timp ce acesta, aplecat pe fereastră și privind la Piața Libertății și la cei peste 3 000 de oameni adunați acolo în jurul lui Candiano, își rula țigara din tutunul oferit de maior. Ajunge rapid la cazarmă, dă imediat ordinul ca soldații să-și încarce armele și scrie un raport către generalul Solomon, pe care îl încredințează unui călăraș să-l ducă în goană la București, chiar cu prețul sacrificării calului. Mesajul ajunge la timp, în trei ore și jumătate, după spusele maiorului (iar principele Carol a plătit ulterior calul mort din cauza efortului). În descrierea maiorului Polizu, alaiul pornit către cazarmă număra peste 3 000 de oameni. Candiano-Popescu era în frunte, „cu două revolvere la brâu, călare, cu un steag roșu în mână". Mulțimea striga acum „Ura, să trăiască Candiano-Popescu, prefectul districtului! Ura, să trăiască Brătianu!" Candiano-Popescu i-a cerut ferm să jure credință noului guvern provizoriu. Maiorul povestește că a refuzat ordinul, le-a cerut soldaților să-și încarce armele și a amenințat că va da ordin de tragere.

Candiano-Popescu descrie în termeni asemănători cu cei ai lui Nicolae Fleva felul în care maiorii Gorjan și Polizu și autoritățile au făcut arestările. Instrucția procesului s-a făcut în Ploiești (doar judecata a avut loc în Târgoviște) și a ținut câteva săptămâni. Candiano scrie că maiorii Gorjan și Polizu au plănuit să-l omoare, deținut fiind în beciul Hanului Călugărului, la Ploiești. Au mai fost două astfel de încercări, inclusiv după achitarea de la Târgoviște. În timp ce povestește încercările de

asasinare plănuite de cei care-i asigurau paza în diferitele aresturi, nu ezită să se descrie drept un adevărat erou al cauzei, adorat de locuitorii Ploieștiului, pe punctul de a deveni un martir.

„Ploieștii se mutase la Târgoviște"

Candiano-Popescu descrie în detaliu în memoriile sale cele două interogatorii la care a fost supus de judecătorii de instrucție și de procurori. În primul interogatoriu din 13 august nu a menționat numele lui Brătianu, al Goleștilor și al lui Rosetti, ci doar pe ale lui Grigorescu și Anton Arion, și a declarat că deși fac parte cu toții „din marele partid liberal, aceasta nu înseamnă că posedăm întocmai aceleași opiniuni, căci este de notorietate publică cum că opiniunile mele politice sunt republicane, iar ale lui Anton I. Arion, C.A. Rosetti, I. Brătianu, Goleștii etc. monarhice constituționale". Tot acum le spune judecătorilor că el este unicul autor și coordonator al mișcării, pentru că voia „să potolească" guvernul – cel puțin așa justifică în memoriile sale declarațiile contradictorii. Candiano arată că decide să-și schimbe sistemul de apărare zece zile mai târziu, la al doilea interogatoriu, după ce află că prim-ministrul Epureanu era la curent cu conspirația și că i-a provocat chiar deliberat pe unii, spre a-i deconspira. Aruncă întreaga vină asupra șefului guvernului, sperând că astfel așterne bazele unei apărări cu sorți de izbândă (și că astfel îi va convinge mai lesne pe jurați). Declară acum că telegrama citită în dimineața zilei de 8 august, semnată Ion Brătianu, o primise noaptea târziu din București și că primirea acesteia l-a făcut să ia hotărârea de a răscula ploieștenii. Precizează totodată în fața judecătorilor de instrucție că Brătianu nu a fost autorul respectivei telegrame, că la momentul citirii ei publice nu știa că este falsă și că nu știa cine este autorul ei. Argumentația de apărare și-a construit-o în jurul ideii că revoluționarii au fost victimele „unei infame manopere a lui Manolache Costache Epureanu, care a jucat rolul unui ministru farsor" și că tot județul Prahova ar fi trebuit acuzat.

Este mândru că Nicolae Fleva și-a însușit acest sistem de apărare. „Acest sistem ne-a și scăpat", scrie Candiano.

El descrie procesul tot pentru a scoate în evidență „sălbăticiile guvernului", lăsând impresia că întreaga opinie publică era de partea revoluționarilor, în ciuda alegerii procurorului general în persoana lui Ion Lahovari, nimeni altul decât fratele ministrului de justiție, pentru formularea actului de acuzație. Insistă preț de câteva pagini asupra dovezilor despre felul în care administrația a încercat să-i influențeze pe jurați, dovezi că „guvernul personal se afla în floare în epoca aceea" și că principele însuși se amesteca în mersul justiției, nu numai administrația și oamenii politici conservatori. Și cu toate acestea, „Ploieștii se mutase la Târgoviște. Un duh de libertate și de curagiu cetățenesc începu să pătrundă în atmosfera vechii capitale a glorioșilor noștri domni pământeni", consemnează Candiano cu mândrie. Guvernul alege județul Dâmbovița pentru că, „pe vremea aceea, era una din rarele cetăți ale reacționarilor din România. Prin amenințări, prin apăsări, prin făgăduieli, prin tot felul de înrâuriri, se nădăjduia a se smulge de la jurați un verdict osânditor". Ne amintim că Nicolae Fleva folosește termeni similari în pledoaria lui pentru a arunca oprobriul asupra guvernului.

Candiano descrie atmosfera plină de „adânci emoții" din sala de judecată ce se afla la hotelul „Iancu Filip", neîncăpătoare pentru asistența numeroasă. Era de față și Ion Brătianu, „nici nu putea face altfel; era dator să vină. Șeful revoluției nu putea să dezerteze drapelul revoluției. S-ar fi sinucis moralicește". Publicul din sală și din stradă manifesta „simțăminte de dragoste către acuzați". Pe cât era de „searbăd" procurorul Lahovari în citirea actului de acuzație, „fără talent, fără convicție, dar cu multă monotonie și răutate", pe atât de strălucitor era Nicolae Fleva, „logică, simțăminte, expuneri fericite, foc, imaginație se înfrățeau în cuvântarea sa". Verdictul a fost primit cu „nespusă bucurie", scrie Candiano. Este convins că achitarea revoluționarilor a fost cauza directă a hotărârii lui Carol de a abdica.

La o lună de la verdictul curții de jurați, el tot nu este eliberat din temnița din Târgoviște. La deschiderea sesiunii parlamentare ordinare din noiembrie, Candiano se află tot acolo[1]. Parchetul îl acuză de fals în timpul interogatoriului cu ocazia instrucției procesului (permițându-i-se să studieze dosarul, ar fi schimbat unele cuvinte din interogatoriu). Adunarea numește o comisie specială pentru cercetarea arestării sale (din comisie fac parte, între alții, fracționiștii N. Voinov și N. Ionescu), el fiind ales deputat în colegiul III de Prahova în alegerile din mai. Comisia anchetează și propune punerea sa în libertate, „fără a se suspenda acțiunea justiției", întrucât deputatul nu amenință ordinea publică și nici nu împiedică acțiunea justiției[2]. Camera votează în acest sens cu o largă majoritate. Probabil că protestul trimis de Candiano președintelui Adunării a influențat votul favorabil. El denunță „atentatul la libertatea" sa, neagă că a comis un fals în actul interogatoriului și acuză că guvernul, prin acest nou cap de acuzare, dorește să-l împiedice să candideze la alegerile comunale din Ploiești. Și întreabă acuzator: „Ce soartă însă așteaptă, d-lor deputați, pe reprezentațiunea națională când un guvernământ arbitrar ar putea să răpească fără teamă de pedeapsă pe orice mandatar din opoziție și să-l arunce în temniță timp de mai multe luni, pe temeiul unei inventate crime?"

„8 august, ca și 11 februarie,
este revolta țării contra arbitrariului"

În memoriile pe care le redactează începând cu anul 1894, Candiano-Popescu exprimă vulgata liberală despre semnificațiile evenimentelor de la Ploiești. Cel care scrie în 1894 este

1. Arhivele Naționale ale României, fond Parlament (inv. 779–I 1, 1865–1886), dosar 461/1870–71, ff. 137–149 (în continuare ANR-P).

2. M.O. nr. 256 din 20 noiembrie/2 decembrie 1870, ședința din 18 noiembrie 1870, p. 2118.

deja generalul și omul politic aflat la sfârșitul unei cariere strălucitoare în slujba monarhiei și a lui Carol. Nu este deci de mirare că reconstituirea motivelor comportamentului lui din 1870 și reinterpretarea semnificației acelor acțiuni sunt tributare carierei lui ulterioare[1]. Justificarea retrospectivă a acțiunii de la 8 august este lupta împotriva arbitrarului: el și liberalii radicali nu luptau împotriva lui Carol *per se*. Și nu principele era de vină pentru aceste derive, ci conservatorii. Din cauza lor Candiano și „roșiii" doreau schimbarea de regim. Carol este astfel exonerat. În explicațiile sale retrospective, cauza instabilității din primii ani ai domniei și a „urii neîmpăcate între partide" este, implicit, și cauza care l-a împins spre acțiunile de la Ploiești: regimul se ducea de râpă și era compromis din cauza conservatorilor. Vodă Carol devenise Vodă Cuza, cel atât de urât de pașoptiști după 1864. Nu găsim nici un rând în memoriile sale despre complotul „străinilor" împotriva românilor. Nici un cuvânt despre intențiile lui Carol de a „germaniza" România. Antiprusianismul lui Candiano atât de acerb în anii 1869–1870, a dispărut fără nici o urmă. La fel și xenofobia sa.

Candiano-Popescu nu numai că încearcă retrospectiv să justifice 8 august exonerându-l pe Carol, ci se prezintă și pe el însuși ca pe un erou altruist în slujba țării. Reproduce în memoriile sale o conversație pe care ar fi avut-o cu regele pe când era deja aghiotant regal, cândva după 1879. I-ar fi spus atunci că suveranul nu merită să țină minte evenimentul din august 1870, întrucât a avut loc înainte de Plevna, pe vremea când Carol încă nu cunoștea țara al cărei suveran era de numai patru ani și când s-au comis greșeli „și de o parte și de alta". Doar prin victoria de la Plevna Carol a devenit suveranul legitim. Cu același prilej, Candiano nu l-ar fi contrazis pe Carol când acesta afirmă că Rosetti a fost capul conspirației. L-a lăsat pe principe să creadă acest lucru întrucât, scrie Candiano, Brătianu era la putere în momentul în care avea loc discuția. Carol i-ar fi măr-

1. Al. Candiano-Popescu, *Amintiri din viața-mi*, ed. cit., pp. 117–121.

turisit tot atunci că știa că Epureanu a trimis telegrama falsă. Candiano își arogă retrospectiv un titlu de glorie în a fi fost mereu de partea cauzei dreptății și a adevărului. Regele se înșela și în privința lui Brătianu, și în privința lui Epureanu, însă Candiano a preferat să lase lucrurile așa pentru că „nu mă făcusem omul palatului, ci eram tot omul datoriei și al țării mele“.

În viziunea retrospectivă a lui Candiano, semnificația istorică a mișcării de la 8 august este identică cu rolul pe care el și l-a arogat în evenimente. Propria-i *reprezentare* asupra rolului său acoperă și evenimentul. 8 august a salvat regimul și monarhia și a impus domnia legii în România: „Fără 8 august, Carol I n-ar fi domnit atâta timp. [...] Pe băncile școlii lui 8 august a învățat Vodă Carol să cunoască poporul român. 8 august dete maturitate tânărului principe. El îl opri de a merge pe priponul guvernului personal, silindu-l să ție socoteală de voința generală și să nu mai lupte în a potrivi țara pe calapodul prusianismului, ci a se potrivi dânsul după calapodul geniului și trebuințelor românești.“ Se bucură că mișcarea nu a izbutit. De fapt, el ne spune că nici nu trebuia să izbutească. Prusia ieșind învingătoare din război, și nu Franța, Carol de Hohenzollern „ne-a fost scândura de scăpare“. Naivitatea teleologică a lui Candiano este o formă de justificare *par l'après* și o manieră de a-și regla conturile cu numeroșii săi detractori. Dar și singura argumentare logică pe care o putea mobiliza cel care la doar câțiva ani după „tulburările atât de primejdioase“ va deveni un slujbaș fidel al monarhiei.

Se explică în fața detractorilor săi: republica nu a fost proclamată la Ploiești. Adversarii au inventat această acuzație pentru a introduce vrajba între tron și liberalii radicali. „Nu s-a proclamat decât căderea domnitorului și un guvern provizoriu, prezidat de o regență.“ Iar natura regimului urma să fie decisă de o constituantă. Cel care scrie că la Ploiești a luptat în 1870 pentru domnia legii și pentru libertăți nu mai poate să admită că a fost la un moment dat revoluționar și adept al măsurilor din afara cadrului legal. Iar dacă a existat un republican în acea

perioadă, acela nu a fost el, ci Rosetti, singurul care dorea regimul republican, însă el nu a luat parte la mișcare. Ploiești a fost un moment eroic în lupta pentru drepturile cetățenești și pentru domnia legii, și nu pentru republică. Dovada supremă, crede el, este comportamentul partidului liberal timp de 12 ani, cât a fost la guvernare (începând cu 1876).

Ce contrast între aceste explicații retrospective și ideile lui Candiano din primăvara lui 1871! După ce a fost eliberat din închisoare, el încearcă să reaprindă în *Democrația* flacăra luptei preț de câteva numere, din 10 aprilie până în 16 mai 1871. 8 august incarnează încă pentru el lupta împotriva guvernului personal anticonstituțional și împotriva umilințelor la care a fost supusă națiunea de către „străini" (*Democrația*, 10 aprilie). Lupta trebuie să continue pentru că libertățile publice sunt „în pericol de a fi sugrumate de o mână sperjură și unealtă a străinului". Mai are încă energia să scrie că „scopul ce ne propunem nu este răsturnarea domnului [...]; scopul nostru este de a deștepta pe [...] popor". Guvernul condus de Lascăr Catargiu (numit în martie 1871) este și el un guvern înfeudat străinilor și „vrăjmaș" al constituției. Folosește un „noi" colectiv, ce-i cuprinde pe cei care luptă pentru libertăți, pentru a scrie: „Constituționali suntem noi, care, deși oarecare părți din constituție nu ne-ar plăcea, cu toate acestea ne supunem ei, pentru că dânsa este legea ce românii și-au dat-o printr-o constituantă [...]. Pactul fundamental însă este un contract între tron și cetățeni. Va fi tronul de bună credință, vor fi și cetățenii." Nu-l mai atacă direct pe Carol, așa cum făcea în urmă cu un an. Însă atacă dur executivul pentru că violează constituția și speră că alegerile vor decide dacă „țara" dorește un „guvern constituțional onest și convins". Știm prea bine că rezultatul alegerilor – guvernul Catargiu obține în mai 1871 o covârșitoare majoritate conservatoare în ambele Camere – îl determină pe Candiano să apuce calea exilului.

_Scumpĭ meĭ amicĭ _ vè rog din sufletŭ amĭ da voturile Voastre, sĭ eu vè voĭ da, stiţĭ voĭ ce am eu.... Obostana de dovlecĭ, din neamul meŭ!

Dimitrie Gr. Ghika promite bani celor care-l vor vota. Aluzie la averea sa, dar şi la ideea că prostia şi averea fac casă bună. *Ghimpele* îl numeşte uneori „Măria Sa Principele Bostan". (*Ghimpele* din 31 mai 1870)

—Domnilorŭ sunteţĭ demnĭ de alesul vostru. Am să vĕ recomandŭ strămoşilorŭ meĭ bragagiĭ.—

—Măria Ta să ne daĭ tovărăşia promisă, Alişĭ-verisŭ Maria Ta. Vedeţĭ de vre-o invadiune.

Prinţul Dimitrie Gr. Ghika, ales deputat în colegiul I (Ilfov) în alegerile din mai 1870. Familia sa era de origine albaneză, iar în epocă mulţi albanezi vindeau bragă pe străzile Bucureştiului. Aluzie şi la promisiuni deşarte sau minciună. (*Ghimpele* din 31 mai 1870)

4. Eugeniu Carada și C.A. Rosetti

Numeroase detalii din viața lui Eugeniu Carada ne sunt cunoscute datorită biografilor săi elogioși. Cel mai devotat dintre aceștia a fost Mariu Theodorian-Carada, nepotul său[1]. Relatări detaliate și admirative ne-au lăsat și Mihail Gr. Romașcanu și Constant Răutu[2]. Lucrarea lui Theodorian-Carada este însă cel mai des citată. C. Răutu îl urmează atât de îndeaproape, încât reia chiar unele pasaje cuvânt cu cuvânt. Cele trei lucrări de la începutul secolului XX au meritul de a restitui un portret, însă nici una dintre ele nu respectă canoanele analizei istoriografice contemporane, presărate fiind de mult prea numeroase interpretări laudative ale autorilor. Acești biografi construiesc un personaj de legendă fără umbre, dotat cu toate virtuțile necesare unui om politic excepțional.

În ciuda acestor relatări părtinitoare, ceea ce este sigur e că în tinerețe – acea perioadă a activității sale politice care ne interesează întrucât explică rolul său în mișcarea de la Ploiești – Eugeniu Carada se situează la „stânga“ eșichierului politic, ca și Candiano-Popescu sau Rosetti. La vremea aceea, a fi la „stânga“ înseamnă a fi de partea progresului, „democrat“, adică adeptul suveranității populare (chiar dacă expresia aceasta nu are același înțeles pentru toți), și naționalist, adică partizan al ideii (chiar dacă altfel formulată atunci) „o națiune, un stat“ (sau, printr-o expresie alternativă, membru al „partidului

1. Mariu Theodorian-Carada, *Eugeniu Carada: 1836–1910*, Tipografia Gutenberg, București, 1922. A se vedea și amintirile lui M. Theodorian-Carada, *Efemeridele*, vol. I, Tipografia „Capitalei“, 1930, mai ales pp. 36–44 și 60–72 pentru evenimentele de la Ploiești și activitatea politică a lui E. Carada.

2. Constant Răutu, *Eugeniu Carada*, ed. cit.; Mihail Gr. Romașcanu, *Eugeniu Carada (1836–1910)*, ediție publicată sub auspiciile Băncii Naționale a României, București, 1937. Aceste două volume, precum și biografia lui Mariu Theodorian-Carada din 1922 au fost reeditate în 2010 într-un singur tom: *Eugeniu Carada: 1836–1910*, prefață de Mugur Isărescu, Ion Bulei, George Virgil Stoenescu, Editura Institutului Cultural Român, București.

național" dornic să creeze un stat conform „idealului național"). Eventual și republican, dacă situația geopolitică o permite, și xenofob, dacă marile puteri au altă strategie decât încurajarea autodeterminării naționale. Într-un cuvânt, a fi la „stânga" înseamnă a fi împotriva conservatorilor, adică a „reacțiunii" și a boierilor și, dacă se poate, împotriva imperiilor.

Se pare că Eugeniu Carada a fost membru al coaliției anticuziste încă din 1859–1860, cu atât mai mult după 2 mai 1864, din cauza deziluziei provocate de măsurile de restrângere a libertății luate de Cuza și de politica sa ezitantă față de românii din Ardeal. Carada caută în permanență soluții pentru detronarea lui Cuza, drept care este acuzat de mai multe ori pentru delicte de presă. Întreține contacte cu republicani din Imperiul Austriac și colaborează cu Mazzini. Se pare că a contribuit la planurile acestuia de unificare revoluționară a Italiei (ar fi existat o corespondență între Carada și Mazzini, dar s-a pierdut sau a fost furată, scrie M. Theodorian-Carada[1]). Biografii lui admirativi insistă asupra ideii că în anii 1865–1866 se află în legătură cu stânga bonapartistă. La sfârșitul anului 1865, el pleacă la Paris împreună cu Brătianu cu scopul de a aduce un domn străin pe tronul Principatelor. În mai 1866 este numit prefect de Vlașca. Odată cu izbucnirea războiului dintre Austria și Prusia din iunie–iulie 1866, există un plan, se pare, care prevede ca Eugeniu Carada să organizeze revoluția din Ardeal prin răsculare românilor de acolo, însă victoria prusacilor la Sadova[2] zădărnicește această intenție. Precum colegii săi „roșii", și el a fost mereu partizan al unirii românilor de pretutindeni. În termenii epocii, este deci un naționalist și un revoluționar, democrat, dar și liberal (adică adeptul drepturilor individuale și publice și adversar al imperiilor).

1. Mariu Theodorian-Carada, *Eugeniu Carada*, ed. cit., p. 100. A se vedea și M. Theodorian-Carada, *Efemeridele*, ed. cit., pp. 64–66.

2. Este victoria Prusiei împotriva Austriei în iulie 1866, victorie care surprinde întreaga Europă și care îi permite Prusiei să devină o mare putere, să formeze Confederația Germaniei de Nord (care nu include Austria) și să pună bazele unificării Germaniei.

În perioada domniei lui Cuza, Carada nu-și neglijează pregătirea academică. Studiază la Paris în 1862, când îl pasionează mai ales cursurile de științe economice ale lui Michel Chevalier, dar și în 1863. M. Chevalier, acest inginer adept al lui Saint-Simon, mare admirator al Statelor Unite și adversar al lui Louis Blanc, a avut o certă influență asupra gândirii economice liberale românești[1]. Mai mult sau mai puțin direct, gândirea lui Chevalier a format generația liberalilor români activi în anii 1860 mai ales în privința rolului statului în marile proiecte de infrastructură, precum căile ferate, pe care acești discipoli le consideră drept semne certe de progres și civilizație în dezvoltarea unei națiuni. Saint-simonismul constituie în această perioadă ideologia care însoțește în mare măsură amenajarea teritorială și urbană pe care și-o doresc liberalii (în România, dar și în Spania, Rusia, Ungaria, Grecia etc.).

Proiectul de constituție din 1866 a fost întocmit de Carada și de Rosetti. Fideli ideilor pașoptiste de egalitate și de libertate, cei doi au redactat versiunea inițială a art. 6 din constituție, care nu prevedea restricții religioase la acordarea cetățeniei române. Rosetti traducea astfel și prietenia politică ce l-a legat de pictorul Constantin Daniel Rosenthal, de exemplu, în timpul Revoluției din 1848, cel care a imortalizat-o pe Maria, soția lui Rosetti, în tabloul *România revoluționară*. În 1866, Rosetti compune chiar un imn de „frățietate" între români și evrei (*Românul* din 28 iunie). Aceeași „frăție" o exprima Rosetti încă din 1856 și milita pentru emanciparea politică a evreilor[2].

Însă, în timpul dezbaterilor Constituantei din vara lui 1866 și sub presiunea manifestațiilor de stradă și a numeroaselor petiții trimise Camerei și publicate în presă, o cu totul altă viziune are câștig de cauză, o viziune care îi exclude pe necreștini de la împământenire (art. 6 devine art. 7 în textul final). În opinia

1. Pentru influența lui M. Chevalier, a se vedea analiza mea din *La construction politique de la nation*, ed. cit., pp. 227–249.

2. C.A. Rosetti, *Corespondență*, ediție îngrijită, prefață, note și comentarii de Marin Bucur, Minerva, București, 1980, pp. 326–330.

majorității constituanților[1], evreii amenință poporul român cu „deznaționalizarea" (argument omniprezent și în presa vremii), deoarece sunt diferiți din punctul de vedere cultural, al obiceiurilor, al credinței și ostili față de români din cauza acestor diferențe. O astfel de argumentație nu-i împiedică pe constituanți să laude cu convingere poporul român pentru spiritul său secular de toleranță în ceea ce privește diferențele religioase. Însă acordarea de drepturi politice (și chiar civile) evreilor lezează „dezvoltarea națională", fiind în joc însăși „conservațiunea națională".

Dat fiind că art. 7 din constituție relansează „chestiunea evreiască" și politicile antisemite, Carada e trimis la Paris în 1867, cu misiunea să calmeze presa franceză în urma acuzațiilor ce i se aduc guvernului și, cu precădere, ministrului de interne Brătianu, de persecutare a evreilor. În perioada cât Brătianu este ministru de interne, Carada îl asistă de pe poziția de șef de cabinet. În iunie 1867, el trimite ziarului francez *Le Siècle* textul „Les israélites, le vagabondage et le Ministère Bratiano", ca răspuns la articolele acuzatoare publicate în același ziar. Carada răspândește broșura și în țară. Tot acum scrie și textele „Les intrigues de la Russie en Roumanie" și „La propagande russe en Orient, Bulgarie et Roumanie". În „chestiunea evreiască" poziția lui Carada nu diferă de cea a celorlalți liberali radicali. El acuză presa străină că defăimează România și face legătura între uneltirile Rusiei și dorințele sale de expansiune și de control, pe de o parte, și „chestiunea evreiască" din România, de cealaltă parte.

Carada nu-și dezminte structura de revoluționar versat în conspirații. Rapoartele diplomatice franceze consemnează că în noiembrie 1868 el este trimis din nou la Paris pentru a

1. Pentru antisemitismul din anii 1866–1871, a se vedea analiza mea din *La construction politique de la nation*, ed. cit., pp. 111–123, 292–320 și din „Designing Citizenship. The «Jewish Question» in the Debates of the Romanian Parliament (1866–1869)", *Quest. Issues in Contemporary Jewish History. Journal of Fondazione CDEC*, nr. 3, July 2012, www.quest-cdecjournal.it/focus.php?id=292.

strânge legăturile cu comitetele republicane care plănuiesc răsturnarea regimului lui Napoleon III. Tot consulii francezi[1] notează că Dumitru Brătianu este și el trimis în Italia ca să-l întâlnească pe Mazzini în luna ianuarie a aceluiași an. Bine inserați în rețele republicane și antiimperiale franceze, Carada și liberalii radicali vor să aplice în Est metodele și ideile învățate în Occident. Opoziția republicanilor francezi față de monarhie și imperii devine în cazul „roșiilor“ susținere pentru mișcarea de eliberare de sub ocupația otomană în Balcani. De aici și suspiciunile care planează asupra lor de a fi susținuți de Rusia[2] în „uneltiri anarhiste“ pentru destabilizarea regimului[3]. Dacă Ion Brătianu are rolul principal în sprijinirea în secret a comitetelor revoluționare bulgare, inclusiv dotarea lor cu arme, Carada se pare că visa la realizarea unei confederații creștine în Balcani sub hegemonie românească. Anglia, Franța, Austria și Imperiul Otoman sunt iritate de poziția guvernului român, doar Rusia refuză să admită amestecul acestuia în acțiunile bulgare.

Carada nu a fost doar un revoluționar și un militant, ci și deputat. La numai 25 de ani, în 1857, este ales deputat în consiliul comunal al Bucureștiului. În 1866 este din nou ales în același consiliu și devine ajutor de primar, funcție pe care o deține până în 1869, răstimp în care *de facto* acționează ca un primar. Este ales deputat de Vâlcea în alegerile din octombrie 1866, însă refuză să meargă în parlament. În guvernul condus de Constantin Al. Kretzulescu, Ion Brătianu este numit ministru de interne, iar companionul său fidel, Carada, devine șeful său de cabinet. Carada este ales deputat în colegiul III Ilfov în alegerile din decembrie 1867. În alegerile din martie 1869, este ales deputat în colegiul III în capitală cu majoritate de voturi, dar alegerea sa nu este validată și locul revine unui alt candidat cu mai puține voturi. Carada, scârbit – este comentariul biografilor săi

1. Apostol Stan, Mircea Iosa, *op. cit.*, pp. 145–153.

2. Rusia este marele rival al Imperiului Otoman. Cele două imperii își dispută influența asupra micilor națiuni din Est.

3. *Memoriile regelui Carol I*, vol. II, ed. cit., pp. 108–109.

admirativi –, decide să nu mai calce niciodată în parlament, deși este ales deputat de mai multe ori, ultima dată în 1884 în colegiul I de Vâlcea. Este totuși prezent în legislativ în 1870 (vom vedea detaliile în partea a doua a acestei cărți).

„Muntean, stânga extremă"

Parcursul politic și intelectual al lui C.A. Rosetti este bine cunoscut datorită jurnalului său, corespondenței și articolelor din *Românul*, precum și datorită numeroșilor săi biografi[1]. Caracterizarea cea mai precisă i-a făcut-o Carol în 1866[2] prin expresiile „muntean, stânga extremă" și „căpetenia radicalilor extremi". Principele continuă: „Idealul lui teoretic era și a rămas totdeauna republica. Cu toate acestea, și-a călcat pe inimă ca să-și dedice serviciile monarhiei constituționale." Carol are dreptate, mai puțin în privința renunțării definitive la ideea de republică. Rosetti a fost un fervent propovăduitor al revoluției pe parcursul lungii sale cariere politice. Figură emblematică a activismului politic, el este omul politic „roșu" cel mai fidel idealurilor democratice și revoluționare de la 1848, tribunul mahalalelor și ziaristul romantic care predică neobosit cauza libertății. Dacă Ion Brătianu este prezentat cel mai adesea drept omul politic ambițios, care se vede drept adevăratul cunoscător al politicii Principatelor și care caută mereu puterea, Rosetti

1. C.A. Rosetti, *Jurnalul meu*, ediție îngrijită și prefațată de Marin Bucur, Dacia, Cluj-Napoca, 1974; C.A. Rosetti, *Corespondență*, ed. cit.; *C.A. Rosetti către Maria Rosetti: corespondență*, vol. I (*1846–1871*), prefață, stabilire și transcriere de texte, note și comentarii de Marin Bucur, Minerva, București, 1988; *C.A. Rosetti. Gânditorul. Omul*, studiu, antologie și note de Radu Pantazi, Editura Politică, București, 1969; Marin Bucur, *C.A. Rosetti: mesianism și donquijotism revoluționar*, Minerva, București, 1970; Vasile Netea, *C.A. Rosetti*, Editura Științifică, București, 1970. Analiza lui M. Bucur rămâne până astăzi lucrarea cea mai echilibrată, în vreme ce biografia lui Vasile Netea se supune canoanelor istoriografiei din anii 1970 prin condamnarea monarhiei.

2. *Memoriile regelui Carol I*, vol. I, ed. cit., pp. 64–65.

este descris ca fiind intransigent și pasionat[1]. Cea mai grăitoare caracterizare rămâne cea făcută cu decenii în urmă de istoricul Marin Bucur: Rosetti a rămas toată viața „într-o candoare de ideolog și de poet al principiilor politice", el este „romanticul liberalismului și democratismului"[2]. Interesantă este și remarca lui M. Theodorian-Carada privind diferențele dintre cele două figuri ale stângii: „Pentru Ion Brătianu ideea națională prima, iar pentru Rosetti, liberalismul utopic și democrația masonică."[3] Același cronicar continuă descrierea divergențelor dintre cei doi prieteni: amândoi erau patrioți și își doreau o Românie independentă, însă Rosetti credea că acest ideal nu se poate realiza decât prin aplicarea principiilor Revoluției Franceze, în vreme ce Brătianu credea că există și alte mijloace pentru atingerea acestui scop; „Pe când Rosetti, mason și ateu, nu se sfia a lucra la întinderea anticlericalismului, Brătianu era un credincios, în felul lui"; Brătianu era om de stat și diplomat, Rosetti era „un minunat organizator al mișcărilor politice, un gazetar vehement și conștiind să devină popular"[4].

Rosetti își petrece tinerețea la Paris, unde audiază cursurile lui Jules Michelet[5] și pe ale lui Edgar Quinet în ultimii ani ai Monarhiei din Iulie. Aici și acum se familiarizează cu ideile revoluționarilor și democraților francezi, se integrează în rețelele masonice republicane și visează să continue revoluția. Împreună cu Ion și Dimitrie Brătianu, intră în loja masonică republicană „L'Athénée des Étrangers" în 1845. Socializează

1. De exemplu, Mihail Polihroniade, Alexandru-Christian Tell, *op. cit.*, pp. 237–267.

2. Marin Bucur, *C.A. Rosetti: mesianism și donquijotism revoluționar*, ed. cit., p. 356.

3. M. Theodorian-Carada, *Beizadea Mitică*, Imprimeriile „Informația zilei" [s.a.], p. 32.

4. *Ibidem*, p. 37.

5. Pentru importanța lui Michelet în anii parizieni și ai exilului pașoptiștilor, a se vedea Marin Bucur, *Jules Michelet și revoluționarii români în documente și scrisori de epocă (1846–1874)*, Dacia, Cluj-Napoca, 1982.

cu toții în aceste cercuri republicane pariziene[1] care preferă conspirația, violența și insurecția în locul parlamentarismului. Rosetti și companionii săi vor rămâne republicani ca metodă de acțiune în politică și mai degrabă atașați de ideea de republică *à la française* decât de republica aplicată concret în spațiul românesc[2], ceea ce nu-i împiedică să organizeze acțiuni republicane și antidinastice precum cea de la Ploiești. Însă tocmai această criză antidinastică îi va convinge să se plieze până la urmă regulilor parlamentarismului. Va fi maniera lor de a termina 1848: își doresc să aibă în România un regim de libertate în care Adunarea (și nu executivul) să aibă preeminența de drept și de fapt (fiind astfel coerenți cu ei înșiși atunci când apără parlamentul unicameral în Constituantă în 1866). Dar să nu anticipăm.

A existat o clară dimensiune socială a republicanismului generației de la 1848[3], influențată fiind în această direcție de reformismul și utopismul social din anii 1830–1840. D. Popovici îl califică pe tânărul Rosetti drept anarhist și socialist, adeptul revoluției permanente și, astfel, republican.[4] În anii 1840, în perioada în care tinerii munteni se află la Paris, chiar dacă filozofia republicană lipsește deocamdată (ea se va dezvolta în vremea celui de-al Doilea Imperiu), există doctrine și politici republicane[5] ale căror principii de bază – refuzul monarhiei, al eredității și al privilegiilor, regim bazat pe drept și libertăți

1. Pentru republicanismul francez din anii 1830–1860, François Furet, *La révolution française*, vol. II, *Terminer la Révolution. De Louis XVIII à Jules Ferry (1814–1880)*, Hachette, Paris, 1988.

2. Catherine Durandin, *Révolution à la française ou à la russe. Polonais, Roumains et Russes au XIXe siècle*, PUF, Paris, 1989, pp. 89–152.

3. A se vedea și Olimpiu Boitoș, *Raporturile românilor cu Ledru-Rollin și radicalii francezi în epoca revoluției dela 1848*, Cartea Românească, București, 1940, pp. 3–94.

4. D. Popovici, *„Santa cetate". Între utopie și poezie*, Editura Institutului de Istorie Literară și Folclor, București, 1935, pp. 69–75, 101–102.

5. Marie-Claude Blais, „Le républicanisme", in Vincent Duclert, Christophe Prochasson (dir.), *Dictionnaire critique de la République*, 2e éd., Flammarion, Paris, 2007, p. 243.

publice, suveranitatea poporului, sufragiu universal (masculin), drepturi sociale și reorganizarea muncii, patriotism – le sunt cunoscute. Ei învață republicanismul la Paris într-o epocă în care termenul „republican" se derobează oricărei definiții riguroase și desemnează o nebuloasă conspirativă și o identitate politică incertă. Mai mult, sub monarhiile cenzitare franceze, identitatea republicană nu se distinge întotdeauna de sensibilitățile liberale și bonapartiste[1]. Constrângerile impuse de autoritățile Monarhiei din Iulie împotriva republicanilor întăresc confuzia conceptuală și semantică, în Franța ca și în regiunile care se inspiră din ea. Din cauza legilor din septembrie 1835, care încheie paranteza liberală a regimului, care restabilesc delictele de presă și de opinie și care pedepsesc utilizarea publică a termenului „republican" cu ani grei de închisoare, republicanii francezi sunt nevoiți să se desemneze în presă sub numele de „democrați" sau de „radicali" (și aceasta până la liberalizarea celui de-al Doilea Imperiu începând cu anul 1866)[2].

Urmând acest model, „roșiii" preferă să se autodesemneze în același fel până în anii 1870. Adesea în gura liberalilor radicali, „democrat" trimite la „republican", ca reminiscență a experienței lor revoluționare pariziene și a reformismului lor din anii 1840 și ai exilului[3]. Pașoptiștii munteni și liberalii radicali de mai târziu asistă, de asemenea, la dezbaterile republicanilor

1. Emmanuel Fureix, „République et républicains sous les monarchies censitaires (1814–1848)", in Vincent Duclert, Christophe Prochasson (dir.), *op. cit.*, p. 1306; Claude Nicolet, *L'idée républicaine en France. Essai d'histoire critique*, Gallimard, Paris, 1982, pp. 135–137.

2. Marie-Claude Blais, *op. cit.*, p. 244. Până în 1830, cuvântul „republican" este proscris în mod oficial, iar opozanții Restaurației preferă să se denumească „patrioți" sau chiar „liberali"; Emmanuel Fureix, *op. cit.*, p. 1308. Spre sfârșitul celui de-al Doilea Imperiu, republicanii francezi cei mai ostili imperiului sunt adesea numiți „radicali".

3. Pentru folosirea termenilor „liberal" și „democrat", a se vedea și A.D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, vol. I, *Dela origini până la 1866*, Albert Baer, București, 1910, pp. 548–549. A se vedea și Raluca Alexandrescu, „«Democrația» înainte de partide", *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, vol. IV, nr. 1, 2004, pp. 19–38.

francezi reprimați despre legitimitatea secretului și a utilizării violenței în politică și despre necesitatea educației universale și a politizării maselor – și le-au integrat în repertoriul lor politic și de acțiune, transformându-le în semnul lor distinctiv. Inițiați în ideile democrat-liberale la școala conspiraționistă republicană franceză, ei nu au un cadru politic autohton unde să le și aplice până la alegerea lui Cuza. Iar experiența lor sub regimul acestuia din urmă este pentru ei un eșec. De aceea „roșiii" sunt, într-un fel, niște republicani întârziați.

Din mișcarea proteiformă și ambiguă a ideilor de stânga și socialiste din Franța, muntenii formulează propria lor sinteză eclectică. Aceasta e îmbogățită de ideologia „principiului naționalității" (enunțată pentru prima dată de Mazzini) aflată în uzajul curent începând cu anii 1840–1850 în cercurile de stânga și republicane franceze. Expresia implică o distincție conceptuală între „stat" și „naționalitate" și un program politic care are ambiția să suprapună harta politică și harta etnoculturală a Europei. Deja începând cu 1830, „naționalitate" începe să desemneze în franceză comunități etnoculturale private de autonomie politică și care aspiră s-o obțină. Această conotație etnică a termenului vine să completeze perspectiva politică pe care o are stânga franceză, sub influența ideologiei revoluționare de la 1789 și a mișcărilor din 1848, asupra acestor mișcări naționale văzute ca tot atâtea lupte împotriva Vechiului Regim și a dinastiilor reacționare în numele libertății care trebuie redobândită[1]. Simpatia manifestată de stânga franceză pentru programul politic al mișcărilor naționale europene, și în special est-europene, marchează într-un mod decisiv francofonia liberalilor radicali români de-a lungul secolului al XIX-lea. Ideologii pașoptiști munteni retrăiesc în 1848 Revoluția Franceză (pe care nu au cunoscut-o), ca discipoli fideli ai istoricului Jules Michelet, și sunt dispuși să asimileze în mod simultan lectura lui Herder, integrată de Michelet și Edgar Quinet, și discursul

1. Rogers Brubaker, *Citoyenneté et nationalité en France et en Allemagne*, trad. par Jean-Pierre Bardos, Belin, Paris, 1997, pp. 153–155.

fondator al suveranităților naționale în universalismul dreptului popoarelor[1] (după „principiul naționalității“ popoarelor ce luptă pentru libertatea lor[2]). În 1848, laicismul latent al pașoptiștilor, îmbogățit de istorismul cu accente mesianice, și maleabilitatea de ortodocși fără revendicări de fidelitate față de Biserica Orientului îi pregătesc să recepteze noua religie, cea a Poporului[3], așa cum a formulat-o Jules Michelet.

După moda societăților similare existente la Paris, Rosetti înființează în 1845, alături de Ion Brătianu și de alți tineri entuziaști, „Societatea studenților români“, și devine secretarul ei. În 1845, el are 29 de ani. Reușește să înființeze la București longeviva tipografie Rosetti-Winterhalder, în 1846. În 1848 este numit prefect al Poliției din București și apoi devine secretar al guvernului provizoriu pentru câteva zile, după care își dă demisia. După eșecul Revoluției de la 1848, Rosetti (ca și celelalte figuri marcante ale mișcării) părăsește țara[4]. Anii exilului (până în 1857) îl marchează profund. Radicalizarea lui și mai spre stânga are loc acum. Intransigența sa revoluționară postpașoptistă și natura sa de om al marilor reforme[5] se revelează tot acum. Își petrece exilul în mare parte la Paris și continuă să-i citească pe republicanii francezi, îndeosebi pe Michelet. Este încântat când, prin Dumitru Brătianu, pașoptiștii români

1. Catherine Durandin, *op. cit.*, p. 94.

2. Sursa acestei simpatii, la origine numai politică și fără dimensiune etnică, este Revoluția Franceză, mai exact decretul Convenției din 19 noiembrie 1792, care se declară dispusă să ajute toate popoarele care doresc să-și câștige libertatea; Rogers Brubaker, *op. cit.*, p. 153, nota 46. E. Fureix precizează că, după 1830, patriotismul republican se mai sprijină încă pe acest mesianism revoluționar care vede în Franța ghidul națiunilor oprimate în numele fraternității popoarelor, dar că deja se apropie uneori de șovinism și de naționalism (E. Fureix, art. cit., p. 1312).

3. Catherine Durandin, *op. cit.*, p. 94.

4. Barbu Dimitrie Știrbei, domnul Țării Românești după 1848, nu le acordă radicalilor pașoptiști permisiunea de a reveni în țară, de teama unor noi tulburări.

5. Cele două calificative îi aparțin lui M. Bucur, *C.A. Rosetti*, ed. cit., pp. 350 și 352.

sunt acceptați în Comitetul Democratic European, fiind astfel pe deplin integrați în rețelele sociale și politice republicane din acei ani. Condamnă lovitura de stat de la 2 decembrie 1851 din Franța, prin care Ludovic-Napoleon Bonaparte, președintele Republicii ales în 1848, dizolvă Adunarea și anunță o nouă constituție.

După 2 decembrie 1852, ziua proclamării Imperiului de către cel ce devine acum Napoleon III, lui Rosetti i se pare că spectrul autoritarismului amenință peste tot pe continentul european. Refuză să se întoarcă în Principate, atâta timp cât acolo va domni „sclavia", așa cum notează la 19 mai 1851: nu „voi intra într-o țară unde domnește sclavia, lașitatea și neștiința [...], nu voi înceta de a lucra pentru înființarea Republicii Române una și nedespărțită". Este crezul său, în câteva rânduri succinte de jurnal, rezumând felul în care înțelege el restaurarea vechii ordini de dinainte de 1848 (prin domnia conservatoare a lui Barbu Știrbei și controlul vieții politice interne de către Turcia și Rusia). În 1857, anul relansării speranței pentru un pașoptist precum Rosetti, este ales deputat în Divanul ad-hoc al Țării Românești, iar în 1858 este ales deputat în Adunarea electivă. Singura funcție guvernamentală pe care o ocupă sub Cuza este cea de ministru al instrucției publice și cultelor, pentru o perioadă scurtă (mai–iulie 1860). Dezamăgit de domnia cvasibonapartistă a lui Cuza, salută cu entuziasm abdicarea acestuia. Va fi printre cei care vor sprijini procesul public împotriva lui Cuza. În guvernul Locotenenței domnești, devine din nou ministru al cultelor și instrucțiunii publice.

Încă din perioada exilului de după 1848, Rosetti este convins că Principatele au nevoie de un prinț ereditar străin. Entuziasmul său inițial față de Carol, prin care speră să vadă realizate, în sfârșit, idealurile și valorile pașoptiste după eșecul întruchipat de regimul lui Cuza, lasă treptat locul unei critici deschise, după cum vom vedea în secțiunile de mai jos. Ca răspuns la înființarea „Comitetului ordinii" și a ziarului *Ordinea* de către

conservatori, Rosetti răspunde prin înființarea societății „Amicii constituției" în vara anului 1866. Societatea propune candidați în București pentru Cameră: Nicolae Golescu, Ion Brătianu, Dimitrie Brătianu, Rosetti însuși. Ea le permite radicalilor munteni să se organizeze în teritoriu pentru alegeri prin structuri de sprijin locale și comitete secrete care le sunt utile în timpul acțiunilor antidinastice, dând dovadă de o disciplină cu totul străină celorlalte grupări politice. În decembrie 1867, Rosetti este ales în colegiul III Ilfov. Felul în care organizează teritoriul și își câștigă alegătorii constituie în acești ani motivele principale pentru care „roșiii" sunt criticați de conservatori și de junimiști.

Comitetele secrete ale „Amicilor constituției" din comune, din orașele mari și din județe pun în aplicare directivele venite din Capitală[1]. Sub autoritatea nedisputată a lui Brătianu, radicalii bucureșteni își doresc să facă astfel presiune asupra administrației locale și centrale și asupra aleșilor locali pentru a se impune ca grup politic în toată țara. Aceste comitete au și sarcina de a recruta noi aderenți (cu precădere din orașe), mai ales în Moldova, unde „roșiii" nu au o bază în 1866. Astfel se explică alianța lor electorală și parlamentară cu Fracțiunea liberă și independentă ieșeană. Adversarii principali din Moldova ai lui Rosetti și ai companionilor săi sunt lojile masonice, frecventate atât de liberali, cât și de conservatori, bine organizate și care întrețin contacte cu lojile similare franțuzești. Chiar dacă lojile moldovenești se declară nonpolitice, ele își politizează activitatea prin sprijinul pe care îl acordă dinastiei. Brătianu este cel care ține să submineze lojile din interior prin constituirea unor asociații secrete cu caracter revoluționar (după modelul faimoasei Carboneria italienești), masonice doar în aparență și menite să supravegheze acțiunea lojilor masonice propriu-zise prin răspândirea principiilor revoluționare mazziniene. Radicalii sunt adepții metodelor conspirative în politică

1. Apostol Stan, *Grupări și curente politice*, ed. cit., pp. 191–196; Apostol Stan, Mircea Iosa, *op. cit.*, pp. 116–117.

și intoleranți față de toți cei care nu le împărtășesc idealurile politice. Nu este de mirare că sunt porecliți „secta roșiilor".

În ciuda criticilor acerbe pe care le întâmpină, strategia lor este încununată de succes, întrucât în anii 1867–1868 reușesc să epureze funcționarii din administrația locală, magistratură și învățământul din Iași și să-și pună în funcții propriii fideli. La fel procedează și în cazul mai multor consilii județene pe care comitetele secrete reușesc să le influențeze. Într-un cuvânt, comitetele societății reușesc să construiască mecanisme paralele instituțiilor administrației centrale și locale și susțin vârtos activitatea guvernelor omogene pe care „roșiii" le formează în anii 1867–1869. Vor reuși acest lucru și la Ploiești. Vedem cum, încă din zorii vieții partizane organizate, grupurile politice nu-și pot închipui existența și activitatea în afara statului și a instituțiilor sale. Viața partizană este de neconceput fără vânarea de funcții și de influență în aparatul central sau local.

„De votul ce vom da atârnă viitorul țării"

Din iulie 1861, revista politică a ziarului *Românul* este preluată de Eugeniu Carada și cu această ocazie își inaugurează cariera publicistică. Rosetti rămâne autorul comentariilor și al proceselor-verbale ale ședințelor din Cameră. El conduce, de fapt, ziarul neîncetat până la moartea sa (în aprilie 1885). Carada devine curând prim redactor și conduce gazeta în această calitate aproape cinci ani efectiv, adică de la 21 iulie 1866 până la 1 aprilie 1871 (când pleacă în Franța). Articolele de fond din *Românul* (semnate „C" sau nesemnate) sunt scrise de Carada în anii 1867–1870. Când sunt publicate de alții, de obicei sunt semnate. Stilul lui Carada se confundă adeseori cu cel al lui Rosetti, scrie pe drept cuvânt C. Răutu. De aceea, unele articole i-au fost atribuite lui Rosetti când ele erau scrise, de fapt, de Carada[1]. *Românul* este tribuna care cei doi își exprimă opțiu-

1. Constant Răutu, *op. cit.*, p. 126.

nile politice, iar gazeta rămâne oficiosul liberalilor radicali decenii la rând.

Ca și ceilalți „roșii", în 1866 Eugeniu Carada este un simpatizant al dinastiei străine și îl susține pe Carol în numeroase articole din *Românul* din lunile martie–iunie 1866[1]. Ca și Rosetti, el este un partizan înfocat al schimbării de regim din 11 februarie. *Românul* reapare la 13 februarie, imediat după detronarea lui Cuza (gazeta fusese suprimată în iulie 1864). În ajunul plebiscitului organizat pentru confirmarea prințului, Carada scrie în *Românul* din 2 aprilie: „Carol I face parte din familia imperială a Franței, cu care este legat prin Beauharnais și Murat, și din familia regală a Prusiei, în care reprezintă elementul liberal, lupta contra tendințelor despotice ale Bismarckilor de tot felul. [...] Carol I va veni dar în România având tradițiuni liberale, o educațiune liberală, simțimântul datoriei." Numirea unui principe străin înseamnă intrarea într-o eră de stabilitate: „De votul ce vom da atârnă viitorul țării." Brătianu declară și el în 1867 că a trebuit să devină monarhist pentru că „aici am văzut salvarea națiunii", altminteri, într-un regim republican, cele trei imperii „absolutiste" (așa cum caracterizează el Rusia, Austria și Turcia) s-ar fi amestecat în afacerile interne, fiind totuși convins că republica este cel mai bun și „cel mai fericit" regim[2].

Într-un articol din 8 aprilie 1866, Carada este sigur că a fost „mâna Rusiei" în mișcările de la Iași din 3 aprilie și nu face economie de invective la adresa Rusiei. Reafirmă că „partida democratică, întrunită în această privință cu toate celelalte partide, cu voința națiunii întregi", susține principele dintr-o familie apuseană, nu domnul pământean. Nu are nici o îndoială, Rusia e responsabilă pentru mișcarea separatistă de la Iași, consecință a politicii pro-rusești și supuse țarului duse de Cuza. Poziția lui Carada este o reacție la declanșarea manifestației

1. O serie de articole din această perioadă sunt reproduse de C. Răutu, *op. cit.*, pp. 278–297.

2. Apostol Stan, *Grupări și curente politice*, ed. cit., pp. 283, 286.

separatiste la Iași pe 3 aprilie, în urma plebiscitului pentru alegerea lui Carol. Inițiatorii mișcării au fost notabilii locali, printre ei numărându-se mitropolitul Calinic Miclescu. Ei au organizat și un comitet separatist. Manifestația este reprimată prin intervenția trupelor de cavalerie. Există indicii documentare care demonstrează într-o oarecare măsură că diplomația țaristă a încurajat tendințele separatiste. În același timp însă, este adevărat că în rândurile ieșenilor existau nemulțumiri legitime datorate centralizării excesive, insuficienței măsurilor administrative și situației precare în care se afla fosta capitală a Moldovei după unire, în condițiile mutării la București a autorităților. Veleitățile antiunioniste sunt alimentate și de familiile boierești moldovene care râvnesc la tronul Moldovei după abdicarea lui Cuza. Simpatiile procuziste ale unor militari în lunile februarie–martie 1866 sunt bine cunoscute contemporanilor (există, se pare, mărturii privind riscul declanșării unui conflict armat sau chiar a unui război civil)[1]. Argumentul potrivit căruia Moldova a fost sacrificată și nedreptățită revine adesea în dezbaterea publică și parlamentară în anii următori.

Carada este convins, în această lună aprilie 1866 agitată și încă plină de incertitudini interne și geopolitice, că viitorul României depinde de Carol, și nu de un domn pământean. Rezultatele cvasiunanime ale plebiscitului îl îndreptățesc să scrie că „visul" națiunii este îndeplinit (*Românul* din 10 aprilie). Cel care este un republican în suflet vrea, în aprilie 1866, cu orice preț un regim monarhic, de teamă că Principatele ar putea intra sub controlul Rusiei și al Austriei. Ia apărarea lui Carol, „un principe june și hotărât, având respectul de sine însuși și voința fermă și onestă de a face din patria lui română o țară civilizată și morală", inclusiv într-o scrisoare adresată ziarului *La Situation*, scrisă la Paris la 28 iunie 1867[2].

1. Pentru detalii, a se vedea Vasile V. Russu, *Viața politică în România (1866–1871)*, vol. I, *De la domnia pământeană la prințul străin*, vol. II, *De la liberalismul radical la conservatorismul autoritar*, Editura Universității „Al.I. Cuza", Iași, 2001, pp. 70–71 și notele.

2. Scrisoarea este reprodusă de C. Răutu, *op. cit.*, pp. 129–131.

Ridicarea în slăvi a momentului de la 11 februarie este contrastul de care *Românul*, Rosetti și Carada au nevoie pentru a arunca oprobriul asupra regimului lui Cuza, în argumente similare celor exprimate și de Alexandru Candiano-Popescu. Încă din timpul domniei, Rosetti îi reproșează lui Cuza în *Românul* instabilitatea guvernelor și succesiunea lor rapidă, neîndeplinirea reformelor constituționale și faptul că vrea să guverneze singur. Din 1862, *Românul* nu încetează să atace „despotul". Nu mai este vorba de diferiții miniștri „boieri vechi", ci de Cuza însuși[1]. Iar în 1866, imediat după 11 februarie, abdicarea forțată este descrisă de Rosetti ca un gest salvator pentru națiunea care a reușit să scape de personajul corupt.

Cuvintele-cheie din crezul politic al lui Carada, Rosetti și al radicalilor în 1866 și 1867 sunt constituționalismul și apărarea „naționalității" române. Încă din martie 1866, *Românul* duce o campanie de sensibilizare a publicului, ca să folosim un termen contemporan, dar și de influențare a viitorilor membri ai Constituantei (aleși în aprilie) despre virtuțile regimului reprezentativ și constituțional. Un articol din 31 martie expune semnificațiile și rezultatele unei constituții „bune". Mai întâi, o bună constituție trebuie să formeze „educația politică a unei națiuni", să permită cetățenilor „să se ocupe singuri de treburile lor", să instaureze „un bun mecanism constituțional" care să facă în așa fel încât „fiecare cetățean să simtă [...] că are și el mica lui parte în acea suveranitate ce se exercită în numele tuturor" și care să permită cetățenilor să controleze guvernul. Toate acestea se pot realiza dacă baza electorală va fi cât mai largă. În al doilea rând, o constituție bună trebuie să poată selecta indivizii „cei mai inteligenți și cei mai onești" care să aibă „o influență preponderentă în guvern", legitimă, ceea ce nu este altceva decât „un premiu dat virtuții". Aceste două caracteristici ale unei „bune constituții" le întrunește regimul reprezentativ. Este citat gânditorul englez și omul politic liberal

1. *Apud* Marin Bucur, *C.A. Rosetti*, ed. cit., p. 197.

John Stuart Mill ca să se explice că mecanismul-cheie al guvernului reprezentativ este delegarea mandatarilor de către națiunea suverană, parlamentul controlând executivul. Putem doar bănui că autorul articolului are în minte cartea lui Mill *Considerații asupra guvernării reprezentative*, apărută în 1861.

Dovezile privind familiarizarea publiciștilor de la *Românul* cu scrierile marilor liberali francezi și englezi ai vremii sunt numeroase. De pildă, seria de articole din aprilie–mai semnate „G.M." și intitulate „Principiile din 1789", „Libertatea falsă și libertatea reală", „Garanția libertăților publice" în care este menționat numele lui John Stuart Mill, din nou, dar și al lui J. Bentham sau E. Laboulaye, pentru a pleda în favoarea libertăților publice și a guvernului constituțional reprezentativ (numerele din 30 aprilie, 3 mai, 6–7 mai și 9–10 mai). Seria de articole are și o evidentă dimensiune pedagogică. „Libertățile publice sunt o avere ce cu greu se câștigă", dar România a făcut mari progrese datorită lui 11 februarie, comparația cu Belgia fiind acum posibilă: „Belgia", scrie G.M. fără modestie, „România Occidentului". „Odiosul" regim al lui Cuza, mai ales după 1864, trebuia abolit tocmai pentru că limita libertățile, scriu toți acești liberali.

Ideea că o constituție cu adevărat „bună" trebuie să respecte drepturile și libertățile este refrenul *Românului* în toți acești ani. A doua condiție pentru o astfel de constituție „bună" este ca instituțiile pe care le prevede să fie conforme cu „gusturile și datinile unui popor": „O constituție liberală nu este decât primul pas spre împământenirea libertății în România. [...] Ne rămâne să ne căznim a introduce aceste libertăți, scrise pe hârtie, în moravurile națiunii" (*Românul* din 25 mai 1866). Cum se acomodează aceste idei ale liberalismului moderat cu republicanismul și spiritul conspiraționist și radical al lui Carada și Rosetti din anii 1869–1870? Simplă inconsecvență? Doar într-o foarte mică măsură. *Românul* este o tribună mai largă și publică în paginile sale ideile liberalilor și ale progresiștilor vremii. Schimbările de strategie și de ton sunt semnalate de articolele lui Carada și Rosetti. Am văzut și în cazul lui Can-

diano-Popescu cum dezamăgirea privind funcționarea regimului îl împinge spre contestare și spre lăudarea virtuților republicii.

În spiritul pedagogiei libertății ce definește menirea gazetei în această perioadă, democrația adevărată este cea care „înfrățește toate clasele poporului", care „îndulcește moravurile", „eliminând controversele, ostilitățile, jocul pasiunilor din care ies tendințele de supremație". Proclamând libertatea ca religie, iar egalitatea ca dogmă, *Românul* cere reducerea censului cât mai mult (în articolul „Misiunea viitoarei noastre Constituante", *Românul* din 12 și 17 aprilie). „Democratic" și „democrație" sunt, pentru „roșii", antonimele „privilegiilor" de care se bucurau până nu demult boierii. Iar „egalitatea" trimite cel mai adesea la egalitatea în fața legii (cea din august 1789), fiind și ea opusul privilegiilor și prilej de atac împotriva boierilor, pe care îi consideră conservatori și „reacționari".

Liberalii radicali din anii 1860–1870 nu înțeleg prin „vot universal" ceea ce înțelegem noi astăzi, nici pe departe. Expresia nu înseamnă nici măcar votul universal masculin. Calitatea alegătorilor îi preocupă pe liberali (și pe conservatori, de altfel), prezentă fiind teama de domnia numărului. *Românul* se exprimă în favoarea unei mai bune reprezentări a orașelor, într-un articol-comentariu din 19 mai 1866 pe marginea proiectului de lege electorală. Aceasta trebuie să asigure „o justă, egală și generală reprezentare a țării, fără a lăsa nici unei clase puterea absolută". Censul duce la formarea oligarhiei și ziarul critică în termeni duri „oligarhia asupritoare". *Românul* pare să caute o cale de mijloc pentru reprezentarea echitabilă a intereselor societății: „Restrângerea dreptului electoral și generalizarea lui, fără a stabili mai întâi garanție pentru fiecare din interesele societății, este un rău." Câteva zile mai târziu auzim vocile lui Rosetti și Carada când explică sensul votului universal pe care și-l doresc: „Suntem pentru votul universal, adică pentru dreptul fiecărui cetățean de a lua parte, prin reprezentanții săi, la guvernul țării. Suntem însă pentru dreptate și nu voim ca o condiție socială să înăbușe pe celelalte, nu dorim privilegiu pentru nimeni; de aceea vrem ca poporul de la țară, adică proprietatea

mică, ca și proprietatea mare, ca și comerțul, industria, inteligența și poporul orașelor să aibă reprezentanții lor, împărțiți astfel ca fiecare interes să fie deopotrivă reprezentat" (*Românul* din 27 mai).

În timpul dezbaterilor din Constituantă, „roșiii" apără votul capacitar și cenzitar (aspect asupra căruia toți constituanții sunt de acord, de altfel), chiar dacă ei sunt pentru lărgirea capacității la un număr mai mare de cetățeni. Favorurile lor se îndreaptă spre mediul urban. Toți cei care posedă ceva – proprietăți, bunuri, inteligență – trebuie să aibă dreptul să-și trimită reprezentanți în parlament. Cele patru colegii electorale (două cu cens de venit, două cu cens de impozit[1]) pentru alegerea deputaților *reprezintă*, în opinia lor, votul universal. Acesta are menirea de a traduce o cât mai bună reprezentare a intereselor care compun corpul social, fragmente precise ale societății astfel reprezentate regăsindu-se, în miniatură, în fiecare colegiu în parte. Votul universal nu trimite, în accepțiunea liberalilor radicali, la numărul celor care au dreptul de vot, ci la calitatea acestora. Votul-funcție prevalează asupra votului-drept. Votul-drept este consecința logică a teoriei suveranității populare apărate de Rousseau: cetățeanul fiind deținătorul unei parcele de suveranitate, votul nu poate fi exersat decât personal. Optând pentru votul cenzitar al „inteligenței", radicalii înțeleg votul nu ca pe un drept inalienabil, ci ca pe o funcție. Alegătorul-funcție are menirea de a desemna reprezentanți capabili. Așa se explică și dispensa de cens acordată celor învățați, profesiilor liberale și profesorilor din colegiul III al orașelor. Constituanții (deopotrivă liberali și conservatori) preferă suveranitatea națională, prin care admit că poporul este ignorant și incompetent în a se pronunța în treburile publice. *Românul* scrie despre „cei mai inteligenți și mai onești", pe care o bună constituție trebuie „să țintească a[-i] scoate la lumină" în mod legitim, deoarece „este un premiu dat virtuții" (*Românul* din

1. Câtimea de impozit sau de venit din Legea electorală pentru acordarea dreptului de alegător.

31 martie 1866). De altfel, mottoul ziarului este „Luminează-te și vei fi“.

Pledoaria pentru constituționalism este strâns legată și de necesitatea conservării „naționalității“ și a „românismului“. Apărarea „naționalității“ înseamnă în aprilie 1866, pentru liberalii radicali, interzicerea colonizării cu străini pe teritoriul României, „ca să nu fie ca în Ardeal sau în Bucovina, atât de profund vulnerate în românitatea lor“ prin colonizări. Constituția include această interdicție în art. 3 (*Românul* din 29 aprilie). Apărarea „naționalității“ este forma succintă a crezului naționalist al lui Rosetti și al tovarășilor lui, pe care ei îl apără încă din 1848 și pe care îl vor promova și în deceniile următoare prin politicile lor iredentiste dirijate cu precădere spre Ardeal și împotriva Austriei.

Constelația de idei pe care C.A. Rosetti, Eugeniu Carada și *Românul* o apără în primii ani ai noului regim o putem rezuma astfel: păstrarea unirii Principatelor cu orice preț, o dinastie străină fiind garantul deopotrivă al unirii și al eliminării „jugului străin“; introducerea regimului constituțional pentru garantarea drepturilor și a libertăților și pentru asigurarea „egalității“. Scopul: consolidarea suveranității interne a statului și măcar a autonomiei sale externe, dacă nu chiar a suveranității depline. Liberalii radicali sunt obsedați de afirmarea capacității statale a României și de recunoașterea internă și externă a atributiilor regaliene ale tânărului stat. Ei sunt cei care apără cu cea mai mare hotărâre singura formă de comunitate politică ce li se pare potrivită și legitimă, și anume statul-națiune unitar. Când „roșiii“ apără „drepturile străbune“ și „instituțiile naționale străbune“, ei urmăresc același scop: trecutul și instituțiile sale, cel mai adesea reconstruite sau chiar inventate, îi ajută să justifice existența statală din prezent pe care și-o doresc atât de mult. Și să respingă cu hotărâre amestecul „străinilor“ în construcția instituțională autohtonă. Vizat este aici de fiecare dată și mult-hulitul Cuza.

„De doi ani nefericitul oraş Ploieşti este ţinta celor mai oribile persecutări ale puterii"

Eugeniu Carada, C.A. Rosetti şi *Românul* nu sunt niciodată atât de expliciţi în scris precum este Alexandru Candiano-Popescu în *Perseverenţa* şi în *Democraţia* cu privire la republică şi la atacarea persoanei prinţului. Ei critică însă vehement regimul lui Carol începând cu anul 1869 şi nu fac economie de invective pentru a-şi exprima dezamăgirea. Este prezentă perpetua critică la adresa conservatorilor şi a guvernelor în care aceştia au un rol şi, din 1869, la adresa lui M. Kogălniceanu, prezentat ca vinovatul pentru tot ceea ce merge rău. Alegerile din martie 1869 constituie momentul decisiv începând cu care îl abandonează pe Carol. Îi reproşează lui şi „puterii" că nu au făcut nimic pentru a împiedica falsificarea alegerilor şi presiunile bandelor electorale. În anii 1869–1870, *Românul* publică articole împotriva tandemului Cuza–Kogălniceanu. Acesta din urmă, ajuns ministru de interne, este descris ca autor al „actului de sperjur de la 2 mai" şi inamic al revoluţiei de la 11 februarie. Cel puţin până la evenimentele de la Ploieşti, antidinasticismul *Românului* nu este direct, ci ascuns în spatele criticii la adresa guvernului.

Carol surprinde bine starea de spirit a „roşiilor" de la începutul anului 1870[1]. Cronicarul notează în ianuarie că principele îl primeşte pe Ion Brătianu întâia dată după un an şi că acesta îi spune sincer că „nu mai e stăpân pe partidul lui", că „se teme că principele îşi înstrăinează din ce în ce mai mult naţiunea" şi că „nemulţumirea sporeşte zi cu zi". Aflăm din aceeaşi sursă că Rosetti nu a mai venit să-l vadă pe Carol, dar critică „cu violenţă toate actele guvernului, fără a cruţa câtuşi de puţin persoana suveranului ţării". Rosetti şi „tot partidul său" cer dizolvarea Camerelor şi noi alegeri, cu speranţa că vor avea din nou majoritatea. Cronicarul adaugă că „acest partid e singurul care e organizat şi care ştie să măgulească patimile mulţimii".

1. *Memoriile regelui Carol I*, vol. II, ed. cit., p. 75.

Interpretarea situației curente, dar și viziunea constituțională și politică a lui Rosetti și a lui Carada din perioada 1866–1870 sunt clar exprimate în articolul cu titlul „Reflecții asupra situației interne a României" (semnat „Camil") din *Românul* din 16 decembrie 1870. Luptele de partide, constante de la răsturnarea lui Cuza, sunt un proces „organic", deoarece „sorgintea lui" zace în existența luptei dintre partida boierilor și partida națională, a democraților, 11 februarie fiind doar o alianță conjuncturală a „albilor" și a „roșiilor" împotriva inamicului comun. Dacă partida feudală dorea să reînvie principiul aristocratic și privilegiile pierdute, partida națională își dorea sincer „inaugurarea unei ere constituționale cu un principe străin". Venirea la putere a cabinetului Brătianu–Golescu este confirmarea aceluiași proces „organic". După căderea acestui minister însă, țara a fost vândută intereselor „cabinetelor străine", iar națiunea „cade victima înrâuririi străine și a intrigii dinasticilor de astăzi", care nu sunt alții decât „albii de pe timpul lui Cuza", adversarii „partidei naționale-democratice".

Vedem aici cum schema istoristă atât de dragă „roșiilor" și repetată des de Candiano-Popescu în paginile gazetelor sale este completată de conflictul social dintre fracțiuni, adică dintre partida boierilor și partida națională și democrată. Este lupta dintre boierii vechiului regim de dinainte de enunțarea principiilor de la 1848 și națiunea care a devenit conștientă de dreptul său de a se guverna singură. De-a lungul întregii sale cariere, Rosetti arată constant furie în contra partidei „regulamentare" și a Regulamentului, a vechilor boieri, și se dovedește a fi un partizan fanatic al politicii naționale. Acuzația radicalilor nu este numai de natură socială. „Albii" nu numai că aparțin unei lumi revolute, ci caută mereu alianța cu străinii. „Străinii" sunt, desigur, cele două imperii vecine, cel rusesc și cel austriac, care reprezintă amenințările permanente față de care naționalitatea românilor trebuie apărată cu orice preț. Tot străinii neagă capacitatea națiunii române de a fi suverană sau măcar autonomă. Optimismul celui care semnează enigmatic „Camil" este însă

de nestăvilit. „Principiul democratic", ce traduce însuși mersul istoriei, va învinge dacă națiunea își va exercita dreptul suveran de a-și alege reprezentanții, cu condiția să fie aleși cei care au simțul „naționalității". Metoda de schimbare politică nu este revoluția, deși ne-am fi așteptat ca *Românul* s-o revendice în continuare. În momentul publicării articolului, în decembrie 1870, după eșecul de la Ploiești, revoluția ca metodă de schimbare radicală nu mai este oportună. Prudentă, gazeta preferă să îmbrace limbajul constituțional, cel de la 1866: „Constituția țării este amenințată de a fi nimicită. [...] Dar avem ferma convingere că națiunea se va deștepta. În deșteptarea ei stă mântuirea." Vocabularul mesianic și revoluționar este, totuși, prezent.

Liberalii radicali sunt foarte decepționați în momentul în care, în aprilie 1870, Carol îl numește pe Costache Epureanu șef al guvernului și nu face apel la ei. Dintre numeroase declinări ale „amăgirii" pe care ei o trăiesc (cu sinceritate!), iată un exemplu, într-un articol publicat în *Românul* din 10–11 august 1870. Nimeni nu putea avea îndoieli, citind acest articol, că „puterea" cea fără de „inimă română" este Carol. „De doi ani nefericitul oraș Ploiești este ținta celor mai oribile persecutări ale puterii." „Nefericiții ploiești", care au suportat „două campanii electorale cu bande și jandarmi deghizați, două dizolvări ale gărzii naționale, două dizolvări de consilii comunale, bătăi îngrozitoare, întemnițări necurmate și neomenoase", au recurs în mod legitim „la un act de disperare".

„Un eveniment din Ploiești, fără însemnătate"

Cititorul *Românului* din vara lui 1870 putea foarte bine să rămână cu impresia că România este în război. În numărul din 5 iulie, gazeta anunță declanșarea Războiului Franco–Prusac, avertizează *„Hannibal ad portas"* și întreabă ironic: „Când dar bubuie tunul, cine mai are interes să mai dovedească necontenitele conspirări ale guvernului contra națiunii române?" Lansează chiar liste de subscripție în favoarea francezilor răniți

și a familiilor lor și cheamă orășenii la reuniuni în piețe și în localuri publice pentru a-și manifesta susținerea față de soarta Franței (cu toate că prefectul Poliției Bucureștiului interzice demonstrațiile de stradă). Înțelegem din articolele din aceste zile fierbinți de iulie că Eugeniu Carada și Rosetti identifică soarta Franței atacate de prusaci cu soarta României atacate de „teutonii" din interior. România *este* Franța în vara lui 1870. De la declanșarea războiului, *Românul* descrie în amănunt situația diplomatică și militară, preia informații din presa europeană, publică depeșe privind operațiunile de pe front și își ține cititorii la curent cu situația politică internă a Franței. Convingerea sa este că Franța republicană va învinge.

Istoricii sunt azi de acord asupra rolului de frunte al lui Rosetti, și anume acela de organizator al conspirației, secundat de omul acțiunii, Carada[1]. Conform planului, Rosetti trebuia să fie la Paris în timpul evenimentului, Ion Brătianu să se retragă la moșia sa de la Florica, iar lui Carada îi revenea rolul de a pune în aplicare conspirația. Brătianu este la curent cu plănuirea evenimentului și este unul dintre conspiratori, însă nu dorește răsturnarea lui Carol și a dinastiei sale[2]. Biografii lui Carada, în schimb, nu fac nici în această privință economie de elogii la adresa lui și îl prezintă drept adevăratul cap al mișcării[3].

Biografii lui Carada, citându-l mai ales pe nepotul său, Caton Theodorian, erau convinși că Rosetti nu a avut nici o legătură cu evenimentul. Cât despre Ion Brătianu, ei bănuiesc că a fost informat din timp. Astfel explică ei și prezența lui la procesul

1. N. Iorga scrie că în cercurile „roșii" se aștepta cuvântul de ordine, care trebuia să plece de la organizatorii secreți, în fruntea cărora, nu fără înțelegere cu șefii cei mari ai partidului, era E. Carada (N. Iorga, *op. cit.*, pp. 116–117).

2. Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, pp. 41–43.

3. C. Răutu aduce și câteva detalii care nu apar în alte narațiuni asupra evenimentului și care completează profilul conspirației. Dat fiind însă că biograful nu dă niciodată referințe, verificarea celor scrise și, mai ales, a vorbelor lui Carada este dificilă.

de la Târgoviște pentru a-l apăra pe Carada. După cum am văzut, prințul consemnase în jurnalul său că Rosetti este capul conspirației, chiar dacă se află în Franța pe toată perioada verii. Rosetti își justifică plecarea în *Românul* din 2 august 1870: „Nimeni nu poate prevedea ce zguduiri și ce schimbări poate aduce în toată Europa războiul început între Franța și Germania." *Românul* este lăsat în seama lui Carada și a lui Emil Costinescu. Pe tot parcursul lunii august, Rosetti trimite relatări regulate (el le intitulează epistole) la *Românul* despre război și își povestește călătoria, deplângând soarta Franței și a gintei latine.

Carada speră că victoria Franței în războiul cu Prusia va permite, în sfârșit, aducerea prințului Napoleon, vărul lui Napoleon III, pe tronul românesc. Flancat de presa „roșie", care îl atacă dur pe Carol – am văzut cele scrise de Candiano-Popescu și în *Românul* –, Carada vizitează orașele mai mari pentru a pregăti detronarea prințului și instalarea unei regențe. Planul prevedea ca revoluția să izbucnească simultan în șapte orașe, Ploiești, Craiova, Buzău, București, Tecuci, Focșani, Pitești. Este secundat de vechii revoluționari care participaseră la detronarea lui Cuza, Constantin Ciocârlan (administrator la *Românul*; în casa lui fusese închis Cuza imediat după abdicare), dr. Sergiu, colonelul Leca, maiorul C. Pillat (ginerele lui Rosetti), colonelul D. Crețulescu. Carada ar fi explicat ulterior că „tabăra de la Tecuci trebuia să proclame locotenența domnească și să pornească spre București" (cel puțin așa ține minte C. Răutu că ar fi spus Carada). Mai exact, semnalul trebuia să pornească din tabăra militară de la Furceni, o comună din apropierea Tecuciului. Revoluționarii de la Furceni cer însă o amânare de câteva zile. Carada telegrafiază pretutindeni cu „ajutorul unui vocabular neconvențional" să nu se treacă la acțiune până la noi ordine. C. Răutu precizează că acest vocabular neconvențional nu s-a păstrat dintr-o simplă neglijență: Caton Theodorian, nepotul lui Carada după soră, i-a mărturisit lui Răutu că în copilărie s-a jucat adeseori cu el din cauză că părinții săi nu

i-au acordat importanță[1]. Vedem deci că unul dintre instrumentele specifice revoluționarilor conspiraționiști, și anume codul secret, a fost, probabil, folosit. Carada a trimis și curieri, inclusiv la Ploiești, pentru a-l preveni pe Candiano-Popescu despre amânare. Am văzut că ploieștenii au luat-o înainte și revoluția a izbucnit doar aici.

Se pare că la Craiova mișcarea a fost cel mai bine pusă la punct de „roșiii" Boicea Radianu, Anastase Stolojanu, Gheorghe Chițu, Ion Theodorian (acesta din urmă este tatăl lui Caton Theodorian și al lui Mariu Theodorian-Carada și soțul Emmei, sora lui Carada). În 1875, la Paris fiind, Carada publică un mic text (*La Roumanie et la politique allemande en Orient*) în care își exprimă convingerea că, dacă toate „precauțiunile" ar fi fost luate și dacă mișcarea ar fi fost mai bine organizată, s-ar fi transformat într-o revoltă generală. Pare convins că mișcarea ar fi avut un sprijin foarte larg.

Constatând eșecul de la Ploiești, Carada se întoarce pe jos la București, o călătorie care durează două zile. Pentru a nu fi recunoscut, intră în București pe ulița Herăstrăului, îmbrăcat în haine de muncitor, rupte și murdare, cu pălăria trasă pe o ureche, cu un baston pe umeri și cântând ca un chefliu (sunt detalii pe care ni le dă C. Răutu). Ajunge la Rosetti acasă, unde îi găsește pe tovarășii săi în ale conspirației Ion Brătianu și frații Golești. Deși toți îl sfătuiesc să fugă în străinătate, nu i se pare un gest demn din partea lui, autorul conspirației. Toți biografii săi precizează că distruge, totuși, orice urmă compromițătoare care ar fi indicat că el a fost organizatorul răscoalei. Publică apoi în *Românul* din 19 august o scrisoare adresată prefectului Poliției Capitalei prin care îl anunță că așteaptă de zece zile poliția. Ironia lui Carada la adresa Poliției orașului este usturătoare: el persiflează lăudăroșenia autorităților de a fi descoperit complotul și le ridiculizează pentru incapacitatea de a-l fi găsit pe el, „unul din teribilii conspiratori", deși de zece zile se află în oraș.

1. C. Răutu, *op. cit.*, p. 147.

În tot acest timp, Rosetti este în drum spre Paris. Însă după patru zile de ședere în capitala franceză, el ia hotărârea să se întoarcă la București, pentru a le fi de ajutor prietenilor săi, cei mai mulți deja arestați. Evenimentele din țară iau în imaginația lui Rosetti proporții donquijotești[1]. În cea de-a cincea epistolă (*Românul* din 17–18 august) își anunță cititorii că se întoarce, aflând că „în urma unui eveniment din Ploiești, fără însemnătate, legile sunt violate în toată România, domiciliile cetățenilor inundate de jandarmi în mijlocul nopții și cetățenii cei mai onorabili și cei mai însemnați aruncați în temnițe pe simple presupusuri". Rosetti revine la 19 august cu un articol prin care condamnă arestarea și aruncarea în temniță a unor liberali, pe care le consideră exagerate la o mișcare „mărginită". Concluzia sa: România asistă la „domnia celei mai desfrânate ilegalități". Plin de „durere și scârbă", ține să-l încurajeze pe „amicul" său Brătianu și îi trimite „o sărutare în fundul temniței în care zace".

Reîntors la București, la 31 august semnează deja articolul de fond din *Românul*, recapitulând impresiile din Germania și din Franța. Nu pierde prilejul să atace guvernul și pe prințul Carol, acuzându-i de crime și de trădare națională. Până la noua sa plecare, redactează *Românul*, iar la 4 septembrie este din nou „pe Batelul *Franz-Iosef*" în drum spre Viena (trimițând a șasea epistolă). Guvernul, bănuindu-l că este implicat în organizarea complotului, emite mandat de arestare și pe numele său. Trecerea rapidă de pe teritoriul românesc pe puntea vasului străin îl salvează de la arest. În a șasea epistolă, Rosetti îl atacă deschis pe Carol, care ordonase urmărirea sa. Își ia adio, ca înaintea unui nou exil[2]: „Astăzi, supt domnia acelui principe Carol – domnia ce i s-a oferit cu pericolul vieții românilor –, agenții săi, miniștrii săi mă silesc pe mine de a scăpa de temnițele lor, de bicele lor, de torturile lor, de uciderile lor, pe același batel austriac!" Îi scrie Mariei din Viena la 8 septembrie, exprimându-și temerea că guvernul austriac ar putea să-l predea.

1. Adjectivul îi aparține lui M. Bucur, *C.A. Rosetti*, ed. cit., p. 254.
2. *Ibidem*, p. 255.

Se plânge că nu are suficienți bani și că, în lipsa lor, e posibil să fie nevoit să revină în țară și să nu mai ajute România din Franța, așa cum plănuise. Își încheie scrisoarea cu urarea „Trăiască Republica". A doua zi, pe 9 septembrie, o liniștește pe soția sa în privința riscului de a fi arestat și predat autorităților române. La 25 septembrie este deja la Tours, orașul în care se refugiase o parte din guvernul republican provizoriu francez, după ce armatele prusace înconjuraseră Parisul. Îi scrie de aici, exasperat, vechiului său prieten Paul Bataillard: „Prusacii la Paris ca și cei de la București mă sufocă."[1]

Carada nu scapă de arest. Este dus la Ploiești, unde se află și alți complotiști, Ion Ghica, B.P. Hasdeu, Panait Ghica și Ion Brătianu. Biograful Răutu citează din scrisorile schimbate între surori și Carada în timp ce acesta se afla la arestul din Ploiești și din Târgoviște. Surorile sunt fericite că l-au găsit „bine, sănătos și vesel" în închisoare, deși arestații sunt ținuți „grozav de prost; mai mult sunt bolnavi și topiți de umiditate și necurățenie"[2]. Într-adevăr, conform ordinului dat de maiorul Gorjan[3], condițiile arestului sunt dificile. Avem însă și mărturii contrare, conform cărora în închisoarea de la Ploiești (aflată într-o clădire închiriată de administrație, Hanul Călugărului) arestații „se vedeau când pofteau fiindcă ofițerii ce-i păzeau fuseseră în complot", iar ploieștenii „simpatizau cu cei arestați", la hanul cu pricina fiind organizate „zilnic zaiafeturi"[4].

Printre cei suspectați de a fi aderat la mișcare se află și Ion Ghica, fostul și viitorul prim-ministru, împotriva căruia s-a emis de asemenea un mandat de arestare. Însă el s-a dezvinovățit față de ministrul de interne, trimițându-i în același timp domnitorului o scrisoare de dezavuare a „dezordinilor". După informațiile din corespondența lui Ghica cu Dimitrie Sturdza[5], se

1. C.A. Rosetti, *Corespondență*, ed. cit., pp. 63–64. Textul citat e în limba franceză; traducerea îmi aparține.
2. C. Răutu, *op. cit.*, p. 176.
3. *Apud* M. Sevastos, *op. cit.*, pp. 95–96.
4. M. Theodorian-Carada, *Efemeridele*, ed. cit., p. 40.
5. Vasile Netea, *op. cit.*, p. 300.

pare că la Candiano s-ar fi găsit și o listă a guvernului provizoriu din care urmau să facă parte N. Golescu, Brătianu, Rosetti, Ion Ghica, Anton Arion și colonelul D. Creţulescu. Din aceeași corespondență rezultă că la percheziția făcută liberalilor craioveni, Gh. Chițu și A. Stolojan, s-ar fi găsit scrisori și îndemnuri compromițătoare primite de la Rosetti. Ghica mai scrie și despre revolta a două sate din județul Mehedinți care l-ar fi proclamat domnitor pe Alexandru Ioan Cuza, exilat în Austria.

„Băgați de seamă, puternici ai zilei!"

Felul în care *Românul* comentează evenimentele de la Ploiești li se datorează deopotrivă lui Rosetti și lui Carada. Gazeta publică numeroase descrieri ale evenimentelor în urma observației directe (articole nesemnate) sau împrumută vocea unor „călători" care ar fi informat redacția, și reproduce din *Monitorul Oficial* comunicatele guvernului. Relatările sunt, desigur, însoțite de comentarii care ilustrează viziunea politică a lui Rosetti și a lui Carada. Astfel, atunci când descrie pe 9 august precipitările din București ale poliției și când precizează că un batalion de vânători a plecat la Ploiești, *Românul* întreabă cu falsă inocență: „Dar ce este?" Și adaugă că ploieștenii sunt indignați de dezarmarea miliției locale de către guvern. Cu același ton alarmat, ziarul descrie pe ore arestările făcute și percheziția ce are loc la sediul său.

Românul dezaprobă drastic felul în care „puterea" prezintă cele derulate la Ploiești, evenimente pentru care ea singură este răspunzătoare prin ilegalitățile comise acolo. Gazeta ține să sublinieze caracterul local al evenimentelor și să le minimalizeze, cu scopul de a acuza mai cu vigoare reacția brutală a guvernului împotriva liberalilor și a ploieștenilor. În același număr din 10–11 august, *Românul* se întreabă: „Ce interese servește puterea urmând o asemenea tactică?", doar pentru a lansa avertismentul următor: „Băgați de seamă, puternici ai zilei! Băgați de seamă că, după cum ați reușit prin provocări

înverșunate, să aruncați Ploieștii într-un act de disperare, să nu reușiți, agravând atât de mult lucrurile, a da și pretexte poftelor care împresoară România cu gurile lor nesățioase."

Românul crede că guvernul spune neadevăruri atunci când publică circulara care dezvăluie că Ministerul de Interne ar fi fost la curent cu pregătirea unui complot. Și îl acuză că, dacă a știut într-adevăr ceva, este vinovat că nu a acționat „pentru a înăbuși în față mișcarea". Concluzia este una singură: ploieștenii erau legitim indignați, dar mișcarea a fost spontană și participanții foarte puțin numeroși. În numărul din 13 august, într-un articol semnat de Emil Costinescu, *Românul* scrie că liberalii nu sunt „aducători de invazii" sau de conspirații cu străinii. Tot acum *Românul* dezaprobă o „mișcare nesocotită ca cea de la Ploiești", dar nu se leapădă de Candiano-Popescu: „Nu-l acuzăm [pe Candiano] decât de o mare greșeală – și cine nu greșește? – căci înțelegem, recunoaștem că credința lui [...] era să servească interesele țării."

Strategia *Românului* și a lui Carada nu este numai de a minimaliza amploarea evenimentului, ci și de a nega acuzațiile conform cărora „roșiii" ar fi organizatorii ei. Regimul „corupt" este autorul său moral: „După atâtea frumoase speranțe puse în regimul care urmă revoluției de la 11 februarie [...], suntem din nou siliți a raporta uneltiri tot atât și poate încă mai mult imorale, corupătoare și revoltătoare decât cele ce se întrebuințau sub domnia coruptă [a lui Cuza]" (*Românul* din 16 august). Preț de câteva numere din zilele imediat următoare evenimentului, gazeta repetă că puțini liberali au participat la răscoală și condamnă agresivitatea cu care guvernul îi caută și îi arestează pe liderii liberali, inclusiv pe Ion Brătianu. Neagă că mișcarea ar fi fost inițiată de la București. Neagă în repetate rânduri că N. Golescu ar fi fost implicat în mișcare și apără reputația sa de liberal, dedicat intereselor țării, ca toți liberalii. Și publică declarația acestuia de desolidarizare: „Deplor [mișcarea] și resping orice responsabilitate, fie ca individ, fie ca membru al unui partid" (*Românul* din 10–11 august).

Românul acuză fără milă guvernul de abuzurile și violențele la adresa celor arestați, în eforturile sale de a-i disculpa pe aceștia de acuzația de complot. Reîntors la București la sfârșitul lui august, Rosetti deplânge arestările în a cincea epistolă, ca și cum țara s-ar fi aflat în mijlocul unui dezastru de proporții. În aceste zile de sfârșit de august, *Românul* continuă analogia dintre regimul lui Cuza și regimul lui Carol prin publicarea unor documente ale Ministerului de Interne ce dezvăluie abuzurile și brutalitățile guvernului. Din cauza felului în care se derulează urmările conspirației de la Ploiești, concluzia *Românului* este dură și succintă: „Regim infam" (6 septembrie).

În preziua începerii procesului de la Târgoviște, *Românul* publică un nou articol al transilvăneanului Al. Papiu-Ilarian. Este o strategie de a-și ține cititorii cu sufletul la gură, desigur. Dar și o nevoie de a multiplica vocile care apără ideile gazetei. Avocatul își exprimă regretul de a nu se număra printre cei care-i apără pe cei 41 de acuzați. El reia de altfel ideile exprimate de apărare. „Strigătul spontan de la 8 august", când a avut loc o „imprudență patriotică", a fost „provocat prin depeșe false, prin faima urzită cu măiestrie a unei închipuite revoluții în Capitală". Interpretarea transilvăneanului este similară cu interpretarea dată evenimentului de *Românul*. Papiu-Ilarian mai confirmă și explicațiile lui Candiano-Popescu: singurii care au complotat au fost miniștrii „împreună cu străinii și jidovii".

Entuziasmul *Românului* la aflarea verdictului este pe măsura șarjelor sale împotriva guvernului: „Sunt condamnate de judecătorii națiunii crimele puterii, anchetarea și condamnarea domnească de la Ploiești! Trăiască România!" și reproduce depeșa lui Carada: „După șase zile de cercetare și dezbateri, verdictul juraților a achitat pe toți acuzații. Trăiască Târgoviște!" (18 octombrie).

Franța lui C.A. Rosetti

În drum spre Paris, Rosetti îi scrie soției sale din Köln în data de 15 august 1870[1]: „Franța se află în ajunul celei mai mari umilințe. Iar eu iubesc atât de mult această Franță; o iubesc ca pe patria mea. Și sufăr din cauza umilinței ei. Ca și cum ar fi a mea." Este una dintre numeroasele dovezi ale sentimentelor lui Rosetti față de Franța republicană. Idealizarea Franței, tărâm al libertății de la 1789 și al democrației și al republicii de la 1848, și chiar divinizarea ei sunt temele lui curente în vara fierbinte din 1870. În a patra epistolă (*Românul* din 2 august), Rosetti proslăvește patria care l-a adăpostit, „singura națiune care a luptat totdeauna pentru întreaga omenire și niciodată pentru propriile ei interese". Pentru acest apostol și învățător al democrației pașoptiste și apărător al ei cu sinceritate de-a lungul întregii cariere politice[2], Franța rămâne patria revoluției și a drepturilor naturale ale omului, unicul model demn de urmat de națiunile europene. Exaltarea acestor valori ilustrează și un patriotism intransigent, nu numai un crez politic. Admirația manifestată de Rosetti pentru Franța descrisă de Jules Michelet și de alți republicani francezi nu se va potoli niciodată, el văzându-se mereu ca un „discipol" al acestei Franțe, „fiul" ei[3].

Evoluția pe teatrul de război este ilustrată de epistolele lui Rosetti pe care le trimite cu fervoare *Românului*. El devine reporterul operațiunilor de pe frontul franco-prusac de-a lungul verii și toamnei. Epistolele poartă întreaga încărcătură ideologică a liberalilor radicali în privința speranțelor pentru schimbarea

1. În franceză; traducerea îmi aparține.

2. M. Bucur, *C.A. Rosetti*, ed. cit., pp. 347, 359.

3. De exemplu, scrisoarea lui Rosetti din 1866 către Michelet, „dascălul", care conține toate reprezentările lui Rosetti despre Franța revoluționară și republicană: „Francia s-a ridicat și Europa întreagă s-a ridicat la vocea ei. [...] Francia ne-a crescut, ne-a instruit, [...] suntem fiii ei!", *apud* M. Bucur, *Jules Michelet și revoluționarii români*, ed. cit., pp. 248–250.

de regim și pentru republică, dacă Franța ar câștiga. Deja la 19 august, Carada lansează un apel către români să lupte contra „panprusianismului", când „națiunea franceză se luptă pentru întreaga gintă latină". Îi laudă pe republicanii francezi, pe Gambetta și pe Jules Favre, „acești atleți ai partidei republicane și neîmpăcați inamici ai despotismului", care „deja aruncă pe Napoleon între cei morți". Analogia trebuie să fi fost străvezie pentru cititorii gazetei. Carol reprezintă amenințarea la adresa României, tot așa cum Prusia amenință existența Franței. Iar Franța republicană, care luptă împotriva despotismului (incarnat deopotrivă de Napoleon III și de Prusia), *este* România în lupta ei împotriva regimului lui Carol. Nici Carada, nici Rosetti nu se reține de la exagerări. Franța, ca și Principatele duc o luptă pe viață și pe moarte. Ca la 1848, este din nou totul sau nimic.

Patetismul epistolelor și al articolelor ilustrează multiplele fețe ale acestui model republican și felul în care cei doi – și mai ales Rosetti – proiectează asupra Franței întregul lor ideal politic. Franța nu este însă numai o oglindă ce retrimite fidel imaginea pe care ei o caută. Rosetti este nevoit să depășească paradoxul în care au fost prinși „roșiii" timp de două decenii, după 1848. În 1870 Franța este, pe de o parte, incarnată de împăratul Napoleon III, văzut ca protectorul cauzelor naționale și al naționalităților (în ciuda ezitărilor sale în politica față de Italia), dar și ca despotul care ucide libertatea. În acest an, Franța redevine speranța tuturor progresiștilor și democraților de pe continent, prin declararea republicii la 4 septembrie. Dincolo însă de Franța „reală", de liderii ei și de schimbarea regimurilor politice, Rosetti cu precădere, dar și majoritatea liberalilor radicali poartă mereu în suflet o Franță anistorică, imaginară, ideală chiar, Franța principiilor de la 1789 și de la 1848, a Libertății prin excelență și tărâm al „viitorului".

Rosetti salută declararea Republicii Franceze în cea de-a șaptea epistolă (*Românul* din 4 septembrie). Guvernul francez de la 1870 s-a surpat „prin el însuși", întocmai ca guvernul român la 1866. Avertismentul lui Rosetti este cum nu se poate

mai clar. Precum Napoleon III și regimul său, guvernul lui Carol ar trebui să fie atent și să nu mai comită abuzuri, altminteri ar putea avea aceeași soartă. Miniștrii lui Carol au fost „criminali, antiromâni și antidinastici în cugetările și în lucrările lor“. Căderea Imperiului Francez „a luminat, a trebuit să îi lumineze și pe cei mai orbi“. Cu alte cuvinte, republica este iminentă și pe tărâmul Principatelor. Epistolele lui Rosetti continuă până în octombrie 1870 pentru a-și ține la curent cititorii despre izbânda republicii. Relatează de la Tours situația guvernului provizoriu, întâlnirile pe care le are cu membrii săi, înfrângerile Franței de pe front, precum și întâlnirea cu Garibaldi, venit voluntar la Tours pentru a lupta de partea republicii. Revoluționarul italian devine un erou sub pana lui Rosetti, deși Garibaldi își manifestase doar de curând susținerea pentru cauza Republicii Franceze. În viziunea cvasimistică a lui Rosetti, întâlnirea dintre Gambetta și Garibaldi ia proporții cosmice: „Ziua de 9 octombrie va rămâne glorios însemnată în analele popoarelor ca prima zi a păsirii înainte a Republicii contra despotismului. [...] Franța și Italia își dădură mâna spre a lupta împreună pentru independența lumii“ (a cincisprezecea epistolă, *Românul* din 10 octombrie).

Rosetti continuă din străinătate atacurile la adresa lui Carol, complăcându-se în a fi luat drept un fel de reprezentant al României neoficiale, revoluționare, un fel de exilat (din nou) voluntar în Franța. A douăzecea epistolă de la Tours anunță: „Orice se va mai întâmpla de acum înainte, triumful Franței este asigurat, domnia neclintită a dreptului, a libertății și a popoarelor sosește, încă puțin, foarte puțin și toți regii vor auzi vocea popoarelor strigând: A sosit!“ (*Românul* din 21 octombrie). Rosetti este acum convins de iminența instaurării republicii universale, vechiul deziderat de la 1848, dovadă că pentru el în 1870 se rejoacă acel 1848 care în Principate, spre deosebire de Franța, nu a avut loc. „Republica universală, democratică și socială“ este principala idee și utopie pașoptistă, franceză cu precădere (reprezentată sub figura unei zeițe). Pașoptiștii

visau la instaurarea concomitentă în Europa a acestei republici, expresie a forței poporului suveran, a principiului egalității, a fraternității sociale și etnice și a aspirațiilor naționaliste și liberale, conducând la sfârșitul iremediabil al monarhiilor.

Scrisoarea din 21 octombrie reproduce extrase din epistola pe care i-a scris-o lui Gambetta. Rosetti îndeamnă Franța să facă tot ce se poate ca să fie din nou liberă sub republică după 20 de ani de despotism și să redevină exemplul de urmat pentru întregul continent: „Nu vă puteți aștepta la nimic din partea regilor. Alungați-o [monarhia] din Anglia, sprijinindu-vă de stâlpii care sunt popoarele. Franța este Rațiunea lor. [...] În curând omenirea liberă va striga împreună cu voi: Trăiască Franța, trăiască Republica universală."[1] Rosetti îi scrie cuvinte similare prietenului său din anii exilului, gazetarul republican Paul Bataillard (și autor al unor scrieri în favoarea unirii și independenței Principatelor), în momentul în care trupele prusace avansează pe teritoriul francez: Franța „trebuie să se adreseze popoarelor și să le răscoale. Lucrul e ușor și din parte-mi eu mă angajez pentru răsărit. [...] Aveți nevoie de generali tineri care să atace inamicul purtând drapelul Republicii. [...] Atacați repede și omenirea va fi izbăvită"[2].

În rândurile de mai sus este concentrat sensul democrației, așa cum era ea înțeleasă la 1848, ca regim care înlocuiește monarhia de drept divin. Singura guvernare legitimă este cea în numele poporului suveran. Un astfel de regim își doresc în 1870 pentru Principate Rosetti (cel mai exaltat revoluționar dintre toți), Carada și mai toți „roșiii". Franța incarnează ideologia democratică aplicabilă națiunilor, adică dreptul fiecărei națiuni de a-și avea propriul stat suveran. Cuvântul „naționalitate", folosit până la saturație de liberalii radicali, este uneori sinonim cu această idee. Și după 1859, una dintre ideile-cheie ale lui

1. *C.A. Rosetti către Maria Rosetti: corespondență*, ed. cit., p. 249 (în franceză; traducerea îmi aparține).

2. C.A. Rosetti, *Corespondență*, ed. cit., pp. 64–65 (în franceză; traducerea îmi aparține).

Rosetti rămâne apărarea și consolidarea naționalității române, cu dimensiunea sa geopolitică, dar și cu cea etnoculturală. Mai este și convingerea taberei liberale că elementul latin intrinsec românilor îi apropie de Franța și de ginta latină. Acestea din urmă sunt sinonime pentru progres. Așa cum am văzut, omenirea întreagă se regăsește în lupta Franței republicane împotriva armatelor prusace. Este cel puțin convingerea exuberantului Rosetti. De-a lungul anului 1870 găsim în *Românul* nenumărate expresii ale teutofobiei[1].

Încleștarea dintre apărătorii celui de-al Doilea Imperiu și republicanii francezi le permite lui Rosetti și companionilor săi să ilustreze diferența dintre un regim „bun“ și un regim „rău“ în momentul în care ei contestă regimul „rău“ al lui Carol și dinastia. Până la urmă, ei visează la o republică ideală, nu la una reală (pe care raporturile geopolitice din Orient o fac oricum improbabilă). Republicanismul lor este latent, este lupta împotriva despotismului. Și l-au însușit în anii exilului în cercurile republicane franceze și europene în care s-au format politic. Însă după eșecul de la 1848, ei încearcă să refacă și propriul lor 1789, adică să instaureze libertățile publice pe solul românesc. Este ceea ce rămâne, în ochii lor, în 1870, din Revoluția Franceză.

Înfrângerea armatei franceze și capitularea[2] nu-l împiedică pe Eugeniu Carada să inițieze o campanie publică de ajutorare a Franței. Scrisorile lui Rosetti încetează însă. El merge în Italia, entuziasmat fiind de unificarea ei. Trimite *Românului*, de la

1. Pentru teutofobia anilor 1870–1871, a se vedea și Dan-Andrei Sorescu, „The Political Language of Moral Panics: Teutophobia and the Image of a Besieged Romania in 1871“, în Silvia Marton, Constanța Vintilă-Ghițulescu (dir.), *Penser le XIXe siècle. Nouveaux chantiers de recherche*, Editura Universității „Al.I. Cuza“, Iași, 2013, pp. 153–173.

2. Pentru un exemplu de analiză ce leagă tensiunile interne din perioada Războiului Franco–Prusac de „cursul transformărilor internaționale“ și de „edificarea statului român modern“, a se vedea Gh. Cliveti, „1870–1871: românii și «sincopa Europei franceze»“, în Alexandru Zub, Dumitru Ivănescu (ed.), *op. cit.*, pp. 251–263. Abordarea mea nu se mărginește la această viziune reductivă.

Veneția și de la Florența, corespondențe și articole despre eveniment, pline de înflăcărarea-i obișnuită[1]. În iarna 1870–1871, el este din nou la Paris, dar ajunge și la Bruxelles. Este candidat în colegiul III de București, dar trimite scrisori de refuz și insistă a i se primi de către Cameră cererea de renunțare la fotoliul de deputat. La alegerile din luna mai 1871 nu intră în Cameră decât cinci liberali din Moldova și cinci din Țara Românească, printre ei nefiind însă nici Rosetti și nici Ion Brătianu. În anii următori, Rosetti petrece perioade lungi în Franța, dar și la București, fără a mai ocupa însă posturi oficiale până în 1876 și fără a participa la lucrările Camerei. Iată bilanțul *Românului* în ianuarie 1872, sub pana lui Rosetti: „Vânzarea României la teutoni, stăpâni pe cele mai principale drumuri de fier, un stat în stat, o putere ocultă va dicta de acum înainte indigenului." Afacerea Strousberg[2] este în centrul atenției liberalilor radicali. Aceștia îl acuză pe Carol și guvernul său că au provocat statului pierderi considerabile prin concesionarea căilor ferate omului de afaceri Strousberg, falimentar acum. Scandalul provocat de acest faliment este intens dezbătut și în Camere (vom reveni mai târziu asupra lui).

În 1875, Rosetti revine în țară și participă în lunile mai–iunie ale aceluiași an la unificarea diverselor familii liberale și, astfel, la primul pas spre instituționalizarea Partidului Liberal. Alianța parlamentară din mai 1875 aflată la originea acestei modernizări este cunoscută sub numele de „Coaliția de la Mazar pașa", după numele proprietarului casei în care are

1. A se vedea și Alin Ciupală, „L'Italie et les Italiens dans la correspondance de C.A. Rosetti", *Analele Universității București*, an XLVI, 1997, pp. 19–26.

2. Henri Bethel (cunoscut și ca Baruch Hirsch) Strousberg, om de afaceri, descris ca fiind un aventurier, implicat în numeroase afaceri politico-financiare din diferite state, provoacă un mare scandal politic prin neregulile legate de concesiunea căilor ferate pe care o votează parlamentul în 1868. Persoana sa hrănește atitudinile antidinastice, xenofobia și antisemitismul (este prusac și evreu). A se vedea și interpretarea unui alt actor al vremii, Radu Rosetti, în *Amintiri*, Humanitas, București, 2013, pp. 496–497 și *passim*.

loc reuniunea pentru semnarea programului[1]. Numele lui Carada nu figurează pe lista celor 25 de membri ai comitetului coordonator al alianței, în vederea organizării alegerilor. I. Brătianu, Rosetti, Nicolae Fleva sunt pe listă. Cu toate acestea, spre deosebire de Carada, desprinderea lui Rosetti de amicul său din tinerețe Brătianu va fi progresivă, dar sigură după 1883, deși în anii 1878–1882 devine de câteva ori ministru în guvernul prezidat de Brătianu. Liberalii brătieniști îl vor acuza după 1883 că a rămas un om al trecutului, adică prea legat de idealurile de la 1848[2]. Momentul de cumpănă este dezbaterea privind revizuirea constituției (în 1884), când Rosetti devine un disident în sânul familiei liberale, adept fiind al sufragiului universal masculin.

Treptat, Rosetti nu-l va mai ataca direct pe Carol. Tirul său rămâne însă îndreptat asupra conservatorilor. E în continuare convins că „nici o intrigă, nici o manoperă și nici o răscoală călugărească și monarhistă nu mai poate opri triumful Republicii asupra monarhiei, al dreptului ș-al luminii asupra arbitrariului ș-a-ntunericului“ (*Românul* din 2 noiembrie și 12 noiembrie 1872). El se referă la Franța, dar face trimitere și la adversarii lui din România, conservatorii. Furia contra partidei „regulamentare“ și a vechilor boieri nu l-a abandonat niciodată. Îi atacă dur pe conservatori într-un discurs din Cameră din 12 februarie 1882 asupra tocmelilor agricole[3]. Discursul este, de fapt, crezul său retrospectiv (publicat și în *Românul* din 14 februarie). Din apologia pe care o face țăranilor și proprietarilor mici reiese felul în care Rosetti înțelege să fie liberal: „Țăranii dar s-au

1. Căpitanul Stephen Bartlett Lakeman (1823–1900), cunoscut în cercurile bucureștene ca Mazar pașa, aventurier britanic, obține titlu de „pașa“ în armata otomană în timpul Războiului din Crimeea. Se stabilește apoi la București, unde sprijină facțiunea liberală radicală I.C. Brătianu–C.A. Rosetti. În 1875, în casa lui se semnează primul document ce pune bazele Partidului Național Liberal, prin coalizarea diverselor grupări liberale.

2. Marin Bucur, *C.A. Rosetti*, ed. cit., p. 350.

3. Apud *C.A. Rosetti. Gânditorul. Omul*, ed. cit., pp. 320–328.

făcut proprietari; prea bine, aceasta este salvarea țării." El îi acuză pe conservatori că nu au respectat niciodată proprietatea. A fi liberal înseamnă, pentru Rosetti, apărarea proprietății de orice mărime, chiar și cea mică, apropierea de popor și de aspirațiile sale și apărarea drepturilor sale, ca și, adaugă el, lărgirea participării electorale și rezistența față de lovitura de stat (precum cea din 1864).

Însă partea esențială a discursului din 1882 ține de explicația pe care o dă republicanismului său[1]. Folosește pronumele colectiv „noi" pentru a-i desemna pe cei de la 1848, vorbește în numele tuturor pașoptiștilor atunci când îi acuză pe conservatori că au confiscat roadele fiecărei revoluții făcute de „noi". Nu se leapădă de acuzația de a fi republican, însă temperează și se explică: „M-ați acuzat că sunt republican. Negreșit că ați făcut aceasta din multa amoare ce aveți pentru monarhia ereditară liberală și nobilă; v-a fost teamă că eu, republicanul, voi răsturna, de astă dată singur, pe un domn fără d-voastră. Iară gelozie de meserie." Recunoaște că „eu, republicanul în teorie, sunt monarhic în fapt. [...] Sunt înainte de toate patriot". Și mai explicit: „Eu mă mulțumesc cu titlul de rege și cu faptul de republică. V-am dovedit-o în exil, prin scris, noi am susținut domnul străin; la '59 am dovedit-o iarăși, căci am ales pe Cuza. Și cred că, dacă Cuza n-ar fi fost rău consiliat, am fi avut astăzi un rege al românilor născut aci." Carol îl mulțumește întrucât a dovedit că iubește poporul român și libertatea, prin urmare, republica nu-și mai are rostul: „Mai bine un rege care crede în mărirea și-n marile destinări ale țării lui decât un președinte de republică care se va alege într-un colegiu de câțiva proprietari."

---

1. Interesant este faptul că biografia din primul volum omagial – *Lui C.A. Rosetti (1816–1916) la o sută de ani dela nașterea sa*, ed. a III-a, volum comemorativ închinat de *Democrația* Revista Cercului de Studii P.N.L., București, 1916 – care îi este dedicat nu menționează deloc episodul republican și nici sejururile din Franța din anii 1870–1871. Accentul este pus pe activitatea lui de la 1848, din exil și din perioada Războiului de Independență. Selecția articolelor, actelor și scrisorilor din volum urmează aceeași logică și omite cu desăvârșire anii 1866–1871.

Și Ion Brătianu se explică la un moment dat. În timpul dezbaterilor din Cameră privind delictele de presă și revizuirea Legii electorale în primăvara lui 1884[1], nu ezită să se prezinte ca un om de stat adept al *Realpolitik*, și nu omul convingerilor politice. „D-l Rosetti și eu eram republicanii cei mai convinși. [...] Am făcut abnegație de teoriile, de convingerile noastre. Am lucrat ca oameni politici și de atunci ne-am făcut monarhiștii, regaliștii cei mai devotați, pentru că ne-am spus că aceasta era în interesul țării." Adică începând cu 1857, în momentul în care, după exil, Brătianu se lansează în construcția statului. Nu a crezut nici un moment că „principiul monarhic e mai înalt decât principiul republican", însă știa că „cu aceste principii nu putem a trăi, căci toate puterile din jurul nostru vor căuta să ne mănânce". Și se felicită că a făcut acest sacrificiu pentru că „monarhia pe care am fondat-o ne-a dat mai multe libertăți decât sunt în republicile care există astăzi". Desigur, la 1884 această explicație retrospectivă este dată de cel care din 1878 este șeful guvernului și care se definește ca un vajnic luptător, începând de la 1848, pentru libertățile publice.

Deja în momentul proclamării regatului, Rosetti se arată „recunoscător soartei" care i-a dat „această fericire rară în analele istoriei", încoronarea regelui fiind însăși „încoronarea vieții sale"[2]. Nu la fel stau lucrurile în cazul lui Eugeniu Carada. În martie 1871, când Carol amenință că va abdica, guvernul condus de Ion Ghica demisionează, iar Camera este dizolvată, cei care au lucrat cu Carada în august 1870 intenționează să proclame un guvern provizoriu în care el ar fi intrat ca ministru al poștelor și telegrafului. Se pare însă că Brătianu nu este de acord cu această nouă acțiune. Conservatorul Lascăr Catargiu devine noul președinte al Consiliului de miniștri. La scurt timp după aceste evenimente, Carada pleacă la Paris[3], unde rămâne,

1. Ion C. Brătianu, *Acte și cuvântări*, vol. IX, publicat de G. Marinescu și C. Grecescu, Cartea Românească, București, 1943, pp. 210–215, 221.

2. *Apud* Vasile Netea, *op. cit.*, p. 329.

3. Cauza fiind, se pare, faptul că o aude pe Maria Rosetti vorbind foarte urât despre el, supărată că el a rupt mai demult logodna cu fata ei.

cu mici întreruperi, aproape zece ani. Se pare că aceasta a fost cea dintâi răcire a triumviratului Rosetti–Brătianu–Carada, în opinia biografului său Mariu Theodorian-Carada. Tot atunci Carada demisionează și din redacția ziarului *Românul*.

La fel ca Rosetti, la Paris Carada este foarte activ în cercurile republicane. Simbolic, este un fel de al doilea „exil", similar celui pe care îl aleg pașoptiștii după eșecul de la 1848. Carada era prea tânăr în 1848, însă „restaurația" din martie 1871 îi oferă ocazia de a experimenta ceea ce Rosetti sau Bălcescu au trăit cu douăzeci de ani mai devreme. Carada speră că Franța republicană va continua politica favorabilă naționalităților inaugurată de Napoleon III și condusă ezitant de acesta. Cu Louis Blanc și Alfred Talandier fondează gazeta *L'Homme libre*. Îi frecventează pe republicanii cei mai importanți ai perioadei, creatorii noului regim al celei de-a Treia Republici. Nu revine în țară decât în preajma evenimentelor din 1877.

Toți biografii lui Eugeniu Carada sunt de acord că el a fost „eminența cenușie" a politicii românești (și, mai ales, a perioadei în care Brătianu a condus guvernul) și că Brătianu, împreună cu Rosetti și cu Carada, formează trinitatea care a creat Partidul Național Liberal. O prietenie indestructibilă l-a legat toată viața de Brătianu[1]. Se crede că majoritatea proiectelor de lege formulate de Brătianu în timpul diferitelor sale funcții ministeriale sunt redactate de Carada, iar unele dintre ele concepute împreună cu acesta. Este inclus de Brătianu în demersurile diplomatice din 1877–1878 și contribuie la pregătirea armatei (ca civil și fără să aibă o funcție oficială). Carada înființează, împreună cu Ion Brătianu, Banca Națională în 1880. Devine directorul ei în 1883, funcție pe care o va deține până în 1910[2].

Deși toți biografii săi menționează că el a recunoscut ulterior că mișcarea pentru răsturnarea lui Carol nu ar fi trebuit să aibă loc în 1870 și că se bucură că nu s-a întâmplat până la

1. C. Răutu, *op. cit.*, pp. 257–270.

2. Carada este și artizanul, alături de Brătianu, al răscumpărării căilor ferate în 1880, când devine comisar princiar la societatea feroviară.

urmă, aceiași biografi precizează negru pe alb că el devine adversarul domnitorului. Se pare că nu a dorit să primească nici un fel de însărcinare oficială care ar fi reclamat un decret regal. Carada a refuzat toate invitațiile de a merge la Palat. L-a ocolit întotdeauna pe prinț cu ocazia evenimentelor oficiale, chiar și atunci când Carol, devenit între timp rege, a vizitat clădirea Băncii Naționale proaspăt inaugurată. Portretul pe care i-l face fiica lui Ion Brătianu este edificator: „Avea simțăminte foarte înalte, dar exprimate cu o intransigență extremă, energic și muncitor. [...] Francofil înverșunat și republican convins, nu a voit să calce la curtea regelui Carol."[1]

5. *Alte profesiuni de credință democrate și liberale*

Dreptatea, tribuna Fracțiunii libere și independente din Iași, și Bogdan Petriceicu Hasdeu – prin publicistica sa atât de activă – sunt vocile care împărtășesc cu „roșiii" un nucleu comun de idei, adăugând totuși câteva sonorități particulare în tabăra stângii care luptă împotriva principelui străin. În 1870 toți cei care se denumesc democrați îndeamnă cu patimă ca totul să fie reînceput de la capăt.

„Spaima cea mare a guvernanților noștri"

Republicanii moldoveni, membri ai Fracțiunii, au prin *Dreptatea* o voce puternică. Ziarul apare la Iași pentru o perioadă scurtă (14 mai 1867–31 octombrie 1870), exact în anii în care regimul își caută matca și în care conflictualitatea politică este maximă. Patrioți moldoveni uneori de-a dreptul intransigenți în fidelitatea lor regională, fracționiștii sunt în acești ani aliați incomozi ai „roșiilor", în ciuda unor idei pe care cele două tabere

1. Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, pp. 64–66.

le împărtășesc. „Roșiii" au nevoie de moldoveni pentru a-și consolida majoritatea în anii 1867–1868, când formează cele trei guverne succesive. Însă în unele momente cruciale, fracționiștii trec de partea opoziției, doar antidinasticismul reușind să-i mai lege de radicali.

Nicolae Ionescu, profesor la Liceul Național din Iași, pașoptist și democrat, este liderul Fracțiunii, un orator cu talent, așa cum îl descriu chiar și dușmanii săi, deputat sau senator în nenumărate rânduri[1]. În legislativ, purtătorii de cuvânt cei mai activi ai grupării, pe lângă N. Ionescu, sunt T. Lateș, Ion Codrescu, Al.I. Georgiu și A.D. Holban. Ei au preluat ideile forte ale latinistului S. Bărnuțiu, pe care l-au ascultat și admirat în prelegerile sale de la Universitatea din Iași, publicate în volumul *Dreptul public al Românilor* (1867). Este, așa cum scrie la un moment dat Titu Maiorescu, „evanghelia școlii"[2], o expunere a ideilor-cheie bărnuțiene: admirație pentru dreptul roman, pentru instituțiile și religia Romei antice și pentru republică; redistribuirea proprietății funciare tuturor românilor; critica creștinismului, „religiune greco-jidovească", a prințului străin și a ideii de dinastie; xenofobie și antisemitism.

Profesiunea de credință a *Dreptății* este democrată și republicană, de unde și subtitlul gazetei, *Foaia intereselor poporului.* Republica este „spaima cea mare a guvernanților noștri", scrie *Dreptatea* în numărul din 3 septembrie. Ea este „guvernământul aceluia care, după cum zice Montesquieu, se reazemă pe virtute", către care aspiră „democrația onestă și către care prin forța lucrurilor sunt împinse, *volens nolens*, toate națiunile". Republica este așadar regimul spre care se îndreaptă întreaga Europă. În contrast izbitor, „ceea ce place guvernanților noștri, fără deosebire până acuma, este în special regimul imperialist, ca culme a dezvoltării regimului autoritar". Toate guvernele

1. N. Fleva folosește, de altfel, numele lui N. Ionescu drept argument de autoritate în pledoaria din timpul procesului. În guvernul prezidat de Ion Brătianu, Ionescu va fi ministru de externe în 1876–1877.

2. Titu Maiorescu, *Contra Școalei Bărnuțiu*, Imprimeria Societății „Junimea", 1868, p. 8.

românești au păcătuit în acest sens. Republica este cu siguranță mersul istoriei, ea înseamnă domnia virtuții publice și private, exercitarea drepturilor omului și a libertăților politice, într-un cuvânt, ea este opusul despotismului. Dar rămâne imprecisă și nu e descrisă ca un regim care ar trebui să și funcționeze în baza acestor principii.

Dreptatea ironizează evenimentul de la Ploiești și ridiculizează guvernul care caută dovezi pentru o lovitură de stat. Scrie că acesta nu avea informații despre cele ce se vor petrece, așa cum susține comunicatul ministrului de interne. Iar dacă guvernul deținea informații, „atunci sau n-a putut preveni efectuarea ridiculei rebeliuni ploieștene, ceea ce ar proba o incapacitate, sau, ceea ce este mult mai culpabil, a lăsat-o să izbucnească cu scopul pentru a atenta la libertatea personală a atâtor onorabili și pacinici cetățeni" (23 august 1870). „Avortul conspiratoriu", „bazaconia din Ploiești", „improvizata prefectură a d-lui Candiano" sunt doar câteva dintre expresiile pe care le folosește *Dreptatea*. Ea minimalizează evenimentul și, la fel ca radicalii, acuză nedreptățile comise de guvern, care a cauzat astfel mișcarea: a fost „o deșucheată locală particulară încercare", și nu un complot al tuturor „roșiilor" munteni.

Gazeta urmărește să exprime, prin interpretarea evenimentului din 8 august, rivalitatea dintre republicanii moldoveni, care „stau în legalitate", și „roșiii" munteni, acuzați că sunt inconsecvenți în ceea ce privește regimul pe care și-l doresc și că doresc „guvernământul unui partid singur cu nimicirea oricărui alt partid și a tot ce nu este roșu". *Dreptatea* reproșează radicalilor munteni că nu-și doresc cu adevărat republica și că atacă monarhia doar după ce au pierdut puterea, iar „când s-o proclame [republica], la Ploiești, o reduc la... o regență și la un prefect!" (17 septembrie). *Dreptatea* explică astfel că a acceptat monarhia ereditară ca pe un fapt impus de „forța numărului". Ieșenii se pronunță pentru dinastia electivă constituțională ce este o etapă intermediară spre republică, aceasta fiind „idealul de guvernământ către care tinde toată democrația europeană

onestă". Însă nu doresc schimbarea de regim „prin comploturi, revoluțiune de palate" (ce nu ar însemna „decât o violare mai mult a suveranității naționale"), ci prin „calea legală pentru a ajunge la republică" și vor ca națiunea să fie consultată (*Dreptatea* din 17 septembrie).

Fracționiștii îi sunt ostili lui Carol de la început și domnul autohton li se pare soluția cea mai potrivită în 1866. Își domolesc intransigența în Constituantă, când acceptă până la urmă prințul străin din rațiuni conjuncturale, dar se abțin de la votul final care îl proclamă pe Carol principe ereditar (cei șase deputați abstenționiști, toți moldoveni, sunt Nicolae Ionescu, Teodor Lateș, Ioan Lecca, Ioan Negură, Nicolae Iamandi și Dimitrie Tacu[1]). În Constituantă, doar fracționiștii și Ion Heliade Rădulescu sunt ostili prințului străin. Heliade Rădulescu, pașoptist din garda veche și radical democrat, spune răspicat că tot progresul din Principate s-a făcut după 1821 sub domnii pământeni[2]. Moldovenii sunt, de altfel, cei care contestă legitimitatea noului regim în 1866. Pe de o parte, deputații fracționiști din Constituantă. Pe de altă parte, cei care resping cu desăvârșire unirea și militează pentru Moldova, persoana lui Carol fiind obiectul de contestare cel mai la îndemână: separatiștii, actori ai evenimentelor din 3 aprilie, precum Teodor Boldur-Lățescu, Nicu Ceaur-Aslan etc. Tot moldovenii sunt cei care regretă cel mai mult regimul lui Cuza. Complotul (eșuat) de a-l readuce pe acesta pe tron este opera unui comandant de regiment de lăncieri moldoveni, colonelul Solomon. Într-un astfel de context tensionat, putem așadar să-l credem pe cuvânt pe G. Panu atunci când descrie, în 1866, conflictul dintre junimiști, partizani ai prințului străin, și Fracțiune, dușman înverșunat al dinastiei străine, ca o „luptă de moarte" între cele două tabere ieșene[3].

1. M.O. nr. 99 din 7/19 mai 1866, p. 438.

2. Intervenția sa din ședința Constituantei este reprodusă în *Trompeta Carpaților* din 20 mai 1866, nr. 421, p. 1684. Crezul său politic rămâne Proclamația de la Izlaz.

3. George Panu, *op. cit.*, p. 18.

În general, *Dreptatea* apără idei apropiate de cele ale radicalilor munteni: dinasticismul de circumstanță în 1866; vituperează împotriva „invaziei" străinilor și a amestecului lor în afacerile interne; critică aspru autoritarismul și îngrădirea libertăților publice; salută mișcarea de unificare a Italiei; cere ca „jidovii" să nu aibă drepturi economice, sociale și politice; ca toți republicanii momentului, apără cauza Franței republicane și deplânge soarta ei; vrea întărirea controlului legislativului asupra guvernului; consideră că libertatea politică este „unul din principalele elemente de viață ale individului" și laudă instituția juraților. Denunțarea ingerințelor administrației în alegeri și pervertirea majorităților parlamentare și a constituției sunt alte idei-cheie comune. Nu este așadar de mirare că în parlament „roșiii" munteni și fracționiștii moldoveni se aliază adesea.

Există însă o divergență majoră insurmontabilă. Spre deosebire de „roșii", fracționiștii apără drepturile comunelor urbane de a se autoadministra și cer aplicarea principiului descentralizării administrative la nivel de comună și județ. Statutul comunelor rurale și urbane este discutat în Constituanta din 1866, când un grup de deputați moldoveni propune un amendament, respins la final, care precizează că teritoriul României este o proprietate inalienabilă a națiunii române și a comunelor române[1]. În timpul conflictelor electorale din anii 1867–1870 și al episodului de la Ploiești, fracționiștii sunt cei care introduc în dezbatere, așa cum fac și în Constituantă, importanța autonomiei comunelor, un statut codificat pentru prima dată prin Legea comunală din 1864[2]. Legea aceasta încearcă să acopere

1. *Dezbaterile Adunării Constituante din anul 1866 asupra constituțiunei și legei electorale du România*, publicate din nou în ediție oficială de Alexandru Pencovici, Tipografia statului, Curtea Șerban-Vodă, 1883, pp. 69–73 (în continuare D.A.C.). Descentralizarea administrativă este și una dintre temele centrale ale controverselor din anii următori. Constituția prevede ca ea să fie reglementată printr-o lege organică, ce va fi adoptată abia în 1918.

2. Pentru statutul comunelor, a se vedea capitolul „Administrația locală" de I.C. Filitti și I.G. Vântu, în Dimitrie Gusti, Constantin Orghidan,

trei mari lacune: conferă comunei rurale personalitate juridică, separă administrația urbană și cea rurală și introduce pentru prima dată independența comunelor rurale și urbane. Cu toate acestea, vechile abuzuri supraviețuiesc, sferele de autoritate ale diferiților funcționari nu sunt respectate și nu se renunță la centralizarea excesivă, în ciuda discursului fracționiștilor[1]. „Roșiii" ploieșteni nu luptă pentru autonomie locală, ei luptă împotriva guvernelor care le sunt potrivnice, împotriva arbitrarului executivului și vor să-și impună candidații în alegeri. Legea din 1864 este, de altfel, de inspirație franceză și introduce o concepție iacobină în raporturile dintre administrația centrală și cea locală, o viziune pe care o apără în mod constant liberalii radicali și toate guvernele pe care le formează ei. Administrațiile județene și comunale rămân supuse în permanență autorităților centrale și unui sistem birocratic și ierarhic centralizat. Legea din 1874, bazată pe cea din 1864, privind comunele rurale și urbane prevede că primarii sunt numiți, de către Ministerul de Interne, din rândul consilierilor aleși, la recomandarea prefectului. Deși ales consilier comunal, primarul este numit în funcție, legile din 1864 și din 1874 precizând explicit că el se află sub autoritatea guvernului.

Începând cu 1859, oamenii politici – cu precădere liberalii de toate nuanțele – justifică organizarea centralizată a teritoriului prin nevoia de a construi statul, de a unifica teritoriul și administrația celor două provincii și de a crea și moderniza instituțiile. Conștienți fiind de fragilitatea și de întârzierea construcției statale și mânați de voința de a obține autonomia politică sau independența, ei apără o viziune centralizatoare nu atât în numele principiului suveranității naționale unice și indivizibile (este modelul revoluționar francez), cât în numele

---

Mircea Vulcănescu (ed.), *Enciclopedia României*, vol. I, *Statul*, Imprimeriile Naționale, București, 1938–1943, pp. 296–310; Grigore Chiriță, *Organizarea instituțiilor moderne ale statului român (1856–1866)*, Editura Academiei Române, București, 1999, pp. 92–100; Dan Berindei, *op. cit.*, pp. 132–134.

1. Și a prevederilor constituției, mai ales art. 37, 106 și 107.

ideologiei naționaliste exclusiviste a statului-națiune omogen, care, tocmai pentru că se dorește cu ardoare să fie omogen, este construit în logica centralizării și a unității.

O altă cauză a rezistenței la descentralizare și a continuării tradiției abuzurilor funcționarilor locali prost instruiți, fără autonomie și dependenți de oamenii politici este lipsa separației între activitatea partizană, pe de o parte, și administrația locală și centrală a statului, pe de altă parte. Acțiunile „roșiilor" începând cu 1866 și, mai ales, în anii când formează guvernele, pentru a cuceri electoral Moldova și pentru a câștiga partizani și influență, ilustrează cu claritate absența acestei separații. Comitetele societății „Amicilor constituției" din comune, județe și marile orașe pun în aplicare în toată țara directivele primite din București. Scopul lor este de a exercita presiune asupra administrației, asupra miniștrilor, asupra consiliilor comunale și județene pentru ca „roșiii" să se impună ca grup politic.

„Românism–Constituțiunea–Democrația"

Bogdan Petriceicu Hasdeu nu este un actor direct al evenimentelor de la Ploiești. Este însă arestat în seara zilei de 8 august, nefiind nicidecum străin de conspirație. În paginile ziarelor *Românul*, *Traian* și *Columna lui Traian*, el este unul dintre gazetarii[1] care contribuie la dezbaterea de idei din anii când regimul nu este încă acceptat. Se pare că membri ai redacției gazetei sale, *Columna lui Traian*, vizitează Ploieștii în zilele de 5–6 august și trimit celor rămași la București o scrisoare despre activitatea lor în oraș. Purtând data de 6 august, scrisoarea este formulată în termeni codați și este semnată de Scurtescu și Gh. Dem. Teodorescu, care fac parte dintre intimii lui Hasdeu, directorul publicației. Ei dau de înțeles că au fost foarte activi și adaugă că ploieștenii „au mare bucurie că

1. Toate referințele la articolele sale sunt din *Opere*, IV. *Publicistica politică 1858–1904*, ediție îngrijită de Stancu Ilin și I. Oprișan, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Univers Enciclopedic, București, 2007.

franţuzii au biruit, veste pe care noi am adus-o mai întâi aseară"[1]. Să fi venit ei la Ploieşti cu un mandat precis, acela de a anunţa ziua declanşării evenimentelor? Se prea poate. *Columna* reapare la 20 august după o întrerupere de 18 zile şi denunţă prompt arestările masive făcute de guvern şi violenţele la care recurge acesta. Însă Hasdeu, precum Fracţiunea, reduce şi el evenimentul la formule precum „copilăria" sau „strengăria" de la Ploieşti şi îl descrie pe Candiano drept un excentric.

Ziarul *Traian*, înfiinţat în aprilie 1869 de Hasdeu, este tipărit la tipografia lui Rosetti şi distribuit gratuit tuturor abonaţilor *Românului*. Hasdeu încearcă şi el, ajutat şi de publicistul transilvănean Miron Pompiliu, să difuzeze ideile lui Simion Bărnuţiu împotriva principelui străin. Dar Hasdeu nu se pronunţă pentru republică, ci pentru domnia autohtonă. Deviza publicaţiei este „Românism–Constituţiunea–Democraţia", căreia Hasdeu îi consacră întreaga sa carieră de jurnalist. Sunt ideile-cheie pe care le dezvoltă articolul-program din primul număr al gazetei (16 aprilie). Secvenţa istorică apărată este identică cu cea propusă de *Perseverenţa* lui Candiano: 1821 „ne-a dat românismul", Revoluţia de la 1848 „ne-a dat democraţia", „sfărâmând ruginitele lanţuri ale privilegiului", iar 11 februarie a dat constituţia. Ca şi radicalii munteni, Hasdeu vede în dinastia străină garanţia „neatârnării de orice ingerinţă străină", iar în constituţia liberală protecţia în faţa „regimului personal".

Însă în primăvara lui 1866, *Trompeta Carpaţilor*, mai ales prin pana lui Cezar Bolliac, şi *Legalitatea*, redactată de I. Heliade Rădulescu, sunt ziarele bucureştene care dau dovadă de cele mai dure atitudini antidinastice[2]. *Trompeta Carpaţilor* îşi ex-

1. N.I. Simache, „Mişcările din Ploieşti. 1869–1870", ed. cit., p. 136.

2. Până la un punct numai, deoarece până la urmă ambii redactori abdică de la poziţia antidinastică. Heliade Rădulescu treptat, în iulie 1866, Bolliac printr-o rectificare publicată în *Trompeta Carpaţilor* în numărul din 26 mai 1866. Atitudinile politice ale lui Bolliac au fost, de altfel, deosebit de sinuoase, imediat după 11 februarie atacându-l dur pe Cuza, pentru ca apoi să devină un apărător înfocat al fostului regim; Gh. Cristea, „Manifestări antidinastice în perioada venirii lui Carol I

primă de asemenea indignarea față de atitudinea majorității Constituantei, potrivnică loviturii de stat de la 2 mai 1864 („nemuritorul act din 2 mai"), coalizată „pentru distrugerea bazelor revoluției din 1848". Profesiunea de credință a *Trompetei Carpaților* din 1866 constă în câteva rânduri: lovitura de stat din 11 februarie a reinstaurat domnia privilegiilor și a oligarhiei, „roșiii" și „albii" deopotrivă sunt de condamnat, prințul autohton („cu coroana lui Mircea și a lui Ștefan", „român de rit ortodox") este singura soluție politică viabilă (numărul din 6 mai[1]).

„Românismul" pe care îl promovează obsesiv Hasdeu trimite la originea latină a românilor. A fi român, „singura nobleță", înseamnă un statut privilegiat de apartenență. Pentru acest apostol al latinismului, străinii, de oriunde ar proveni ei, perturbă omogenitatea etnică a românilor. Precum „roșiii" și fracționiștii, Hasdeu practică același naționalism pătimaș, xenofob și antievreiesc, ce constituie liantul cel mai solid al diferitelor orientări progresiste și democrate din acești ani. Hasdeu șarjează ceva mai mult decât radicalii munteni și denunță caracterul malefic al cosmopolitismului și al „umanității" (antiteze ale naționalismului), valoarea supremă fiind pentru el „naționalitatea", care singură poate lupta împotriva „generalizării" și „monotoniei" ce duc la pierzanie o națiune (*Columna lui Traian*, 30 septembrie 1870).

Principiul politic al lui Hasdeu se rezumă în propoziția „a combate boierismul și iudaismul pe pământul românesc, apărând sărmana opincă" (*Românul*, 18 noiembrie 1867). Boierii sunt denunțați și pentru cosmopolitismul lor. Ca și ceilalți actori de la 1870, el acuză fără încetare regimul regulamentar al boierimii și pactizarea boierilor „vechi" cu străinii. Semnificația momentelor 1821 și 1848 este judecată în opoziție cu

---

în România (aprilie–mai 1866)", *Studii. Revistă de istorie*, vol. 20, nr. 6, 1967, pp. 1090–1091.

1. A se vedea și Cezar Bolliac, „Profesiune de credință", publicată cu ocazia candidaturii sale pentru Constituantă, 19 aprilie.

acest comportament. Liberalismul este sinonim pentru Hasdeu cu sfârșitul privilegiilor. El este deci liberal, în sensul în care sunt și radicalii munteni: apără libertățile publice (cele individuale doar în subsidiar) și cauza poporului sau a „opincii". De aceea poate el să plaseze „liberal" și „democrat" în raport de sinonimie: „partida democratică" este singura care propagă ideile liberale în România, adică Goleștii, Brătienii, Rosetti etc., și ea a făcut 1848, nu boierii regulamentari.

Într-un articol amplu publicat în *Românul* în mai multe episoade de-a lungul lunii ianuarie 1868, Hasdeu reinterpretează retrospectiv întreaga istorie a Principatelor din perspectiva „democratică" a poporului român (adică țăranii), pe care îl vede victimă permanentă a boierilor și a străinilor și a cărui caracteristică seculară este „moderațiunea extremă". Hasdeu glorifică în termeni biblici țăranul român cvasisclav, batjocorit și exploatat de boieri și de străini, și îl prezintă ca martir al credinței în libertate și al „conștiinței naționalității" sale. „Moderațiunea munteană" din epoca Revoluției de la 1848 și „spiritul său cel democratic" sunt ilustrate de faptul că „pe câmpul de bătălie se afla poporul și aristocrația. Ucisu-s-a, bătutu-s-a, insultatu-s-a un singur boier? Nu!". Concordia și pacea socială caracterizează 1848, pentru „regenerarea națiunii". Nu numai că poporul a fost moderat, ci a fost și capabil să înțeleagă semnificația politică a deciziilor de la 1848. Este o idee comună a lui Hasdeu și a „roșiilor" în interpretarea posterioară a evenimentelor. Tensiunea dintre boieri și „opincă" este cea prin care supraviețuiește spiritul de la 1848, cel puțin în Muntenia. Polemist redutabil și perseverent, Hasdeu atacă neobosit gazetele dreptei, în care aude mereu vocile „partitei boierești".

Spre deosebire însă de „roșii", Hasdeu pledează destul de consecvent pentru votul universal (de exemplu în *Buciumul* din octombrie 1863), pe care ar dori să-l introducă domnul, și nu legislativul (compus din „oligarhi"). Acesta din urmă va dori mereu să-și mențină privilegiile. Consecința introducerii acestui vot va fi împroprietărirea țăranilor, creșterea nivelului lor de edu-

cație, „patria va fi armată", iar era „ciocoilor" se va sfârși. Hasdeu apără, în felul lui, un cezarism democratic.

Guvernele „roșii" din anii 1867–1869, susținute de majorități radicale, sunt pentru Hasdeu[1], ca și pentru Candiano, împlinirea și apogeul ideilor liberale, naționale și democrate apărate de „partita națională" la 1821 și la 1848, guvernul și parlamentul lucrând în sfârșit împreună în „armonie" (*Românul*, 17–18 februarie 1869). Hasdeu adoptă întru totul punctele de vedere exprimate de Candiano și de radicalii munteni în toate chestiunile sensibile (inclusiv în „chestiunea evreiască"). După dizolvarea Adunării (ce dispunea de o largă majoritate radicală) din ianuarie 1869, preludiu al pierderii alegerilor din martie, și Hasdeu începe să critice dinastia și denunță călcarea constituției de către cei ce vor „să vândă" România intereselor străine, nesocotind „voința națiunii" (*Traian*, 18 aprilie 1869). Rezistența democraților și liberalilor adevărați din Craiova, Ploiești și Pitești ia proporțiile unei lupte biblice. Hasdeu nu ezită să compare situația lor cu cea a persecutaților din primii ani ai erei creștine.

În primăvara lui 1870, Hasdeu se desparte însă de Brătianu și de radicali, care devin pentru el „școala autoritară" plină de „contradicțiuni flagrante", și el împărtășește astfel diagnosticul pe care *Dreptatea* și fracționiștii îl dau „roșiilor". Denunță acum că „ciocoii" s-au strecurat printre democrați încă de la 1866 și astfel au zădărnicit „adevărata revoluțiune" (subînțelegem, cea democratică), iar „roșiii" s-au „încumetrit din nou cu retrograzii". „Școala autoritară" a greșit pentru că, în loc să-i vorbească poporului „mai pe înțeles", adresează națiunii „cuvinte vagi, abstracte, nedefinite, pe care amicii nu puteau să le înțeleagă, iar adversarii se grăbeau a le parodia", precum constituție, libertate, dreptate, umanitate. Iar „retrograzii" vor să transforme România într-o Palestină. Hasdeu vede un complot evreiesc în toate actele guvernelor dirijate de moderați sau de conservatori

1. În decembrie 1867 este ales deputat în Camera dominată de liberali și de radicali.

(*Columna lui Traian*, 14 mai 1870). Este o altă disensiune față de poziția radicalilor munteni. Aceștia nu leagă în mod explicit critica acerbă la adresa regimului și a guvernelor neradicale de complotul evreiesc. Reiese din cele câteva formule baroce aversiunea lui Hasdeu față de evrei și Prusia: „Industriei teutono-israelite să-i opunem industria româno-latină, compusă din toți membrii familiei lui Traian" (*Traian*, 14 octombrie 1869). Combătându-i pe evrei, el îi combate și pe germani, prin urmare, și pe Carol. „Colonizarea teutonică" și „colonizarea jidovească" devin sinonime sub pana lui. Antiprusianismul are o a doua sursă pentru Hasdeu, și anume apărarea obsesivă a latinității românilor, a „viței latine". După înfrângerea Franței, el reia vechea idee pașoptistă a confederației latine ce ar fi capabilă să reziste pangermanismului și panslavismului (*Columna lui Traian*, 1 septembrie 1870). După eșecul revoluției de la Ploiești, Hasdeu își domolește antidinasticismul.

Cu toate acuzele pe care și le aruncă în acești ani, toți democrații și liberalii din tabăra stângii propun retorica patriotică a fraternității naționale și supraevaluarea „românității" ca o compensație pentru construcția statală târzie și precară (contestată chiar și din interior de către mișcările separatiste, așa cum am văzut, și încă nerecunoscută pe plan internațional). Nu trebuie să pierdem din vedere faptul că în secolul al XIX-lea opoziția față de imperiile vecine este liantul cel mai puternic al comunității politice românești (și al unui număr semnificativ de alte comunități etnonaționale din regiune).

„Dominația gloatelor sub denumire de republică"

În efervescența politică a acestor ani de început ai regimului, „Juna dreaptă", din jurul ziarului *Țara*, și „Junimea" sunt adversarii ideologici cei mai coerenți ai „roșiilor". Vom vedea în cele ce urmează că „Juna dreaptă" apără monarhia constituțională cu argumente extrase din fondul de idei liberale adesea împărtășit și de radicalii munteni, în vreme ce „Junimea"

denunță caracterul prea liberal al constituției, temperează avântul modernizator prin denunțarea „formelor" și formulează o alternativă de anvergură la principiile postpașoptiste.

Trioul grupat în jurul gazetei *Țara*, Nicolae Blaremberg, Aristide Pascal și Petre Carp, este adversarul cel mai redutabil al stângii, într-o perioadă în care membrii „Junimii" nu s-au lansat încă în activitatea politică propriu-zisă. Cei trei împărtășesc cu „roșiii" principii învecinate pe terenul comun al liberalismului și sunt voci puternice și în parlament, capabile să țină piept cu succes șarjelor retorice ale stângii. N. Blaremberg și P.P. Carp[1], ca și liberalii radicali, văd în Cuza un despot și-un inamic al libertăților publice (mai ales după lovitura de stat din 1864, pentru care îl acuză de cezarism), vor realizarea cerințelor Divanurilor ad-hoc (în special aducerea pe tron a unui principe străin), participă la conspirația din februarie 1866 și rămân adversari convinși ai lui Kogălniceanu și ai cuziștilor în anii 1866–1871 (*Țara* din 21, 24, 26, 28 februarie, 3 martie 1870). Blaremberg este fondatorul grupului „Juna dreaptă" încă din 1866 cu ziarul *Desbaterile*, iar în 1867 întemeiază *Țara*, sub direcțiunea sa, a lui P.P. Carp și Aristide Pascal. Este anul în care *Țara* lansează lupta deschisă împotriva „roșiilor", împotriva a ceea ce trioul numește guvernul personal al lui Ion Brătianu, împotriva abuzurilor guvernelor radicale în alegeri și împotriva exceselor lor în „chestiunea evreiască".

„Demagogia" este un alt nume al „roșiilor", scrie *Țara*, ei dorind să instaureze, prin violență, domnia „gloatelor". Articolul cu titlul „Demagogia" din 10 noiembrie 1867 atacă în mod direct *Românul* și felul în care este organizată societatea „Amicii constituției", „ca un adevărat guvern". Dată fiind structura-i centralizată, societatea este acuzată de acțiuni subversive și conspirații, ministerul fiind „brațul care execută". Sunt vizate

1. Christodul I. Suliotis, *Nicolae Blaremberg: omul și faptele lui*, vol. 1, Anteia Typo-Lithographia Pericles M. Pestemalgioglu, Brăila, 1894, vol. 2, Tipografia G.A. Lăzărescu, Brăila, 1895; C. Gane, *P.P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, vol. I, Editura Ziarului „Universul", București, 1936.

cele trei guverne succesive formate de radicali, cu Brătianu într-un rol-cheie. Radicalii sunt descriși ca niște mazzinieni convinși, dornici să răstoarne monarhiile prin „desființarea armatelor" și să instaureze „dominația gloatelor sub denumirea de republică", să creeze „un antagonism" între comune și administrația județeană sau centrală, într-un cuvânt, dornici de „anarhie", scrie *Țara* în același număr din 10 noiembrie. „Anarhia" și „demagogia" devin astfel sinonime pentru a-i descrie pe mazzinienii republicani de la *Românul* sau *Perseverența*.

Comitetul care dirijează *Țara* afirmă în repetate rânduri că „am întemeiat adevărata școală liberală", iar liberalii radicali, pretins partid liberal, sunt un „partid primejdios" (8 mai 1869). Considerându-se „reprezentanții liberalismului luminat purist și sincer" (22 ianuarie 1870), cei de la *Țara* se prezintă ca adevărații apărători ai parlamentarismului și ai libertăților constituționale, precum și ai dreptului Adunării de a controla guvernul. Nu este deloc de mirare că rivalitatea dintre cele două grupuri politice este atât de crâncenă, întrucât ele împărtășesc teme de reflecție și convingeri pe care Candiano-Popescu, de exemplu, le apără cu același patos.

Înainte de toate, „juna dreaptă" și „roșiii" sunt convinși că executivul trebuie să fie limitat prin constituție, altminteri degenerează în despotism, o idee-cheie a liberalilor radicali în lupta lor de la 1848, dar și în timpul disputei cu Carol și cu dinastia. Articolul de fond din *Țara* din 22 ianuarie 1870 precizează: „Inviolabilitatea coroanei nu este și nu va fi niciodată pentru noi necondiționată", riscul fiind „absolutismul unui om". În acest punct însă apare și clivajul major dintre cele două grupări. În lupta lor împotriva lui Carol, radicalii merg până la a justifica instaurarea republicii. „Juna dreaptă" este însă intransigentă în apărarea monarhiei constituționale liberale, pe care o consideră cel mai bun regim, în vreme ce republica, „principiul democratic", este sinonimă pentru ea cu domnia „gloatelor" (*Țara*, 22 ianuarie 1870). Pentru Blaremberg și colegii săi, suveranitatea națională, „prin vocea mandatarilor poporului", este

unica sursă de legitimitate pentru principe și apărarea contra veleităților sale absolutiste (27 ianuarie 1870). Iar voința națională exprimată prin reprezentanți este singura formă de expresie legitimă a poporului – aceasta este convingerea *Țării*. Orice altă intervenție a poporului degenerează și devine „domnia gloatelor". Când P.P. Carp pune în contrast 2 mai 1864 („cezarismul") cu 11 februarie („parlamentarismul"), el exprimă aceeași convingere[1].

Discursul de mulțumire[2] al lui Blaremberg adresat alegătorilor din București care l-au votat în alegerile din mai 1870 pentru consiliul comunal este profesiunea sa de credință prin care apără monarhia constituțională: „Se uită prea lesne, în sferele înalte, că nu este România care este opera principelui Carol, ci principele Carol care este opera ei!" Blaremberg nu este un democrat, așa cum sunt „roșiii", fracționiștii sau Candiano, ci doar un liberal.

„Roșiii" și companionii lui Blaremberg se întâlnesc pe un al doilea teren, cel al apărării libertății dreptului de vot (să nu uităm, nici una dintre aceste grupări nu se dezice de regimul de vot cenzitar și capacitar). Liberalii de la *Țara* regretă că România nu se îndreaptă spre ceea ce și-a dorit (adică „progres și civilizațiune") după 11 februarie, după adoptarea unei constituții liberale, propria sa operă („fără cel mai mic amestec al străinului") și după fondarea tronului ereditar (27 ianuarie 1870): cauza cea mai mare a „relelor" „ce ne bântuie" este amestecul puterii executive în alegeri. Când guvernul se amestecă în alegeri, mecanismul constituțional este discreditat, explică același articol din 27 ianuarie, „temeliile" tronului sunt roase, iar poporul, „în loc de a se guverna precum voiește și precum dictează interesul național, se guvernează după cum doresc miniștrii și amicii sau servitorii acestor miniștri și după cum

1. În ședința Camerei din 28 ianuarie 1869, *apud* Petre P. Carp, *Discursuri*, vol. 1: *1868–1888*, Editura Librăriei Socec, București, 1907, p. 27.

2. *Apud* Christodul I. Suliotis, *op. cit.*, pp. 329–330.

interesul de partid, clică sau coterie dictează". Însă cei de la *Țara* nu vor schimbarea regimului, așa cum vor radicalii, ci doar corectarea sa.

Blaremberg împărtășește cu radicalii și neacceptarea imixtiunii lui Carol în formarea guvernului. El critică guvernul prezidat de Costache Epureanu pentru că nu încurajează tânăra dreaptă să ajungă la putere, pentru că este expresia, nu a națiunii, ci a favorii princiare și pentru că manifestă intenția de a restrânge prerogativele parlamentului[1]. Cu aceeași ocazie, P.P. Carp este și el avocatul mecanismului majoritar[2]. Ideea că guvernul trebuie întotdeauna să fie expresia unei majorități este așadar a treia convingere comună celor două familii liberale. Am văzut argumentele lui Candiano și ale lui Carada. Necesitatea imperioasă a guvernului de a se rezema pe o majoritate este întoarsă de *Țara* tocmai împotriva „roșiilor", pe care îi acuză că nu au respectat acest principiu în momentul venirii la putere a lui Brătianu, ci l-au convins pe șeful statului că au calitățile necesare pentru a forma guvernul. Pe acest teren, acuzațiile se dezlănțuie: guvernul lui Brătianu a comis ingerințe în alegeri; a dizolvat fără motiv Camera; a zdruncinat „din temelie constituția și a înăbușit libertățile publice"; a pierdut, „prin imprudențele sale", „simpatiile Europei occidentale" pe care le merită și le dorește România. Acuza cea mai dură este însă că Brătianu a devenit șeful unui partid „ce degenerează dintr-un partid de principii în partid individual [...]. Personalitatea șefului se substituie principiilor" (*Țara* din 5 iulie).

Convingerea că Prusia exploatează România este o idee recurentă în paginile *Țării*. Adversarii se întâlnesc în acest al patrulea și ultim punct, cel al simpatiilor pentru Franța și al antiprusianismului. Pentru ambele tabere Prusia este sinonimă cu absolutismul. Blaremberg nu ezită să vorbească nici în parlament despre „invazia" Prusiei. *Țara* scrie des despre

1. În ședința Camerei din 2 decembrie 1870, *apud* Christodul I. Suliotis, *op. cit.*, pp. 316–317.

2. Petre P. Carp, *op. cit.*, pp. 35–37.

simpatiile pro-franceze ale românilor din rațiuni de rasă și despre gratitudinea lor pentru sprijinul Franței la cauza românilor. Gazeta exprimă aceste sentimente pro-franceze nu numai în vara anului 1870. În acest moment însă, ține să condamne cu vehemență interzicerea, de către prefectul de poliție, a manifestării de simpatie din București în favoarea Franței, în condițiile în care Adunarea și-a exprimat simpatiile sincere pentru această țară (voi reveni asupra acestei dezbateri parlamentare). Blaremberg și colegii săi sunt convinși că, dacă războiul se generalizează, România va trebui să fie de partea Franței. Aceasta simbolizează și pentru „Juna dreaptă" „românismul, latinitatea, independența noastră ca națiune" (*Țara* din 8 iulie). Victoria Prusiei asupra Franței este echivalentă cu inaugurarea unei perioade de „noapte profundă"; prin urmare, conservațiunea națională a României este din nou în joc, spune Blaremberg în Cameră, în martie 1871. Franța nu întruchipează țara revoluției, a republicii și a democrației, așa cum le apare ea radicalilor. Ea este singura opțiune geopolitică pentru România pentru a-și conserva naționalitatea. Blaremberg e convins că, „amenințați de panslavism și de pangermanism, mântuirea noastră nu este decât în panlatinism"[1]. Carp și Blaremberg își întemeiază politica externă pe convingerea că înaintarea Rusiei spre Dunăre și Dardanele înseamnă distrugerea viitorului României. Ei apără o politică pro-franceză atâta timp cât Franța duce o politică antirusească. Nici Carp, nici Blaremberg nu sunt antidinastici în sensul dat termenului de „roșii". Cei de la *Țara* sunt în 1870 adversari declarați ai Germaniei și doar în acest sens antidinastici, domnitorul fiind un Hohenzollern. Chiar dacă *Țara* își întrerupe apariția la 18 iulie 1870, Blaremberg își expune viziunea asupra evenimentelor de la Ploiești în parlament, când exprimă idei similare cu cele ale lui Candiano sau N. Fleva, cu diferența notabilă că el rămâne un sincer apărător al monarhiei constituționale și recuză cu hotărâre revoluția ca

1. *Apud* Christodul I. Suliotis, *op. cit.*, pp. 342–348.

metodă de schimbare în politică. El distinge între revendicările legitime ale poporului – cărora mecanismele constituționale trebuie să le răspundă – și inițiativa nesăbuită și periculoasă a unei facțiuni (adică „roșiii").

Junimismul are meritul de a fi coagulat sistematic ideile care circulau în mediile conservatoare românești și pe care „vechii" conservatori sau „albii" nu reușesc să le conceptualizeze altfel decât sub forma unei „petiții-program" pe care o adresează parlamentului în mai 1871[1]. Propunerile concrete dezvăluie scopul imediat al textului: o contraofensivă la acțiunile antidinastice și republicane ale radicalilor și fracționiștilor. Conservatorii stigmatizează cu precădere licența presei, definită ca spațiu al calomniilor, și instituția juraților. Nu este deci de mirare că ei propun suspendarea temporară a instituției juraților, o lege care să permită rejudecarea verdictelor date de juați, restrângerea drepturilor electorale în favoarea proprietarilor de moșii și reducerea numărului de deputați ai orașelor.

Deși nu sunt de acord cu întregul document al petiției-program, junimiștii împărtășesc aceeași convingere fundamentală cu semnatarii, și anume că „minciuna" și abuzurile provin din adaptarea prea rapidă a sistemului constituțional occidental, cu totul nepotrivit fondului autohton. Această convingere, precum și consensul junimiștilor față de restrângerea sistemului electoral provin din structura ideologiei junimiste, explicit polemică, să nu uităm, rechizitoriu al liberalismului postpașoptist: înțelegerea evoluționistă a mersului societății și a progresului social; promovarea istorismului organic specific romantismului filozofic german și critica la adresa căii revoluționare în schimbarea socială, în favoarea promovării unei viziuni asupra statului ca organism natural. Prin acestea, junimiștii sunt tributari

1. „Petiția-program" este reprodusă în C. Bacalbașa, *op. cit.*, pp. 23–30. Petiția este depusă pe biroul Adunării, dar nu e luată în dezbatere. Z. Ornea, *Junimea și junimismul*, ed. a II-a, Minerva, București, 1998 [1978], pp. 260–261; Paraschiva Cîncea, Mircea Iosa, Apostol Stan, *Istoria parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, Editura Academiei R.S.R., București, 1983, p. 196.

școlii istorice germane a dreptului, o reacție împotriva Iluminismului francez, care consideră dreptul nu ca pe o expresie a drepturilor naturale ale omului, ci a specificităților fiecărui popor, determinate de procesul organic al evoluției sale istorice[1].

Eroarea fundamentală a modernizării românești – este convingerea lui Titu Maiorescu[2] – trebuie căutată în desconsiderarea ritmului dezvoltării normale și, în egală măsură, în anularea principiului esențial al legii evoluției, după care orice progres trebuie făcut de jos în sus. Rezultatul este că „formele din afară“ sunt „pretenții fără fundament, stafii fără trup, iluzii fără adevăr“, scrie Maiorescu. Viitorul parlamentar și ministru își dezvoltă aceste idei și în broșura polemică intitulată *Contra Școalei Bărnuțiu*[3]. În spiritul evoluționismului organic, Maiorescu descrie apăsat că punctul de plecare trebuie să fie educarea poporului român prin școli. Doar după această etapă, „forma juridică [...] va veni de la sine și va fi acomodată stării [...] de cultură“ a poporului. El refuză direcția opusă, a inducerii unor comportamente prin reglementări administrative și prin constituții. Altminteri se răstoarnă „ordinea naturală“ a unei societăți, se introduce „spiritul centralizării și patronagiului guvernamental“, se ia „cetățeanului încrederea în sine însuși, acel prețios *self-government*, care el singur plătește mai mult decât toate codificările publice și private și care este unica bază solidă a adevăratei democrații“. Aceasta este înțeleasă ca guvernare a lucrurilor publice de către cei mulți, însă suficient de pregătiți pentru a fi capabili să se autogestioneze, și ca un corolar al principiului „de jos în sus“.

---

1. Referința clasică pentru ideologia junimistă este Z. Ornea, *op. cit.*, pp. 137–248. A se vedea și Ioan Stanomir, *Junimismul și pasiunea moderației*, Humanitas, București, 2013.

2. Articolul bine-cunoscut al lui Titu Maiorescu (publicat în 1868 în *Convorbiri literare*), „În contra direcției de astăzi în cultura română“, în *Opere*, I, *Critice*, ediție de D. Vatamaniuc, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, Editura Univers Enciclopedic, București, 2005, pp. 157–166.

3. Titu Maiorescu, *Contra Școalei Bărnuțiu*, ed. cit., pp. 102–103.

Maiorescu folosește cu reticență cuvântul „democrație". Cercurile conservatoare sunt convinse că democrația este periculoasă pentru că a dus la derive iacobine și revoluționare (cu precădere în timpul Revoluției Franceze), în vreme ce Candiano sau fracționiștii o înțeleg ca guvernare directă a poporului și ca opusul despotismului. Nu este de mirare că Maiorescu consideră nepotrivită constituția de la 1866, întrucât în România nu există un veritabil *tiers état* luminat, există doar moșierimea și țărănimea. Forma constituțională nu corespunde structurii sociale înapoiate. Junimiștii și conservatorii subordonează libertatea și egalitatea politică a indivizilor „culturii morale a poporului", în vreme ce „roșiii" apără o filozofie socială revoluționară și constructivistă „de sus în jos".

Se cuvine totuși să introducem un bemol la acest rechizitoriu al liberalismului și democratismului postpașoptist. Posteritatea îi citește cel mai adesea pe liberalii radicali prin lentilele junimismului. Maiorescu este cel care consacră vulgata privind revoluția „roșie" idealistă și voluntaristă inspirată din modelul francez și lectura în bloc a ideologiei pașoptiste. Să nu uităm, textul lui Maiorescu, o construcție filozofico-culturală și ideologică, are și o puternică dimensiune polemică: el acuză pervertirea regimului de după 1866 de către radicalii munteni, autorii agitațiilor antidinastice, adică de foștii pașoptiști a căror gândire și metodă politică sunt reduse de junimist la formule destul de simplificatoare.

Există numeroase elemente de continuitate între (post)pașoptiști și gândirea junimistă[1]. După 1866, revendicările cele mai liberale ale „roșiilor" sunt făcute în baza dreptului istoric și a tradițiilor vechi autohtone. O parte din opțiunile lor constituționale și instituționale (mai ales domnia pământeană și legislativul unicameral) și xenofobia sunt apărate prin mânuirea confuziei dintre dreptul natural și dreptul istoric. Ambele

1. Cécile Folschweiller, *Les prémisses philosophiques du discours des intellectuels roumains aux temps de la construction de la nation (1866–1919)*, teză de doctorat susținută la INALCO Paris, 2009 (nepublicată).

orientări se află sub influența școlii istorice germane a dreptului și a lui Herder (pe care Brătianu sau Rosetti îl descoperă prin scrierile istoricului francez Jules Michelet) și sunt atașate de libertatea de conștiință. Țăranul ca expresie-esență a românității și mistica unității naționale a poporului-etnie român, veșnic amenințat de străini, sunt alte două teme comune atât gândirii postpașoptiste și „democrate", cât și conservatorismului și junimismului. Pașoptiștii, cu toate inconsecvențele gândirii lor, au recunoscut ei înșiși limitele proiectelor lor ambițioase și au integrat în reflecția lor teze evoluționiste proprii „Junimii" și chiar conservatorilor. Iar junimismul își domolește treptat intransigența doctrinară, va cere consolidarea formelor și nu le va mai respinge în totalitate[1].

Critica lui Carol la adresa constituției este, până la un punct, similară cu cea a junimiștilor. Elementul central al criticii sale este preponderența parlamentului în fața autorității guvernului, în vreme ce, în concepția sa, instanța centrală de decizie trebuie să se găsească în puterea princiară, incarnată și exprimată prin guvern, parlamentului revenindu-i rolul de organ de validare. Legitimitatea morală a acestei concepții constă în convingerea lui Carol privind identitatea dintre voința princiară și binele public. Din pretenția sa de a fi primul slujitor al statului decurge viziunea lui asupra implicării active în politică. Rolul pasiv, de *souverain de comédie*, este în ochii săi incompatibil cu prețuirea care i se cuvine numelui său[2].

1. Z. Ornea, *op. cit.*, pp. 216–225.
2. Edda Binder-Iijima, *op. cit.*, pp. 119–121 și nota 2, p. 188.

PARTEA A II-A

Funcționarea regimului

În 1921, la 100 de ani de la nașterea lui Ion Brătianu, cel care a fost președintele Partidului Național Liberal până la moartea sa în 1891, vulgata liberală este deja bine conturată[1]. Partidul își construise deja panteonul marilor figuri, în care Brătianu ocupă un loc de cinste încă din timpul vieții. Vulgata are ambiția de a prezenta familia liberală ca pe un grup unitar menit, încă de la 1848 sau de la 1866, să fuzioneze într-o singură instituție. Acest determinism organizațional ce acoperă întregul secol al XIX-lea este însoțit și de ambiția de a prezenta ideile liberalilor ca pe un tot coerent. Rezultatul unui astfel de efort narativ este convingerea larg răspândită în cercurile liberale că liberalii, și numai ei, au clădit statul român modern și națiunea (dar nu și democrația)[2].

Povestea de succes poate fi rezumată în câteva rânduri. Liberalii au fost cu toții dedicați trup și suflet încă de la 1848 independenței și unirii românilor, idealuri care făceau parte din dorințele poporului român. Prin urmare, continuă liberalii, ei au fost singurii care l-au reprezentat cu adevărat. Cuza a fost pentru o scurtă perioadă un instrument în acest scop, dar din 1864 trebuia înlăturat pentru că riscul alunecării spre

1. Mărturie elocventă este una dintre primele biografii dedicate lui Brătianu, *Ion C. Brătianu: viața și faptele sale: 1821–1921*, s.l., Imprimeriile Independența, 1921 (?). A se vedea și Liviu Brătescu, Ovidiu Buruiană (ed.), *Liberalismul românesc. Tendințe, structuri, personalități*, număr tematic *Xenopoliana*, vol. XIII, nr. 1–4, 2005.

2. Pe tema democrației, a se vedea Cristian Preda, *Rumânii fericiți. Vot și putere de la 1831 până în prezent*, Polirom, Iași, 2011, pp. 9–33.

despotism era iminent. Așa explică vulgata liberală aducerea unui prinț străin pe tronul Principatelor în 1866. Liberalii, cu Ion Brătianu în frunte, au căutat astfel să mulțumească Franța și să nu facă nimic care să-l supere pe Napoleon III. Așa se face că toate lucrările apologetice la adresa liberalilor insistă asupra unui legământ datând încă din 1865, semnat de Ion Ghica, Anastase Panu, George Știrbei, Ion Brătianu, C.A. Rosetti, Constantin Brăiloiu și alții; ei se angajau să susțină, în cazul în care s-ar declara o nouă vacanță a tronului, alegerea unui principe străin dintr-o familie domnitoare apuseană. Interpretarea consacrată pentru anii 1867–1868, perioadă în care liberalii radicali formează cele trei ministere succesive omogene, cu Brătianu ministru și șef *de facto* al guvernelor, este că intrigile străinilor, în special ale Vienei, i-au forțat mâna lui Carol pentru ca până la urmă să cedeze și să sileacă guvernul „roșu" să se retragă. Explicația sentimentelor antidinastice din acești ani este și ea o reconstrucție filtrată de lunga guvernare a lui Ion Brătianu și a Partidului Liberal de după 1876: mișcările antidinastice erau alimentate în Moldova și, mai ales, de partizanii lui Cuza, care doreau să-l readucă pe tron. Brătianu și adevărații liberali radicali nu au încetat în nici un moment să-l sprijine pe Carol. Dimpotrivă, Brătianu este cel care vrea să calmeze agitațiile anti-Carol. Simpatia generală pentru Franța la izbucnirea Războiului Franco–Prusac a ascuțit aversiunea față de principele Carol, de al cărui patriotism românesc se îndoiau destul de mulți. Iar în mișcarea de la Ploiești rolul de frunte nu l-au avut liderii radicali, adică Brătianu, Rosetti sau Nicolae Golescu, ci Eugeniu Carada și Candiano-Popescu, nesăbuiții din eșalonul doi. Ceea ce sugerează această vulgată liberală până la urmă este că radicalii munteni au fost cei mai sensibili la dificultățile geopolitice ale României din anii 1866–1871, că ei nu au fost niciodată antidinastici, ci doar filofrancezi, și că au ascultat îndeaproape antipatia opiniei publice împotriva germanilor.

Am văzut în prima parte a acestei cărți argumentele lui Candiano, Carada și Rosetti prin care justificau colaborarea

Trageţĭ dreptŭ la inimă! Să nu rĕmâiă némŭ de românŭ!

Serie de patru caricaturi ce denunţă violenţa guvernului în alegerile din mai 1870 împotriva „roşiilor" şi rolul nefast al „camarilei" lui Carol. În fundal, Carol (Maimuţa) dă ordinul de tragere asupra alegătorilor (din Piteşti). *Ghimpele* anunţă că este în doliu. (*Ghimpele* din 7 iunie 1870)

Mă chemați să le facă fericirea; ia tăi darŭ fericiți,_ Gesler nu putea fi mai gloriosŭ de catŭ noĭ.

Groparii cetățenilor pitești (și în mod generic ai românilor) sunt Manolache Costache Epureanu (Iepurele), Carol (Maimuța), Alexandru Lahovari (probabil), „vechii" conservatori, „străinii" și evreii. (*Ghimpele* din 7 iunie 1870)

Vrednicŭ estĭ de Gloria noastră! Dreptŭ recunostinţă te în cununămŭ cu fructul triumfuluĭ nostru....

Victoria lui Carol (Maimuța) și a guvernului în alegeri. *Ghimpele* îl numește ironic pe Carol și „Scarlat" (antroponim grec, echivalentul lui Carol, identificat în spațiul românesc după 1600). (*Ghimpele* din 7 iunie 1870)

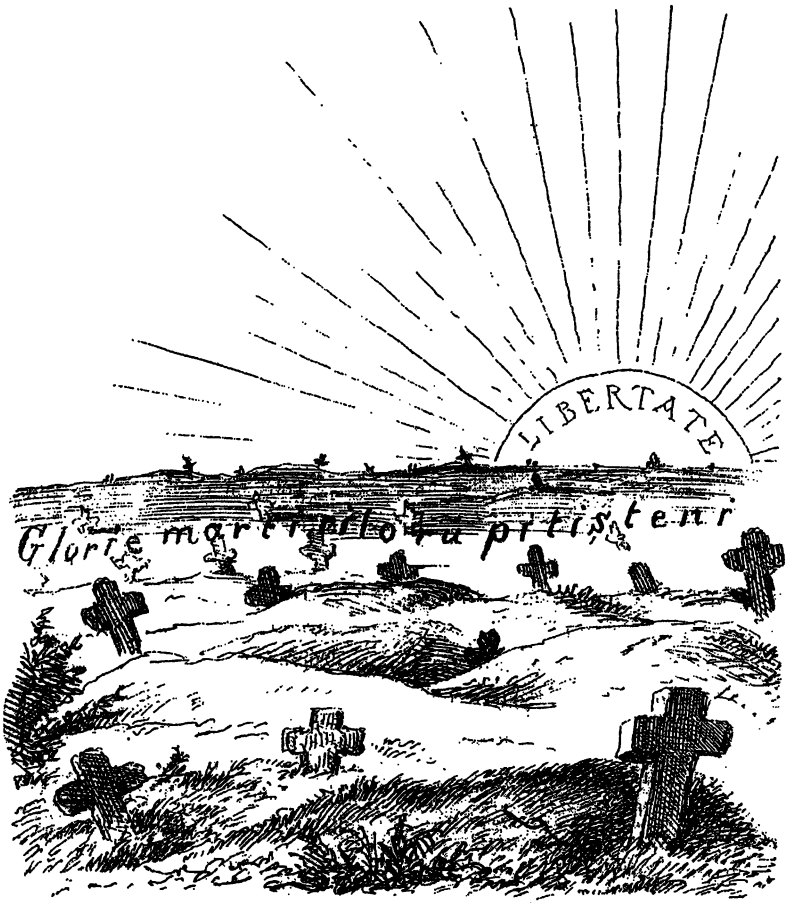

Onoare veuă martiriĭ aĭ libertāţeĭ! Din sângele vostru va renaşte libertatea sugrumată de assasiniĭ Naţiuneĭ!!!

Cimitirul libertății și al alegătorilor din Pitești. (*Ghimpele* din 7 iunie 1870)

cu conservatorii pentru instalarea lui Carol pe tron, considerat a fi instrumentul cel mai potrivit pentru stabilitate și autonomie politică și pentru păstrarea și consolidarea unirii. Am văzut de asemenea cum își exprimă adversitatea față de regim și cum denunță cu vigoare derivele autoritare și pervertirea constituției începând cu 1869, precum și piruetele lor argumentative ca să-și justifice retrospectiv ideile și acțiunile îndreptate împotriva lui Carol, după ce la 1866 au sprijinit prințul prusac. Antidinasticismul lor – pe care vulgata liberală îl minimalizează – nu poate fi pus la îndoială. El poate fi interpretat – așa cum fac unii actori ai vremii – și ca o constatare a eșecului „roșiilor" de a continua colaborarea cu Carol, după ce în anii 1866–1868, la guvern fiind în alianță cu fracționiștii, încearcă să transforme dinastia într-un instrument subordonat scopurilor lor. Și le este greu să accepte că prințul de Hohenzollern este capabil să-și asume un rol politic preponderent[1]. Este unul dintre motivele – deci nu și singurul – pentru care radicalii apără limitarea prerogativelor executivului și constituționalismul.

După cum vom vedea, ideile politice ale radicalilor munteni conduc și la contestări electorale și parlamentare. Ideile lor alimentează dinamica protestului și a alegerilor, precum și verbul lor în parlament. Considerațiile republicane sunt arborate cu cea mai mare convingere în anii în care Carol ezită să-i cheme să formeze guvernul, e adevărat. „Roșiii" se simt excluși și sunt furioși. Dar nu este mai puțin adevărat că nu putem reduce ideile lor la simple argumente de circumstanță, chiar dacă interesele conjuncturale au și ele o influență importantă asupra acțiunii politice. Filorepublicanismul „roșiilor" are o certă dimensiune protestatară și de opoziție, dar și una ideologică.

Criza antidinastică este, de fapt, o criză constituțională majoră care contribuie la așezarea regimului. Raporturile dintre executiv și legislativ iau adesea înfățișarea unor episoade contestatare *à la* Ploiești, cu precădere începând cu sfârșitul anului 1868. Cu siguranță, excesele liberalilor munteni pregătesc calea

1. A. Stan, *Grupări și curente politice*, ed. cit., p. 286.

pentru venirea la putere a conservatorilor în martie 1871[1]. Guvernul conservator prezidat de Lascăr Catargiu inaugurează o perioadă de stabilitate politică. Există un consens suficient de larg împărtășit pentru a permite recompunerea pașnică a orientărilor ideologice antagoniste și consolidarea mecanismelor parlamentare: responsabilitatea guvernului în fața Camerei și acceptarea preeminenței de drept și de fapt a legislativului devin soluția la problema legitimității regimului (fără ca interferențele prințului să fie complet excluse). Această dezvoltare a responsabilității politice este semnul unei societăți politice în mare măsură împăcată cu ea însăși[2]. Criza antidinastică și instabilitatea guvernamentală și parlamentară din anii 1866–1871 reprezintă pași spre învățarea parlamentarismului și spre concilierea cu instituțiile monarhiei constituționale.

Însă contestarea regimului se încheie printr-o acomodare, la rândul ei problematică: tronul sprijină alternanța la putere a grupurilor politice prin avantajul pe care îl primește un grup de a organiza alegerile și de a-și obține astfel o majoritate parlamentară, alternanță ce nu este produsul alegerilor, ci al guvernului care organizează alegerile. Nu se aclimatizează parlamentarismul englez, în care guvernul este format de majoritatea clară degajată prin alegeri și în care votul de neîncredere (în vocabularul epocii, votul de blam) duce la demisia guvernului. Dimpotrivă, votul de blam duce cel mai adesea la dizolvarea

1. Paul E. Michelson, *Romanian Politics, 1859–1871: From Prince Cuza to Prince Carol*, The Center for Romanian Studies, Iași, 1998, p. 247. Lucrarea este o analiză fină a dinamicii facțiunilor și a rivalităților dintre ele, precum și a rolului lor în configurarea regimului politic. Michelson nu comite anacronismul pe care îl comit mulți istorici români, și anume să considere că „partidele" din acea perioadă erau partide în sens modern. În opinia autorului, în 1870, „roșiii" nu doreau să schimbe radical regimul și să-l înlăture pe Carol, ci sperau doar să-l forțeze să-i cheme înapoi la guvernare.

2. Este concluzia lui Denis Baranger în studiul său privind formarea executivului responsabil în Anglia, *Parlementarisme des origines. Essai sur les conditions de formation d'un exécutif responsable en Angleterre (des années 1740 au début de l'âge victorien)*, PUF, Paris, 1999, p. 31 și *passim*.

Camerelor (sau numai a unei Camere) și la alegeri anticipate menite să producă o majoritate dorită de guvern. Oamenii politici acceptă ca principele să aibă libertatea de a-l numi pe șeful Consiliului de miniștri (și, eventual, principalii săi colaboratori), care organizează (și controlează) apoi alegerile legislative. Alegerile legitimează astfel guvernele proaspăt numite. Într-un cuvânt, un regim dualist, în care puterea este împărțită între principe și parlament și în care alegerile sunt întotdeauna rezultatul voinței executive[1]. Chiar și liberalii radicali, care îl acuză pe Carol în 1869–1871 că este autoritar prin intruziunea sa în formarea guvernelor, se conformează acestei practici. Iar Carol învață să mânuiască cu pricepere relațiile de putere dintre grupările politice (și, ulterior, dintre partide). Guvernele de coaliție practic vor dispărea, omogenitatea partizană în formarea lor fiind cea căutată atât de prinț, cât și de parlamentari. Visul liberalilor de a forma din nou guvernul se îndeplinește în 1876. Și în acest moment ei își exprimă principiul la care țin – al majorității „legale" –, dar pe care, de fapt, nu-l pun în practică, ci caută mereu încrederea principelui. Programul lor laudă virtuțile regimului constituțional reprezentativ astfel: „Nu guvernele trebuie să creeze majoritățile corpurilor legiuitoare, ci voința liber exprimată a țării [...]. Vom păstra frânele guvernului, în cât timp ne vom bucura de încrederea domnitorului, de sprijinul țării, legal și liber exprimat."[2]

---

1. „Rotativa guvernamentală", după expresia lui Matei Dogan, *Analiza statistică a „democrației parlamentare" din România*, Editura Partidului Social-Democrat, București, 1946, pp. 69, 109–110 și nota 2, p. 109. Pentru funcționarea regimului și pentru legislația electorală, a se vedea și Cristian Preda, *op. cit.*, pp. 109–118 și 123–130.

2. Ion C. Brătianu, *Discursuri, scrieri, acte și documente*, vol. II, 23 aprilie 1876–30 aprilie 1877, Partea I, Imprimeriile „Independența", București, 1912, pp. 1–3. Programul se angajează să aplice „cu sfințenie principiul responsabilității ministeriale".

1. Conflictul electoral

Alegerile sunt în acești ani momentele în care se văd cu claritate fragilitatea regimului și conflictualitatea dintre partenerii politici. Radicalismul „roșiilor" se manifestă acum neîngrădit. De-a lungul anului 1869 totul se petrece pe fondul unor zvonuri de atentate și conspirații, care circulă neîngrădit. Conflictul electoral se manifestă în ziua alegerilor, dar și în Adunarea Deputaților, aceasta fiind adevărata cameră reprezentativă în ochii „roșiilor", și nu Senatul, a cărui legitimitate ei o contestă aprig. Vom vedea că rivalitatea electorală este o luptă pentru putere între interesele de grup, dar și o luptă de idei.

Terenul de luptă al „roșiilor" și al ploieștenilor sunt colegiile III și IV pentru alegerea deputaților, colegiile cu cel mai mare număr de alegători. Legea electorală din iulie 1866 prevede împărțirea corpului electoral în patru colegii pentru alegerea deputaților. Din primele două colegii fac parte cei care au un venit funciar substanțial (de la 300 de galbeni în sus și, respectiv, de la 100 de galbeni la 300). Colegiul III este colegiul orașelor: din el fac parte comercianții și industriașii, fiind scutiți de cens toate profesiile liberale, ofițerii în retragere, profesorii și pensionarii statului. Aceste trei colegii aleg direct, primele două colegii câte un deputat din cele 33 de județe (adică în total 66 de deputați), iar cel de-a treilea, un număr stabilit de deputați pentru fiecare oraș (de exemplu, Ploieștiul alege trei deputați), în total 58 de deputați. Din colegiul IV fac parte toți cei care plătesc un impozit cât de mic către stat și nu intră în nici una dintre categoriile acceptate pentru primele trei colegii. În acest colegiu, 50 de alegători înscriși desemnează un delegat, iar delegații întruniți la reședința județului aleg un deputat. Numărul total al deputaților este de 157, 124 fiind aleși de primele trei colegii, în vreme ce colegiul IV, cel mai numeros, desemnează doar 33 de deputați. Deputații sunt aleși pentru patru ani (fiecare dizolvare a unei Camere însemnând înnoirea ei prin alegeri). Disputele privind rezultatele alegerilor sunt hrănite adesea

și de numărul strâns de voturi obținute de fiecare candidat, în condițiile în care deputații sunt aleși cu o majoritate absolută în turul întâi și cu majoritate simplă în al doilea (în caz de balotaj)[1].

Să nu uităm, dimensiunea cea mai importantă a votului nu este numărul celor care au dreptul de vot, ci calitatea lor. Dreptul de alegător fiind limitat la cei ce dispun de „inteligență" și de avere, votul este înțeles ca o funcție a celor ce sunt capabili să se pronunțe în chestiunile publice. Dispensa de cens din colegiul III și votul direct restrictiv, limitat la primele trei colegii pentru Cameră, traduc această convingere. Fracționistul N. Ionescu[2] exprimă cel mai clar filozofia liberală a votului cenzitar în Constituantă. Scopul lui și al tuturor radicalilor este să încurajeze „acea stare de mijloc (*tiers état*), care [...] este baza cea mai nestrămutată a regimului constituțional" și să evite situația în care „reprezentațiunea rurală să înece reprezentațiunea orașelor, a inteligenței, a comerțului, a industriei etc.". Și o spune răspicat: „Noi nu voim a avea adevăratul sufragiu universal, fiindcă nu îl cere starea de cultură în care se află societatea noastră."

În toți acești ani, grupările politice se acuză reciproc de folosirea unor metode neortodoxe pentru a influența alegătorii și pentru a controla administrația locală în timpul alegerilor. Ingerințele agenților guvernului în procesul electoral sunt stigmatizate cu precădere. Ca și cum puterea ar fi mereu legitimă, iar opoziția mereu ilegitimă – este ceea ce reiese din discursul diferiților actori despre ilegalitățile din alegeri. Toți clamează că urmăresc „interesul țării", și nu vor să accepte diferențele de opinii în această privință. Cu toate acestea, ei admit că există diferențe de „partide", înțelese ca grupuri sau facțiuni rivale, cu așteptări diferite. Contestările electorale fac parte din competiția electorală și sunt o modalitate de a discredita adversarul, nu încape nici o îndoială.

1. Nu există un prag care să limiteze intrarea în al doilea scrutin.
2. D.A.C., p. 214.

Cum se poate explica însă aparenta tensiune dintre consensul normativ privind caracterul negativ al fraudelor electorale și absența voinței reale de a renunța la corupția electorală, pe fundalul unui vot cenzitar limitat? Alegerile din Ploiești și din județul Prahova ilustrează la scară locală, așa cum vom vedea în secțiunile următoare, necesitatea funcțională a fraudei[1]. Numai așa putem înțelege condamnarea morală cvasiunanimă a corupției în alegeri și acceptarea ei ca instrument pragmatic: grupările politice rivale sunt conștiente că au nevoie de o majoritate în parlament pentru a guverna. Guvernarea – și nu reprezentarea politică – este prioritatea lor. Toți protagoniștii recurg la fraude și influență electorală și pentru a menține echilibrul între grupările politice, și pentru a-și consolida propriul grup (iar mai târziu partidul). Alegerile sunt momente care permit exercitarea unui anumit control asupra militanților și a ierarhiilor locale, asupra proto-organizației partizane și asupra rețelelor clientelare locale. Cei care se lansează în fraude știu că pot beneficia de recompense și de protecția mai largă a grupului (și ulterior a partidului), pentru o carieră politică sau doar pentru notorietate.

„Roșiii" ploieșteni, reprezentanți ai acelei stări de mijloc urbane atât de admirate de toți liberalii radicali, cunosc foarte bine această dinamică electorală. Evenimentul din 8 august poate fi pe drept cuvânt considerat apogeul militantismului lor politic și electoral. Actorii ploieșteni principali ai conspirației din august sunt oameni politici și alegători cunoscuți în urbe și în județ ca fiind în tabăra „roșiilor". Al. Candiano-Popescu și Stan Popescu participă direct la evenimentele de la 11 februarie 1866. Constantin T. Grigorescu este deja un om politic local

1. Asemănările dintre România și Spania aceleiași perioade sunt mari; a se vedea Maria Gemma Rubi i Casals, „La représentation de la corruption. L'Espagne dans la construction du libéralisme politique (1840–1868)", in Olivier Dard, Jens Ivo Engels, Andreas Fahrmeir, Frédéric Monier (sous la dir.), *Scandales et corruption à l'époque contemporaine*, t. 3, *Les coulisses du politique dans l'Europe contemporaine*, Armand Colin, Paris, 2014, pp. 162–180.

bine-cunoscut, va fi și primarul orașului. Matache Nicolau înființează în 1865 a treia rafinărie din Ploiești, iar în 1870 este primar. Radu Stanian va avea o lungă carieră de deputat liberal de Prahova începând cu 1883.

Prin vocea lui Nicolae Fleva, apărarea transformă Ploieștiul într-un oraș-martir pe altarul libertății și al dreptății, persecutat nemilos de un guvern măcinat de dorința de răzbunare. Presa liberală radicală, precum gazetele lui Candiano *Perseverența* și *Democrația*, laudă fără încetare „spiritul public" dezvoltat al orașului și independența cetățenilor și a comercianților săi. Cât de mult exagerează apărarea prin vocea lui N. Fleva în procesul de la Târgoviște? Numeroși contemporani scriu, admirativ sau reprobativ, că Ploieștiul este un bastion „roșu". Putem reconstitui dinamica electorală prin telegramele pe care alegătorii, prefecții sau primarii le trimit ministrului de interne, prin răspunsurile pe care ministrul le trimite prefectului, prin circularele ministeriale, prin petițiile semnate de alegători și de candidați adresate Camerelor, prin dezbaterile din ședințele Adunării pentru verificarea mandatelor aleșilor, prin procesele-verbale ale alegerilor și prin ecourile controverselor în presă.

„O clică de oameni care vrea să predomine în toate": alegerile pentru Constituantă

Guvernul provizoriu, guvern de coaliție prezidat de Ion Ghica și compus din cei care au săvârșit lovitura de la 11 februarie (C.A. Rosetti este la Culte și Instrucțiune), are sarcina de a organiza primele alegeri ale noului regim (însă conform Legii electorale din 1864), între 9 și 14 aprilie 1866. Sub coordonarea lui Rosetti, se constituie încă din martie un comitet electoral central care este însărcinat să aplice înțelegerea în privința alegerii unui număr egal de deputați liberali și conservatori. Eugeniu Carada este delegatul stângii în această comisie și se pare că izbutește să treacă, printre candidații dreptei, pe ploieșteanul „roșu" Corneliu Lapati, mărind astfel numărul deputaților

stângii[1]. Rosetti instruiește prefecții să-și dea concursul „moral" pentru candidații propuși de comitet, astfel încât „voința națiunii" (incarnată de comitet!) să triumfe[2]. Însă neînțelegerile dintre membrii coaliției de la 11 februarie apar repede, iar zvonurile privind o nouă lovitură orchestrată de „roșii" circulă fără oprelişti (mai ales după ce I. Brătianu revine în țară cu confirmarea fermă a candidaturii lui Carol)[3]. Adunarea, transformată ulterior în Constituantă, are totuși o orientare conservatoare, deși toate facțiunile sunt reprezentate. În Prahova, „roșiii" obțin multe mandate. Sunt aleși „roșiii" Gheorghe Constantin Cantacuzino (zis și Râfoveanu, ploieștean, un apropiat al lui Ion Brătianu) și Corneliu Lapati pentru județ, Anton I. Arion și C.T. Grigorescu pentru orașul Ploiești; Grigore Gr. Cantacuzino (conservator, membru al comitetului însărcinat cu redactarea constituției și care avea să fie ales în 1869 primar al Capitalei) este ales pentru Câmpina, iar Istrate Negulescu (conservator, prefect de Prahova pentru o vreme) pentru Vălenii de Munte. Majoritatea acestor notabili locali vor fi realeși în anii următori și tot pe fondul unor dispute aprinse. Nu numai „roșiii" ploieșteni protestează, ci și adversarii lor locali (mai ales prefectul)[4].

Alegerea delegaților, adică a celor care sunt desemnați de cetățenii cu drept de vot indirect (și care votează, la al doilea grad și prin scrutin direct, deputații), este deja plină de controverse. „Roșiii" prahoveni, precum D. Radovici, C. Lapati, Gh.C. Cantacuzino, Matache Nicolau, preotul N. Ioachimescu și C.T. Grigorescu, printre alții, trimit telegrame ministrului de interne denunțând iregularitățile comise de autorități și amestecul acestora în alegerea delegaților mai multor comune rurale și apoi în alegerea deputaților: subprefectul, cu ajutorul dorobanților, ar fi respins din listă delegați care nu-i erau pe plac și ar fi desemnat ca delegați cetățeni care îi erau apropiați;

1. M. Theodorian-Carada, *Beizadea Mitică*, ed. cit., pp. 25–26.
2. Paul E. Michelson, *Romanian Politics*, ed. cit., pp. 171–172.
3. *Ibidem*, p. 171.
4. ANR-MI-DA, județul Prahova, dosar 151/1866.

unii delegați aleși nu și-au primit cuvenitele certificate de alegător (fără de care nu pot vota deputații); alegătorii direcți sunt chemați la subprefectură în grabă în ajunul votării, fără să li se permită să se reunească și să delibereze în libertate, în condițiile în care guvernul „a declarat că nu are candidaturi"; prefectul și prim-procurorul intimidează alegătorii prin prezența lor în sala de alegeri; subprefecții sunt și alegători; clădirea alegerilor este ocupată „militărește" de jandarmi, deși prefectul T.C. Văcărescu afișase public interdicția de a intra pentru cei care nu erau alegători direcți. Mai mulți alegători direcți din tabăra radicală, printre care și primari, semnează o telegramă în care descriu cum subprefectul i-a chemat la reședința sa în ajunul alegerilor ca să le dea certificatele de alegători și, în schimb, i-a obligat să semneze o hârtie pentru a alege ca deputați pe Iorgu (Grigore Gr.) Cantacuzino și Ștefan Greceanu (candidați conservatori), cerându-le totodată să rămână peste noapte în compania lăutarilor și a hârdaielor de vin. Ei adaugă că au reușit să se strecoare și să fugă la Ploiești sub amenințarea dorobanților care le cereau să se întoarcă. „Roșiii" acuză și faptul că, în ajunul alegerilor din Ploiești, prefectul transportă alegători direcți în alte plase și aduce în oraș pe alții. Aceleași acuze îi sunt aduse în repetate rânduri și subprefectului din plasa Filipești, că a „preschimbat" sau a făcut „reparație" de alegători dintr-un colegiu în altul. Primarul Ploieștiului, I. Marinescu, alegător în colegiul orașului, se vede „transportat" și el într-un colegiu rural.

Înțelegem mai bine nemulțumirea autorilor acestor telegrame dacă luăm în considerare dimensiunea publică a alegerilor în colegii. Conform Legii electorale din 1864, alegerea delegaților se face prin vot la vedere, doar alegerea deputaților se face prin scrutin secret. Colegiile electorale sunt conduse de un birou electoral (având și un președinte), iar dezbaterile lor sunt publice. Toți alegătorii direcți de județe se întrunesc într-un singur colegiu la reședința prefecturii, deci în Ploiești, pentru alegerea deputaților, în ziua alegerilor, iar alegătorii sunt invitați să voteze la apelul nominal alfabetic al președintelui

biroului electoral. Ei primesc un bilet pe care marchează în mod secret numele candidatului.

Ministrul de interne Dimitrie Ghika îl îndeamnă insistent pe prefect să asigure ordinea și libertatea alegerilor și îi atrage atenția de mai multe ori că derularea alegerilor este în răspunderea sa. Îi cere chiar prefectului să le transmită ploieștenilor „că nici un minut nu am pus la îndoială patriotismul" lor. Ploieștenii „roșii" precizează într-una dintre telegramele lor că dezavuează calomniile la adresa lor, întrucât și ei, ca și guvernul, susțin „principiile proclamate la 11 februarie".

Se pare însă că în ziua alegerilor nu a fost chiar liniște deplină. Alarmat, prefectul Văcărescu îi scrie ministrului că alegerile „s-au făcut cu presiunea unui atrupament de popor în mare număr împrejurul localului alegerilor", a doua zi „se zice că are să scoale tot orașul", iar procurorul îl anunță că „are denunțări pentru tentative la tulburarea ordinii în alegeri". Și îi cere ministrului să trimită ordin ca „autoritățile militare" și procurorul să-și dea tot concursul atunci când liniștea va fi amenințată. Nu mult după prânz, izbucnește un incendiu, ard un grajd, o casă și o săpunărie; este foc și la telegraf. Prefectul telegrafiază apoi ceva mai liniștit că „suntem toți cu priveghere", iar „liniștea domnește în oraș". Semnalează la rândul lui neregulile comise: erori procedurale și formale (liste de votanți nesigilate și nesnuruite, nerespectarea numărului de votanți indirecți în unele circumscripții); profitând de neștiința de carte a primarului unei comune, niște alegători au falsificat actele privind alegerea delegaților; nerespectarea procedurii de formare a biroului electoral (cel mai în vârstă dintre alegători trebuie să devină președintele biroului, secundat de doi dintre cei mai tineri) de către o „minoritate" de alegători din colegiul orașului care a înființat un alt birou ilegal (mulți alegători părăsind apoi sala). În jur de 30 de alegători direcți din județul Prahova semnează o petiție în care denunță și ei desființarea biroului „prin strigări foarte zgomotoase" (deducem că acuzată este tocmai acea „minoritate", adică „roșiii"), „așezând prin exces de putere fără nici o formă un alt președinte", și respingerea de către acest

nou birou a unor alegători. Vom vedea că desființarea și înființarea birourilor electorale sunt practici obișnuite în timpul alegerilor din Ploiești și în anii următori, parte integrantă din conflictul politic local.

După încheierea alegerilor, prefectul Văcărescu dezminte amestecul autorităților locale în alegeri printr-o lungă scrisoare trimisă ministrului de interne. Alegătorii din Ploiești și din județ au avut „deplină libertate pentru a se consulta, a dezbate și a se lumina", comitetele electorale au ținut ședințe publice în tot intervalul de la convocarea colegiilor și până în ziua votării pentru deputați, iar comisari ai acestor comitete au străbătut județul în timpul alegerilor pentru delegați fără ca administrația să intervină. Neagă că ar fi impus vreo candidatură sau că le-ar fi cerut subprefecților acest lucru, cu toții am arătat doar „simpatiile noastre deopotrivă pentru toți recomandații prin lista comitetului central". Văcărescu respinge punct cu punct acuzațiile din telegramele radicalilor. Recunoaște însă că, în ciuda măsurilor luate, dezordinea nu a putut fi evitată în ziua cu pricina, pentru că s-a înființat un birou ilegal și s-a impus un alt președinte al biroului; afară a stat în permanență „o numeroasă aglomerațiune de popor", care exercita „prin prezența sa o presiune învederată asupra alegătorilor intimidați" și care nu a vrut să se împrăștie la cererea sa sau a procurorului (și doar după aceea a cerut ajutorul armat pentru cazul în care ordinea publică ar fi fost amenințată); grație „atitudinii cum nu se poate mai conciliante a autorităților", represiunea nu a fost întrebuințată; unii alegători au fost amenințați dacă nu vor vota persoane de pe lista comitetului electoral al orașului; doar „răuvoitorii" au provocat autoritățile și au semănat neliniștea „prin tot felul de uneltiri" și intimidări a doua zi după alegeri; prefectul adaugă că zvonurile înregistrate și de procuror au avut o bază, iar ancheta este în derulare.

Prezența „mulțimii mari de popor" ce era „în mișcare zgomotoasă" în jurul școlii (unde au avut loc alegerile pentru deputați) este confirmată și de memoriul trimis guvernului de aproape 30 de alegători direcți din județ. Se notează că, în

această atmosferă de „confuziune", mulți nu au mai putut vota în libertatea conștiinței lor, unii fiind chiar amenințați „că vom fi uciși cu pietre" dacă nu vor „vota pentru persoanele scrise pe o hârtie cu pecetea lor" (adică a acelui „ilegal birou"), hârtie despre care spuneau că este din partea „stăpânirii". Semnatarii adaugă că nu s-a întocmit nici un proces-verbal privind constituirea biroului electoral și nici pentru verificarea titlurilor alegătorilor (prefectul C.T. Văcărescu confirmă și el absența acestor procese-verbale). Alte petiții similare, favorabile prefectului, confirmă aceleași fapte.

Un grup de notabilități locale – printre care comercianții Panait Filitis (la un moment dat și primar al Ploieștiului) și Ion Cantili, I. Georgeanu, Ioan Filiu, G. Filaliti și alții, membri de orientare moderată și conservatoare ai Consiliului Județean în acești ani, trimit mai multe telegrame guvernului prin care se plâng că o „clică de oameni" care „vrea să predomine în toate" (înțelegem că se referă la „roșii") a născocit că prefectul se amestecă în alegeri. Acești semnatari – care se descriu drept „bărbați considerați de toată țara prin patriotismul, numele și averile lor" și pe care „clica" vrea să-i excludă – scriu că administrația nu a „impus pe nimeni", totul este doar „calomnie". Alegerile s-au făcut fără amestecul autorităților, dovadă că mai toți delegații propuși de comitetul electoral local s-au ales. Este argumentul celor care vor să demonstreze că guvernul provizoriu nu și-a impus candidații și că alegerile au fost libere. O altă petiție semnată de mai mulți alegători direcți și delegați confirmă neamestecul autorităților locale, iar „influențele" care au existat au venit din partea unor „orășeni ploieșteni care umblau din comună în comună" cu „bilete" ce spuneau că sunt din partea „stăpânirii" și stăruiau să fie votate persoanele însemnate pe ele. Mai multe petiții semnate de alegători direcți sunt, de fapt, mărturisiri privind candidații pe care i-au votat – Iorgu Cantacuzino și Ștefan Greceanu – scopul lor fiind același: să apere conduita administrației locale și să denunțe faptele reprobabile ale acelei „clici" (adică „roșiii" locali).

Sub presiunea evenimentelor, validările deputaților sunt deosebit de rapide la începutul sesiunii parlamentare din aprilie 1866. În ciuda protestelor și a petițiilor, toți prahovenii aleși sunt validați de Adunarea Deputaților fără să fi existat discuții cu prilejul verificării titlurilor[1].

„Toți orășenii sunt indignați": alegerile din toamna lui 1866

Săptămânalul satiric *Ghimpele* comentează natura compozită a legislativului rezultat în urma alegerilor din zilele de 29 octombrie–1 noiembrie 1866, „un curcubeu parlamentar", un „tutti-frutti": toți pretendenții la tron, „bătrânii" (adică „vechii" conservatori), Kogălniceanu, adulatorul lui Cuza de la 1864 și „omul lui 2 mai", și ai săi „maiști", separatiștii moldoveni (sau „apriliștii" de la 3 aprilie). Foaia satirică nu-i ironizează însă pe deputații liberali radicali. Și alte mărturii ale vremii coroborează descrierea *Ghimpelui*, în termeni mai sobri, desigur. Adunarea Deputaților rezultată din alegerile din toamna lui 1866[2], primele alegeri efectuate după noua Lege electorală, este cea mai diversificată din toți acești ani. Este o situație care nu mulțumește nici o grupare politică. Nici una nu are majoritatea, ceea ce se traduce prin negocieri secrete între reprezentanții facțiunilor și printr-o criză ministerială neîntreruptă timp de câteva luni, până la căderea guvernului de coaliție prezidat de Ion Ghica la sfârșitul lui februarie 1867. Se pare că liberalii radicali și fracționiștii dețin în jur de 40 de mandate, conservatorii sunt ceva mai numeroși (în jur de 60, dar sunt divizați). Liberalii moderați (sau guvernamentalii) din jurul lui Ion Ghica, președintele Consiliului de miniștri, sunt departe de a avea

1. M.O. nr. 95 din 1/13 mai 1866, ședința din 28 aprilie 1866, p. 420. După fiecare moment electoral, Adunarea este împărțită în opt secțiuni, prin tragere la sorți, pentru verificarea alegerilor și a mandatelor deputaților.

2. Se organizează alegeri doar pentru Adunare. Alegerile pentru Senat vor avea loc abia în februarie 1867.

majoritatea (au în jur de 20 de mandate). Portavoce a radicalilor munteni, *Ghimpele* denunță fraudarea alegerilor și menționează plângerile împotriva unor prefecți care se poartă „ca niște ispravnici de cei vechi". Îi denunță de asemenea pe funcționarii administrativi care au exercitat „influențe directe și pipăite", în ciuda circularelor ministeriale ce îndemnau la respectarea legii, și dezaprobă lipsa de reacție a guvernului pentru a pedepsi ilegalitățile comise. Este de la sine înțeles că e vorba despre ilegalitățile comise de conservatori, de guvernamentali sau de „maiști". Majoritatea contemporanilor ne spun însă că au fost cele mai libere alegeri din acei ani[1].

Legea electorală din iulie 1866 prevede șase deputați pentru Prahova, astfel: colegiile I și II aleg câte un deputat; colegiul III alege trei deputați, iar colegiul IV unul singur. În toamna lui 1866, se aleg doar doi „roșii", C.T. Grigorescu este reales în colegiul IV, iar preotul Nicolae Ioachimescu, atât de activ la 8 august 1870, este ales în colegiul III. Ioan C. Cantacuzino[2], liberal moderat, este ales în colegiul I, Ioan Filiu, conservator, este ales în colegiul II, iar conservatorii Dimitrie Diamandi și Grigore Gr. Cantacuzino sunt aleși în colegiul III[3].

Ministerul de Interne și guvernul primesc numeroase telegrame ce acuză ingerința agenților administrației. Toate petițiile și telegramele păstrate în arhive sunt trimise de „roșii" și de reprezentații administrației locale, cu o singură excepție (o telegramă trimisă de un birou electoral favorabil guvernului)[4]. Dorind ca „voința" guvernului „să străbată la auzul cetățenilor", radicalii Gh.C. Cantacuzino, C.T. Grigorescu, Radu Stanian și alții semnează o telegramă prin care informează guvernul că circulara pentru neamestecul funcționarilor în alegeri nu a fost încă publicată prin comune și nu a fost citită prin biserici dumi-

1. Paul E. Michelson, *Romanian Politics*, ed. cit., p. 195.

2. Apropiat de Ion Ghica, deputat de Prahova deja în 1857 în Divanul ad-hoc, ministru al justiției în 1866–1867, ministru de finanțe în 1870.

3. M.O. nr. 250 din 15/27 noiembrie 1866.

4. ANR-MI-DA, județul Prahova, dosar 214/1866.

nicile. Ei își exprimă totodată îndoiala că prefectul o va citi „măcar la zilele fixate de alegeri" și îngrijorarea că nu o să se „pună frâu funcționarilor inițiați în amestecul alegerilor". Gh.C. Cantacuzino, Anton I. Arion, Stan Popescu și alții telegrafiază ministrului de interne că toți subprefecții și-au părăsit plasele și „lucrează cu poliția pentru a influența alegerile".

T.C. Văcărescu este în continuare prefect de Prahova. El îl informează pe ministrul de interne că „lumea" se adună în jurul localului unde au loc alegerile, dar orașul este „liniștit". Se pare că este o practică obișnuită la Ploiești, cetățenii sunt pe străzi în zilele când au loc alegerile. Iar în ochii unui prefect, există mereu riscul de „tulburări", de îndată ce e lume în stradă.

Este din nou bucluc cu ocazia reunirii colegiului IV, în legătură cu biroul colegiului. Din această cauză votarea este întârziată. Prefectul se plânge că, după constituirea biroului electoral al colegiului (de către locțiitorul primarului și în prezența a peste 25 de delegați!), Stan Popescu, protopopul Ionescu și alții „au gonit cu forța biroul", care i-a cerut ajutorul, iar el a luat măsuri. Versiunea dată faptelor de membrii biroului „definitiv" al colegiului IV este cu totul alta: ei nu pot demara alegerea deputaților pentru că președintele biroului „legal ales", protopopul Nae Ionescu, „se află ridicat la temniță după intervenția prefectului cu prim-procurorul, judele de instrucție și polițaiul" și aceștia „au dat jos biroul provizoriu ce se constituise legalmente"; delegatul Stan Popescu a fost și el arestat. Șeful gărzii îi cere ministrului de interne eliberarea protopopului Ionescu pentru că alegătorii și „toți orășenii sunt indignați" din cauza arestării sale. Prim-președintele Tribunalului Prahova îi scrie prim-ministrului că a recomandat tuturor celor care au venit să-l vadă „moderațiunea"; „din nenorocire" însă, prefectul și prim-procurorul „au uzat de autoritate spre a influența alegerile prin amenințări și arestațiuni care au provocat scandal". În numele său și al șefului gărzii civile îl asigură pe ministru că eliberarea celor doi arestați va produce „o impresiune bună și liniștea va domni". După încheierea votării, președintele Tribunalului trimite o scrisoare oficială și procesul-verbal redactat

de biroul electoral al colegiului IV prin care se constată „evidenta și necontestabila influență arbitrară" a prefectului prin arestarea protopopului și a lui Stan Popescu, prin „a sechestra în fapt un colegiu întreg de patru sute de alegători".

Prefectul confirmă și el până la urmă aceste arestări. Admite printr-o altă telegramă că „lumea a fost preocupată" de arestările făcute, dar că acum, după ce justiția s-a pronunțat și cei doi au fost eliberați, „liniștea domnește în oraș". Prefectul se apără și își arogă meritul de a nu se fi amestecat în procedura justiției. Biroul electoral își reia activitatea, dar incidentul continuă – sau cel puțin așa reiese din telegramele prefectului Văcărescu. Președintele biroului, declarându-se „ostenit", vrea să suspende votarea până a doua zi, dar unii alegători „vor să-l forțeze a sta toată noaptea". Prefectul este alarmat și pentru că șeful gărzii orășenești nu a garantat liniștea publică, deși i-a cerut în scris acest lucru. Prin nu mai puțin de patru telegrame, prefectul (secundat și de prim-procuror) îi cere insistent ministrului să dea ordine „serioase" comandantului gărzii, întrucât îi este „teamă de tulburări peste noapte". După cum vedem, strategia prefectului este de a avertiza că, în caz de dezordine, cauza e de găsit doar în reacția neadecvată a gărzii. Prefectul mai crede totodată că garda nu va fi suficientă pentru a pune capăt „dezordinii grave", fiind necesară prezența armatei. Ceva mai liniștit decât prefectul, prim-procurorul îi telegrafiază ministrului că „nici o violență nu s-a exercitat", iar votarea s-a derulat fără amestecul autorităților.

Probleme sunt și în privința biroului electoral central. Comandantul gărzii orășenești îl informează pe ministrul de interne că președintele acestui birou (aflat în clădirea primăriei) a cerut prezența gărzii doar pentru pază, întrucât biroul a fost „violat" de prezența unor membri ai altor birouri electorale. Ministrul îi cere prefectului să se înțeleagă cu șeful gărzii orășenești și să nu cheme dorobanții sau soldații. Membrii birourilor electorale (Ioan Filiu este secretarul unui birou) din două secțiuni ploieștene – colegiile sunt divizate în secțiuni atunci când sunt peste 1 000 de alegători – semnalează că nu i-au putut găsi pe

membrii biroului electoral central și nu au putut să transmită astfel rezultatele secțiunilor lor. Prim-procurorul județului se plânge și el de refuzul biroului central de a centraliza rezultatele acestor secțiuni și este îngrijorat pentru derularea operațiunilor electorale și numărarea voturilor. Din toată această gâlceavă deducem că biroul electoral central nu este favorabil guvernului.

Câteva sute de cetățeni ai Ploieștiului, simpatizanți ai „roșiilor", își exprimă nemulțumirea față de comportamentul prefectului printr-o lungă petiție. Ei îl plasează pe prefect într-o poziție de alteritate față de garda „noastră", orașul „nostru" și „noi", cetățenii. Ei arată că, după „arbitrariul" din timpul regimului lui Cuza, se așteptau ca noul reprezentant al guvernului să se comporte în mod legal, într-un oraș „cunoscut pentru ideile sale liberale și simpatice revoluțiunii naționale". Spre via lor dezamăgire, „noi am rămas sub același regim": prefectul și-a impus candidaturile de deputați; împreună cu prim-procurorul, a intimidat alegătorii reuniți pentru desemnarea delegaților; aceștia au fost transferați în alte colegii și au fost astfel privați de dreptul lor de alegători; delegații din plasa Filipești au fost „forțați prin bătăi și răniri" să declare în scris că vor vota candidații prefectului; toți subprefecții i-au strâns pe delegați în ajunul votului și a doua zi i-au transportat sub paza dorobanților în localul alegerii, ale cărui ieșiri erau păzite de armată; în sala alegerilor, prefectul a proclamat, „în numele guvernului", să se aleagă candidații săi; subprefecții au refuzat să dea certificatele de alegător delegaților; unii subprefecți au fost proaspăt numiți în ajunul alegerilor pentru trei-patru zile, iar alții destituiți și înlocuiți cu „vechii subprefecți contra cărora luptase" prefectul înainte de 11 februarie; ca să nu se aleagă „vechii candidați de deputați ce avea orașul", au circulat prin oraș „pamflete" subscrise de persoane „acreditate voinței d-lui prefect", prin care „ne trata pe noi, cetățenii liberi, cu epitetul insultător de «clică»"; până și primarii independenți la alegerile trecute au fost destituiți. Numeroșii petiționari insistă asupra neregulilor în numirea membrilor gărzii orășenești din cauza „intrigilor"

prefectului. În încheiere, anunță că au trimis la guvern o deputațiune compusă din patru concetățeni, printre care „roșiii" Matache Nicolau și Ioan Radovici.

Garda orășenească a fost înființată de Locotenența domnească în martie 1866, ca un adevărat serviciu militar obligatoriu, cu gradele inferioare elective și cele superioare numite de domnitor, la recomandarea guvernului[1]. Eligibilitatea gradelor inferioare permite imixtiunea politică și civilă. Garda devine rapid un instrument al liberalismului radical. Am văzut în cele de mai sus cât de mult țin la gardă „roșiii" ploieșteni și ce rol important are ea în alegeri. Gardiștii ploieșteni sunt în acești ani simpatizanți ai radicalilor, brațul armat al „republicii" și au un rol-cheie în noaptea de 7 spre 8 august 1870. Vedem de asemenea că alegerile permit exprimarea unor conflicte locale ale căror motive sunt deopotrivă personale și politice. Întreaga viață locală, toate notabilitățile orașului și toți funcționarii sunt activ prinși în alegeri, care consumă toate energiile. Se vede cât de activă este „clica" de militanți „roșii".

Validarea titlurilor deputaților dă naștere la discuții aprige. Tensiunile din alegeri se traduc, din nou, prin încercări de invalidare a unor deputați. M. Kogălniceanu, „maistul" atât de criticat de radicali și de conservatori deopotrivă, este ales în trei colegii, iar încercarea de a-l invalida eșuează și acum, ca și în luna mai, după alegerile pentru Constituantă. Pentru Prahova, Adunarea validează[2] titlurile deputaților, cu o singură excepție: Dimitrie Diamandi nu este validat de secțiunea de verificare, întrucât i se contestă naționalitatea română, prin naștere fiind bulgar, și nu a adus dovezile cerute pentru a arăta că a obținut naturalizarea, o condiție primordială pentru a candida. Neexistând nici o contestare și nici un incident la alegerea lui Ioan C. Cantacuzino, a lui I. Filiu și a preotului N. Ioachimescu, ei sunt proclamați deputați fără alte discuții.

---

1. Șerban Cioculescu, *Viața lui I.L. Caragiale*, ed. a III-a, Humanitas, București, 2012, pp. 204–206.

2. Supliment la M.O. nr. 267 din 6/18 decembrie 1866, ședința din 3 decembrie 1866, pp. 1266–1267.

Secțiunea verificatoare a alegerilor din Prahova a analizat însă petițiile din timpul alegerilor din colegiile III și IV. C.T. Grigorescu își susține protestul și în secțiune și cere invalidarea alegerilor din colegiul III din cauza unor erori procedurale. În privința nepublicării la timp a listelor electorale, majoritatea secțiunii nu o consideră „destul de dovedită". Deși o mare parte din secțiune consideră ilegală înscrierea pe listele electorale a unor alegători fără drept de vot (neavându-și domiciliul politic în oraș), totuși deputații secțiunii consideră că aceste contestații procedurale trebuiau făcute la timp, nu după ce votarea s-a încheiat, și în fața autorităților judiciare competente. Pe temeiul acestor considerente, secțiunea validează până la urmă operațiunile electorale din colegiul III.

Alegerea lui C.T. Grigorescu în colegiul IV este și ea discutată, din cauza protestelor alegătorilor. Comisia de verificare nu ține cont de acuzațiile de violențe și de presiune din lipsă de probe. Membrii secțiunii se opresc însă asupra „luptei" dintre biroul electoral proclamat de primar și biroul format de majoritatea alegătorilor, ce a dus la arestarea mai multor alegători. Și, cum președintele biroului electoral definitiv a fost ales tot cel dorit, este „mai înțelept în astfel de cazuri a lăsa să decidă voința alegătorilor prezenți", spun membrii secțiunii. Dar, cum cel ales ca președinte era arestat, alegătorii nu au putut demara votarea decât cu o zi întârziere, alegându-l deputat pe C.T. Grigorescu. Și, continuă explicația secțiunii, protestatarii s-au servit tocmai de acest incident pentru a cere anularea alegerii, întrucât mandatul delegaților expirase cu o zi mai devreme. Membrii comisiei de verificare resping însă motivele invalidării, deoarece majoritatea care a ales președintele biroului electoral coincide cu majoritatea care l-a ales pe Grigorescu (380 de voturi contra 405), iar întârzierea votării provine dintr-un „caz de forță majoră" (adică „poprirea" președintelui legal al colegiului). Așadar, membrii secțiunii de verificare validează alegerea lui Grigorescu. La fel face și plenul Camerei, cu justificarea următoarea: „fiind vorba de o chestiune de interpretare" și „ca să evităm totodată orice luptă și orice ațâțări de patimi în această Adunare".

Verificarea titlurilor deputaților aleși în Prahova nu este prea anevoioasă de data aceasta. Parlamentarii sunt meticuloși în privința procedurilor și a condițiilor de eligibilitate. Cum conflictul dintre diferitele culori politice e însă puternic, dezbaterile devin adesea dispute partizane care lasă curs liber interpretărilor. Mai ales după alegerile din 1869, precum vom vedea, când „roșiii" ajung în opoziție, iar adversarii lor depun eforturi considerabile pentru a le invalida mandatele. Validarea titlurilor deputaților ocupă toate ședințele timp de mai bine de o lună de la începerea noii sesiuni parlamentare[1]. Și așa va fi și în anii următori.

Camera reușește până la urmă să se constituie. Însă la scurt timp după aceea, la sfârșitul lui decembrie, Ion Ghica anunță că guvernul și-a depus demisia.[2] Președintele Consiliului justifică gestul afirmând că Adunarea, rezultat al alegerilor, „este din nou venită" și, urmând „uzul parlamentar", el consideră necesar să-i ceară lui Carol să numească un nou guvern, „care să aibă toată încrederea și simpatia acestei Adunări". Ghica își reiterează aici convingerea că între guvern, Adunare și domnitor trebuie să existe „cea mai deplină încredere", pentru că așa este „constituțional". Până la urmă deputații conservatori și liberali se pronunță pentru menținerea guvernului, iar Ghica anunță că domnitorul invită ministerul să-și reia portofoliul. Criza se încheie pentru moment. Însă episodul este simptomatic pentru primii ani ai monarhiei constituționale, când durata medie de viață a guvernelor este redusă. Aceasta nu este, de altfel, singura tentativă a guvernului Ghica de a-și da demisia. Faptul se explică prin relațiile tensionate dintre deputați și guvern – un minister ce nu mulțumește pe deplin nici una dintre grupările politice și care își desfășoară activitatea într-un context dificil: criză financiară, foametea și epidemia de holeră din vară, mișcări separatiste la Iași și, în paralel, eforturile diplomatice pentru recunoașterea lui Carol de către Poarta otomană.

1. Sesiunea ordinară anuală a Adunării se deschide la 15 noiembrie.
2. M.O. nr. 285 din 31 decembrie/12 ianuarie 1867, pp. 1356, 1358.

„Ordinea n-a fost un singur minut tulburată": alegerile din decembrie 1867

În martie 1867 se constituie coaliția grupărilor liberale (radicalii, fracționiștii moldoveni și moderații din jurul lui Kogălniceanu), cunoscută sub numele de Înțelegerea de la „Concordia"[1]. Ea permite crearea unei majorități parlamentare de orientare liberală, duce la votul de blam împotriva guvernului de coaliție condus de Ghica și permite susținerea celor trei guverne succesive din 1 martie 1867 și până la mijlocul lunii noiembrie 1868, cu Ion Brătianu la Interne. El este, de fapt, șeful *de facto* al guvernelor, cu radicalii într-o poziție dominantă. Nu este deci de mirare că ei cer dizolvarea celor două Camere printr-un raport pe care Ștefan Golescu, președintele Consiliului, îl citește în Adunare în octombrie 1867. Raportul justifică dizolvarea prin faptul că nici una dintre facțiuni nu poate forma o majoritate, Adunarea este redusă astfel la neputință și nu este capabilă să susțină un minister[2]. Sunt argumentele lui Ion Ghica din decembrie 1866. Este și ceea ce nu prididesc „roșiii" să repete în acești ani, și anume că guvernul trebuie să se sprijine pe o majoritate solidă, altminteri nu este un guvern legitim.

Mesajul domnului la deschiderea sesiunii parlamentare din ianuarie 1868 subliniază cu satisfacție că „ordinea n-a fost un singur minut tulburată" și că națiunea a dat dovadă de „maturitate", deși, adaugă Carol, alegerile din decembrie au avut loc „sub un regim în care libertatea presei și a întrunirilor este fără margini și fără control", iar lupta electorală n-a avut „alt moderator decât bunul-simț al poporațiunilor"[3]. Lupta electorală a avut însă și un alt imbold, și anume circulara ministrului Brătianu adresată prefecților prin care le cere să se exercite asupra alegătorilor o „influență morală", deoarece interesul

1. Apostol Stan, *Grupări și curente politice*, ed. cit., pp. 190–191.
2. Paraschiva Cîncea, Mircea Iosa, Apostol Stan, *op. cit.*, p. 176.
3. *Cuvântările Regelui Carol I, 1866–1914*, tom I, *1866–1886*, ed. cit., pp. 49–50.

guvernului e, scrie Brătianu, nu „personal", ci „general", nu al unei „partide", ci al „României întregi", guvernul neavând candidații săi[1]. „Influența morală" pe care le-o cere prefecților este, așadar, justificată în numele „interesului general", o preocupare pe care, „prin integritate, imparțialitate, inteligență și activitate, o dobândește oricare individ și cu atât mai mult o administrațiune", și „mărginită în numele legii". Chiar dacă astfel de expresii ar fi putut crea confuzie în cazul unor prefecți, faptul că ministrul precizează că Adunarea are nevoie de noi membri („amicii adevărului, ai dreptății, ai națiunii și ai regimului de astăzi să vină să judece cu maturitate și imparțialitate lucrurile") nu a mai lăsat, probabil, nici o urmă de îndoială asupra sarcinii pe care o au de îndeplinit. Expresia „influență morală" va avea o posteritate redutabilă. În vocabularul epocii, ea înseamnă că guvernul care organizează alegerile folosește acțiunea agenților săi electorali și a administrației locale ca să obțină un rezultat favorabil și ca să fie aleși candidații guvernamentali. Brătianu consacră astfel presiunea guvernamentală sistematică ce va fi o caracteristică a regimului cel puțin până la Primul Război Mondial.

Ghimpele nu critică derularea alegerilor în sine, ci ironizează doar lamentațiile conservatorilor și ale celor din jurul foii *Țara* care și-au pierdut mandatele (17 decembrie). Gazeta poate avea motive de satisfacție pe drept cuvânt. Alegerile din decembrie 1867, cel puțin cele pentru Cameră, îi lasă pe liberalii munteni să creadă că au îmbrățișat înșiși mersul istoriei și că deci vor putea domina pe drept cuvânt viața politică în anii următori. Împreună cu fracționiștii moldoveni, ei obțin 85 de mandate. Radicalii se aleg cu toții. E. Carada este ales deputat în colegiul IV Ilfov (cu o majoritate de 536 de voturi din 553), C.A. Rosetti în colegiul III Ilfov, iar Alexandru Candiano-Popescu în colegiul IV Cahul (ales cu 79 din 84 de voturi ale delegaților). În Senat, conservatorii și liberalii moderați obțin majoritatea, însă doar pentru scurt timp, până în iulie 1868 când, în urma dizolvării

1. M.O. nr. 258 din 17/29 noiembrie 1867, p. 1271.

Senatului, „roșiii" obțin majoritatea și în această Cameră. *Ghimpele* salută înfrângerea „boierilor" și apariția acestui Senat „dacă nu stacojiu", atunci „cel puțin roșiatic" (14 iulie). Până la alegerile din martie 1869, liberalii radicali sunt, așadar, într-o situație privilegiată de supermajoritate.

La Ploiești, liniștea a domnit într-adevăr, dar numai pentru că s-au ales deputații „roșii". Cu voturi ce frizează unanimitatea, pe care noul prefect A. Dertman le comunică plin de satisfacție la București. Gheorghe C. Cantacuzino este reales deputat al colegiului IV cu 550 de voturi din 559 de votanți. Deputații colegiul III sunt Anton I. Arion, reales cu 689 de voturi, C.T. Grigorescu (el este acum și primarul Ploieștiului), reales cu 698 de voturi, și Matache Nicolau, reales cu 693 din 703 voturi exprimate. Colegiul II îl realege pe Corneliu Lapati cu 84 din 85 de voturi exprimate. Ioan C. Cantacuzino este reales și el deputat în colegiul I cu 20 din cele 29 de voturi exprimate. În Prahova, victoria este, așadar, totală la Cameră, numai liberalii și „roșiii" sunt aleși[1].

Nu este de mirare că doar conservatorii locali și fostul prefect T.C. Văcărescu protestează împotriva dezordinilor și a presiunilor încurajate de administrație[2]. De data aceasta, toți subprefecții par să fie proaspăt numiți și sunt fideli prefectului A. Dertman întrucât sunt acuzați de adversari că lucrează pentru guvern, cu sprijinul dorobanților, și că intervin mai ales în alegerile pentru colegiul IV: arestează primari, notari și alegători care nu votează candidații propuși de administrație; subprefecții, flancați de dorobanți, impun alegerea delegaților potriviți; membrul unui birou electoral a fost bătut de șeful poliției pentru că a votat împotriva delegaților patronați de administrație. T.C. Văcărescu detaliază astfel de acuzații într-o suplică redactată în limba franceză pe care o adresează Măriei Sale.

1. Colegiul I senatorial îl alege pe liberalul Dimitrie Cariagdi cu 53 din 56 de voturi exprimate (va fi reales și în mai 1870). În colegiul II este balotaj între conservatorul Ștefan Greceanu și Nicolae Pacleanu. Prahova trimite puțini senatori liberali în acești ani.

2. ANR-MI-DA, județul Prahova, dosar 358/1867.

Prefectul Dertman îi scrie prompt ministrului Brătianu „cu mâna pe conștiință" că aserțiunile fostului prefect sunt nefondate. El trimite ministrului și procesul-verbal al anchetei derulate la prefectură, la care au fost invitați Văcărescu (acesta nu onorează invitația), polițaiul orașului, precum și persoanele despre care fostul prefect scria în suplica sa că suferiseră presiuni și maltratări din partea administrației. Unul dintre împricinați dă o depoziție scrisă (trimisă și ea la minister) prin care dezminte că ar fi fost bătut de polițaiul orașului, Stan Popescu, și în care declară că, dimpotrivă, „un individ" trimis de T. Văcărescu l-a învățat „să reclam contra polițaiului că i-a spus cineva că am fost bătut"; el însă refuză, zicând că nu poate face o astfel de reclamație neadevărată.

T.C. Văcărescu recidivează și trimite o nouă suplică, în limba română de data aceasta și mult mai lungă, adresată prefectului Dertman, în care reia detalii expuse domnitorului. Îi reproșează prefectului că nu a condus o adevărată anchetă în urma telegramei sale, ci s-a mulțumit să-l convoace pe el, Văcărescu, la prefectură. Iar absența sa a fost luată drept dovadă pentru a constata lipsa de fundament a acuzațiilor sale împotriva agenților administrației. Or, scrie el, „grierurile" cetățenilor împotriva administrației sunt numeroase: primarul Ploieștiului, C.T. Grigorescu, a emis o circulară adresată tuturor primarilor din sate prin care limitează eligibilitatea delegaților pentru colegiul IV și prin care le cere primarilor să-i oblige pe delegați, „sub amenințarea de amendă și închisoare", să se „înțeleagă" cu trei zile înainte de ziua fixată pentru alegeri; unii subprefecți intimidează alegătorii și delegații prin arestări (fără mandat judecătoresc) în ajunul alegerilor; libertatea de întrunire și de deliberare este „denaturată" de agenții administrației în „răzvrătire, excitare la revoltă, surpare și răsturnare a guvernului"; subprefecții încheie noaptea procese-verbale ale alegerilor, se plimbă din comună în comună pentru a „provoca protestațiuni" și a contesta alegerile delegaților; au fost „amenințări și insulte" pe care le-au „suferit alegătorii prin cafenele și localuri publice"; șeful Poliției încurajează în adunările electorale „atacurile arun-

cate opoziției"; garda orășenească și trupele au primit ordin să fie pregătite; „agenții guvernamentali" nu acționează decât împotriva celor ce „manifestă idei neatârnate". Văcărescu explică și motivele pentru care aceste fapte sunt neconstituționale și ilegale, cu intenția vădită de a-i da lecții succesorului său și de a-i arăta care sunt competențele administrației. Prefectul catalogheză aceste acuzații drept „nerușinate calomnii" și îi cere ministrului trimiterea în justiție a unor astfel de calomniatori.

Același Teodor Văcărescu împreună cu Ștefan Greceanu trimit (în limba franceză) o telegramă Măriei Sale în care denunță „presiunile" exercitate de „oamenii partidului care vrea să se impună în țară" împotriva exprimării libere a voinței alegătorilor și chiar împotriva integrității fizice a celor care nu vor să abandoneze „lupta împotriva lor" și să se abțină în alegerile pentru colegiul IV. Răspunsul ministrului este, din nou, prompt și în favoarea prefectului, în care pare să aibă maximă încredere. Îi cere să vegheze ca „ordinea publică să nu fie tulburată". Aceasta este prioritatea ministrului, precum și reușita în alegeri.

Mai mulți alegători și delegați (printre care și C. Filitis) îi scriu tot Măriei Sale (și nu ministrului de interne Brătianu!) reclamând „presiunile neauzite" și arestările ilegale. Ei denunță faptul că Poliția, șeful acesteia, Stan Popescu, subprefecții și funcționarii au mers în Ploiești și „aleargă din han în han și chiar în casele particulare spre a găsi pe delegați și a le impune pe cine să voteze" și pentru a interzice adunările electorale. Iar „Dlor George Cantacuzino, Ștefan Greceanu, Teodor Văcărescu și altor patru orășeni li s-au intentat acțiuni corecționale spre a intimida pe ceilalți alegători". Prefectul Dertman nu se lasă nici el. Îi cere prompt ministrului revocarea din funcție a primarului comunei Popești, care nu a organizat alegerile delegaților pentru colegiul IV, ci a eliberat certificate care atestă alegerea lui Teodor Văcărescu și a lui Costache Iordănescu, „fără consimțământul locuitorilor". Deducem că este vorba de un primar cu orientare politică diferită de cea a guvernului. Ministrul aprobă și cere darea în judecată a primarului. Cazul acesta revine în

discuție și în Adunare, în momentul verificării mandatelor și a alegerilor.

Camera se reunește într-o atmosferă tensionată. Deputații se contrazic în privința procedurilor de urmat pentru constituirea Adunării, în condițiile în care aceasta primește cu întârziere rezultatele alegerilor din unele județe[1]. Se pare că unii primari (care „nu sunt în așa strânse legături cu guvernul") ar fi întârziat în mod deliberat trimiterea dosarelor alegerilor cu numele deputaților aleși, motiv pentru care deputații conservatori contestă dreptul unor deputați de a fi prezenți în sală pentru constituirea Camerei și pentru discuția privind verificarea mandatelor. Ministrul Brătianu reușește până la urmă să ofere argumentele pentru închiderea discuției procedurale, susținând că toți deputații aleși pot fi prezenți în sală, chiar și aceia ale căror dosare au urmat o altă cale, până ce Adunarea se va pronunța definitiv asupra alegerii fiecărui deputat în parte[2].

Puținele contestații primite de biroul Camerei în privința radicalilor sunt respinse rapid (de exemplu, în cazul lui Candiano-Popescu), însă mai mulți deputați ai opoziției sunt invalidați. Verificarea titlurilor deputaților aleși în Prahova se lasă, totuși, cu câteva discuții. Mai precis, alegerea lui Gh.C. Cantacuzino în colegiul IV[3] este chestionată din cauza unui proces-verbal încheiat de subprefectul din plasa Târgușorului, la trei zile după încheierea alegerii delegaților din comuna Popești, prin care „a stricat" alegerea făcută. Și a raportat la prefectură că mandatele delegaților T. Văcărescu și C. Iordăchescu au fost certificate din eroare, lăsând astfel comuna fără delegați aleși. Alexandru Lahovari, membru al secțiunii VIII însărcinate cu verificarea titlurilor deputaților aleși în Prahova, spune că

1. Primarii sunt însărcinați cu operațiunile electorale și cu trimiterea actelor prefectului, care la rândul său le înaintează Ministerului de Interne, iar acesta din urmă le trimite fiecărei Camere.

2. M.O. din 11/23 ianuarie 1868, ședința din 9 ianuarie, p. 30.

3. M.O. din 11/23 ianuarie 1868, ședința din 9 ianuarie, p. 30 și ANR-P, dosar 395/1867, ff. 201–202, 204–205.

subprefectul, trecând „din întâmplare" prin comună, și-a depășit prerogativele prin acel proces-verbal cu intenția vădită de a invalida alegerile, din moment ce doar alegătorii erau în drept să protesteze. Conservatorul Gr. Lahovari îl apără însă pe subprefect: acesta nu a influențat alegătorii și l-a destituit pe primarul în cauză. Până la urmă concluzia secțiunii de verificare este că alegerea lui Gh.C. Cantacuzino este validă și că „administrațiunea a comis un abuz de putere" întrucât legea interzice ingerința ei în alegeri, numai alegătorii au dreptul să protesteze, numai birourile electorale ale colegiilor au dreptul de a valida sau de a invalida un mandat de delegat, și nu a existat un protest din partea alegătorilor în privința celor doi delegați. Iar vinovatul trebuie deferit justiției. Plenul Camerei votează întocmai concluziile secțiunii.

Camera primește un protest[1] semnat de douăzeci și unu de alegători din colegiul IV Prahova, în urma redactării raportului secțiunii de verificare. În lungul lor protest plin de detalii și de exemple, petiționarii susțin că nu au fost lăsați să voteze „liberi și neinfluențați" de mai multe „bande de oameni puse cu îngăduirea autorităților" la ușa sălii gimnaziului unde avea loc votarea. „În mijlocul bandelor ce erau la ușă", continuă descrierea, „și pe treptele scării, funcționarii administrativi, polițaiul, cu toți agenții și dorobanții poliției, și gardiștii de noapte, subprefecții și ajutoarele lor și impiegații primăriei și făceau comandă și dădeau semnalele pentru a se respinge și a se maltrata" alegătorii despre care se știa că nu vor vota pentru candidatul guvernamental. Unii delegați au fost chiar arestați pe stradă de către polițaiul Stan Popescu. Petiționarii cer invalidarea alegerii lui Gh.C. Cantacuzino, trimiterea unei „cercetări".

Cei câțiva deputați care iau cuvântul în plen (precum G. Vernescu, D. Ghika sau G. Brătianu[2]) nu pun la îndoială validitatea

1. M.O. din 11/23 ianuarie 1868, ședința din 9 ianuarie, p. 30; ANR-P, dosar 395/1867, ff. 270–272.

2. George Brătianu, fiul lui Teodor Brătianu (fratele lui Ion C. Brătianu); de orientare conservatoare. A se vedea Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, pp. 30–36.

alegerii lui Gh.C. Cantacuzino, ci recomandă ca Adunarea să solicite guvernului să verifice conduita funcționarilor, așa cum denunță cei douăzeci și unu de petiționari. În martie Adunarea primește, într-adevăr, rezultatele anchetei judiciare[1]. Prim-procurorul Tribunalului Prahova îi explică ministrului justiției că a citat toate părțile implicate, dar că unii delegați au refuzat să participe la anchetă în ziua desemnată motivând că el, prim-procurorul, nu este imparțial și că ar fi făcut parte dintre funcționarii implicați în ilegalitățile comise în alegeri (câțiva delegați prezenți semnează și o declarație în acest sens). Procurorul estimează că această acuzație nu este decât o tergiversare din partea petiționarilor care, de fapt, nu doreau să participe la anchetă pentru că nu aveau probe pentru a-și susține „imputațiunile", cu atât mai mult cu cât „jeluitorii" au recunoscut și ei că nu știu să existe o reclamație la adresa sa (a procurorului). Documentele adunate la dosarul anchetei demonstrează, mai scrie procurorul, că alegerile au fost libere și că unii petiționari nici măcar nu erau înscriși în colegiul IV, ci în alte colegii. El precizează că delegații au descris în public cum au avut de luptat cu „cei ce se căzneau a corupe și a amenința" pentru ca Gh.C. Cantacuzino să nu fie ales, însă acesta a „biruit toate silințele răuvoitorilor"; că au format o poliție pentru a nu permite intrarea în sala de vot a neaveniților.

Piesele din dosarul anchetei conțin și alte detalii. Unul dintre subprefecții acuzați redactează o lungă „întâmpinare" spre folosul anchetei, prin care este întru totul de acord cu procurorul de Prahova și prin care demontează punct cu punct petiția celor douăzeci și unu. Argumentul său cheie este că cei 559 de delegați care au votat liber sunt martori că administrația nu s-a amestecat în alegeri. Subprefectul se sprijină și pe declarația scrisă a unor delegați care atestă că alegerile au fost libere și că ilegalitățile menționate de cei douăzeci și unu de petiționari nu sunt adevărate. Ei confirmă: la una dintre intrările sălii de vot se afla poliție, însă nu era „poliția guvernului", ci poliția

1. ANR-P, dosar 395/1867, ff. 267–269, 275–284, 286–287.

organizată de către alegători, pentru a nu lăsa să intre în sală decât pe cei cu drept de vot. „Violențe și ilegalități" au existat, însă nu la alegerile din decembrie, scriu delegații în mărturia lor, ci la alegerile precedente. Iar alegătorul Constantin Grigorescu, al cărui nume apare în petiția celor douăzeci și unu, îi trimite prefectului o scrisoare de dezmințire: nu au fost tulburări, nu a fost „maltratat", „n-am spus nimănui pe cine am să votez eu, pentru că nu era trebuință aceasta, căci toți știau curentul meu că nu voi vota pentru altul decât pentru acela pe care îl va vota toată lumea", votul său a fost liber; „nu am făgăduit nimănui nimic și nimeni nu mi-a poruncit nimic".

Vedem, așadar, că ancheta constă în mărturii scrise, în cuvântul unora împotriva cuvântului altora. Și că la nivel local opțiunile politice ale alegătorilor sunt cunoscute. Legea prevede secretul actului de a vota, dar orientările politice sunt de notorietate publică, înscrise fiind în relațiile sociale locale.

Partidele moderne, ca organizații structurate, nu sunt încă formate. „Roșiii" sunt însă bine organizați datorită societății „Amicii constituției". Comitetele locale ale societății depind de cele centrale și de guvern, nefiind autonome. Dovada: când ministrul Brătianu organizează alegerile în decembrie 1867, radicalii ploieșteni își impun candidații și câștigă în toate colegiile pentru Adunare. Guvernul face alegerile și își impune candidații acolo unde există un comitet local puternic, ca la Ploiești. Când radicalii nu formează guvernul, ploieștenii „roșii" luptă împotriva adversarilor și dezvoltă o adevărată febră petiționară, însă reușitele lor sunt parțiale.

„Acolo au fost amenințări de revoltă curat și simplu": alegerile din martie 1869

Convingerea liberalilor din secolul al XIX-lea este că triumful liberalismului este intim legat de direcția schimbării sociale și economice[1]. Educația, științele și dezvoltarea economică,

1. James J. Sheehan, art. cit., p. 122.

extinderea vieții urbane vor duce automat la triumful ideilor liberale și progresiste. Este unul dintre motivele pentru care „roșiii" acceptă atât de greu înfrângerea electorală din martie 1869. Aceasta devine pentru ei însăși înfrângerea ideilor liberale.

La 16 noiembrie 1868, guvernul condus de N. Golescu își dă demisia, moment în care „roșiii" încă sunt convinși că guvernarea le aparține de drept pe termen lung. Ei consideră demisia doar o tactică de moment, pentru a mulțumi marile puteri, având convingerea că Brătianu va reveni curând în guvern. Însă Carol nu mai dorește să-i invite pe radicali să formeze guvernul, după suspiciunile ce planează asupra guvernului Golescu că ar favoriza acțiunile revoluționarilor bulgari pe teritoriul Principatelor și după nemulțumirile exprimate de marile puteri privind felul în care Brătianu a gestionat „chestiunea evreiască". „Roșiii" sunt de acord cu numirea noului guvern prezidat de conservatorul moderat Dimitrie Ghika, cu M. Kogălniceanu la Interne, ei deținând încă majoritatea în ambele Camere. Se pare că a existat chiar o înțelegere între noul guvern și „roșii", aceștia fiind dispuși să-l sprijine, cu condiția să le permită revenirea rapidă la guvernare. Brătianu este ales chiar președinte al Adunării[1]. Desigur, înțelegerea nu poate dura, guvernul neacceptând să fie marioneta majorității radicale din cele două Camere: „roșiii" adoptă tactica la care recurg adesea în acești ani, și anume obstrucția dezbaterilor parlamentare prin tergiversarea discuțiilor. Coabitarea este imposibilă, în discuție fiind și câteva proiecte de lege spinoase (precum interpretarea Legii electorale). După votul de blam al majorității radicale, Camera este dizolvată. Este ceea ce liberalii radicali nu-și doresc deloc. După alegerile din martie 1869, „roșiii" trec în opoziție, nereușind să obțină decât 10 mandate în Adunare. Fracționiștii sunt și ei puțini, doar 8 deputați. Liberalii moderați din jurul lui M. Kogălniceanu obțin o majoritate confortabilă, în jur de 80 de locuri, iar conservatorii 40–50. În alegerile din august 1869 pentru Senat, conservatorii obțin majoritatea.

1. Paraschiva Cîncea, Mircea Iosa, Apostol Stan, *op. cit.*, p. 187.

Ghimpele, la fel ca toată presa liberală radicală, denunță pervertirea alegerilor: intimidările poliției și ale dorobanților „deghizați cu ciomege" asupra alegătorilor, cumpărarea voturilor, prezența bandelor de bătăuși, arestarea opozanților liberali precum Candiano-Popescu (la 7 aprilie). „Preasfântul Popa Tache" este acum personajul principal al cronicilor de politică internă din *Ghimpele*. Este descris ca bătăușul electoral prin excelență, cel care sparge capete și influențează votul la comanda guvernului, împreună cu ai săi, precum „căpitanul Petrache" („confrații de snopeală"). Știm prea bine, este epoca în care bătăușii electorali au un rol major[1]. Foaia satirică îl caricaturizează fără milă și pe ministrul de interne, M. Kogălniceanu („fiul nopții", „ministrul lui 2 mai", „colosul" care ucide libertatea și cultivă minciuna).

Ministerul Ghika–Kogălniceanu este calul de bătaie al „roșiilor", atât de indignați din cauză că nu reușesc să-și impună candidații. Și ei au de data aceasta oarecare dreptate. Kogălniceanu ordonă schimbarea șefilor administrației locale și a judecătorilor de instrucție, trimite prefecților liste de candidați agreați și peste 300 de telegrame confidențiale, unde explică felul în care să fie neutralizați adversarii guvernului, iar „roșiii" ripostează în numeroase orașe prin manifestații și chiar prin bătăi de stradă și prin câștigarea consiliilor comunale[2]. Se pare că fostul ministru al lui Cuza își dorește cu ardoare să ajungă șeful Consiliului de miniștri, ceea ce hrănește zvonurile privind restaurația fostului regim pe care ar complota-o „maiștii" săi.

Într-o scrisoare[3] pe care i-o trimite lui Vasile Alecsandri în preajma alegerilor din martie, Kogălniceanu ține să nege

---

1. Popa Tache, preot și comandant notoriu al bandelor de bătăuși din București, în slujba conservatorilor. Preotul Grigore Musceleanu era bătăușul liberalilor în București. Portretul bătăușilor în C. Bacalbașa, *op. cit.*, p. 22.

2. Ion Mamina, Ion Bulei, *Guverne și guvernanți (1866–1916)*, Silex, București, 1994, p. 27.

3. M. Kogălniceanu, *Scrisori. Note de călătorie*, texte îngrijite, adnotate și prezentate de Augustin Z.N. Pop și Dan Simonescu, Editura pentru Literatură, București, 1967, pp. 80–81.

„știrile tulburătoare" cum că ar patrona „oameni rău famați" în alegeri. Este pesimist: și-ar dori să aibă o Adunare compusă din „oamenii cei mai capabili și cei mai cinstiți din țară", dar știe prea bine că de obicei izbutesc „nu oamenii cinstiți, ci gheșeftarii". Să fie acest pesimism și această neputință o formă de disculpare? Se prea poate. Pentru că el continuă astfel, explicând cât de puțin s-a amestecat în alegeri: „Să nu crezi că eu sunt cel ce patronează pe necinstiți; colegiile desemnează pe cei care le convin. [...] Nu eu sunt ministrul, ci prefecții mei; ei au ajuns stăpânii mei și eu sclavul lor! Cu toate acestea, oriunde am avut puțină influență, am încercat să promovez oameni de bine, chiar neaparținând partidului meu." Și nu ezită să-i enumere pe acei „oameni de bine" care intră în Cameră datorită sprijinului său. Îi promite prietenului său că majoritatea „va avea un mare număr de oameni de bine", în condițiile în care, în Adunarea dizolvată, „roșiii" sau „pungașii și potlogarii formau marea majoritate". Mărturia lui Kogălniceanu este și o tulburătoare dovadă a semnificației actului electoral în epocă. Politica se desfășoară în cercul de cunoștințe, de prieteni și rude. Doar această proximitate socială poate crea încredere și garanta reușita „oamenilor de bine". Și chiar îl roagă pe Alecsandri să intervină pe lângă Costache Negri să-l scoată „din bârlogul său", ca să poată avea o Cameră model, dorința sa cea mai fierbinte[1]. Înțelegem, așadar, că intervențiile prietenilor și pe lângă prieteni nu sunt sinonime cu imixtiunea în alegeri, ci au o legitimitate incontestabilă pentru că beneficiază de încrederea celui care ține să-i mobilizeze. Descoperim un Kogălniceanu care se comportă ca un adevărat patron dispus să-și promoveze și să-și protejeze prietenii. El îi cere insistent lui C. Negri să candideze pentru Cameră, pentru că „avem de aranjat câteva treburi importante cu guvernul austro-ungar", „ești singurul în stare să pui la punct chestiuni atât de importante". Kogălniceanu insistă, preț de câteva scrisori și telegrame, ca Alecsandri să

1. *Ibidem*, p. 82.

candideze și el: „Hai, scumpul și vechiul meu prieten, părăsește pentru câteva săptămâni retragerea ta poetică și vino să ne ajuți ca să salvăm țara." Pe Alecsandri îl roagă să-l facă pe C. Negri „să-și părăsească vizuina", iar pe N. Callimarki-Catargi îl roagă să-l convingă pe Alecsandri să candideze, „aș fi cel mai fericit om din lume. [...] Dacă primește, n-ar fi un mijloc să faci să izbutească candidatura sa la colegiul întâi? De mai multe ori acest colegiu i-a făcut propunerea să-l aleagă și el totdeauna a refuzat. Dacă de data aceasta el ține să fie ales la colegiul al patrulea, eu nu am nimic de obiectat"[1].

Opoziția radicală ploieșteană este puternică, spiritele sunt antagonizate. Guvernul trimite în mai multe reprize trupe la Ploiești la sfârșitul lunii martie. Tensiunile din timpul alegerilor sunt anticamera evenimentelor din august 1870. Ele marchează demararea luptei deschise a radicalilor împotriva guvernului și a lui Carol. Presa „roșie" vuiește indignată despre violențele la care s-ar fi dedat guvernul la Ploiești. Cuvântul ei cheie este „teroarea" dezlănțuită de minister, în dorința de a câștiga cu orice preț alegerile organizate de M. Kogălniceanu. Dezbaterile din Adunarea Deputaților și documentele din arhive ne arată cât de conflictuale au fost alegerile în colegiul III din Ploiești. Actorii din august 1870 sunt protagoniștii acestor confruntări. Alegerile din colegiul III din București, Pitești și Craiova sunt și ele marcate de ciocniri semnificative între radicali și administrația controlată de guvern.

Camera se deschide în aprilie 1869 în absența deputaților colegiului III Prahova. Alegerile din acest colegiu sunt declarate nule în baza constatării unor nereguli procedurale, precum vom vedea mai jos. Invalidarea alegerilor este însă un gest rar în acești ani. Sunt prezenți în Cameră doar deputatul colegiului I, Ioan C. Cantacuzino, reales cu 29 de voturi din totalul de 49, deputatul colegiului II, Istrate Negulescu, și deputatul colegiului IV, conservatorul Teodor Văcărescu, fost prefect și

1. *Ibidem*, pp. 75–78. Alecsandri refuză propunerea lui Kogălniceanu.

contestatar al alegerilor precedente câștigate de „roșii". În primele ședințe se face, ca de obicei, verificarea titlurilor deputaților[1]. La alegerile din colegiul I Prahova nu a existat nici o contestație. Alegerile din colegiul II nu au fost lipsite de petiții și reclamații, în special de natură procedurală. Adunarea nu consideră însă aceste contestații ca fiind capabile să modifice rezultatul, prin urmare validează alegerea lui I. Negulescu.

Alegerile din colegiul IV sunt contestate de Anton I. Arion, candidatul din colegiul III. Acesta aduce drept dovadă o petiție semnată de 103 săteni-delegați care arată că delegații[2] unor comune au fost numiți de prefect sau de subprefect și nu au fost aleși. Mai grav e, continuă petiționarii, că, în ziua votului, „oștirea în linie" a înconjurat școala unde avea loc votarea și că nu au putut intra în sală decât cei „agreați", ceilalți fiind „bătuți și maltratați"; că delegatul comunei însărcinat să deschidă votarea „s-a văzut silit de a cere procurorului asigurarea persoanei sale și a delegaților". Ei adaugă apoi că nu au fost lăsați să intre în sala de vot și s-au retras într-o altă sală, unde l-au votat pe liberalul I. Constantin Cantacuzino. Adunarea a primit însă și un contraprotest din partea a 129 de delegați prahoveni, care declară că, „de nimeni violentați sau influențați", l-au ales pe deputatul conservator Teodor Văcărescu. Aceștia admit că oastea a fost prezentă în curtea școlii unde avea loc votarea, însă fusese chemată de biroul electoral pentru „a evita scene" precum cele din ziua precedentă de la votarea în colegiul III. Considerând că votul protestatarilor nu ar fi modificat majoritatea obținută de câștigător, că frica menționată de petiționari nu este un argument valid și că parchetul era de față în sala de vot tocmai pentru a menține liniștea și ordinea operațiunilor, Adunarea validează alegerea lui T. Văcărescu.

---

1. Dezbaterile Camerei Deputaților României, Supliment la M.O. nr. 1, 1868–1869, ședința din 5 mai 1869, pp. 8–9; ANR-P, dosar 420/1868–69, ff. 46, 48–49, 52, 109–118, 134–138.

2. Reamintesc că delegații sunt aleși direct, iar ei, la rândul lor, votează deputatul colegiului.

Camera dezbate un raport suplimentar privind alegerile din colegiul III[1], raport citit de liberalul V.A. Urechia (și întocmit în urma lucrărilor secțiunii I a Adunării pentru verificarea titlurilor deputaților din Prahova). Discuțiile care urmează sunt aprinse. Raportul constată disfuncționalități procedurale majore. Primăria a decis crearea secțiunii IV de vot pentru un număr de 411 noi alegători care-și obținuseră dreptul de vot în urma unor sentințe judecătorești recente, însă nu a „făcut publicare" despre înființarea acestei secțiuni suplimentare. Raportul mai constată dezordinea și schimbările repetate în compoziția biroului provizoriu al secțiunii II de vot; prelungirea operațiunii electorale peste cele două zile permise de Legea electorală; numărătoarea voturilor făcută a treia zi, contrar prevederilor legale. Și recomandă invalidarea alegerilor din acest colegiu. Dacă în urma votului în secțiunile electorale I, II și III Constantin T. Grigorescu, Matache Nicolau și Anton Arion au obținut majoritatea, votul din secțiunea IV suplimentară a mers majoritar spre contracandidații celor trei, și anume conservatorii Grigore Gr. (Iorgu) Cantacuzino și N. Homoriceanu și moderatul G. Catilini. Raportul ține să precizeze că votarea din secțiunile III și IV a decurs în cea mai mare ordine și că nu există contestații.

Cu totul altfel au stat lucrurile în secțiunea II de vot, nodul întregii controverse. Biroul electoral al acestei secțiuni nu s-a putut constitui. Raportul parlamentarilor arată că acolo a avut loc un adevărat război al proceselor-verbale. Se menționează dificultatea de a forma biroul secțiunii, intervenția dorobanților deghizați, care i-au bătut pe alegători, dezordinea, suspendarea ședinței de alegeri, absența destul de îndelungată a președintelui biroului. Acesta din urmă s-ar fi apărat (la parchet) spunând că a părăsit sala întrucât viața-i era în pericol. La un moment dat se procedează totuși la vot, însă de-abia a doua zi, în după-amiaza zilei de 27 martie. Iar „despuierea" voturilor

1. Dezbaterile Camerei Deputaților României, Supliment la M.O. nr. 5, 1868–1869, ședința din 7 mai 1869, pp. 60–64.

are loc abia a treia zi, pe 28 martie. Desigur, există un alt proces-verbal care consemnează formarea biroului, demararea operațiunilor electorale și prelungirea pentru 28 martie! În acest din urmă document se menționează că biroul a cerut intervenția șefului gărzii civile pentru restabilirea ordinii, însă acesta a refuzat să intervină.

Despre dorobanții care au intervenit aflăm mai multe detalii din telegrama[1] pe care Ioan C. Cantacuzino i-o trimite Măriei Sale (la 7 aprilie): „Dorobanți deghizați cu ciomege bate și gonește pe alegătorii colegiului III" și au impus un alt birou electoral. Încheie pe un ton alarmat: „Sunt bătrân, am văzut invazii, cruzimile de astăzi n-am pomenit."

Iată versiunea faptelor petrecute în secțiunea II de vot (în sala gimnaziului din Ploiești), așa cum au fost consemnate în procesul-verbal al biroului electoral al secțiunii (proces-verbal favorabil „roșiilor") și trimis ziarului *Românul* (publicat la 1 aprilie). În ziua de 26 martie, membrii și președintele biroului electoral au fost schimbați cu forța de niște dorobanți deghizați în haine civile, un nou președinte a fost impus, iar alegătorii prezenți (printre care Stan Popescu) au fost bătuți și insultați. Se pare că unul dintre alegători, Andrei Țâru, un cizmar, a murit în cursul nopții respective. Noul președinte al biroului a chemat armata și a ordonat arestarea lui Candiano-Popescu, a lui Ghiță Ionescu și a altora. Alegătorii prezenți au luat-o la goană. „Spaima a cuprins tot orașul." Sosirea procurorului Petrescu salvează situația, întrucât președintele instituit prin forță este alungat, iar alegătorii pot relua formarea biroului electoral provizoriu. Sunt aleși candidații „roșii", C.T. Grigorescu, M. Nicolau și A. Arion. Se pare că, în ajunul alegerilor, C.T. Grigorescu, M. Negulescu și alții au fost arestați. *Perseverența* lui Candiano își încetează activitatea tocmai acum. *Românul* publică procese-verbale, comentarii, petiții și telegrame referitoare la aceste alegeri pentru a denunța „terorismul" ce caracterizează derularea

1. ANR-MI-DA, Prahova, dosar 87/1869, f. 27.

operațiunilor din colegiu și ca dovezi împotriva guvernului care a anulat alegerile din colegiul III. Publică și o telegramă trimisă de C.T. Grigorescu, datată 9 aprilie: în timpul nopții, domiciliul unor cetățeni ploieșteni „s-a călcat și cercetat în mod barbar de oamenii puterii executive, cu multă armată și agenți de toate felurile". Presa liberală radicală este indignată nu numai de ingerințele guvernului, ci și de decizia acestuia de a dizolva garda orășenească, cu un efectiv de 1 600 de oameni, un veritabil bastion al „roșiilor", și de a ocupa orașul cu trupe trimise de la București. Mai mult, guvernul interzice manifestările publice[1].

Iată și versiunea lui Al. Candiano-Popescu: în memoriile sale, denunță intervenția bandelor de bătăuși. Deplânge în *Perseverența* (în numerele de după reluarea editării) faptul că la Ploiești s-au comis nereguli la alegerile pentru consiliul general (județean), că au fost intimidări, că dreptul alegătorilor nu a fost respectat și că a fost desființată garda cetățenească. Un comunicat oficial, publicat în *Monitorul Oficial* din 28 martie 1869, îl acuză pe Candiano de a fi îndemnat alegătorii să ia arme pentru a schimba cu forța membrii biroului electoral. Violențe care au și avut loc, scrie *Monitorul*. Candiano este într-adevăr implicat în ziua alegerilor (26 martie) în tulburările din biroul electoral al secțiunii II de vot. Este arestat și deținut în închisoare mai mult de o lună. *Românul* publică o scrisoare trimisă de Candiano redacției din închisoare, prin care anunță cu amărăciune imposibilitatea în care se află de a mai publica *Perseverența*. Îi roagă pe cititori să „aștepte timpuri mai bune pentru libertate și dreptate", moment în care va reapărea și *Perseverența*. La 22 august, este judecat și condamnat la șase luni de privațiune de libertate și la cinci ani de pierdere a drepturilor politice. Sentința nu este însă aplicată, datorită unei amnistieri a delictelor politice și de presă, intervenită tot în august 1869. Este în continuare revoltat. Și întreabă: „A protesta

1. Unghiul de vedere liberal radical asupra alegerilor din 26–27 martie 1869 este prezentat și de N.I. Simache, „Mișcările din Ploiești. 1869–1870", art. cit., pp. 128–130.

contra bandelor de dorobanți deghizați, organizate de administrație, era o crimă? Vinovații erau miniștrii și ei mă amnistiau pe mine?"[1]

Pe lângă războiul proceselor-verbale și conflictele și neregulile din timpul votării, alegerile din Prahova sunt perturbate și de „înverșunate propagande" prin sate cum că guvernul, având majoritatea, va lua pământurile foștilor clăcași. Aceeași telegramă adresată ministrului de interne adaugă pe un ton alarmat că „țăranii sunt într-un neastâmpăr și o fierbere" din cauza propagandei din partea „inamicilor ordinii". Ministrul îi scrie prefectului să dea „cea mai mare și oficială dezmințire" acestei propagande nefondate[2]. Teama de confiscarea pământurilor este recurentă în toți acești ani în timpul alegerilor și în toate zonele țării.

Deputatul Radu Mihail ia cuvântul[3] imediat după citirea raportului lui V.A. Urechia, în dezbaterea generală din Adunare privind verificarea alegerilor. El stăruie ca alegerile să nu fie declarate nule și atacă fără menajamente guvernul. Este indignat că ministrul de interne i-a răspuns, la deschiderea ședinței Camerei când se făcea apelul nominal, că nu știe unde se află deputații colegiului III de Prahova. Mihail afirmă că există o telegramă prin care ministrul este înștiințat de alegerea lui Constantin T. Grigorescu, a lui Matache Nicolau și a lui Anton Arion, că nulitatea alegerilor din acest colegiu a fost publicată în *Monitor* înainte de deschiderea ședinței Camerei și înainte ca aceasta să se poată pronunța. El cere ca alegerile din acest colegiu să fie validate, cei trei aleși întrunind o majoritate clară a voturilor (din cei 1 144 de alegători).

Ministrul de interne, Mihail Kogălniceanu, confirmă[4]: el a răspuns, într-adevăr, că nu știe nimic despre deputații ploieș-

1. Alexandru Candiano-Popescu, *Amintiri din viața-mi*, ed. cit., pp. 59–60.

2. ANR-MI-DA, Prahova, dosar 91/1869, ff. 1–2.

3. Dezbaterile Camerei Deputaților României, Supliment la M.O. nr. 5, 1868–1869, ședința din 7 mai 1869, p. 62.

4. *Ibidem*, pp. 63–64.

teni ai colegiului III întrucât încă nu primise dosarele cu rezultatele alegerilor. Însă a spus de asemenea, prin *Monitor*, că alegerea colegiului III este nulă deoarece știa că s-au produs dezordini atât de grave și „vărsare de sânge", încât „nici guvernul, nici alegătorii nu se mai ocupau de alegeri, ci se ocupau de menținerea ordinii publice". Menționează corespondența sa cu prefectul de Prahova, guvernamentalul I. Filiu (proaspăt numit de noul guvern, conservator moderat), în care îi recomandă acestuia din urmă să mențină ordinea. „Acolo au fost amenințări de revoltă curat și simplu", spune Kogălniceanu. „O ceată de oameni" a declamat, din balconul primăriei, ca ploieștenii să ia armele, iar membrii gărzii civile, deși nu mai erau în serviciu, au amenințat cu pistolul și și-au păstrat uniformele și rangul. Ministrul a dat ordin ca soldații să nu tragă pentru a se evita astfel vărsarea de sânge, însă nu a ordonat arestarea autorilor acestor dezordini, ci a așteptat discuția din parlament. Pentru a ilustra însă gravitatea situației, ministrul ține să precizeze că „prefectul s-a temut și s-a închis în cazarmă".

Deputații decid să aleagă o comisie specială de anchetă care să meargă la fața locului, nu înainte ca Teodor Văcărescu, ales în colegiul IV Prahova, să ia cuvântul[1]. Admiră poziția ministrului de interne care dorește să clarifice cele petrecute la Ploiești, „căci de la 1867 și până astăzi nici o alegere în Ploiești nu a fost scutită de tulburări. Întotdeauna ordinea publică a fost amenințată acolo". Toți deputații prezenți în sală trebuie să fi înțeles cu siguranță că Văcărescu aruncă săgeți ascuțite împotriva „roșiilor".

Cu ocazia verificării alegerilor și titlurilor pentru Ilfov[2], unde candidează frații Ion și Dumitru Brătianu și C.A. Rosetti în colegiul III, radicalul Al.C. Golescu (ales în colegiul III de

1. Dezbaterile Camerei Deputaților României, Supliment la M.O. nr. 5, 1868–1869, ședința din 7 mai 1869, p. 64.

2. Dezbaterile Camerei Deputaților României, Supliment la M.O. nr. 1, 1868–1869, ședința din 5 mai 1869, pp. 17–26 și ședința din 6 mai 1869, pp. 26–27.

Muscel) are o poziție divergentă față de colegii săi din secțiunea de verificare. El denunță „presiunea încă până acum nemaipomenită", prezența bandelor de bătăuși (cu „acțiune venită de sus") și a „reteveielor" în alegerile din Capitală, și cere o anchetă parlamentară, în vreme ce ceilalți deputați cer proclamarea candidaților aleși, printre aceștia nefigurând cei trei „roșii". Apărându-și cu foc colegii „roșii" și cerând cu insistență ancheta pentru apărarea „minorității republicane, anarhiste, roșii, cum voiți s-o numiți", Golescu mai acuză „precugetarea" (premeditarea) administrației în derularea defectuoasă a alegerilor și în rolul bandelor de bătăuși „ce au cutreierat toată capitala" punându-l pe fugă la un moment dat și pe E. Carada (care a fost nevoit să sară pe fereastra sălii de vot). Ministrul de interne se apără cu hotărâre: nu au existat „bande organizate" și alegerile din Capitală s-au făcut „în toată liniștea". Iar dacă au fost „neorânduieli", acestea au venit de la „aceia care au strigat foc și revoluțiune și apoi primarul, după ce transformase comuna în comuna Parisului", aflând că este destituit, își dă demisia a doua zi „ca astfel să zică că nu sunt vinovați deloc". Și, ca să demonstreze că guvernul său a permis cea mai mare libertate a presei (neintentând nici un proces de calomnie), arată că până și telegraful a fost liber: depeșele „erau adresate la doi suverani, domnitorului țării și redactorului ziarului *Românul*".

Duelul verbal dintre „roșul" Golescu și Kogălniceanu este important întrucât cei doi discută și despre „mica tulburare" (este, desigur, expresia ministrului) de la Ploiești în urma căreia, deși bolnav, Kogălniceanu merge în oraș. Călătoria trebuie să fi avut loc în ajunul alegerilor, deoarece gâlceava a fost fără importanță, în descrierea ministrului: „un subcomisar, nepotul d-nului Stan Popescu", a luat un recrut ce se ascunsese „la un prăvăliaș"; drept urmare, s-a iscat o ceartă între subcomisar și acel „comersant"; „subcomisarul a fost bătut, hainele i le-a rupt" și „comersantul" a fost dus la închisoare; și încă înainte de sosirea sa în oraș, prefectul a eliberat comerciantul; „publicul" i s-a plâns de presiunile din alegeri și că „nu mai este libertate",

deși nu era vorba de alegeri; iar el le-a spus: „Cunosc puterea dumneavoastră și patru sau cinci orașe vor fi ale domniilor voastre." Kogălniceanu neagă că ar fi amenințat (așa cum, se pare, l-ar fi acuzat și Golescu) că va aduce 70 de deputați din Moldova care „să apere ordinea, unirea și dinastia". Și încheie admonestând „roșiii" în ansamblul lor și cerându-le să nu mai vorbească de premeditare și de „escamotare": „Domniile voastre credeți că singuri aveți inimă, că sunteți singuri în țara aceasta, doi-trei oameni care aveți monopolul patriotismului. [...] Ați căzut ca persoane, ca partid, iar nu ca principiu. Principiile naționale și liberale sunt și în această Cameră. Fiți siguri că ele se vor apăra și fără domniile voastre care ați căzut numai pentru că nu le-ați aplicat." Vedem cum protagoniștii celor două tabere, „roșiii" și guvernamentalii, întorc împotriva adversarului aceleași argumente. Fiecare verificare a mandatelor oferă prilejul unor astfel de acuzații reciproce. Cu toții vor îndepărtarea „înrâuririi" guvernului în alegeri și cu toții se prezintă drept luptători convinși pentru cauza libertății în alegeri. Însă mereu adversarii sunt de vină.

Conservatorul George Brătianu, membru al comisiei pentru ancheta parlamentară privind alegerile din colegiul III Prahova[1], se află la Ploiești și la 22 mai îi trimite președintelui Camerei o telegramă plină de îngrijorare prin care semnalează că ceilalți membri ai comisiei încă nu se află în oraș, iar timpul presează, întrucât comisia ar trebui să-și prezinte rezultatele cercetării până la încheierea sesiunii parlamentare de verificare. Comisia trimite Camerei până la urmă raportul său, redactat de G. Brătianu, cu întârziere, la deschiderea sesiunii ordinare din noiembrie. Aflăm că ancheta nu s-a putut încheia în termenul stabilit inițial, deoarece nu toți membrii comisiei s-au putut deplasa la Ploiești, dar că până la urmă au reușit să se întrunească la București. Raportul afirmă că singura iregularitate

1. ANR-P, dosar 432/1869, ff. 24–63; Dezbaterile Camerei Deputaților României, Supliment la M.O. nr. 9, 1868–1869, ședința din 13 mai 1869, pp. 74–75.

în cazul secțiunii IV de vot (din colegiul III Ploiești) a fost nepublicarea înființării acesteia, de vină fiind consiliul comunal din Ploiești. Și confirmă că s-a decis crearea secțiunii IV pentru un număr de 411 noi alegători care-și obținuseră dreptul de vot printr-o „sentință cu caracter executoriu". Însă comisia de anchetă „nu poate trece cu vederea această respingere a primăriei" de a informa cetățenii care au dobândit dreptul de vot. Fiecare autoritate, explică raportorul, trebuie să se „mărginească în cercul prescris de lege", iar dacă „o autoritate calcă drepturile unei alte autorități, atunci tot echilibrul guvernului constituțional este perturbat". Aflăm în continuare că această formă de guvernare nu este „diviziunea deosebitelor puteri ale statului, ci este consensul lor regulat și luminat, care singur ar putea produce mărirea și prosperitatea unei națiuni". Un consiliu comunal sau o primărie nu poate împiedica exercitarea drepturilor „imprescriptibile" ale cetățenilor. Altminteri operațiunile secțiunii IV de vot au fost „în regulă", cu excepția trimiterii dosarului cu rezultatele alegerii direct la prefectură, și nu la comisia electorală județeană centrală. Dar această „deviațiune la litera legii electorale" este „destul de legitimată de împrejurările locale", mai exact de „violențele" de la biroul electoral central. Comisia de anchetă confirmă alegerea deputaților G. Grigore Cantacuzino, G. Catilini și N. Homoriceanu.

Raportul insistă asupra votării din cadrul secțiunii II (din același colegiu III), unde au avut loc „cele mai mari neregularități". *Românul* și „roșiii" insistă și ei asupra acestora, din propriul lor punct de vedere. Anchetatorii prezintă însă toate procesele-verbale ale părților în conflict, fără să fi reușit să audieze și martorii sau autorii faptelor. După cum aflăm, conflictul proceselor-verbale rivale se desfășoară în jurul președinților biroului electoral al secțiunii (V. Dragomirescu și A. Lăzărescu). Din punctul de vedere al anchetatorilor, președinția lui Dragomirescu este chestionată: el a fost susținut în poziția sa de „mai mulți indivizi (10) străini colegiului" și de „mai mulți dorobanți deghizați" care bat pe alegători. Dragomirescu, odată instalat, cheamă armata și îi cere să aresteze „mai multe persoane pre-

tinse tulburătoare". Procurorul vine la fața locului și restabilește liniștea, Dragomirescu se retrage și se formează din nou biroul electoral.

Însă, conform procesului-verbal redactat de V. Dragomirescu, procurorul a avut un rol-cheie în a-l susține în dreptul său de președinte de birou, iar chemarea armatei era justificată de dezordinile din fața gimnaziului (în care se vota). Procesul-verbal redactat de procuror confirmă că i-a arestat pe aceia pe care Dragomirescu i-a indicat ca fiind autorii dezordinii din sala de vot și de pe uliță. Un alt proces-verbal subscris de Dragomirescu (și de o serie de alegători) constată dezordini și mai mari în timpul votării, care îi pun viața în pericol, îl determină să se retragă, să sigileze urna, să suspende votarea și s-o amâne pe a doua zi. Dragomirescu redactează și un protest pe care îl înaintează parchetului și prin care confirmă gravitatea faptelor descrise în procesul-verbal. Un alt proces-verbal semnat de 67 de alegători spune o cu totul altă poveste: președintele „impus" Dragomirescu se retrage „motivând afaceri particulare", întârzie să revină și biroul secțiunii se desființează prin plecarea tuturor membrilor săi. Cei 67 de alegători recunosc doar legitimitatea unui alt birou, cu un alt președinte. După retragerea lui Dragomirescu, noul birou subscrie și el un proces-verbal în data de 27 martie, prin care se decide ca votarea să dureze trei zile (ziua de 26, zi de tulburări, nu permisese începerea votării). „Despuierea scrutinului" secțiunii II îi dă câștigători pe C.T. Grigorescu, Anton I. Arion și Matache Nicolau.

Întrucât votarea a durat trei zile, comisia de anchetă decide în unanimitate invalidarea alegerilor și declară colegiul III vacant. Este convinsă că la Ploiești s-au produs „lucruri foarte violente și compromițătoare pentru libertatea alegerilor". Dar, cum timpul nu i-a permis să facă o anchetă la fața locului, comisia propune în unanimitate conducerea unei alte anchete parlamentare, la fața locului de data aceasta. Își justifică recomandarea prin faptul că în Prahova se petrec violențe deosebit de grave, în urma cărora, dacă se mai repetă, „regimul nostru constituțional va fi lovit de inevitabilă paralizie și va deveni numai

un instrument sau al facțiunilor, sau al puterii executive". După cum se mai adaugă în raport, „nu mai rămâne nici o îndoială că libertatea politică este mijlocul cel mai sigur al dezvoltării unui stat" și că alegerile trebuie să fie libere de ingerințele guvernului. Concluzia anchetatorilor este că în Ploiești „amândouă partidele" care sunt „în luptă se plâng tot de aceleași violențe". Ei țin să încheie raportul subliniind importanța dării în judecată a „culpabililor", altminteri regimul constituțional nu poate arăta „bunele sale rezultate", ce sunt atât de „incontestabile în lumea occidentală". În România însă, acest sistem e „foarte steril din cauza ambelor influențe egalmente pernicioase: aceea a guvernului și a spiritului de facțiune".

Considerațiile finale ale raportului, foarte explicite, ar fi putut fi scrise și de „roșii", de Candiano sau de Brătianu. La nivelul principiilor, toți actorii politici cad de acord. Invalidarea în bloc a alegerilor dintr-un colegiu nu este o practică, în ciuda conflictului major dintre grupările politice. La începutul sesiunii ordinare a Adunării, prima concluzie a raportului[1] privind invalidarea alegerilor nu întrunește majoritatea de două treimi[2] și se respinge. Prin urmare, se proclamă deputați cei aleși în colegiul III Ploiești (în secțiunile I, II și III de vot), adică C.T. Grigorescu, Anton I. Arion și Matache Nicolau. Adunarea respinge de asemenea numirea unei alte comisii de anchetă. Discuțiile din plen ce precedă votarea sunt însă lungi și dure, cuvântul îl iau mai ales deputați (liberalii N. Voinov sau V.A. Urechia) care au îndoieli în privința rezultatelor anchetei conduse de G. Brătianu. Conservatorul C. Boerescu cere invalidarea alegerilor, întrucât deja argumentele prezentate în luna mai (în urma primei anchete) privind neregulile și violențele i se par suficient de convingătoare, cu atât mai mult cu cât la Ploiești „facțioșii" (sau „falșii liberali") au vrut să se impună

1. M.O. nr. 265 din 2/14 decembrie 1869, ședința din 26 noiembrie 1869, p. 1183; M.O. nr. 266 din 3/15 decembrie 1869, ședința din 27 noiembrie 1869, pp. 1188–1191.

2. 46 de bile albe pentru, 39 de bile negre contra, majoritatea fiind de 51 de voturi.

„majorității alegătorilor într-un mod arbitrariu". Era o situație care, în opinia sa, justifica ingerința administrațiunii, și nu pasivitatea ei. Pentru acest adversar al „roșiilor", alegerile din martie de la Ploiești nu au fost decât „productul forței brutale rezultate prin tulburările facțiosilor".

Oarecum exasperat și recunoscându-și neputința, G. Brătianu își apără munca depusă în anchetă și repetă că „au existat grupe de oameni îmbrăcați într-un costum uniform: căciuli brașovene, mitene și ciomege", dar numai „Dumnezeu știe" cine a organizat aceste bande. Deputatul insistă ca o altă anchetă (a treia!) să fie trimisă la fața locului și să deslușească ceea ce el și colegii săi nu au reușit să facă.

Intervenția lui Costache Epureanu pare să fie hotărâtoare. Nu există argumente valabile pentru a invalida alegerile din Prahova, așadar ele trebuie validate, cu atât mai mult cu cât au trecut cele trei luni de zile (regulamentul Camerei și Constituția prevăd că o alegere nu poate fi suspendată mai mult de trei luni). La fel de decisive par să fie și cuvintele fracționistului Ion Codrescu. Acesta ia apărarea „roșiilor" ploieșteni și consideră că raportul lui G. Brătianu este „destul de lămurit". Codrescu contestă vehement demonstrația privind jandarmii deghizați: aceștia erau „străini colegiului" și nu erau alegători, însă intervenția lor „turbulentă" nu e un motiv suficient de puternic pentru a invalida operațiunile electorale. Mai grav i se pare și lui ca acest colegiu de Prahova să fie lăsat atâta timp nereprezentat, „orice amânare nu ar putea arăta decât slăbiciunea, teama ce ați avea ca nu cumva orașul Ploiești să trimită în Cameră și la o altă alegere tot pe aceste persoane". Vorbele lui G. Brătianu, „cine nu știe că alegerile nesincere periclitează toate interesele țării!", ar fi putut fi pronunțate de oricare dintre parlamentarii acestor ani, protagoniștii unor astfel de dezbateri de validare atât de contradictorii.

Doar zece „roșii" ajung în Adunare după alegerile din martie 1869[1]. Pe lângă cei trei ploieșteni care sunt validați cu atâta

1. Dezbaterile Camerei Deputaților României, Supliment la M.O. nr. 1, 1868–1869, pp. 1–2.

întârziere, mai sunt aleși Pera (Petre) Opran în colegiul II Dolj, George Chițu, Anastase Stolojan și Boicea Radianu în colegiul III Dolj, Ion Brătianu în colegiul IV Dolj, Simion Mihălescu în colegiul II Ialomița, Alexandru C. Golescu în colegiul I Muscel.

Carol este conștient de puternica opoziție a „roșiilor" după ce nu au mai fost invitați să formeze guvernul. Iată cum analizează el situația în scrisoarea[1] pe care i-o trimite tatălui său în ajunul alegerilor (la 25 martie 1869): „Brătianu stă între culise și lasă pe alții să opereze pentru el. [...] Dar i-am dat să înțeleagă că-l voi face răspunzător de dezordinile ce s-ar produce în alegeri. [...] El are un partid important în țară și trebuie să contez totdeauna pe el. Sper că Brătianu mi-e încă devotat. Numai o răceală a survenit momentan, căci el e adânc jignit pentru că n-am dat nici o atenție sfaturilor lui înainte de dizolvarea Camerei." Și despre situația din orașe: „Miercuri și joi sunt zilele rele, când orașele trebuie să voteze. La București, Pitești și Ploiești, lupta va fi vie [...]. Kogălniceanu conduce alegerile cu multă abilitate și prudență. După alegeri, vor mai rămâne încă mari nemulțumiri [...]. În Valahia, vor fermenta elementele partidului roșu, iar în Moldova separatiștii."

Carol are dreptate. Agitația electorală din Ploiești favorabilă radicalilor nu se încheie odată cu confirmarea rezultatelor alegerilor pentru Cameră. În numărul său din 18 decembrie al *Democrației* (înființată de Candiano-Popescu în august 1869, după episodul arestării sale), optimismul și spiritul de luptă al acestuia sunt de neîngrădit. Îi laudă pe ploieșteni că au reușit să-și trimită deputații „roșii" în Cameră și că au învins la alegerile pentru consiliul comunal și consiliul județean. La acestea din urmă, „dacă unii din candidații oficiali au izbutit prin fraudă, opiniunea publică din județ însă știe că candidații partidului democratic au fost adevărații aleși" (*Democrația*, 13 noiembrie 1869). Din același număr al ziarului aflăm despre decizia consiliului comunal de a se abține să trimită o delegație de întâmpinare, deși primarul ceruse desemnarea ei pentru felicitarea

1. *Memoriile regelui Carol I*, vol. I, ed. cit., p. 304.

prințului la întoarcerea sa din străinătate[1]. Decizia consiliului comunal este justificată de „maltratările" la care au fost supuși cetățenii orașului în timpul alegerilor parlamentare și pentru consiliul județean și de neconfirmarea, în Cameră, a deputaților aleși în colegiul III orășenesc. Am văzut că acești deputați sunt totuși confirmați, după invalidarea recomandărilor anchetei parlamentare, dar în urma unor discuții aprige.

Prin vocea lui Carol și prin felul în care s-au derulat alegerile la Ploiești, avem confirmarea faptului că guvernul care organizează alegerile își impune și candidații. „Roșiii" nu-l mai au pe Brătianu în guvern și nici un prefect care să le fie favorabil. Kogălniceanu respectă regula cvasiîncetățenită deja: un nou guvern înseamnă și un nou prefect, lucru cu atât mai adevărat în Prahova, un bastion „roșu" bine-cunoscut. Noul prefect dizolvă uneori și consiliul comunal, în ajunul alegerilor parlamentare, în cazul în care culoarea politică a consiliului este diferită de cea agreată de guvern. Este cazul la Ploiești, radicalii având de luptat și pe acest teren. De altfel, consiliile comunale ale orașelor muntene sunt controlate de „roșii" în acești ani. Consiliile comunale și generale din Prahova sunt dizolvate de guvernul conservator de mai multe ori în primăvara lui 1870, cetățenii realeg însă pe aceiași candidați[2]. Dizolvarea consiliului general din 30 aprilie[3], în ajunul alegerilor din mai 1870, este cea mai criticată de radicalii locali. Dizolvarea este cerută de prefectul Racotă, care i se plânge ministrului de interne că membrii consiliului nu au binevoit să răspundă nici la convocarea sesiunii ordinare, nici la a celei extraordinare. Membrii consiliului județean (sau general) sunt adesea candidați pentru Cameră,

1. Cu ocazia revenirii lui Carol la București, după căsătoria cu principesa Elisabeta de Wied.

2. Șerban Cioculescu, *op. cit.*, p. 56. Interpelarea lui Candiano-Popescu în Adunare privind ilegalitățile comise în alegerile pentru consiliul comunal și ancheta judiciară, în urma unei petiții semnate de numeroși alegători ploieșteni, în M.O. nr. 16 din 22 ianuarie/3 februarie 1871, ședința din 20 ianuarie 1871, p. 77.

3. ANR-MI-DA, dosar 41/1870.

mizele partizane fiind astfel mereu la cote foarte ridicate. Cu atât mai mult cu cât, conform legii, convocările acestui consiliu sau prelungirile de sesiune trebuie aprobate de guvern, la cererea prefectului. La Ploiești, ideologizarea „roșiilor" este atât de puternică, încât ei reușesc să-i învingă pe candidații oficiali. Așa putem înțelege și invalidarea inițială a alegerilor din colegiul III orășenesc.

Militantismul „roșiilor" poate fi cu greu contracarat chiar și după alegeri. În sesiunea ordinară 1869–1870, deputații și senatorii sunt mai degrabă preocupați de răsturnarea guvernului și de interpelări la adresa miniștrilor decât de discutarea proiectelor de lege[1]. După ce guvernul prezidat de Dimitrie Gr. Ghika (16 noiembrie 1868–27 ianuarie 1870) își dă demisia, Carol îl numește pe Alexandru G. Golescu, care-i este devotat, în fruntea guvernului. Durata de viață a guvernului său e scurtă (2 februarie–30 martie 1870) și este considerat un guvern personal al domnitorului, nicidecum expresia majorității parlamentare, constituită din liberalii moderați. Nemulțumiți de gestul suveranului, „roșiii", nouă la număr, își dau demisia din Adunare în februarie 1870. Demisia acestui grup este declanșată de refuzul lui Rosetti[2] de a-și ocupa locul în Cameră, ca protest împotriva rezultatelor alegerilor, neconstituționale după părerea sa. Printre cei nouă – C.T. Grigorescu, Matache Nicolau, Anton Arion (acesta demisionând încă din ianuarie), Pera Opran, George Chițu, Anastase Stolojan, Boicea Radian, Al.C. Golescu, A. Vilner și Simion Mihălescu – se află și deputații ploieșteni ai colegiului III, validați atât de greu și de târziu[3]. Ei explică în scrisoarea colectivă de demisie[4] că „încă de la începutul sesiunilor acestei legislaturi, am suferit ca membri ai

1. Paraschiva Cîncea, Mircea Iosa, Apostol Stan, *op. cit.*, pp. 188–194, și Ion Mamina, *op. cit.*, pp. 196–202, 301–302.

2. La 5 februarie 1870.

3. ANR-MI-DA, dosar 133/1869, ff. 120, 122, 134, 168, 170, 176. Colegiile lor sunt declarate vacante.

4. ANR-P, dosar 443/1869–70, f. 67; M.O. nr. 31 din 11/23 februarie 1870, ședința din 7 februarie 1870, p. 166.

partidei naționale-liberale cele mai aspre și injuste atacuri din partea majorității Camerei". Nu-și mai pot continua mandatul pentru că „sistema de atacuri, de acuzări și chiar de insulte nedemne de un parlament a mers tot crescând" și se simt atacați „în principiul nostru de români, profund răniți în demnitatea noastră și a colegiilor ce reprezentăm". Ion Brătianu refuză și el mandatul obținut în colegiul IV de Dolj, și acesta este declarat vacant de Cameră în ianuarie[1]. Este, de altfel, o legislatură plină de demisii. Majoritatea folosește tactica votării închiderii discuției atunci când tema dezbaterii o deranjează[2].

La Ploiești, după demisia lui A. Arion, alegerile au loc la 18–19 februarie 1870, iar după demisia lui C.T. Grigorescu și a lui M. Nicolau, noile alegeri au loc pe 29 martie[3]. Candiano-Popescu este din nou în mijlocul unui scandal cu ocazia alegerilor parțiale din februarie. Situația pare atât de gravă, încât, în urma interpelării din Senat, ministrul de interne numește o comisie de anchetă[4] care primește însărcinarea să determine conduita lui Candiano-Popescu. Acesta (împreună cu alte persoane) a impus prin amenințări ștergerea de pe listele electorale a unor contribuabili cu drept de vot în colegiul III și a intimidat astfel comisia interimară electorală a primăriei Ploiești, scrie ministrul. Ancheta are drept scop și cercetarea atitudinii prefectului care ar fi răspuns că nu s-a întâmplat nimic. În telegrama pe care prefectul i-o trimite ministrului de interne, citim că „liniștea domnește, votarea urmează, o parte se abțin din cauza indignării aduse de comisia interimară cu procedarea listelor pentru care vor protesta". Să înțelegem că până la urmă comisia primăriei i-a eliminat de pe liste pe unii alegători, așa cum ceruse Candiano? Sau că alegători simpatizanți ai „roșiilor"

1. ANR-P, dosar 443/1869–70, f. 28.
2. ANR-P, dosar 443/1869–70, f. 92.
3. ANR-MI-DA, dosar 133/1869, ff. 176, 262. A. Arion este reales în colegiul III, iar mandatul său este validat, ANR-P, dosar 443/1869–70, ff. 94, 100, 101, 102.
4. Compusă dintr-un procuror din București și un colonel-senator. ANR-MI-DA, dosar 133/1869, ff. 223, 237, 239–241.

refuză să voteze pentru că nu au obținut ceea ce ceruse Candiano? Sau – și aceasta pare să fie versiunea corectă – Candiano și ai săi „roșii" protestează împotriva ștergerii de pe listă a unor alegători, la ordinul guvernului? Într-adevăr, protestul de care se tem prefectul și guvernul are loc, în stradă, împotriva comisiei interimare numite de guvern pentru a corecta listele electorale. Candiano-Popescu este și el în stradă. Activismul îl costă libertatea, din nou. De Paști este tot în temniță.

Sfârșitul iernii găsește așadar Ploieștiul în fierbere. Și este doar avanpremiera pentru primăvara și vara de-a dreptul explozive. În martie principele Carol notează în *Memoriile* sale că „localitatea cea mai agitată din toată țara sunt Ploiești; trebuie să se ia măsuri energice ca să nu se sape acolo o mină, care ar putea să amenințe întreaga țară"[1].

Cu atât mai mult cu cât „roșiii" au de luptat pe mai multe fronturi. Fostul domnitor Al.I. Cuza, stabilit la Döbling, lângă Viena, este ales, în absență, deputat de Mehedinți în colegiul IV în ianuarie 1870[2]. Foștii colaboratori ai lui Cuza, cu mare influență în Moldova, întrețin continuu un teren favorabil pentru criticarea legitimității prințului de Hohenzollern. Comisia Adunării însărcinată cu verificarea mandatelor validează alegerea fostului principe în colegiul IV de Mehedinți (deși a existat o contestație)[3]. În februarie 1870, Cuza refuză însă mandatul, colegiul fiind declarat vacant[4]. Cu toate acestea, el este reales, la 8 aprilie 1870, de același colegiu, iar Camera îl validează. În iulie este desemnat senator în colegiul II Turnu Severin[5]. „Roșiii"

1. *Memoriile regelui Carol I*, vol. II, ed. cit., p. 88.

2. În jurul lui Cuza se țes în acești ani scenarii privind reinstalarea sa pe tronul României; ar fi existat inclusiv planuri franceze în acest sens. A se vedea Titu Maiorescu, *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, ediție, postfață și indice de Stelian Neagoe, Humanitas, București, 1994 [1925], p. 20.

3. ANR-P, dosar 443/1869–70, ff. 81, 87, 88.

4. M.O. nr. 48 din 3/15 martie 1870, ședința din 27 februarie 1870, p. 290; ANR-P, dosar 443/1869–70, f. 90.

5. Paraschiva Cîncea, Mircea Iosa, Apostol Stan, *op. cit.*, p. 190.

acuză manevrele adversarilor în privința acestei candidaturi și nu văd cu ochi buni alegerea repetată, deși ilustrează slăbiciunea guvernului și este o lovitură dată domnitorului. Reîntoarcerea lui Cuza, pe care îl acuză atât de dur pentru gestul din 1864 și pentru autoritarismul său, ar însemna sfârșitul lor ca partid de guvernământ[1].

După o criză ministerială prelungită, Carol îl numește în fruntea guvernului pe Costache Epureanu la 20 aprilie 1870 (ocupând această poziție până la 14 decembrie), un guvern minoritar susținut de conservatori și de tinerii conservatori, membri ai grupării „Juna dreaptă". Impopularitatea acestui guvern îl determină pe Carol să dizolve ambele Camere la 1 mai. Vom vedea că alegerile sunt agitate din nou.

„Epopeea homerică de la Ploiești": alegerile din mai 1870

În alegerile din 25–31 mai 1870, liberalii radicali câștigă mai multe mandate, 32 la număr. Împreună cu fracționiștii moldoveni care obțin 25 de locuri, pot forma o majoritate fragilă de 57 de deputați. Conservatorii guvernamentali sunt cei mai numeroși, în jur de 48, liberalii din jurul lui Kogălniceanu au 28 de mandate, iar cei din jurul lui Ion Ghica au 14. Așadar, o Adunare fragmentată. În Senat conservatorii guvernamentali obțin în iunie o majoritate slabă.

Ghimpele reia șarjele împotriva bandelor de bătăuși organizate de guvern și a împărțirii banilor pentru reușita candidaților dinastici, „oameni de ordine" (31 mai). Câteva orașe rezistă la intimidări. La Pitești, liberalii au ieșit pe „maidan și bunul guvern binevoit-a a-i trimite pe lumea cealaltă". Aceeași „obrăznicie" la Ploiești: „roșiii" nu „s-au lăsat să fie liber bătuți. O pățiră și ei cât de bună!" Chiar și Giurgiu, până de curând dinastic (adică „al ordinii"), „voi și el ordine de astă dată și se văzu silit

1. Comentariul lui C. Bacalbașa, *op. cit.*, p. 14.

a mânca și el o papară iepurenească" (adjectivul peiorativ îl desemnează pe Costache Epureanu, noul președinte al Consiliului de miniștri). *Ghimpele* din 7 iunie apare în doliu, cu chenar negru. Dar nu pentru că dinastia este în doliu, ci pentru moartea a șapte radicali („cetățeni români") din Pitești care apărau „libertatea de pușcile autorității". Cum „luminăția sa nu vrea să iasă nici un roșu deputat" și nu vrea ca guvernul să aibă majoritate ca să poată fi mai ușor demis, explică *Ghimpele*, face „sacrificii pentru țară" și împarte bani pentru obținerea rezultatului dorit, „să înmoaie oasele roșiilor".

În Prahova se aleg deputații Theodor Văcărescu (fostul prefect, conservator) în colegiul I, Niță Radovici în colegiul II, Anton Arion, C.T. Grigorescu și Al. Candiano-Popescu în colegiul III. În colegiul IV este ales guvernamentalul Ion Filiu, dar va fi invalidat de Cameră, iar un alt birou electoral din același colegiu îl alege pe Ion Brătianu[1]. Acesta este reales și în colegiul IV de Dolj, dar renunță la mandat în noiembrie 1870 și optează pentru Prahova[2]. Prahovenii „roșii" păstrează așadar colegiul III al orașului, câștigă și colegiul II cu Niță Radovici și colegiul IV cu Brătianu[3]. Este mult mai bine decât la alegerile precedente și aproape la fel de bine ca în 1867. Și alți „roșii" de seamă sunt aleși: C.A. Rosetti este ales senator în colegiul I Argeș, Nicolae Fleva[4] este ales deputat de Putna în colegiul III.

Alegerile le permit „roșiilor" ploieșteni să-și desfășoare activismul bine-cunoscut. Cei mai activi sunt tocmai cei care agită spiritele și în august. Dezbaterea parlamentară privind verifi-

1. M.O. nr. 114 din 27 mai/8 iunie, nr. 116 din 29 mai/10 iunie, nr. 118 din 31 mai/12 iunie, nr. 119 din 3/15 iunie, nr. 120 din 4/16 iunie, nr. 122 din 6/18 iunie 1870; ANR-P, dosar 443/1869–70, ff. 132–137.

2. ANR-MI-DA, dosar 123/1870, ff. 47, 49; M.O. nr. 256 din 20 noiembrie/2 decembrie 1870, ședința din 18 noiembrie 1870, p. 2118. Candidaturile duble sunt frecvente.

3. Ștefan Greceanu este ales în colegiul I senatorial de Prahova, iar Dimitrie Cariagdi, liberal moderat, în colegiul II.

4. El va fi ales doar de două ori în Prahova în lunga sa carieră parlamentară (senator în colegiul II în 1888 și deputat în colegiul II în 1895).

cările titlurilor deputaților aleși este o grea încercare pentru ei. Camera[1] validează alegerile din colegiul I, fostul prefect Th. Văcărescu fiind ales cu 35 de voturi din cele 46 exprimate și neexistând nici un protest. La fel procedează și în cazul lui C.T. Grigorescu, Anton Arion și Al. Candiano-Popescu aleși în colegiul III cu 558, 559 și, respectiv, 560 de voturi din cele 568 de „voturi exprese" ale colegiului[2]. Nu a existat nici un protest scris în timpul alegerilor. În dezbaterile din secțiunea verificatoare a Camerei însă, Th. Văcărescu, vechiul adversar al „roșiilor" ploiești, contestă alegerile afirmând că primăria ar fi șters de pe listele electorale peste 1 000 de alegători. Secțiunea nu ia în considerare această contestare. Șapte deputați depun însă o moțiune care privește tot listele electorale (Th. Văcărescu este unul dintre semnatari)[3]. Dar, din nou, este vorba de listele deja disputate în martie 1869 privind cei 411 alegători-contribuabili din comune rurale care au fost șterși din liste „după simpla contestare a d-nului Candiano-Popescu", fără ca aceștia să fi fost preveniți, scriu deputații. Și adaugă că în 1870 primăria urbei Ploiești – primar este acum nimeni altul decât „roșul" Matache Nicolau – a înscris în liste alți peste 1 400 de alegători din comune rurale, dar și aceștia au fost scoși din liste tot la cererea lui Candiano-Popescu. Deputații consideră că întocmirea listelor a fost profund „viciată" întrucât primăria și tribunalul (acesta din urmă s-a pronunțat în sensul dorit de Candiano) au fost „violentați prin prezența unui număr însemnat de populațiune, care a silit literalmente pe aceste autorități să pronunțe hotărârea în sensul cum dorea populațiunea ostilă acelei înscrieri". Sunt astfel suficiente dovezi, scriu semnatarii, că aproape 2 000 de alegători au fost excluși „cu meșteșug" de la vot. La toate acestea se mai adaugă și „terorismul gărzii naționale și atitudinea ostilă a primarului" manifestată și la alegerile din colegiile II

1. M.O. nr. 139 din 26 iunie/8 iulie 1870, ședința din 24 iunie, p. 758; M.O. nr. 140 din 27 iunie/9 iulie 1870, ședința din 24 iunie, pp. 765–766.
2. ANR-P, dosar 443/1869–70, ff. 160, 161.
3. ANR-P, dosar 443/1869–70, f. 164.

și IV. Cei șapte deputați cer „suspendarea" alegerii din colegiul III și numirea unei anchete.

„Legalitatea nu a suferit" în alegerea din colegiul III, deoarece nu se aduc decât „prezumțiuni" contra ordinii morale, este părerea lui D. Lupașcu în discuția generală din Cameră. Dimpotrivă, nerespectarea „formelor legale" și ștergerea arbitrară din listele electorale a celor 411 alegători, nesocotirea sentințelor judecătorești privind înscrierea pe liste, parțialitatea politică a primarului din Ploiești și folosirea de către acesta a gărzii civice demonstrează cu prisosință, insistă C. Boerescu, unul dintre cei șapte semnatari ai moțiunii (și cu orientare politică oscilantă între diferitele tabere, dar cu siguranță adversar al radicalilor), că alegerile din colegiul III au fost „viciate". Iar dacă acei alegători nu ar fi fost șterși de pe liste, crede Boerescu, rezultatele și „majoritatea s-ar fi schimbat". Fracționistul N. Voinov îl ironizează pe Boerescu atunci când ține să-i explice în detaliu că sarcina Adunării, conform regulamentului, nu este verificarea întocmirii listelor electorale. Iar cei trei candidați „roșii", continuă Voinov, care „au putut să reziste și să triumfe contra presiunilor monstruoase cu care au avut să se lupte, aceia sunt adevărații reprezentanți ai colegiului al treilea". Iată, așadar, cum guvernul care organizează alegerile este din nou stigmatizat. Camera validează alegerea celor trei ploieșteni radicali liberali.

Alegerea lui Nițâ Radovici în colegiul II este contestată și ea, iar secțiunea verificatoare cere invalidarea alegerii[1], întrucât candidatul, deși înscris pe listele electorale, n-ar avea naționalitatea română (lipsindu-i votul de împământenire al parlamentului), iar în timpul votului s-au exercitat „presiuni și violențe" din partea gărzii civice. Același Th. Văcărescu prezintă colegilor săi un protest din partea alegătorilor colegiului II (semnatarii i-au încredințat textul, ține el să precizeze) care descrie

1. M.O. nr. 140 din 27 iunie/9 iulie 1870, ședința din 24 iunie, p. 766; M.O. nr. 145 din 4/16 iulie 1870, ședința din 26 iunie, pp. 798–799; M.O. nr. 146 din 5/17 iulie 1870, ședința din 27 iunie, pp. 801–802.

un nou război al președinților de birou electoral. Petiționarii spun că unii alegători l-au instalat „cu forță" pe Dumitrache Nicolau ca președinte de birou, ajutați fiind și de primar și de căpitanul gardist, cu sabie la brâu, care „s-a repezit asupra unora din alegătorii pe care-i socotea că nu sunt de credințele lor politice". Pe deasupra, alegătorii nu au fost lăsați să iasă din sala de vot de către gardiști, în frunte cu ofițerul Trăsnea. Sosirea prim-procurorului tribunalului local „i-a scăpat de sub arestul gărzii", adaugă petiționarii. Ei mai scriu că garda civică a fost chemată de primar înainte de începerea operațiunilor electorale și chiar înainte de formarea biroului electoral. Văcărescu prezintă și procesul-verbal al procurorului, care, chemat fiind de mai mulți alegători înainte de formarea biroului electoral, constată că ușa localului alegerilor este blocată de gardiști, comandați de locotenentul Ilie Trăsnea, înarmat (el însuși alegător). Mai mulți alegători declară în scris că au fost loviți de către gardiștii instalați în localul alegerilor, în vreme ce Ilie Trăsnea declară că a intervenit doar pentru a calma „neînțelegerile" dintre alegători fără „să atingă pe cineva" și fără să dea ordin gărzii să limiteze accesul în sala de vot. Procurorul include în procesul său verbal și mărturia unor alegători care confirmă impunerea cu forța a președintelui biroului, D. Nicolau.

În baza acestor dovezi, Văcărescu insistă asupra presiunii exercitate de detașamentul gărzii civice care a fost chemat ilegal, în ciuda prevederilor Legii electorale, înainte de formarea biroului electoral, ca să-i „intimideze" pe alegători. Acuzatul principal este, în opinia deputatului ploieștean, primarul orașului (să nu uităm, este vorba despre „roșul" Matache Nicolau), care nu avea dreptul să facă apel la „forța publică", ingerință manifestată, după cum subliniază Văcărescu, și la alegerile din celelalte colegii din Prahova. În privința celui de-al doilea element al contestației candidaturii lui Radovici, și anume lipsa votului de naturalizare, deputatul conservator citește în plen acte care atestă că respectivul candidat s-a născut în Transilvania, că familia s-a mutat la Ploiești, fără să existe dovezi că ar fi renunțat la protecțiunea străină, și că au mai fost și în trecut

contestații la tribunal privind prezența sa pe listele electorale. Radovici a obținut dreptul de alegător, mai explică deputatul, printr-o sentință a curții de casație și a fost deja ales senator și și-a exercitat mandatul, însă el, Văcărescu, e de părere că doar puterea legiuitoare poate avea autoritatea ultimă în această chestiune. Și-i roagă pe colegi să-și imagineze cum ar fi ca un străin, mai precis un evreu (străinul prin excelență în imaginarul vremii!), să se afle în situația lui Radovici, adică să fie înscris în listele electorale și astfel să dobândească naturalizarea. Analogia i se pare irefutabilă deputatului. Până la urmă, Adunarea validează mandatul lui Radovici cu o largă majoritate (84 de voturi pentru, 17 contra).

Validarea alegerilor din colegiul IV Prahova declanșează discuții deosebit de aprige. Din raportul[1] secțiunii verificatoare privind alegerile din acest colegiu, aflăm că 390 de alegători, întruniți în clădirea primăriei, l-au ales pe Ion Brătianu cu 389 de voturi, iar 233 de delegați l-au ales în unanimitate pe I. Filiu, mergând în alt local. Deputații secțiunii verificatoare cer „suspendarea" acestor alegeri și trimiterea unei anchete parlamentare, bazându-se pe neregulile următoare: primarul a trecut „peste competența sa" atunci când a convocat, înaintea începerii operațiunilor electorale[2], garda civilă și batalionul de vânători în fața primăriei ca măsuri de prevenire a tulburărilor; petiția[3] adresată prefectului de mai mulți alegători prin care se cere un alt local pentru alegeri „sub cuvânt că pompieri deghizați și alți perturbatori înarmați au ocupat, împreună cu garda, scările și intrarea localului, amenințând cu cuțite și cu puști pe alegătorii care n-ar voi să voteze pentru candidatul lor", toate acestea sub ochii primarului și ai lui Al. Candiano-Popescu; președin-

1. M.O. nr. 140 din 27 iunie/9 iulie 1870, ședința din 24 iunie, p. 766; ANR-P, dosar 443/1869–70, ff. 161, 168.

2. Legea electorală prevede că numai președintele biroului electoral poate cere prezența armatei și doar în cazul unor dezordini în timpul derulării operațiunilor, altminteri forța armată nu are voie să circule sau să staționeze pe străzi (art. 90).

3. ANR-P, dosar 443/1869–70, f. 166.

tele biroului electoral cere ca garda civică să fie ținută sub paza biroului până la proclamarea deputatului deoarece, „după informări particulare", vor avea loc „neorânduieli la despuierea scrutinului".

Ministerul de Interne primește proteste și telegrame, trimise de ambele tabere, care denunță nereguli în colegiul IV[1]. Primarul urbei, Matache Nicolau, cel care va avea un rol de frunte și în august, este vigilent și îi scrie des ministrului de interne pentru a-i semnala ingerința subprefecților (mai ales a celui de Filipești) în alegerile delegaților din colegiul IV sau pentru a se plânge că primarii întârzie să-i trimită dosarele alegerilor de delegați. Același subprefect de Filipești este acuzat printr-o telegramă, semnată de câțiva delegați, că a sechestrat dosarele alegerilor de delegați, fără să le înainteze primăriei din Ploiești[2]. Delegații semnatari cer darea în judecată a funcționarilor care i-au intimidat. Titu Bălăceanu și Popescu, alegători, semnează o telegramă în care denunță un subprefect care falsifică certificatele de delegați și „administrațiunea" care „cutreieră comunele să ia acte de pe la primari și delegați" împotriva alegerii lui Brătianu.

Al. Candiano-Popescu este primul care ia cuvântul în discuția generală[3] din Adunare, el însuși fiind delegat-alegător în colegiul IV. Dă dovadă de talent de narator și vedem, după interjecțiile din sală, că auditoriul este prins de narațiune. Încă de la ora 6 dimineața, o companie din batalionul de vânători, bazată în Ploiești, ocupă curtea primăriei unde urma să aibă loc votarea. „Administrația prevăzătoare luase măsurile necesare pentru a păzi buna ordine", ironizează el, la o oră când în oraș era „cea mai mare liniște". Alegătorii îi cer primarului, venit și el la fața locului, să solicite retragerea batalionului, ceea ce nu se întâmplă. Doi alegători se îmbrâncesc, însă cel care

1. ANR-MI-DA, dosar 87/1870, ff. 1, 2, 4, 6, 15.

2. Delegații aleși prin vot direct în colegiul IV se reunesc în orașul reședință de județ pentru votarea deputaților, conform Legii electorale.

3. M.O. nr. 146 din 5/17 iulie 1870, ședința din 27 iunie, pp. 802–803.

a început gâlceava „s-a făcut nevăzut" repede, „căci a văzut cum că partidul liberal era în mare majoritate", detaliază Candiano. După toate acestea, colegiul se deschide, se formează biroul electoral și președintele său trimite o adresă comandantului armatei ca să ceară retragerea batalionului din localul de alegeri. Între timp, câțiva delegați ai „partidei adverse" iscă un scandal. Biroul electoral trimite o adresă gărzii naționale ca să ceară sprijinul. Candiano își întrerupe scurt narațiunea ca să precizeze că „șeful legiunii" nu era „în înțelegere cu noi", ci era destituit și în locul lui era locotenentul-colonel D. Ruban, directorul prefecturii, deci „comanda superioară a gărzii o avea administrațiunea". Garda sosește, într-adevăr, ia loc în fața batalionului, iar acesta din urmă se retrage la cazarmă.

Punctul culminant al zilei este atins acum, își urmează Candiano narațiunea. Directorul prefecturii „întrebuințează o stratagemă" și propune retragerea gărzii naționale în Piața Unirii, pentru ca prezența ei să nu „intimideze", așa cum a făcut și trupa de linie. Iar în momentul în care garda se pregătește să se retragă din curtea primăriei, „ca prin minune", subliniază Candiano, întregul batalion de vânători revine, împreună cu vreo 200 de dorobanți, fără să fi fost chemat de biroul electoral, ci „din propria inițiativă a administrațiunii". În tot acest timp, alți dorobanți, pe o altă uliță, vin „călări cu săbiile scoase în iureș" și ocupă latura opusă a primăriei, astfel încât alegătorii din colegiu „erau prinși ca într-o cursă". Iar garda retrasă în Piața Unirii și „poporul din Ploiești" erau „foarte îngrijorați". În paralel, un detașament al gărzii primește ordinul, arată Candiano, să schimbe din post un alt detașament aflat la primărie să păzească steagul legiunii. Dar comanda, din cauza zgomotului, nu se aude bine, un detașament îl urmează pe celălalt și garda merge spre primărie. Tot acum se răspândește știrea că dorobanții au năvălit în primărie, că au luat urna cu asalt. Și atunci trupa de gardă „își precipită pasul și ia arma în cumpănire", merge și ea „cu pas alergător la urna amenințată" și se lovește de batalionul de vânători „care tăiase drumul de-a curmezișul". Baionetele se încrucișează, prefectul dă comanda „foc", însă armata

nu trage. „Și dacă nu s-a vărsat sânge", explică mândru Candiano, „nu este grație administrațiunii care a comandat să se dea focuri, ci grație înțelepciunii militarilor și cetățenilor" ploieșteni.

După descrierea faptelor, Candiano-Popescu aduce și câteva clarificări. În fruntea trupei gărzii care a încrucișat baioneta cu vânătorii se aflau locotenentul Trăsnea și căpitanul Ghiță Ștefănescu. Aceștia sunt eroii zilei, spune Candiano, întrucât ei au „scăpat orașul de primejdia vărsării de sânge", însă guvernul „le-a mulțumit" aruncându-i în temniță. Candiano nu se sfiește să ironizeze guvernul, așa cum face și în gazetele sale. În vreme ce prefectul ordona foc trupei, spune el, un reprezentant al administrației (protejatul unuia dintre miniștri, ține să spună) alerga pe ulițele Ploieștiului strigând că un evreu a ucis pe un creștin. Și se întreabă Candiano cum de nu este clară acum sorgintea presiunii în alegerile din colegiul IV: doar administrația a făcut presiune, nimeni altcineva, iar din partea „noastră" nu a fost decât „legitimă apărare și o puternică hotărâre de a ne împlini datoria". Candiano neagă că a avut cuțitul în mână, el sau cetățenii ploieșteni, doar agenții administrației au fabricat „măciuce", pe care „vagabonzii ieșiți din pușcărie" au primit ordin să le folosească împotriva celor care nu vor vota pentru candidatul guvernamental I. Filiu.

Împreună cu câțiva alegători, membrii biroului electoral al colegiului IV trimit o telegramă[1] ministrului de interne în care prezintă o versiune diferită a faptelor față de cele povestite de Candiano în legislativ. Ei scriu că „în urma terorismului și a violențelor exersate asupra lor de oamenii dezordinii, ajutați și de garda orășenească în rebeliune", au fost „siluiți cu forța" să voteze pentru Ion Brătianu și au fost nevoiți, în urma scandalului provocat, să se retragă în alt local, unde au votat ca deputat pe I. Filiu.

Primarul N. Matache, în schimb, îi scrie ministrului de interne o lungă scrisoare[2] din care s-a inspirat, probabil, Candiano-Popescu

1. ANR-MI-DA, dosar 87/1870, f. 7.
2. ANR-MI-DA, dosar 87/1870, ff. 9, 47.

pentru a descrie faptele din colegiul IV. Primarul subliniază că a cerut insistent retragerea batalionului de vânători și că, „știind cele petrecute și la acest colegiu în anul trecut" și îngrijorat „de zvonul că bandele de ciomăgași, ca delegați, armați cu bâte pregătite la o pădure ar provoca dezordinea", a chemat garda civică, acest lucru fiind în atribuțiile sale. În versiunea primarului, vinovații pentru dezordini au fost câțiva delegați care i-au îmbrâncit pe alegătorii pașnici, iar garda și-a făcut admirabil datoria. Ministrul notează în marginea scrisorii primarului că „acest raport fiind în contradicție cu cele relatate de Prefectură, se va aștepta formalul raport" al prefectului Racotă. Acesta nu întârzie să-i scrie[1] și el ministrului. După ce își arogă un titlu de glorie lui însuși și administrației „energice", care a reușit să calmeze „perturbările" din colegiul II și III, prefectul scrie că, informat fiind „atât din zvon", cât și din comunicarea cu parchetul, că „perturbatorii cutreieră mahalalele, cu scopul de a compromite ordinea publică, intimidând populațiunea și zicând că se vor comite omoruri, devastări și incendieri", a luat măsurile pentru „a garanta liniștea". Astfel justifică el toate măsurile pe care le-a luat, și anume chemarea trupei din garnizoana locală și a gărzii civice pentru a se aduna în curtea poliției, și nu a primăriei, insistă prefectul. Însă garda nu ascultă ordinele comandantului ei, locotenent-colonelul C. Ruban (al cărui comportament îl laudă), și nu se concentrează în Piața Oborului, conform ordinelor primite, ci se „aglomerează pe stradă". Prefectul Racotă confirmă că biroul electoral a cerut îndepărtarea trupei și a gărzii, dar spune că pe la amiază, reîncepând dezordinea, a fost nevoit să reconvoace compania de vânători și un pluton de dorobanți. Aceștia au restabilit ordinea pe stradă și au înlăturat mulțimea adunată în jurul primăriei unde se vota. El a cerut apoi retragerea trupei, dar, pe când aceasta se îndepărta, se aud „zgomote și strigări de rebeliune", iar garda dezobedientă atacă armata. Compania de vânători reușește însă să domolească „furia" gărzii. Concluzia prefectului

1. ANR-MI-DA, dosar 87/1870, ff. 10, 44.

este că garda era în stare de rebeliune, iar cei care au condus-o împotriva armatei au fost căpitanul Ghiță Ștefănescu și locotenentul Ilie Trăsnea, în privința cărora i-a cerut parchetului să se pronunțe și care sunt arestați preventiv. Prefectul anunță cu mândrie în încheierea raportului său că armata a dezarmat garda în mod „pacific".

„Roșiii" ploieșteni sunt indignați[1] din cauza arestării celor doi ofițeri – am văzut cele scrise de Candiano și satisfacția revoluționarilor din ziua de 8 august când îi eliberează din arest. Câțiva alegători trimit ministrului de interne o telegramă prin care își exprimă nemulțumirea pentru arestarea „barbară" a ofițerului Ștefănescu și întreabă acuzator: „Răzbunările pentru ce și până când?" Iar primarul N. Matache i se plânge ministrului de interne că dorobanții au „violat" biroul electoral din colegiul II senatorial „voind să ia de la birou pe unul din secretarii săi, dnul Ilie Trăsnea" în baza unui mandat al judelui local, și îi cere să dea în judecată pe „violatori, ca unii ce a călcat fără nici o sfială dispozițiunile legii electorale".

Vedem, așadar, că prefectul apără armata și aruncă vina asupra gărzii, în vreme ce primarul acuză armata și administrația și laudă spiritul civic al gărzii. Miniștrii și deputații guvernamentali care intervin în dezbaterea privind validările mandatelor reiau în linii mari „adevărul" prefectului Racotă, desigur, în vreme ce deputații favorabili alegerii lui Brătianu apără „adevărul" descris de Candiano și de primar. În momentul în care deputații discută cele petrecute în colegiul IV, garda este deja dizolvată[2].

Ampla intervenție a lui Candiano prilejuiește reacții[3] elaborate și tumultuoase, mai ales din partea partizanilor guvernului,

1. ANR-MI-DA, dosar 87/1870, ff. 16, 17.

2. ANR-MI-DA, dosar 87/1870, f. 11.

3. M.O. nr. 147 din 7/19 iulie 1870, ședința din 27 iunie, pp. 809–810; M.O. nr. 148 din 8/20 iulie 1870, ședința din 27 iunie, pp. 817–819; M.O. nr. 150 din 10/22 iulie 1870, ședința din 27 iunie, pp. 826; M.O. nr. 150 din 10/22 iulie 1870, ședința din 28 iunie, pp. 826–827; M.O. nr. 153 din 14/26 iulie 1870, ședința din 28 iunie, pp. 841–843.

preț de două lungi ședințe în Cameră. Miniștrii neagă cu vehemență că ar fi existat un candidat oficial și repetă că guvernul a acționat cu „moderațiune" la Ploiești. Ministrul de război, colonelul George Manu, arată că, poziționată în piața orașului, și nu la primărie, armata a avut, fără nici o îndoială, „un rol demn" și el nu i-a dat ordin de tragere, dovadă fiind tocmai faptul că nu s-a atras nici un foc. În vreme ce garda, „o adunătură de răzvrătitori", și-a permis să atace armata de linie cu baioneta. G. Vernescu acuză că primarul Ploieștiului aparține „acelei clase de oameni care se zic democrați, liberali, în fine, care se numesc roșii". Prin urmare, primarul a avut o „înțelegere" cu șeful gărzii și și-a depășit atribuțiile, întrucât i-a cerut în scris acestuia din urmă să-și facă datoria și cu ocazia acestor alegeri, ca și anul trecut când au existat „tulburări", și tot primarul a chemat garda. Nu este de mirare că Vernescu este întrerupt des de Candiano, de Al.C. Golescu și de alte „voci". „Moderațiunea" a caracterizat conduita guvernului în timpul alegerilor din toată țara, spune președintele Consiliului de miniștri, Epureanu, și administrația a lăsat toată libertatea Ploieștiului, „cuibul discursurilor celor mai violente" cu zile bune înaintea alegerilor. Iar în timpul lor, „provocări la dezordine" au fost organizate de apropiații lui Candiano, cu ajutorul primarului și al gărzii civice. Ministrul ironizează „descrierea epopeii homerice de la Ploiești" făcută de Candiano. Ministrul justiției, Alexandru Lahovari, îi atacă și el pe alegătorii lui Candiano-Popescu numindu-i „gloate înarmate" care l-au intimidat pe procurorul ploieștean. Lahovari mai adaugă la un moment dat, când discuțiile alunecă de-a dreptul în injurii, că Ploieștiul nu avea nici un motiv „să fie iritat contra guvernului", pentru că acesta i-a lăsat toată libertatea. Și ca dovadă menționează gestul său, imediat după numirea în funcție, de a-l elibera din temniță pe Candiano, arestat în martie în urma articolului publicat în *Democrația* prin care atacă dur tronul și persoana domnitorului.

Ion Brătianu, cel a cărui validare este disputată, mânuiește cu pricepere armele retoricii, folosind chiar argumentele membrilor guvernului și ale susținătorilor lui. Suspendarea sa nu

este în defavoarea partidului și nici a lui, întrucât toată lumea știe – spune el, ironic – că sub guvernul actual alegerile parțiale vor fi și mai influențate de administrație decât alegerile generale pentru că în acestea „puterea guvernului se răspândește"; și deci, „ca om de partid", este pentru suspendarea candidaturii sale dat fiind că un „minister nu este etern" și poate că sub un nou guvern alegerile vor fi mai libere. Raportul de forțe era diferit la Ploiești, continuă el. Aici minoritatea care avea „simpatia" administrației a vrut să se impună majorității, pentru că acesteia din urmă „nu-i plăcea puterea executivă". El laudă ploieștenii, în cuvinte similare cu cele folosite de N. Fleva la procesul din octombrie 1870 sau de Candiano în articolele sale.

Brătianu recunoaște că alegătorii din colegiul IV, țărani în marea majoritate și delegați ai satelor, sunt mereu cei mai expuși „înrâuririi administrațiunii". Dar întoarce această constatare împotriva guvernului și ea devine cheia argumentului său. Este știut că, izolat fiind, „țăranul este întotdeauna la discreționea puterii administrative" și este conservator, explică el. Prin urmare, pentru ca un guvern să împingă la revoltă țăranii, „trebuie să fie cel mai neinteligent, cel mai arbitrariu, cel mai puțin nimerit de a fi guvern". Nu Candiano sau partidul „roșu", șarjează Brătianu, și-au impus voința în colegiul IV din Prahova, și nici guvernul, ci alegătorii care au „rezistat" presiunii guvernului. La fel au reușit aceștia în colegiul IV din Dolj unde l-au reales a treia oară. Și, își continuă Brătianu logica, tocmai în colegiile IV unde s-a rezistat împotriva ingerințelor, se cere anchetă parlamentară, în loc ca parlamentul să caute mijloacele de a garanta independența acestora. Iar dacă guvernul cere suspendarea și invalidarea alegerilor numai în colegiile IV care au „rezistat" presiunilor guvernului, și nu în toate, atunci demonstrează tocmai faptul că ingerința guvernamentală în colegiul rural este o realitate și vrea să pedepsească tocmai colegiile care nu s-au supus administrației locale. Brătianu acuză mai departe când susține că ministerul nu vrea decât să sperie alegătorii din acest colegiu care nu au reprezentant în Cameră. „De ce nu se vede și o șubă albă" în sală? își întreabă

el colegii. Este clasa cea mai numeroasă, „clasa care e puterea" și suportă „impozitele cele mai grele", prin urmare „prin educațiune, prin instrucțiune, prin instituțiuni să-i dăm cât se poate mai mult loc aici". Și se felicită că vorbește ca un „adevărat conservator".

Fără nici o îndoială, au existat violențe la Ploiești în colegiul IV. Cine a început? Greu de spus: mărturiile sunt contradictorii, împricinații acuză mereu adversarul, iar guvernul se apără fără încetare. Și cu toții declară în Cameră că își pun speranțele într-o anchetă parlamentară independentă. În dialogul cu Candiano și cu Brătianu, conservatorul G. Costaforu are îndoieli că au fost influențe din partea guvernului central, căci „eu nu mă ocup de intrigile prefecților, subprefecților și primarilor, care, știm cu toții, că adesea se servesc de autoritatea ce au ca să-și protejeze rudele și amicii chiar în contra miniștrilor". Aceste cuvinte deschid un șir întreg de schimburi acuzatoare între deputați privind propria lor realegere din ultimii ani și rolul guvernului în a-și impune candidații. Costaforu ține însă să-l acuze pe Brătianu de demagogie și de „lingușirea celei mai urâte pasiuni a multitudinii" prin pledoaria pe care a făcut-o în favoarea țăranilor: asemenea cuvinte nu mai sunt „de modă astăzi", „nici meritul invențiunii nu-l aveți: le-ați învățat de la copiii de pe ulițele Parisului". În ciuda acestor ironii, ajunge și el să vorbească despre țărani în termenii lui Brătianu.

În încheierea discuției, fracționiștii N. Voinov și N. Ionescu laudă propriul partid care nu a fost la guvernare și nu s-a compromis în nici un fel prin patronarea unor „ingerințe", în vreme ce celelalte partide se fac vinovate de astfel de practici. Amândoi cer validarea mandatului lui Brătianu și laudă deopotrivă reținerea armatei și a gărzii civice din Ploiești. Ionescu este cel care revine asupra unei idei dragi fracționiștilor, și anume libertatea comunelor (rurale și urbane), măsura instituțiilor cu adevărat liberale. El găsește legitimă presiunea autorităților comunale asupra alegătorilor și delegaților din colegiul IV pentru ca aceștia să poată trimite un reprezentant în Cameră. Și adaugă: „Ploiești poate fi un cuib de republicani; eu m-aș

înspăimânta însă când aceasta ar fi o realitate, dar m-aș și bucura, căci aceasta ar proba că nu e o minciună nici chiar libertatea comunală."

Deputații votează până la urmă în favoarea validării mandatului lui I. Brătianu (75 de voturi pentru, 30 împotrivă) și a constituirii unei anchete parlamentare. Am văzut, din nou, că Ploieștiul are reputația bine stabilită de oraș „roșu", în care se țin „discursuri excitatoare" (este expresia ministrului justiției, Al. Lahovari). Cronicarul lui Carol face și el comentariul următor, oarecum exasperat: „Orașul ăsta e un focar de agitații."[1] Ingerințele de la Ploiești și violențele electorale nu sunt specifice orașului. Practicile fac parte din arsenalul contestatar al vremii. Evenimente similare au loc și în alte orașe (București, Pitești, Craiova) și județe (Dolj, Vlașca, Argeș etc.), unde alegerile pentru colegiile III și IV sunt disputate, iar trupele sunt consemnate pentru menținerea ordinii. Dezbaterile lungi prilejuite de verificările titlurilor deputaților după alegerile din 1869 și 1870 ilustrează din plin tensiunile electorale. Însă colegiul III nu este automat al stângii radicale, ideologizarea și militantismul local trag decisiv în balanță. Colegiul IV, colegiu rural, este mai rar „roșu", el are reputația de a fi colegiul guvernului. Acolo unde sunt însă candidați „roșii", precum în Prahova, există mereu și contestări.

*

În toți acești ani conflictul electoral este hrănit din plin și de faptul că opțiunile politice sunt cunoscute la nivel local (deși caracterul secret al votului este prevăzut încă din 1866). Se știe, în general, cine pentru cine votează, în condițiile în care numărul alegătorilor din diferitele colegii este restrâns. Votul are o dimensiune socială și publică cu totul străină pentru noi astăzi. Cu atât mai mult cu cât în zilele de vot (două sau trei zile), după convocarea alegătorilor din fiecare colegiu, președintele biroului

1. *Memoriile regelui Carol I*, vol. II, ed. cit., p. 104.

electoral îi strigă pe aceştia pe tot parcursul zilei în ordine alfabetică pentru a depune biletul de vot în urnă, în faţa celorlalţi alegători. În anii contestaţiilor de la Ploieşti, listele electorale nu sunt permanente, ci, redactate de primari şi de autorităţile comunale, ele sunt revizuite anual[1]. Am văzut cât de aprins este litigiul privind modificările listei electorale pentru colegiul III din Ploieşti.

Candidaţii viitori deputaţi se sprijină pe notabilităţile locale – ofiţeri ai gărzii civile, alegători şi comercianţi de vază ai oraşului etc. – şi îşi întăresc astfel autoritatea pe care le-o dă oricum poziţia lor socială. A fi o figură de vază a judeţului sau a oraşului este, de altfel, o resursă socială şi simbolică pentru o lungă carieră politică. Longevitatea acesteia şi gradul ridicat de realegere a parlamentarilor sunt o cvasi-regulă. În cercurile „roşii" din Prahova, se impune categoria socială a comercianţilor şi a profesiilor liberale. Nici la Ploieşti, nici în alte părţi ale ţării nu există în această epocă o separaţie între elita politică şi/sau parlamentară, culturală, economică, birocratică. O funcţie la stat este resursa publică cea mai râvnită şi are cea mai mare încărcătură simbolică. Sufragiul cenzitar limitat este util tocmai pentru a permite accesul la astfel de funcţii.

Pentru toţi protagoniştii tensiunilor de la Ploieşti, este de la sine înţeles că administraţia şi funcţionarii trebuie să fie obedienţi guvernului. Funcţia publică este inseparabilă de dimensiunea sa partizană, iar legătura dintre politica naţională (parlament şi guvern) şi politica locală este strânsă. Notabilităţile locale, primarul sau consilierii generali de orientare liberală radicală nu se opun guvernului central şi reformismului său modernizator, nici centralizării administrative, şi nici nu sunt nişte intermediari între lumea rurală şi deţinătorii puterii centrale[2]. Ei vor doar să participe la puterea centrală şi să aibă

1. Listele electorale vor deveni permanente începând cu 1878.

2. În aceeaşi perioadă de pildă, *caciques* din Spania funcţionau astfel; a se vedea José Alvarez Junco, „Redes locales, lealtades tradicionales y nuevas identidades colectivas en la España del siglo XIX", in Antonio Robles Egea (dir.), *La politica en penumbra. Patronazgo y clientelismo*

legături strânse cu politica dirijată din Capitală, să aibă miniștri care să le fie favorabili (mai ales în alegeri!), astfel încât fie să-și asigure o lungă carieră în posturi de vârf ale statului, fie să beneficieze de susținerea guvernului pentru a-și întări prestigiul local și să obțină pentru comunitatea lor maximum de resurse posibile. Am văzut că doar fracționiștii moldoveni sunt purtătorii unui discurs în favoarea descentralizării și a întăririi autonomiei comunelor urbane și rurale.

Rivalitățile ideologice și de grup se împletesc în conflictul electoral. Adversarii sunt adversari tocmai pentru că se lansează în aceleași presiuni și ingerințe, în aceleași tactici de intimidare a alegătorilor potrivnici[1]. Victoria în alegeri înseamnă obținerea unor noi slujbe în administrație pentru propriii partizani fideli. Iar mobilizarea și susținerea electorală se obțin tocmai pentru că oamenii politici, adesea chiar candidații, promit recompense sub forma funcțiilor în instituțiile statului. Dependența clientelară este vitală pentru victoria electorală. „Roșiii" ploieșteni sunt însă mai bine organizați ca grup (chiar dacă încă nu sunt un partid politic) decât rivalii lor, conservatorii sau liberalii moderați.

Birocrația și administrația nu sunt autonome față de grupurile politice, nici la nivel central, nici la nivel local. Toți actorii politici (și observația este valabilă pentru ansamblul României) folosesc prefecții și „administrațiunea" locală pentru a câștiga alegerile. Epurarea administrativă nu este chiar generalizată, dar ea este regula în cazul prefecților, adevărați funcționari

---

politicos en la España contemporanea, Siglo XXI, Madrid, 1996, pp. 71–94; Manuel Zafra Victor, „El marco politico y la génesis del caciquismo", in Antonio Robles Egea (dir.), *op. cit.*, pp. 95–115; Juan Pro Ruiz, „Figure du cacique, figure du caudillo: les langages de la construction nationale en Espagne et en Argentine, 1808–1930", *Genèses*, nr. 62, 2006/1, pp. 27–48.

1. Legislația încearcă să ridice ziduri de apărare împotriva fraudelor, ca și cum legile bune ar fi suficiente pentru a corecta în mod durabil practicile electorale. Pentru legislația electorală, a se vedea și Sorin Radu, *Modernizarea sistemului electoral din România (1866–1937)*, Institutul European, Iași, 2005, pp. 19–30.

politici[1]. Am văzut că prefecții de Prahova sunt mereu proaspăt numiți cu ocazia fiecărei alegeri. Rolul prefectului este să susțină guvernul, prin urmare i se cere să-i fie leal în alegeri. Prerogativele sale locale destul de largi îl transformă într-un adevărat agent electoral. Prefectul se sprijină pe subprefecți. Aceștia au datoria să mențină ordinea, să-și informeze superiorii, să inspecteze comunele, să cerceteze funcționarea primăriilor, într-un cuvânt, ei permit guvernului să supravegheze mai bine județele și comunele[2]. În general, funcționarii numiți de guvernul precedent reprezintă un risc pentru noile alegeri. Prefecții îi cer adesea ministrului de interne să le permită să-i înlocuiască astfel încât alegerile să se deruleze așa cum trebuie. Se întâmplă ca unii primari și subprefecți să fie și ei destituiți în ajunul alegerilor. Nu este însă cazul lui Matache Nicolau, primarul Ploieștiului înainte și în timpul alegerilor din mai 1870. Rolul lui în alegeri nu este deloc lipsit de importanță, am văzut acest lucru.

În vocabularul vremii, expresia „influență morală" înseamnă că guvernul care organizează alegerile folosește acțiunea agenților săi electorali și a administrației locale ca să fie ales candidatul partidei guvernamentale. Toți actorii politici consideră că este normal să fie ales candidatul guvernamental, adică cel care beneficiază de sprijinul grupării politice care a format deja guvernul (la invitația lui Carol) și care organizează alegerile. Expresia are sens peiorativ doar pentru adversari. La Ploiești însă, „roșiii" reușesc să-și impună candidații mai ales în colegiul III, chiar și în condițiile în care guvernul nu le este favorabil. Alegerile din martie 1869 și din mai 1870 sunt ilustrative. În momentul în care sunt contestații, guvernele, oricare ar fi culoarea lor politică, neagă vehement că ar fi patronat candidaturi.

1. Andrei Florin Sora, *Servir l'Etat roumain. Le corps préfectoral, 1866–1940*, Editura Universității din București, București, 2011, pp. 309–328.

2. Andrei Florin Sora, „Les fonctionnaires publics en Roumanie: les sous-préfets (1866–1916)", *Revue des études sud-est européennes*, XLIV, 1–4, 2006, pp. 233–249.

CUM ERA ÎN JULIŬ

Limbuții a prinsŭ nasŭ, de nuĭ maĭ ajungĭ cu strămurarea.

CU E ÎN AUGUSTŬ

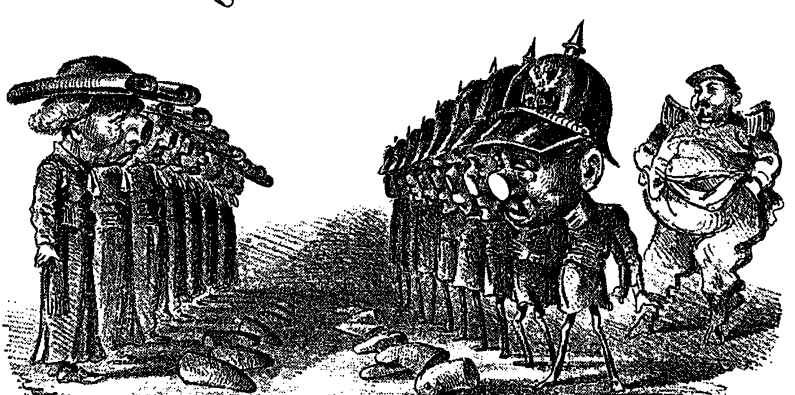

De multŭ ce a rîsŭ, le caḑu nasu.
Cine rîde maĭ la urmă, rîde maĭ bine!

Războiul Franco–Prusac (*Ghimpele* din 16 august 1870)

_Pe față nu prea îmi vine la socoteală să o sugrum, să cercu darù pe la spate a o regula ca și altà dată!.....

Manolache Costache Epureanu (Iepurele), președintele Consiliului de Miniștri, cenzurează presa. Aluzie și la arestările de după 8 august. (*Ghimpele* din 23 august 1870)

Imparțialitatea absolută este cuvântul-cheie, repetat până la saturație de fiecare ministru de interne în ajunul fiecărei alegeri. Circularele ministeriale reiau fără încetare expresii precum „datoria sacră de a respecta libertatea votului" sau se referă la vot ca la un „drept sacru".

2. *Conflictul parlamentar*

În anii 1866–1871 interacțiunile dintre partenerii constituționali sunt cu atât mai dificile cu cât grupările parlamentare nu sunt ușor de descris. Aspectele personale au aceeași greutate (dacă nu chiar mai multă) ca opiniile sau doctrinele. Practica vremii confirmă caracteristica parlamentarismului din secolul al XIX-lea care se bazează pe talentul oratoric și pe argumentare. Retorica și deliberarea parlamentară, expresii ale libertății de exprimare, sunt mai importante decât disciplina de partid sau de grup, de unde și rolul fundamental al interpelărilor, al activității secțiunilor[1] parlamentare și al relației cu majoritatea[2]. Afiliațiile partizane sau de grup, la nivel european, sunt încă slab conturate și relativ dezorganizate. Ele nu sunt neapărat legate de activitatea parlamentară propriu-zisă (spre exemplu, grupurile parlamentare, așa cum le cunoaștem azi, sunt inexistente), iar distanța dintre practica politică și convingerile teoretice sau conceptele folosite poate fi uneori surprinzătoare.

O provocare pentru studiul dezbaterilor parlamentarilor constă tocmai în nestatornicia conceptuală. Disciplina și talentul oratoric contribuie în mare măsură la inteligibilitatea

1. Echivalentul comisiilor parlamentare de azi.

2. Despre parlamentarismul deliberativ, Nicolas Roussellier, *Le parlement de l'éloquence: la souveraineté de la délibération au lendemain de la Grande Guerre*, Presses de Sciences Po, Paris, 1997. Pentru înțelegerea dinamicii constituționale românești, a se vedea Radu Carp, Ioan Stanomir, *Inventarea Constituției. Proiecte intelectuale și dezvoltare instituțională în Principatele Române în secolul al XIX-lea*, C.H. Beck, București, 2009.

intervențiilor. Dezbaterile sunt de obicei lungi, parlamentarii interpretează adesea adevărate roluri de compoziție[1], improvizează, se enervează, răstălmăcesc vorbele adversarilor, șarjează retoric. Să nu uităm, discursurile lor nu sunt scrise, ei vorbesc liber, sunt citite doar rapoartele diferitelor secțiuni ale Camerelor. Sarcina cercetătorului devine și mai complicată date fiind estetizarea – involuntară sau nu – a discursurilor lor, dificultatea în a identifica referințele lor politice și intelectuale și absența practicii politice autohtone privind regimul parlamentar la care să se poată raporta. Cu atât mai mult cu cât în Europa vremii parlamentarismul nu este consolidat, poate cu excepția Angliei. Nu este deloc de mirare că ea constituie modelul cel mai important în materie de regim reprezentativ constituțional.

Pentru „roșii" și fracționiști, importanța Adunării nu este numai electorală. Ea traduce și viziunea lor asupra reprezentării corpului politic. Cu toate că se referă adesea la Anglia, referința lor intelectuală și politică privind reprezentarea este modelul revoluționar francez al Camerei unice (sau monismul Revoluției Franceze)[2]. Însă nu declanșarea unei revoluții este scopul lor, ci vor să demonstreze omogenitatea națiunii unitare române[3] a cărei voce nu poate să se audă decât într-o singură Cameră. „Roșiii" ar fi dorit un parlament monocameral în Constituantă, însă nu au reușit să-l obțină, deși dezbaterile au fost furtunoase[4].

---

1. A se vedea și Eric Anceau, *Les députés du Second Empire. Prosopographie d'une élite du XIXe siècle*, Honoré Champion Editeur, Paris, 2000.

2. Pierre Rosanvallon, *Le modèle politique français. La société civile contre le jacobinisme de 1789 à nos jours*, Seuil, Paris, 2004, pp. 109–121. Camera unică este una dintre dogmele republicanilor francezi în secolul al XIX-lea, pe care o opun bicameralismului apărat de liberali; Claude Nicolet, *op. cit.*, p. 139.

3. Această unitate și omogenitate atât de mult dorită de „roșii" explică și obsesia lor pentru consolidarea capacității statale și pentru adversitatea pe care o manifestă față de intervențiile marilor puteri în politica internă.

4. Pentru argumentele conservatorilor și ale liberalilor din Constituantă, a se vedea și Silvia Marton, „Legislativ bicameral sau unicameral? Dezbaterea constituțională de la 1866", *Analele Universității București*, științe politice, anul II, 2000, pp. 69–93.

Proiectul de constituție, redactat de Rosetti și de Carada, prevede, de altfel, o singură Cameră. În Constituantă, un grup de liberali, avându-i drept semnatari, printre alții, pe N. Ionescu, A.G. Golescu, D. Tacu și C. Tell, propune un amendament, adoptat în final, ca numai Adunarea Deputaților să aibă dreptul să voteze bugetul, nu și Senatul[1]. Argumentul lor este că, din moment ce „cele patru colegii electorale reprezintă votul universal", Adunarea, „care concentrează în sine sufragiul națiunii suverane", trebuie să aibă dreptul să voteze impozitele. Liberalul Ion Strat adaugă: Camera de jos a fost „creată ca să servească de paravan între popor și guvern", răspunzând astfel ideii de libertate. Și de democrație, așa cum scrie în repetate rânduri Candiano-Popescu în gazetele sale. În timpul crizei antidinastice, „roșiii" susțin cu convingere că Senatul reînvie tradițiile feudale, este nedemocratic și dezbină poporul în clase. Deja la sfârșitul anului 1865, Carada publică în *Românul* un studiu privitor la Senat și este un partizan convins al sistemului unicameral: Senatul, corp străin introdus de Cuza, este prea bonapartist după gustul său. Își va schimba însă părerea peste ani, e drept, și va accepta un Senat pentru menținerea echilibrului politic.

O altă consecință a crizei antidinastice este că liberalii radicali acceptă în cele din urmă parlamentarismul ca singura metodă de guvernare și de a face politică, renunțând la contestarea republicană. Din republicanismul contestatar și chiar violent, ei nu păstrează după 1871 decât principiul politizării maselor (mai ales a micii burghezii urbane), egalitatea civică (dar numai pentru români și, desigur, nu pentru evrei) și suveranitatea națională incarnată într-o singură Cameră. Apărând aceste idei, ei rămân republicani. Vedem deja în toiul contestării antidinastice versiunea lor de republicanism în rolul pe care îl conferă Adunării (după ce au acceptat în Constituantă fără nici un entuziasm existența Senatului). Își dau silința să limiteze rolul principelui și să afirme prerogativele de control și

1. D.A.C., pp. 272–273, 275–276.

de interpelare ale Adunării, criticând cu înverșunare guvernele care nu-i favorizează. Este felul lor de a învăța și de a accepta parlamentarismul, pe care îl interpretează în cheie republicană. Punându-și talentul oratoric în slujba libertății de exprimare și a controlului parlamentar asupra guvernului, „roșiii" transformă dezbaterea parlamentară într-o modalitate de continuare a luptei de stradă și a conflictului electoral, mai ales atunci când nu mai au majoritatea. Vom vedea cum, în sesiunea parlamentului din toamna anului 1870, ei continuă, sub o formă discursivă, apărarea ideilor și a acțiunilor lor. Momentul ploieștean nu este decât un episod al luptei lor.

În parlamentul acestei perioade, nimeni nu propune lărgirea completă a corpului electoral. „Roșiii" munteni se mulțumesc să militeze pentru extinderea colegiului III. Ei se descriu ca fiind democrați, dar sunt niște democrați în limitele votului cenzitar. Prin acceptarea regulilor parlamentarismului deliberativ, sunt conștienți de legitimitatea și chiar de popularitatea pe care le pot obține prin contestarea puterii personale a principelui, mai ales a unui prinț de origine străină, și pe care riscă să le piardă dacă refuză să se deschidă spre opinia publică. Această tensiune este vizibilă în retorica radicalilor. Este și motivul pentru care adversarii lor îi acuză adesea de demagogie.

„Aspirațiile noastre legitime și naționale"

După alegerile pline de zarvă pentru ambele adunări din mai–iunie 1870, este convocată o sesiune extraordinară de vară pentru verificarea mandatelor, ocazie cu care ostilitatea la adresa domnitorului se manifestă deja fățiș, cu atât mai mult cu cât guvernul agreat de Carol nu dispune de o majoritate parlamentară. Nici grupările liberale nu au o majoritate. Criza din Franța le permite deputaților liberali (și chiar unor conservatori moderați) să strângă rândurile și să acuze guvernul conservator, pe care-l consideră înfeudat suveranului. Francofilia devine în

același timp un pretext pentru acțiuni antidinastice și o deghizare a acestora din urmă[1].

În ședința din 1 iulie, N. Blaremberg adresează în Adunare o interpelare[2] președintelui Consiliului de miniștri, M.C. Epureanu, și ministrului de externe, P.P. Carp. Deputatul dorește să afle dacă, în eventualitatea unui conflict între Franța și Prusia, guvernul va urma „o politică întemeiată pe simpatiile noastre de gintă" sau o politică „contrară sentimentelor și aspirațiilor seculare ale românilor". Să nu uităm, interpelarea miniștrilor înseamnă în epocă criticarea lui Carol (care, ca orice monarh, este politic iresponsabil). Tot așa cum votul de blam dat guvernului este fie expresia nemulțumirii față de politica încurajată de principe, fie modalitatea prin care parlamentarii fac presiune asupra lui pentru a obține o schimbare.

Originea lui Carol și a dinastiei din care face parte și cele câteva dosare problematice precum concesiunea Strousberg – în care, în opinia multor parlamentari, sunt detectabile intervenția Prusiei și o atitudine favorabilă a domnului față de ea – explică interpelarea și dezbaterea pe care o stârnește principele. Suspiciunea, foarte vizibilă, este că prințul are simpatii pro-prusace și că ar putea determina guvernul României să urmeze o politică externă în conformitate cu această atitudine. Într-adevăr, Carol reorientează politica externă spre Prusia și spre Austro-Ungaria[3]. Am văzut atacurile furibunde ale

1. Paul E. Michelson, *Romanian Politics*, ed. cit., p. 253.

2. M.O. nr. 155 din 16/28 iulie 1870, ședința din 1 iulie 1870, p. 864.

3. Dimensiunea internațională a războiului, și în Dan Berindei, „La Roumanie face à la France et à la Prusse pendant la guerre franco-allemande de 1870–1871", *Revue roumaine d'histoire*, tom 33, nr. 1–2, 1994, pp. 63–89. Bazată în special pe corespondența diplomatică a marilor puteri (cunoscută și analizată de istorici încă din anii 1970), pe presa vremii și pe referințe secundare ce datează din anii 1960–1970, lucrarea lui Mihai Timofte, *România la 1870–1871: Monarhie sau republică. Studiu de caz asupra scenei politice interne și a relațiilor internaționale* (Publicațiile Fundației Academice „Petre Andrei", Iași, 1996) nu aduce nici o interpretare nouă. Prioritatea acordată chestiunii naționale domină și această analiză. Episodul de la Ploiești, inițiativele de modificare a constituției, intenția

presei „roșii". Expresia folosită de Blaremberg, „interese și conveniente egoiste și personale", este o aluzie clară la persoana principelui. Interpelarea lui N. Blaremberg (precum și cea a lui Al. Georgiu, făcută câteva ședințe mai târziu după izbucnirea Războiului Franco–Prusac, după cum vom vedea mai jos) este expresia clară a simpatiilor față de Franța a radicalilor și fracționiștilor și a unei mari părți a opiniei publice în acești ani.

Președintele Consiliului de miniștri îi răspunde interpelatorului și precizează că este bine cunoscut faptul că România are un „rol modest" în „politica din afară". Conduita cea mai potrivită, impusă statului român prin tratate, este „stricta neutralitate". Într-un regim constituțional, continuă Epureanu, nu poate exista politică personală. Îi reproșează lui Blaremberg că a făcut aluzie la șeful statului. Ministrul subliniază că „simpatiile" și „datoriile noastre de recunoștință" se îndreaptă spre puterile occidentale, mai cu seamă spre Franța. Blaremberg ia din nou cuvântul pentru a protesta, nu împotriva ultimelor cuvinte ale ministrului, cu care este întru totul de acord, ci împotriva minimalizării rolului României pe scena internațională.

Până la urmă se dă citire unei moțiuni prin care semnatarii (printre care N. Blaremberg, I. Bălăceanu, liberalul G. Chițu) propun trecerea la ordinea de zi, după ce Camera își exprimă

---

lui Carol de a abdica, disensiunile dintre grupările politice etc. sunt subordonate considerațiilor geopolitice și poziției marilor puteri. Faptul că acestea nu doreau o redeschidere a „chestiunii orientale" după declanșarea Războiului Franco–Prusac și că se temeau că principele Carol ar putea formula argumente pentru obținerea independenței a fost deja analizat de Barbara Jelavich, „The Abdication Crisis of 1870–1871. The International Aspects", *Revue roumaine d'histoire*, vol. 21, nr. 1, 1982, pp. 89–99. La fel de analizate de istorici au fost și demersurile conservatorilor și ale lui Carol pentru a provoca, din partea marilor puteri, o reacție pozitivă privind recunoașterea statutului internațional al Principatelor. În opoziție cu istoriografia anilor 1970–1980 privind mișcările antidinastice, M. Timofte demonstrează, din perspectivă internațională, că instaurarea unui regim republican în Principate în anii 1870–1871 nu constituia o alternativă posibilă, după cum nu era posibilă nici o nouă „monstruoasă coaliție" precum cea de la 1866.

voința ca guvernul „să nu se depărteze de la o politică națională bazată pe simpatiile de gintă". I. Brătianu ține să spună că, în iminența unui război de anvergură, se declară și el îngrijorat de neutralitatea României, ce riscă să nu fie respectată de puterile garante.

Chestiunea nu este propriu-zis amânată, ci pusă între paranteze de șicanele dintre Cameră și guvern[1]. După izbucnirea Războiului Franco–Prusac însă, fracționistul moldovean Al. Georgiu interpelează[2] guvernul asupra felului în care va adopta o conduită externă: pe cale dictatorială sau prin consultarea Adunării. În termeni similari cu interpelarea lui Blaremberg, Georgiu este nemulțumit de afirmațiile mai multor miniștri de externe că România, ca stat mic, trebuie să-și păstreze neutralitatea. Fracționistul consideră că guvernul ar trebui să afirme națiunea română în concertul celorlalte state ale Europei. Ministerele anilor 1866–1868 (ale stângii radicale), continuă Georgiu, au ridicat „țara la o pozițiune așa de înaltă, încât a provocat preocupațiunea oamenilor celor mai însemnați ai Europei". Deputatul face o paralelă între cei care intervin mereu în favoarea evreilor în România[3] și conduita guvernului – de ce nu ar face și guvernele române la fel pentru diaspora românească, mai ales pentru „frații" asupriți în Transilvania?

Ministrul de externe, P.P. Carp, afirmă[4] că guvernul nu a primit încă nici o știre oficială că s-ar fi declarat războiul între Franța și Prusia. În privința acuzației de neconstituționalitate la adresa guvernului, ministrul este convins că Adunarea va depune toate eforturile pentru garantarea libertăților

1. M.O. nr. 156 din 17/29 iulie 1870, ședința din 1 iulie 1870, pp. 867–872.

2. M.O. nr. 159 din 22 iulie/3 august 1870, ședința din 5 iulie 1870, pp. 775–776.

3. Deputatul moldovean face trimitere la Alliance Israélite Universelle, cu sediul la Paris, care reacționează puternic la măsurile luate de ministrul de interne Brătianu împotriva evreilor.

4. M.O. nr. 161 din 24 iulie/5 august 1870, ședința din 5 iulie 1870, p. 783.

constituționale și că astfel nici un guvern nu va reuși să le suspende. În momentul în care guvernul va trebui să ia o decizie în privința războiului, aceasta va fi în conformitate cu așteptările și aspirațiile Camerei, asigură ministrul, și ea va fi convocată. Până când România nu va fi provocată, va păstra stricta neutralitate, adaugă el. Iar în privința trimiterii făcute de Al. Georgiu la guvernul din anii 1866–1868, Carp îl acuză pe Brătianu că a dus o politică externă prorusească. Deși cunoscut pentru sentimentele sale filogermane (fiind adversar, ca toți junimiștii, al orientării culturale spre Franța), ministrul se vede obligat să declare că politica externă trebuie îndreptată înspre puterile occidentale și înspre Franța, nu înspre Rusia.

Radicalii și fracționiștii șarjează[1] după aceste declarații. N. Fleva nu are încredere în asigurările date de ministrul de externe și propune o moțiune de neîncredere la adresa guvernului, motivând că interpelarea lui Al. Georgiu nu a primit un răspuns satisfăcător. Ion Brătianu ține și el să sublinieze că politica României trebuie să fie națională, inclusiv cea externă, conformă cu atitudinile de simpatie pentru rasa latină și pentru Franța. Ministrul de justiție, Al. Lahovari, întărește afirmațiile ministrului de externe: România își va menține neutralitatea. Își declară și el profesiunea de credință față de Franța, căreia România îi datorează „nașterea" intelectuală și materială. Al.I. Georgiu ține să ironizeze asigurările celor doi miniștri și se întreabă: mai poate fi vorba de neutralitate, atunci când se declară simpatiile pentru stindardul Franței? N. Ionescu contestă și el voința guvernului de a păstra neutralitatea României în caz de război. Deputatul fracționist recomandă ca națiunea să fie consultată prin întruniri publice privind politica de urmat, neutralitatea sau războiul, urmând ca ulterior reprezentațiunea națională să se pronunțe. Acest episod din Adunare se încheie prin votarea unei declarații ferme: „Camera, asupra interpelării de astăzi, afirmă că sentimentele națiunii pentru politica

1. M.O. nr. 161 din 24 iulie/5 august 1870, ședința din 5 iulie 1870, pp. 784–788.

tradițională bazată pe simpatiile de gintă sunt inebranlabile." Doar patru deputați se abțin de la vot din totalul celor 87 de votanți. Moțiunea propusă de N. Fleva este astfel înlăturată, iar guvernul rămâne în funcțiune.

Cele două interpelări și discuțiile care au urmat ilustrează faliile dintre liberalii radicali și Carol. Acesta este contestat pentru că planează asupra lui grave acuzații de ingerință în politica externă, cunoscute fiind sentimentele sale filogermane. Radicalii și fracționiștii sunt alarmați și pentru că rolul Adunării este nesocotit și voința prințului ar putea prima asupra guvernului. Afirmând fără încetare că vorbesc în numele națiunii, ei prezintă acest dublu dezacord în termeni decisivi, așa cum fac și în gazetele lor. Destinul țării și al națiunii este în joc, spun ei; „aspirațiile legitime și naționale" nu pot fi legate decât de „ginta latină" și de Franța și nu pot fi *știute* decât de Adunare. Aceasta nu face decât să dea glas aspirațiilor legitime ale națiunii. În această ipostază, Adunarea este „vocea" națiunii. Atitudinile filofranceze fiind dominante în sânul națiunii și cu o lungă tradiție, spun „roșiii", falia suveran–națiune este cu atât mai adâncă și poziția lui Carol cu atât mai ilegitimă.

Reies și două caracteristici importante ale politicii externe, așa cum le văd „roșiii". În primul rând, este oarecum curios că deputații sunt dispuși să aloce atât de mult timp (este vorba de o sesiune extraordinară, scurtă, Camera nefiind constituită încă în urma alegerilor) și atât de multă materie oratorică unui război ce are loc la câteva mii de kilometri distanță și care nu implică nicidecum statul român în mod direct. Or, în viziunea stângii, politica externă și direcția ei nu sunt decât o chestiune de politică internă, parte a conflictului dintre Adunare și Carol/guvern. În al doilea rând, majoritatea deputaților au convingerea că politica externă trebuie să fie ghidată exclusiv de sentimente și de gesturi simbolice. Critica la adresa neutralității României (poziție „umilitoare", spun ei) trebuie înțeleasă în lumina acestor două considerații, în opoziție cu guvernul, a cărui poziție pare mai realistă.

„Aspirațiile legitime și naționale" nu țin numai de orientarea politicii externe spre „ginta latină", ci și de ceea ce liberalii și fracționiștii numesc „drepturile naționale", adică recunoașterea statului-națiune în concertul națiunilor europene și afirmarea unității naționale a românilor. Susceptibilitățile față de orice ar putea atinge drepturile naționale trebuie înțelese în contextul în care Carol și întreaga clasă politică – nu numai radicalii – depun eforturi interne și externe uriașe pentru recunoașterea tuturor semnelor care pot atesta suveranitatea națională (monedă, armată, participare la conferințe internaționale pe picior de egalitate cu alte state, emiterea de decorații naționale etc.). În acest demers, simbolurile naționale, mai noi sau mai vechi, și un elaborat aparat retoric joacă un rol compensatoriu pentru lipsa stabilității interne și a independenței naționale și pentru fragilitatea unității naționale și statale[1].

Inițial, domnia lui Carol și noua constituție înseamnă, chiar și pentru liberalii radicali, începutul unei ere noi. Însă legitimitatea domnului se bazează deocamdată pe faptul că este reprezentantul unei familii princiare occidentale prestigioase și că parlamentarii și opinia publică văd în el instrumentul cel mai potrivit prin care România să fie acceptată pe picior de egalitate în familia politică europeană[2]. După primii ani de domnie însă, cu atât mai mult îi dezamăgește Carol pe radicali prin prestația sa externă orientată spre Prusia. Atuul inițial devine o armă de atac pe care ei o mânuiesc cu pricepere și har oratoric.

În sesiunea ordinară deschisă în noiembrie 1870[3], ostilitatea deputaților liberali împotriva lui Carol este puternică. De altfel, Camera dă un vot de neîncredere guvernului lui Epureanu, care își dă demisia în decembrie. Noul minister, avându-l drept

1. Edda Binder-Iijima, „Rites of power at the beginning of the reign of prince Charles, 1866–1881. Means of legitimation of a foreign dynasty", *Revue des études sud-est européennes*, vol. 32, nr. 3–4, 1994, pp. 216–217.

2. *Ibidem*, pp. 213–214.

3. Sesiunea durează până la 16 martie 1871, când Adunarea este dizolvată și Senatul închis.

președinte pe Ion Ghica, nu este impus de Carol, ci e rezultatul unor discuții secrete între diverșii parlamentari liberali și „roșii" din Adunare. În formula aleasă de aceștia, guvernul Ghica[1] reprezintă coaliția tuturor grupărilor din Cameră ostile domnitorului. Presa conservatoare consideră că este un „guvern-paravan" al radicalilor și fracționiștilor, de fapt un „minister roșu".

Comisia însărcinată cu redactarea răspunsului la mesajul tronului[2] introduce câteva paragrafe privind politica externă a României. Formularea lor nu este deloc întâmplătoare și protocolară, ci precisă și sintetică, rezumând poziția deputaților filofrancezi. Ei doresc ca sentimentele să le fie receptate întocmai de Carol. Paragrafele în cauză menționează importanța tratatelor și a respectării lor, care garantează autonomia națiunii; subliniind deferența ce se cuvine arătată tuturor puterilor garante, ei reafirmă sentimentele de simpatie și recunoștință față de națiunea „nobilă și generoasă" (fără a pomeni de Franța), care și-a vărsat „sângele fiilor săi pentru emanciparea României"[3].

Discuțiile[4] nu fac decât să justifice importanța acestor idei, fără să modifice conținutul mesajului. M. Kogălniceanu este mulțumit să găsească în adresa de răspuns un astfel de angajament despre respectarea tratatelor. Își justifică astfel temerea ce ia, de fapt, forma unei interpelări: guvernul și Adunarea trebuie să fie unite pe acest tărâm, iar țara trebuie să fie unită cu guvernul. „Maistul" exprimă o convingere răspândită în parlament în acești ani, conform căreia opiniile ce țin de constituție, de partide și de guvern nu sunt naționale, întrucât exprimă

1. N. Iorga numește acest guvern „ministeriu al lichidării dinastice" (*op. cit.*, p. 120).

2. Formularea răspunsului este prima activitate după deschiderea sesiunii ordinare și, dacă au avut loc alegeri, după constituirea Camerelor și verificarea mandatelor.

3. M.O. nr. 272 din 10/22 decembrie 1870, ședința din 5 decembrie 1870, p. 2230.

4. M.O. nr. 273 din 11/23 decembrie, ședința din 5 decembrie 1870, pp. 2245–2247; M.O. nr. 274 din 12/24 decembrie 1870, ședința din 7 decembrie 1870, pp. 2249–2252.

diviziunea, în vreme ce „chestiunile naționale" cer consens și unanimitate pentru a fi rezolvate și de aceea *sunt* naționale.

Intervenția lui Kogălniceanu deschide o discuție destul de lungă, care ilustrează, precum în vară, aceeași susceptibilitate față de orice ar putea leza drepturile naționale. Blaremberg revine asupra sensului celor spuse în iulie privind simpatiile față de Franța, în contextul în care vocile germanofile sunt mai numeroase în Cameră și se critică votul dat de aceasta în sesiunea din vară (când s-a pronunțat pentru neutralitate, dar pentru Franța). Îi este teamă de situația în care neutralitatea va fi imposibilă, dacă războiul s-ar generaliza pe continent, caz în care locul României nu poate fi decât de partea Occidentului, adică a Franței și a „panlatinismului". Liberalii radicali își reexprimă și ei sentimentele de fidelitate față de Franța și nu ezită să acuze din nou guvernul că acordă mai multă importanță relațiilor diplomatice cu Prusia.

Liberalul G. Chițu propune în ianuarie 1871 un vot prin care Adunarea să invite guvernul să felicite, în numele țării („colonia lui Traian la Dunăre"), parlamentul și guvernul italian și pe regele Victor Emanuel pentru îndeplinirea unificării Italiei. O asemenea solidaritate, se justifică liberalul, este cu atât mai necesară cu cât „sora noastră cea mai glorioasă, cea mai puternică, zace rănită de gladiul inamicului"[1]. Este vorba, din nou, despre Franța, însă numele ei nu este nici acum pronunțat.

Solidaritatea între națiuni, mai ales între cele de gintă latină, este un imperativ nu numai politic și strategic, ci deopotrivă moral, în sensul în care toți deputații sunt convinși că singura formă legitimă de existență în comun este națiunea etnică dotată cu un stat al său. „Ginta latină" este o trimitere indirectă la rolul tradițional al Franței, începând cu 1848, de susținătoare a drepturilor naționalităților. Este cel puțin convingerea liberalilor radicali, marcați de experiența franceză din perioada pre-

1. M.O. nr. 26 din 5/17 februarie 1871, ședința din 29 ianuarie 1871, p. 135, pentru intervențiile celorlalți deputați.

mergătoare Revoluției de la 1848 sau din anii exilului. Este un *topos* cultural și politic pe care revoluționarii de atunci, Brătianu, Kogălniceanu, Rosetti, Nicolae Ionescu, l-au transmis și noii generații de liberali. Recursul la Franța este, pentru „roșii" și în anii 1870–1871, o incarnare a ideologiei democratice aplicabile națiunilor (și doar în plan secund aplicabilă emancipării sociale interne)[1]. Cu entuziasmu-i caracteristic, Candiano-Popescu îl numește în amintirile sale pe Napoleon III „marele român". Referința la „sora mai mare" este și o tactică politică pentru construcția discursivă a unei identități politice.

N. Ionescu este de acord cu „închinăciunea" față de marele eveniment. În prezent „un spirit general animă Europa modernă ca toți membrii dispersi ai diverselor naționalități să tindă cu succes a fonda unitatea lor, sub sceptrul monarhiei naționale, cum Germania, Italia și România", explică fracționistul. Gestul propus parlamentului este „și național, și patriotic, și politic", încheie el în aplauzele colegilor (a fost, de altfel, aplaudat aproape la fiecare propoziție). N. Blaremberg se asociază „din inimă la patriotica propunere". Președintele Adunării, conservatorul G. Costa-Foru, adaugă și el că este de datoria românilor „să salute" tronul Italiei „pe care a șezut imperatorul Traian, marele fondator al naționalității noastre, tronul pe care a șezut imperatorele Constantin, fondatorul religiei noastre, tronul în care a domnit ilustrul legislator al lumii întregi, și în parte al nostru, imperatorele Iustinian". Adunarea decide să formeze o comisie din cinci membri care să redacteze adresa de felicitare, iar rezultatul scrutinului este unanim[2].

Discuția aceasta este relevantă nu numai pentru felul în care deputații mobilizează trecutul și recurg la o serie de mituri pentru a da o semnificație prezentului și pentru a scoate în evidență importanța unității naționale – o convingere de-a dreptul

1. Catherine Durandin, *op. cit.*, p. 98.

2. Votanți 87, bile albe 4, voturi exprese 83, majoritate absolută 42. N. Ionescu, G. Chițu, G. Costa-Foru, I. Brătianu și N. Blaremberg sunt aleși membri ai comisiei.

consensuală. Obiectul imediat al propunerii de felicitare și al referinței la „ginta latină" este Italia, care le permite deputaților să insiste asupra romanității națiunii române, un alt venerabil *topos* al discursului identitar românesc modern. Însă discuția le permite radicalilor, în egală măsură, să se refere la Franța, astfel încât mândria lor față de apartenența românilor la ginta latină se combină în mod natural cu atitudinile profranceze[1]. Referința la ginta latină este una dintre componentele majore ale sentimentelor antiprusace ale epocii. Candiano-Popescu avertiza deja în 1867, în primul număr al *Perseverenței* (9 martie), că va sprijini „naționalitatea contra străinismului, legalitatea contra arbitrariului și regimul constituțional contra guvernului personal". C. Bacalbașa a surprins atmosfera acestor ani dominați de tensiunile dintre taberele pro-franceze și progermane[2]. El înregistrează „frenezia" francofilă: prin localuri și grădini publice se cântă *Marseilleza* în timpul Războiului Franco–Prusac, se strigă „Trăiască Franța", până și preoții se dedau la astfel de manifestări filofranceze în predicile lor; iar în urma observațiilor reprezentanților Prusiei, guvernul este nevoit să interzică cântarea imnului în locurile publice.

„Tronul nu este al cutărui partid, ci al țării întregi"

Redactările răspunsului la mesajul tronului sunt deosebit de conflictuale în acești ani. Ele sunt de fiecare dată o bună ocazie pentru cântărirea raporturilor de forță dintre majoritate și minoritate și, uneori, pentru disputarea favorurilor principelui. Aceste tensiuni spun multe despre disensiunile partizane și despre rolul pe care parlamentarii înțeleg să-l aibă față de națiune și față de suveran.

1. A se vedea și Dan Berindei, „L'écho des événements de France dans la vie politique de la Roumanie durant les années 1870–1871", *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, tome 19, avril–juin 1972, pp. 362–375. Autorul supralicitează atitudinile antidinastice și francofilia clasei politice, a presei și a opiniei publice.

2. C. Bacalbașa, *op. cit.*, pp. 14, 20.

În decembrie 1868, prin răspunsul la discursul tronului, deputații exprimă, în marea majoritate, o certitudine și totodată un consens atunci când echivalează, în varianta finală a textului, interesul național cu respectarea tronului și fidelitatea față de el. Este printre ultimele gesturi consensuale din partea liberalilor radicali. Să nu uităm, în decembrie 1868 ei dețin majoritatea în Cameră. Deputații asigură[1] că „într-un stat liber, în România, tronul Măriei Tale are temelia sa în inima fiecărui român" (Carol le reproșase disensiunile partizane care blochează activitatea legislativă). Răspunsul este o profesiune de credință pentru libertate și viață politică liberă într-un stat liberal. Deja în acest răspuns, „roșiii" majoritari îl avertizează pe principe că „vocile discordante" sunt benefice într-un stat liber în care guvernului „îi trebuie mai multă inteligență, mai mult tact și i se cere mai multă osteneală decât într-un stat despotic spre a conduce toate pasiunile și toate interesele". Varianta finală a răspunsului este împăciuitoare.

Fracționistul Ion Codrescu[2], membru al comisiei Adunării de redactare a adresei (comisie în care radicalii nu au majoritatea), declară că „înaintea tronului, d-lor, nu sunt distincții [...]. Tronul nu este al cutărui partid, ci al țării întregi". Și adaugă că „în ceea ce privește expresiile de respect către tron, precum și în ceea ce privește chestiunile mari naționale", între minoritate și majoritate trebuie să existe unanimitate. Conservatorul G. Brătianu este de acord cu Ion Codrescu. El afirmă că „zizania" la care făcea referire Carol în mesajul său de deschidere a sesiunii parlamentare „nu a existat niciodată când a fost vorba de tron și de interesele țării". Revine, din nou, ideea conform căreia „interesele națiunii" nu pot fi decât suprapartizane și consensuale, fiind singurele *cu adevărat* importante; că, implicit, există o dimensiune de trivialitate în ceea ce este partizan.

Doi ani mai târziu, în decembrie 1870, răspunsul Adunării la mesajul tronului este foarte diferit, tonul fiind acum aspru

1. M.O. nr. 272 din 3/15 decembrie 1868, p. 1325.

2. M.O. nr. 272 din 3/15 decembrie 1868, ședința din 27 noiembrie 1868, p. 1327.

și precis. Acest răspuns include și formulele prin care deputații țin să-și exprime sentimentele filofranceze. Deputații o spun în mod răspicat, constituția este garantul regimului, al stabilității interne și al siguranței națiunii, nu Carol. Textul lor este, înainte de toate, o punere în gardă a monarhului, un avertisment elegant și, în aceeași măsură, o afirmare a rolului predominant al legislativului în ansamblul instituțional. Să ne amintim că majoritatea este compusă de liberali de diverse orientări și că fracționiștii și radicalii au împreună 57 de locuri, fără să reușească să fie majoritari, liberalii moderați din jurul lui Kogălniceanu au 28 de locuri, iar liberalii lui Ion Ghica au 14. Conservatorii guvernamentali au 48 de deputați (și o majoritate precară în Senat) și au dificultăți în a-și susține guvernul minoritar condus de Epureanu.

Nimeni altul decât Nicolae Fleva[1], exuberantul apărător al ploieștenilor, este acum, în decembrie 1870, raportorul comisiei însărcinate cu redactarea răspunsului la mesajul tronului. Interesantă pentru discuția noastră privind schimbarea de ton și de atitudine a liberalilor este acea parte a răspunsului prin care Adunarea afirmă că exercită un control „salutariu" asupra guvernului, „mijloc de întărire pentru statul român și de dezvoltare a instituțiilor sale democratice și liberale". Ne putem doar imagina cu câtă satisfacție citește Fleva aceste propoziții. Deputații comentează succint și întâmplările de la Ploiești: „Evenimentul de la Ploiești nu a putut decât să ne întristeze. Remediul este în aplicarea strictă a legilor și în respectul lor." În încheiere, Adunarea își exprimă devotamentul față de tron: „Pe tărâmul constituțional, tronul va putea conta întotdeauna pe un deplin devotament și pe concursul cel mai sincer al reprezentațiunii naționale." Este semnificativ faptul că primul paragraf al răspunsului conține avertismentul cel mai puternic și cel mai constituțional totodată: Adunarea este instituția de control, singura capabilă să asigure consolidarea națiunii și respectarea consti-

1. M.O. nr. 272 din 10/22 decembrie 1870, ședința din 5 decembrie 1870, p. 2230.

tuției. Avertismentul este un răspuns indirect la suspiciunea care planează asupra lui Carol, acuzat de ingerințe și influențe neconstituționale asupra instituțiilor și politicii interne și externe. Răspunsul deputaților se încheie pe același ton: ei își exprimă devotamentul față de tron „pe tărâmul constituțional". Carol este în constituție, el nu mai este în „inimile" fiecărui român, așa cum s-au exprimat ei cu exact doi ani mai devreme.

Conservatorul Dimitrie Ghica-Comănești[1] este singurul în această dezbatere care reamintește importanța prințului străin. Acesta trebuie apărat în fața „faptelor copilărești", precum cele de la Ploiești, spune el. Puterea statelor din Germania, arată deputatul, este dată de „acea stabilitate și consolidare ce este efectul dinastiilor care au rădăcinile lor în tradițiile cele vechi istorice și în afecțiunea poporului". Doar pentru că există în Germania această afecțiune față de tron, a reușit ea să triumfe asupra Franței, care „e bântuită astăzi de atâtea partide de domnii de răsturnare și de anarhie". Analogia deputatului trebuie să fi fost clară tuturor. Ghica-Comănești critică utilizarea adjectivului „democratic" din primul paragraf al adresei. Este suficientă, crede el, exprimarea dorinței Adunării de a vedea dezvoltate în România „instituțiile liberale". Pentru un conservator precum Ghica-Comănești, democrația este „puterea suverană exercitată într-un mod direct de popor", însă în România, „țară monarhică și constituțională", folosirea termenului ar însemna dorința de a schimba regimul și ar ascunde tendințe antidinastice.

Liberalul P. Grădișteanu[2] este contrariat, cuvintele lui Ghica-Comănești revoltă „sufletele devotate instituțiilor democratice și tronului". Este convins că Adunarea nu va lăsa să fie „pusă în suspiciune inima noastră alături cu tronul", întrucât acesta din urmă „este de drept popular, nu este de drept divin". Aplauzele din sală nu fac decât să accentueze tensiunea dintre,

1. M.O. nr. 273 din 11/23 decembrie 1870, ședința din 5 decembrie 1870, p. 2245.
2. *Ibidem.*

pe de o parte, apărătorii Franței și ai democrației și, pe de altă parte, cei care rămân fideli monarhiei și, implicit, Prusiei. Facțiunile liberale fiind majoritare, Adunarea închide până la urmă discuția asupra primului paragraf al adresei, care se acceptă așa cum a fost formulat de comisia de redactare.

„Remediul este în satisfacerea legitimelor cerințe ale poporului"

Paragraful cel mai problematic al răspunsului la mesajul tronului din decembrie 1870 privește evenimentele de la Ploiești. Liberalii radicali și fracționiștii sunt în dificultate. Ei nu pot apăra în parlament un eveniment catalogat de procurori drept complot împotriva statului. Dar nici nu pot să nege ideile pe care le-au susținut în ultimii ani.

Primul rând al paragrafului propus de comisia de redactare a răspunsului – „Evenimentul de la Ploiești nu a putut decât să ne întristeze" – este suficient de general pentru a nu suscita discuții. Rândul al doilea – „Remediul este în aplicarea strictă a legilor și în respectul lor" – provoacă însă dezbateri aprinse. I. Negură[1] este cel care propune, printr-un amendament, adăugarea expresiei „satisfacerea legitimelor cerințe ale poporului". După lungi dezbateri, paragraful include până la urmă expresia-avertisment – „Remediul este în satisfacerea legitimelor cerințe ale poporului și în aplicarea strictă a legilor și în respectul lor".

N. Ionescu[2] ține o adevărată prelegere despre acest paragraf. El susține amendamentul lui Negură și se declară apărătorul înfocat al constituției și al legalității. Interlocutorul fracționistului este președintele Consiliului de miniștri, pe care îl acuză, nici mai mult, nici mai puțin, de tentativă de modificare a

1. M.O. nr. 275 din 13/25 decembrie 1870, ședința din 8 decembrie 1870, p. 2262.

2. M.O. nr. 277 din 16/28 decembrie 1870, ședința din 9 decembrie 1870, pp. 2274–2275.

constituției. Obiectul imediat al criticii lui Ionescu este afirmația ministrului prin care își exprimă neîncrederea în instituția juraților. Atacând guvernul, fracționistul lovește implicit în Carol și afirmă supremația legislativului asupra executivului, tot așa cum formularea „respectul legilor" și al constituției din mesajul de răspuns îl vizează și pe domn. Deputații sunt la curent cu demersurile acestuia și cu hotărârea sa de a abdica, dacă este cazul[1]. În urma evenimentelor de la Ploiești și, mai ales, în urma achitării vinovaților de către juriul de la Târgoviște, domnitorul hotărăște să consulte puterile garante (prin scrisori confidențiale) asupra necesității schimbării constituției liberale, la fel de vinovată, în opinia suveranului, ca și lipsa unei culturi politice mature pentru situația din țară și care îl împiedică să domnească. Răspunsurile primite îl încurajează însă să-și continue domnia.

Instituția juraților este o expresie a libertăților constituționale, în opinia lui N. Ionescu, întrucât este „un drept rezervat al poporului", „fără delegațiune", alături de alte două drepturi similare, libertatea presei și libertatea întrunirilor. Atacând instituția juraților, ministrul „a făcut un act de rău patriot, de cetățean nematur, de constituțional neadevărat". El precizează că, în baza constituției, toate puterile emană de la națiune, care „își exercită unele drepturi în colegiile electorale", iar poporul are dreptul „de a se judeca pe sine", de a se întruni și de a-și exprima liber opiniile. Deputatul face trimiteri la regimul constituțional englez pentru a-i arăta ministrului Epureanu că atât guvernul, cât și Adunarea sunt controlate de „cineva care este mai presus de noi, și acel cineva este poporul". Ionescu își susține ideile citând pasaje din lucrarea *De l'esprit des lois* de Montesquieu. Este interesant că toate referințele lui sunt occidentale. El nu compară instituția juraților cu istoria autohtonă a acesteia, ca și cum tradiția juridică locală nu ar exista. Montesquieu

1. N. Iorga, *op. cit.*, pp. 117–120. Aceeași interpretare în Edda Binder-Iijima, *Die Institutionalisierung der rumaenischen Monarchie*, ed. cit., pp. 228–230.

și referința la modelul parlamentar englez îi permit să sublinieze cu tărie necesitatea magistraturii populare și rolul Adunării de a controla executivul și de a preveni astfel abuzurile.

În ceea ce privește conspirația propriu-zisă, opinia fracționistului este că tot ce poate face Adunarea este „să spună învinșilor și victorioșilor să fie în lege". Ionescu continuă prin minimalizarea importanței evenimentului din august. „Răul" constă în nerespectarea de către minister a „dreptului sacru al municipalității de a se administra ea însăși"; în torturile la care a recurs guvernul la Ploiești (este aplaudat în acest moment al discursului); în abuzurile de putere ale administrației. Existența unor persoane cu convingeri republicane nu înseamnă, punctează deputatul, „surparea instituțiilor". Vedem cum argumentele-cheie ale „roșiilor" și ale apărării sunt prezente și în parlament. Pentru Ionescu și radicali, substanța întregii afaceri constă în judecata juraților. Curțile cu jurați au un rol politic tocmai pentru că se pot opune guvernului și pot oglindi opinia publică. N. Ionescu apără constituția, pe care o consideră liberală, și drepturile poporului. De aceea insistă el atât de mult ca faptelor de la Ploiești să nu li se dea o importanță mai mare decât au în realitate. Iar remediile nu pot fi găsite decât în respectarea legilor și în aplicarea lor – aceasta este interpretarea pe care o dă fracționistul paragrafului din adresa de răspuns. Invocarea drepturilor poporului îi permite lui Ionescu – ca și colegilor săi din stânga radicală – să se erijeze în adept al democrației ca formă politică, substitut la imposibila guvernare directă a poporului[1], apărând totodată constituția în vigoare și ordinea legală.

N. Blaremberg[2] susține ideile lui Ionescu. El explică motivele pentru care comisia de redactare a răspunsului la mesajul tronului a ales formularea propusă pentru calificarea afacerii

1. Pierre Rosanvallon, *La démocratie inachevée. Histoire de la souveraineté du peuple en France*, Gallimard, Paris, 2000, p. 15 și *passim*.

2. M.O. nr. 277 din 16/28 decembrie 1870, ședința din 9 decembrie 1870, p. 2276.

de la Ploiești: pe de o parte, comisia a ținut să condamne evenimentul și, pe de altă parte, a ținut să sublinieze că vinovați nu sunt numai inițiatorii mișcării, ci și cei care, „prin arbitrariul lor, au jucat oarecum rolul de provocatori", adică guvernul. Deputații din comisie au ținut totodată să ofere un răspuns și la ideea prezentă în discursul tronului – care conținea insinuări depreciative la adresa instituției juraților –, declarând cu hotărâre că nu vor accepta să se aducă „nici o atingere acestei egide puternice a libertății". Blaremberg condamnă mișcarea nu numai pentru că a recurs la violență, ci și pentru că a fost „inițiativa izolată a unui singur cetățean", și pentru că nu era „în sentimentul general". Și explică apoi că legitimitatea unei revoluții de jos este dată tocmai de succesul ei, însă, „în împrejurările de față", insurecția ar fi fost „fatală" României, domnia unui Hohenzollern fiind garantul stabilității. Afirmând că există trei teorii care explică legitimitatea puterii – teoria dreptului divin, teoria contractului dintre națiune și regalitate și teoria suveranității permanente și absolute a națiunii –, Blaremberg laudă virtuțile teoriei „moderate", teoria contractului dintre națiune și regalitate: prima e depășită „de veacul nostru de lumini", iar a doua, „extremă". Deputatul își legitimează argumentele citând pasaje ample din John Russel (ministru englez) și D. Duchatel (deputat în vremea lui Ludovic Filip în Franța). Revoluțiile nu sunt legitime decât în cazul „unei necesități absolute", după ce toate mijloacele pacifiste și legale au fost epuizate, și dacă scopul este nobil și principiile lor drepte, iar mijloacele moderate. Exemplele sale sunt revoluțiile din 1789 și 1830 din Franța, cea din 1659 din Anglia, dar și revoluția din România de la 1866[1].

Poziția ministrului de justiție, Alexandru Lahovari[2], nu este deloc surprinzătoare, dat fiind că el a încadrat juridic faptele ploieștenilor: respinge revoluția (inclusiv mișcarea de la Ploiești, pe care o califică drept „ridicolă") ca modalitate de înfăptuire

1. *Ibidem.*
2. *Ibidem*, p. 2277.

a schimbărilor și afirmă că datoria unui guvern constituțional este să apere națiunea și statul, să asigure securitatea internă, să-și respecte angajamentele față de tron și națiune și să dea dovadă de responsabilitate și legalitate. El dă Franța drept exemplu pentru a demonstra că revoluțiile din această țară au dus-o mereu la „catastrofă".

Liberalul Petre Grădișteanu[1] atrage atenția colegilor săi că Adunarea nu are competența de a judeca faptele de la Ploiești și că sarcina ei este în acest moment să răspundă la mesajul tronului, nu să judece conduita guvernului. El reproșează totodată în termeni duri guvernului că, prin mesajul său, cere Camerei să facă legi noi pentru împiedicarea repetării unor evenimente precum cele de la Ploiești. Or, explică deputatul, există deja astfel de legi, care prevăd ca delictele politice să fie judecate de curți cu juați. În lumina acestor considerente, Grădișteanu, ca și N. Ionescu, interpretează îndemnul guvernului ca pe o expresie, voalată, a neîncrederii în principiul juraților și ca o presiune asupra legislativului de a modifica legea juraților. Ca și pentru Ionescu, aceasta este „o conquistă a democrației asupra aristocrației". Este, de fapt, „o înălțare a poporului până la drepturile cele mai înalte și privilegiile cele mai exclusive ale aristocrației".

Este grăitor că printre deputații care prezintă domnitorului adresa de răspuns se află și câțiva deputați ploiești „roșii", actorii principali din ziua de 8 august – Anton Arion, C.T. Grigorescu, Al. Candiano-Popescu[2]. La rândul său, mesajul împăciuitor al domnului conține un pasaj, formulat în termeni destul de direcți, referitor la evenimentele de la Ploiești. Carol le cere parlamentarilor să adopte „cele mai înțelepte măsuri", pentru a se evita astfel pe viitor „fapte care au compromis existența unor națiuni mai vechi"[3].

---

1. *Ibidem*, pp. 2277–2278.

2. Paraschiva Cîncea, Mircea Iosa, Apostol Stan, *op. cit*, p. 193.

3. M.O. nr. 277 din 16/28 decembrie 1870, ședința din 9 decembrie 1870, p. 2277.

În această dezbatere lipsesc profesiunile de credință republicane. În parlament, republica îmbracă mantia apărării regimului constituțional. Antidinasticii apără constituția, pe care o consideră liberală, adică în conformitate cu spiritul de libertate, și drepturile poporului (înțeles ca sursă a suveranității). Liberalii ca Ionescu sau Negură au o viziune republicană asupra regimului și a funcționării sale, chiar dacă referințele lor sunt Montesquieu și Anglia. Ei sunt republicani prin aceea că apără preeminența de drept și de fapt a legislativului, care este expresia poporului suveran, ceea ce înseamnă că ei proclamă ierarhizarea puterilor, și nu separarea lor – *de facto*, executivul trebuie să fie subordonat legislativului, spun ei. Sunt elementele cele mai importante ale tradiției republicane franceze de la mijlocul secolului al XIX-lea[1]. Diferența majoră față de aceasta este că Adunarea românească nu e aleasă prin sufragiu universal (masculin). Apărarea magistraturii populare sub forma curții cu juranți este substitutul pentru absența votului universal și a vocii directe a poporului, pe care nici radicalii, nici fracționiștii nu și le doresc, de fapt. Argumentul lor, încă din dezbaterile privind Legea electorală din 1866, este că românii în ansamblul lor nu sunt încă pregătiți pentru a se pronunța în chestiunile politice. Expresia din amendamentul propus de I. Negură are același rol, de substitut pentru absența votului universal (în condițiile în care și democrația directă este imposibilă). A doua diferență importantă față de tradiția republicană franceză este că radicalii trebuie să accepte existența Senatului, chiar dacă, încă din timpul dezbaterilor din Constituantă și ulterior în articolele lor din presă, ei se pronunță pentru o singură Cameră.

Liberalii radicali apără o versiune republicană asupra regimului de fiecare dată când vorbesc despre semnificația reprezentării și a Adunării. Ei explică în numeroase ocazii că Adunarea reprezintă poporul sau țara și că astfel ea este singura instituție cu adevărat legitimă. Carol este cel care surprinde cel mai bine convingerile cvasirepublicane ale lui Ion Brătianu în *Memoriile*

1. Claude Nicolet, *op. cit.*, p. 424.

sale, imediat după venirea lui în țară, în mai 1866: „Liberalul Brătianu, conform ideilor parlamentarismului modern francez, așteaptă mântuirea de la hotărârea poporului însuși asupra soartei sale și voește să acorde influență asupra guvernului țării unor pături cât se poate de largi ale poporului"[1].

Din această preeminență a legislativului rezultă și o viziune asupra statului și a guvernului. Din moment ce guvernul este subordonat legislativului (și majorității prin intermediul unui cabinet care trebuie să fie emanația sa), parlamentul este singurul capabil să discearnă interesul general al națiunii. Este ceea ce spun fracționiștii G. Chițu și A. Georgiu sau Ion Brătianu în timpul discuțiilor privind interpelările din iulie 1870 prilejuite de Războiul Franco–Prusac. Preeminența Camerei (de care depinde guvernul și care trebuie să-și exercite fără încetare controlul asupra executivului) explică de asemenea preferința liberalilor radicali pentru guvernele puternice și centralizate. Ei nu combat ideea de guvern puternic decât atunci când există o altă forță, altfel spus Carol, care se manifestă pentru a știrbi puterea reprezentanților națiunii[2]. Este și modalitatea prin care fracționiștii și radicalii se acomodează cu regimul reprezentativ cenzitar, reducându-l în argumentele lor (dar și în practică, atunci când sunt în măsură să formeze guvernul) la supremația legislativului ca instanță de control asupra guvernului și asupra lui Carol. De aceea parlamentul trebuie să fie un organ deliberativ în plenitudinea cuvântului, spun ei, în care libertatea dezbaterilor și a opiniilor trebuie să fie absolută. Tocmai de aceea apără cu înfocare dreptul de interpelare în care ei văd cheia de boltă a regimului. Antidinasticii revendică republica nu numai pentru că sunt potrivnici monarhului și principiului ereditar, ci și pentru că au o viziune republicană asupra instituțiilor, adică asupra rolului Adunării, asupra dezbaterii parlamentare, asupra guvernului puternic și asupra centralizării.

1. *Memoriile regelui Carol I*, vol. I, ed. cit., p. 65.

2. Prin aceasta radicalii se apropie, din nou, de republicanii francezi din a doua jumătate a secolului al XIX-lea; a se vedea Claude Nicolet, *op. cit.*, pp. 430–432.

TÎRGU VESTEÏ

Tîrgu-vesteï, s'a redesteptat! trăeste şi va trăi! Stefan vodă, va tresălta de bucurie, Mihaï o va încununa ca pe o fiică demnă de eï.

Trăiascà Tîrgu vestie.

Mişei tremură înaintea ieï !!! *

Stab. lit. M. S. Baer.

Verdictul de la Târgoviște (*Ghimpele* din 25 octombrie 1870)

Décanu spărgeamu dia 'n care'ți hăgeași capulu, spune Șerluță, n'ai fi turbatu pênă aĝiĭ? Dérŭ detentorii de obligațiuni ce arŭ fi făcutŭ?

—Chiarŭ abdicându, îți voiŭ fi recunoscătoru. Țineĭ

—Mă închinu picióreloru ilustrissimului și magnanissimului meu stăpênŭ.

—Cu credință și cu bună smerenie să vĕ apropiați. Amŭ scăpatŭ teafĕru din încurcătura lui Strusberg și Ambron, grație tribunului Nicolae!

—Fĕtiulŭ meu, déca nu eŭ, colŭ puținŭ tu vei ajunge susŭ: însă ține minte că mi-amŭ datŭ totulŭ ca să'ți facŭ arcu!

Afacerea Strousberg. Printre personaje: Costache Epureanu (Iepurele), generalul Florescu, Dimitrie Gr. Ghika, principele Carol (câinele cu casca militară prusacă, „Șerluță" – calambur în care numele „Carol" se întâlnește cu „șarlă", cuvânt care înseamnă potaie și vine, la rândul său, din „King Charles", numele unei rase de câini). „Tribunul Nicolae" e probabil Nicolae Fleva, care intervine în Adunare în martie împotriva concesiunii. (*Ghimpele* din 18 martie 1871)

„Nu popoarele sunt făcute pentru principi,
ci principii pentru popoare"

După căderea celui de-al Doilea Imperiu francez, speranța republicanilor renaște. Rosetti, încă în Franța, se pare că cere ajutorul guvernului provizoriu al proaspăt declaratei Republici Franceze pentru răsturnarea lui Carol și instalarea republicii. În acest context, scrisoarea principelui către un prieten fictiv, publicată în *Augsburger Allgemeine Zeitung* din 15 ianuarie 1871, este preluată, în traducere, de ziarele românești. Ea învenințează și mai tare polemicile. *Românul* vuiește în toate numerele sale din ianuarie. Chiar și *Pressa*, ziar al conservatorilor, scrie că „lucrul în sine este foarte grav"[1].

În ansamblul său, scrisoarea[2] este mărturia unei decepții și a exasperării privind crizele guvernamentale succesive. Ea se adaugă și tatonărilor lui Carol privind revizuirea constituției și eventuala sa abdicare (dovadă fiind aici scrisoarea confidențială din noiembrie 1870 adresată suveranilor puterilor garante)[3]. Ea este, totodată, expresia regretului său de a nu fi putut face suficient pentru țara adoptivă[4]. Carol își exprimă dorința de a renunța la tron, motivându-și gestul prin neputința față de „coteriile" la cheremul cărora se află țara, „coterii" ce au forțat adoptarea unei constituții liberale, inadecvată „țării".

---

1. V. Russu, M. Timofte, „Împrejurările și semnificația instaurării guvernării conservatoare Lascăr Catargiu (martie 1871)", *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol"*, vol. 16, 1979, p. 378.

2. Pentru contextul redactării scrisorii și pentru ecourile sale internaționale, a se vedea și Edda Binder-Iijima, *Die Institutionalisierung der rumaenischen Monarchie*, ed. cit., pp. 237–241.

3. Sorin Liviu Damean (*op. cit.*) scrie că semnificația episodului de la Ploiești constă în intenția radicalilor de a exercita presiuni permanente asupra lui Carol, ei sperând într-o revenire la putere. La tactica „roșiilor" de amenințare cu detronarea, Carol răspunde cu stratagema abdicării.

4. Gh. Cliveti, „România și conflictul franco-german (1870–1871)", *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol"*, vol. XXIV, nr. 2, 1987, pp. 157–180, reușește să aducă unele elemente destul de echilibrate pentru a clarifica încercările lui Carol de a redeschide discuția privind statutul internațional al Principatelor în iarna 1870–1871.

Carol acuză o dublă inadecvare – inadecvare a „coteriilor", a celor educați în Occident, în raport cu fondul social, *și* a constituției și instituțiilor liberale în contrast cu tradiția despotică autohtonă de guvernare. Inadecvarea este cu atât mai mare, consideră principele, cu cât „românii nu se pot măguli că posedă virtuțile domestice indispensabile unei constituții cvasirepublicane". În termeni maiorescieni, Carol sugerează că, în lipsa unui acord între „fond" și „formă", regimul din România este sortit eșecului și inadevării funcționale și sociologice. „Roșiii" sunt exasperați, simțind că vorbele lui Carol sunt îndreptate împotriva lor.

Scrisoarea este obiectul unei interpelări formulate de N. Blaremberg în ianuarie 1871[1]. Deputatul îl întreabă pe președintele Consiliului de miniștri, Ion Ghica, care au fost motivele guvernului de a nu fi dezmințit, prin *Monitorul Oficial*, scrisoarea semnată de Carol. Textul este, spune interpelatorul, pe de o parte, „un rechizitoriu în regulă contra națiunii și a pactului fundamental" și, pe de altă parte, „un program din cele mai alarmante și care după mine nu poate fi decât apocrif". Scrisoarea e apocrifă, explică Blaremberg, pentru că cel care timp de cinci ani „a ținut în mână destinele acestei țări" nu poate afirma că este atras de patria sa, Germania. Este apocrifă și pentru că „acela căruia i-am oferit splendoarea unui tron ilustrat de atâția prinți eroici, de atâția prinți virtuoși și inimile a cinci milioane de români", nu poate face asemenea afirmații. Interpelatorul precizează că părăsirea țării în acest moment (Blaremberg face o referire indirectă la consecințele Războiului Franco–Prusac) ar fi „un act de înaltă trădare". Propune o moțiune: „Camera să declare că nu poate considera acea scrisoare decât ca apocrifă" și să reafirme atașamentul față de constituția în vigoare[2].

După astfel de formule, nu e de mirare că dezbaterile sunt furtunoase. Deputații văd în scrisoare o ofensă la adresa Româ-

1. M.O. nr. 26 din 5/17 februarie 1871, ședința din 30 ianuarie 1871, p. 135.

2. *Ibidem*, p. 136.

niei. În momentul în care stabilitatea regimului este amenințată în modul cel mai direct cu putință – prințul își exprimă intenția de a abdica, deși o face într-o scrisoare privată[1], așa cum precizează Nicolae Ionescu[2] –, liberalii și conservatorii revin la argumentele cu care au explicat în 1866 necesitatea instalării pe tron a unui prinț străin. Ei sunt consecvenți în convingerile și în istorismul lor, prin felul în care îl așază din nou pe Carol în descendența domnitorilor din Evul Mediu și prin felul în care văd în el garantul stabilității și continuității statului-națiune român[3]. La fel sunt și fracționiștii în convingerea lor că prințul autohton este mai potrivit[4].

În 1871 însă, prințul e în exercițiul funcției sale, iar constituția a produs deja numeroase practici politice și consecințe semnificative. Tocmai de aceea discuțiile provocate de interpelarea lui Blaremberg au o semnificație care depășește obișnuita dispută partizană: conservatorii și „Juna dreaptă" atacă guvernele liberalilor radicali care l-ar fi influențat în mod negativ pe Carol și i-ar fi alimentat, prin comportamentul și abuzurile lor, neîncrederea în viabilitatea instituțiilor autohtone; „roșiii" procedează în mod similar și îi mai acuză pe conservatori că încurajează amestecul străinilor în politica internă.

Când Carol a acceptat tronul, „s-a identificat cu națiunea română, cu patria sa adoptivă", arată conservatorul Aristide Pascal[5]. El face un rechizitoriu dur la adresa guvernărilor „roșiilor" (într-o Adunare dominată de facțiunile liberale), pe care îi vede responsabili pentru criza constituțională și pentru scrisoarea lui Carol. Înlăturați de la putere, „roșiii", „revoltați", „au arătat domnitorului că națiunea aceasta nu era matură de

1. „Privată" în sensul în care nu este un document de cancelarie sau guvernamental.

2. M.O. nr. 27 din 6/18 februarie 1871, ședința din 30 ianuarie 1871, p. 140.

3. N. Blaremberg, M.O. nr. 26 din 5/17 februarie 1871, ședința din 30 ianuarie 1871, p. 135; M. Kogălniceanu, generalul I. Florescu, A. Pascal, în *ibidem*, p. 136.

4. N. Ionescu, în *ibidem*, p. 137.

5. *Ibidem*, p. 136.

libertăți publice și de instituții egalitare". Remediul stă în mecanismul regimului constituțional, pentru a-i demonstra principelui că „răul nu zace în constituție, ci în violațiunile ce i s-au făcut", încheie Pascal.

Carol este un principe constituțional, spune N. Ionescu[1], și deci „intră" în constituție prin miniștrii săi, iar atacarea faptelor sale private este neconstituțională. „Nu popoarele sunt făcute pentru principi, ci principii pentru popoare", precizează el: principele este principe pentru că a acceptat o constituție în baza căreia guvernează și pentru că este acceptat de popor. Ionescu este de acord cu moțiunea care reasigură tronul de respectul legislativului și de încrederea în constituție. Însă parlamentul nu poate da un ultimatum, ar însemna să nu respecte responsabilitatea ministerială. Principele trebuie lăsat să studieze diferitele cerințe legitime ale poporului și atunci el va vedea, arată Ionescu, că „poporul cere lumina, instrucțiunea, dreptatea și legalitatea". Doar pe acest tărâm, apropierea dintre domn și legislativ este „naturală".

Diferența dintre persoana constituțională și persoana privată a lui Carol este legitimă numai într-un astfel de regim constituțional. Este ceea ce reiese din comentariul lui Ionescu atunci când spune că nu înțelege scopul interpelării. El arată că este dreptul principelui, în calitatea sa de persoană privată, să facă confidențe intime, însă discutarea unei scrisori private nu este legală. Dorea oare interpelatorul – se întrebă Ionescu – să dea un ultimatum, în numele reprezentațiunii naționale, prințului, „precum principele, printr-un act cu totul intim, a pus un ultimatum opiniei publice"? Opinia publică trebuie lăsată să se exprime singură, iar parlamentarii trebuie să „stea în constituție"[2].

Însă fracționistul ieșean mai spune ceva și mai important. O spune nu numai el, ci și toți ceilalți vorbitori care apără consti-

1. *Ibidem*, p. 137.

2. M.O. nr. 27 din 6/18 februarie 1871, ședința din 30 ianuarie 1871, p. 140.

tuția în vigoare[1]: atacarea constituției este echivalentă cu atacarea națiunii sau a „țării". Când deputații fie apără dinastia, fie apără doar regimul politic, să fie vorba doar de o idealizare a constituției? Am văzut criticile lor la adresa practicilor instituționale. Să fie constituția, în opinia lor, singura barieră împotriva disoluției regimului? Sau, mai degrabă, această identificare a atacurilor la adresa constituției cu atacurile la adresa națiunii este expresia cea mai clară a convingerii – dincolo de valențele conjuncturale ale argumentelor – că suveranitatea națională este o realitate *de facto* și *de jure*? Deputații nu încetează să afirme că *națiunea și-a dat* constituția. 1866 devine astfel data de naștere, în și prin constituție, a națiunii legale (ca sursă a suveranității moderne).

Până și A. Candiano-Popescu apără constituția într-o ședință din martie 1871. El declară în Adunare că este republican de credință, însă respectă constituția în vigoare, deoarece „și-a dat-o țara prin Constituantă". Republicanul vrea ca două mari drepturi înscrise în constituție, dreptul de întrunire publică și libertatea presei, să fie respectate. Nu urmărește, spune el răspicat, instalarea republicii prin violență, ci răspândirea ideii de republică prin propagandă[2].

Apărarea „pactului fundamental" este un paravan care le permite antidinasticilor notorii, precum N. Ionescu, să nu atace în mod direct persoana domnitorului. Ionescu nu exprimă decât ideea pe care o va detalia câteva săptămâni mai târziu Ion Brătianu, și anume că dinastia este o „ființă legală ale cărei rădăcini sunt în constituție". Ionescu se declară un constituționalist, mai degrabă decât un susținător al lui Carol, așa cum va face Ion Brătianu în martie 1871, într-o ședință dedicată reexaminării

1. Cu excepția lui D. Ghica-Comănești eanu, care afirmă că trebuie modificată constituția, deoarece este „prea înaintată, prea întinsă", bună în teorie, însă inaplicabilă în practică. M.O. nr. 26 din 5/17 februarie 1871, ședința din 30 ianuarie 1871, p. 136.

2. M.O. nr. 49 din 4/16 martie 1871, ședința din 23 februarie 1871, p. 269.

atât de problematicei concesiuni Strousberg, precum vom vedea în secțiunea următoare.

Dezbaterea interpelării lui Blaremberg se încheie prin punerea la vot[1] a propunerii conciliatoare a lui M. Kogălniceanu, prin care Camera, în numele stabilității, își exprimă devotamentul față de tron și dinastie, garantate de constituție, și încrederea în viitorul țării pe baze constituționale[2]. Moțiunea îi permite lui Carol, din punct de vedere moral și politic, să rămână pe tron, singura soluție care rămâne după corespondența sa cu străinătatea (ale cărei reacții oricum nu sunt încurajatoare în sensul dorit de domnitor). Dar el nu va fi scutit de atacuri în săptămânile imediat următoare.

„Dinastia, o ființă legală
ale cărei rădăcini sunt în constituție"

Românul publică epistola lui Carol la 29 ianuarie. Cum e posibil ca acela care până de curând, până în 1869, avea sentimente de iubire și de devotament față de români să și le schimbe atât de drastic? întreabă *Românul*, prin pana lui E. Carada, cu siguranță. Vina nu poate aparține decât miniștrilor care au fraudat alegerile, au corupt administrația și au permis „scandalurile și jafurile Strousberg"[3]. Rosetti nu se află în țară în iarna 1870–1871. El nu se pronunță asupra scrisorii decât la sfârșitul anului 1871: Carol a insultat țara prin scrisoarea publicată în străinătate. În februarie 1872, Rosetti publică o *mea culpa*, afirmând că în 1866 nu a înțeles „pericolul germanismului", iar de la aducerea pe tron a unui prinț german, România nu face decât „să se închine lui Strousberg". Campania antigermană și antidinasticismul se împletesc sub pana lui Rosetti și

1. 92 deputați votează pentru, opt împotrivă (printre care N. Blaremberg). Se abțin de la vot D. Ghica-Comănești eanu, A. Georgiu și alții. M.O. nr. 27 din 6/18 februarie 1871, ședința din 30 ianuarie 1871, p. 141.

2. M.O. nr. 26 din 5/17 februarie 1871, ședința din 30 ianuarie 1871, p. 136.

3. Marin Bucur, *C.A. Rosetti*, ed. cit., pp. 258–262, 346.

a radicalilor, iar concesiunea Strousberg hrănește criza constituțională, după relativa acalmie care a urmat arestărilor de după evenimentele de la Ploiești.

În interpelările adresate guvernului în martie 1870 și în raportul Adunării Deputaților privind concesiunea Strousberg din februarie 1871, obiectul criticilor vehemente îl reprezintă Carol însuși și rolul concesionarilor prusaci în sărăcirea și îndatorarea statului. Din aceste dezbateri reiese, în primul rând, redefinirea în termeni legali a relației dintre națiune și suveranul său și, în al doilea rând, felul în care aleșii înțeleg funcționarea mecanismului parlamentar de control asupra guvernului. Și toate acestea pe fundalul victoriei Prusiei asupra Franței.

Carol este perceput mai ales de radicalii munteni ca un apărător al intereselor financiare și al capitalurilor prusace, în general, și al concesiunii oneroase, în particular, în dorința sa de a dota România cât mai repede cu drumuri de fier. Încă din martie 1870, câțiva deputați cer îndepărtarea funcționarului prusac Ambronn (prieten cu Strousberg, se pare) din calitatea de comisar al guvernului român la Berlin pe lângă concesionar, numirea în locul lui a unui român și crearea unei comisii de anchetă[1]. Însă afacerea devine explozivă și un adevărat cal de bătaie împotriva lui Carol începând cu luna decembrie 1870, când se află că Strousberg nu vrea și nu poate plăti cupoanele obligațiunilor căilor ferate (scadente la 1 ianuarie 1871), pretinzând chiar ca obligația de plată să revină statului român[2].

1. Dezbaterea este deschisă în ședința din 7 martie 1870 în Adunare și se încheie în ședința din 12 martie, M.O. nr. 60 din 17/29 martie 1870, ședința din 10 martie 1870, pp. 366–367, 371; M.O. nr. 61 din 18/30 martie 1870, ședința din 10 martie 1870, p. 376; M.O. nr. 62 din 19/31 martie 1870, ședințele din 10 martie, 11 martie, 12 martie 1870, pp. 380–385; M.O. nr. 63 din 20 martie/1 aprilie 1870, pp. 388–389.

2. Pentru o prezentare dintre cele mai echilibrate ale controversatei concesiuni Strousberg, a se vedea Edda Binder-Iijima, *Die Institutionalisierung der rumaenischen Monarchie*, ed. cit., pp. 153–169. Pentru detalii, a se vedea și Dan Berindei (coord.), *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, *Constituirea României moderne (1821–1878)*, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 579.

Iar situația prințului devine din ce în ce mai precară în februarie 1871, când fracționistul A.D. Holban citește în Adunare lungul raport al comisiei însărcinate cu cercetarea concesiunii. Raportul examinează condițiile ilegale în care a fost numit comisarul Ambronn și complicitatea unor foști miniștri și chiar a lui Carol în această numire, precum și situația obligațiilor și costurile întreprinderii, și insistă asupra actelor arbitrare și a fraudelor comise[1].

Citirea raportului este urmată de discuția generală care continuă până în martie. În această controversă atât de sensibilă și cu implicații internaționale, deputații nu fac economie de acuzații de neconstituționalitate și antidinasticism. Telegrama, trimisă sub formă de ultimatum de Strousberg, întețește duritatea dezbaterilor din Adunare. Prin aceasta, concesionarul pune condiții umilitoare pentru partea română și afirmă că, în caz de refuz, va ști să obțină cu ajutorul guvernului german despăgubirile considerabile pe care le cere[2].

Conservatorii și „Juna dreaptă" acuză guvernele liberalilor radicali din anii 1867–1868 că au forțat acceptarea concesiunii, subliniază că nu instituțiile liberale sunt cauza „răului", ci „violațiunea lor" (de către „roșii", desigur!) și susțin că ei s-au opus concesiunii încă de la început.[3] Nicolae Ionescu[4], din nou vocea cea mai puternică a fracționiștilor moldoveni, minimalizează vina guvernelor liberale și mută accentul asupra străinilor (care au „amăgit" națiunea), o strategie argumentativă la care el recurge foarte des. Guvernul român nu este întru totul respon-

1. M.O. nr. 50 din 5/17 martie 1871, ședința din 24 februarie 1871, pp. 283–284. Prezentarea raportului continuă în M.O. nr. 51 din 6/18 martie 1871, ședința din 24 februarie 1871, pp. 287–291.

2. Paraschiva Cîncea, Mircea Iosa, Apostol Stan, *op. cit.*, p. 194; Gh. Cristea, „România și Comuna din Paris", *Studii. Revistă de istorie*, vol. 24, nr. 2, 1971, p. 209.

3. Exemple elocvente sunt intervențiile lui G. Costa-Foru, A. Pascal și M. Costache Epureanu, M.O. nr. 59 din 16/28 martie 1871, p. 345; M.O. nr. 62 din 19/31 martie 1871, ședința din 2 martie 1871, pp. 363–364.

4. M.O. nr. 63 din 20 martie/1 aprilie 1871, p. 370.

sabil de iregularitățile comise și de costurile prea mari ale lucrărilor. Este o logică adesea prezentă în parlament, care susține că, în dosarul căilor ferate, ca, de altfel, în multe alte dosare, „siguranța statului" este în joc și că, implicit, există numeroși străini răuvoitori (în cazul de față, prusacii), care atentează în cele mai diverse feluri la prosperitatea și stabilitatea națiunii române.

Ion Brătianu[1] nu este de acord cu acuzațiile în bloc, ci ține să explice motivele pentru care au fost acceptate concesiunile de guvernele din care a făcut și el parte. Nu ezită să recurgă la nume din iconografia națională. Dacă ar fi trăit Ștefan cel Mare, spune Brătianu, cu siguranță că ar fi fost extrem de favorabil construirii de căi ferate; fără ele, ar fi spus Ștefan, „nu putem face față la invaziune". O altă convingere a sa a fost că drumurile de fier românești „nu trebuie să fie toate în mâna Austriei". Admite că Prusia este o putere mare, de care o națiune mică trebuie să se teamă, însă nu crede că România este direct amenințată de ea. Încercând să exonereze guvernele „roșii" de responsabilitate și să justifice totodată acțiunile acestora, Brătianu afirmă că tot timpul cât a fost ministru și-a dat silința să fie cât mai informat despre ceea ce făcea Ambronn, funcționarul prusac. Nu se poate abține să nu înțepe „ilustrul și puternicul Hohenzollern din Berlin", spunând că speră ca acesta să nu permită guvernului german să protejeze un escroc, Strousberg, în dauna statului român, atâta vreme cât pe tronul acestuia se află un alt Hohenzollern. Revine des în aceste ședințe acuzația conform căreia liberalii radicali au venit la putere prin „urzeli" sau prin „lingușirea" suveranului. Brătianu se află cel mai adesea în ipostaza de acuzat.

În aceeași ședință, Brătianu explică și atitudinea sa față de monarhie, recurgând la o dublă distincție. Mai întâi, separă persoana lui Carol de dinastia din care face parte și, în al doilea rând, distinge între dinastia din „inimi" și dinastia legală. Nu este însă vorba de simple găselnițe oratorice. Brătianu și, prin

1. M.O. nr. 66 din 24 martie/5 aprilie 1871, ședința din 4 martie 1871, pp. 388–390.

vocea sa, „roșiii" echivalează acțiunile și afirmațiile neconstituționale și critica la adresa constituției cu antidinasticismul. Definiția dinastiei ca „ființă legală ale cărei rădăcini sunt în constituție", pe care o dă în mod atât de plastic, rezumă o întreagă schemă de gândire a antidinasticilor. Este o modalitate de a evita dezicerea totală de Carol. Brătianu se declară un constituționalist, mai degrabă decât un susținător al domnitorului. Constituția este cheia funcționării regimului, nicidecum domnitorul sau dinastia. Afirmându-și atașamentul față de principiul de bază al monarhiei constituționale – și anume, monarhul există prin constituție și datorită ei, nu în numele unei tradiții –, Brătianu nu face decât să evite să expună o judecată la adresa persoanei domnitorului. Să fie totuși antidinasticii adevărații susținători *à la lettre* ai monarhiei constituționale? După încheierea crizei, ei acceptă până la urmă monarhia *qua* constituționalism.

Brătianu mânuiește o distincție analitică legitimă – pe care el o consideră aplicabilă oriunde – între dinastia „ca fapt", ce există de obicei în „inima" și în „ochii" poporului, adică în imaginarul național metajuridic, și dinastia „legală", localizată în constituție. El spune că simțământul dinastic nu există la români, doar cel legal. Până la urmă, se ascunde sub mantia constituționalismului clasic liberal, evitând astfel abil orice declarație de tip republican sau revoluționar, și se plasează în limitele stricte ale legalității. Doar în baza acestui raționament poate el să-și permită să-i acuze de atitudini antidinastice pe cei critici la adresa constituției și a ordinii legale și liberale introduse de aceasta (destinatarii criticii sunt, desigur, conservatorii).

Or este vorba acum de o schimbare de anvergură. În 1866, există un larg consens în rândurile parlamentarilor față de persoana lui Carol. Acesta este acceptat ca garant al stabilității și suveranității naționale și statale și este integrat în imaginarul simbolic național (din convingere sau numai din necesitate). În 1866, domnul devine o prezență deopotrivă legală și în „inimi". Cel integrat rapid în gesturile simbolice și în discursul istoric național este lepădat și cantonat exclusiv la un nivel juridic și

politic. Ion Brătianu șterge, până la urmă, ceea ce anii de după 1866 au reușit să facă în termeni de integrare simbolică a lui Carol, dincolo de introducerea lui în constituție. Un veritabil proces de *désenchantement*, riguros din punct de vedere juridic.

Românul rezumă zi de zi discuțiile despre concesiunea Strousberg, începând cu mijlocul lunii ianuarie, imediat după formarea comisiei parlamentare însărcinate cu studierea raportului asupra concesiunii. Gazeta lovește în cei care îndrăgesc „corporatismul prusac, teutonismul". Este criticat votul final din Adunare, rod al „reacțiunii" și care dă câștig de cauză lui Strousberg. În urma votului, „reacțiunea își aruncă masca", deși „se cunoaște antipatia românilor pentru prusaci", scrie *Românul* din 12 martie. Din nou, e ca și cum Războiul Franco–Prusac ar continua, însă pe un alt front și cu alte instrumente.

Mecanismul controlului parlamentar asupra miniștrilor joacă un rol important în disputele iscate de reexaminarea concesiunii Strousberg. Este a doua componentă majoră, pe picior de egalitate cu contestarea lui Carol, în discuția raportului comisiei de anchetă – rolul guvernului în afacere și eventuala sa tragere la răspundere. Deputații resping darea în judecată a tuturor miniștrilor, de la încheierea concesiunii până în prezent, deși unii admit că acest gest este printre puținele soluții disponibile, din moment ce concesiunea a fost încheiată și lucrările la căile ferate sunt în curs de execuție. Deznodământul are loc în martie 1871, când Adunarea adoptă hotărârea ca Strousberg și Ambronn să fie urmăriți în justiție[1].

Dezbaterea contradictorie prilejuită de concesiune ridică două aspecte constituționale: condițiile în care se aplică responsabilitatea ministerială, civilă *și* politică, asupra cărora deputații nu au o definiție comună; și faptul că guvernul în funcție nu poate fi tras la răspundere pentru deciziile și acțiunile guvernelor care l-au precedat. Deputații nu cad de acord nici asupra oportunității unor acuzații la adresa miniștrilor în funcție în momentul acceptării concesiunii. După cum subliniază

1. M.O. nr. 70 din 1/13 aprilie 1871, p. 408.

N. Ionescu[1], nu există nici dovezi materiale, ci doar „morale", și nici „intenție deliberată", ci doar „neglijențe, servilisme". Miniștrii ar putea fi trimiși în fața Curții de Casație, singura competentă să-i judece. Dar motivele pentru care ei ar putea fi aduși în fața curții și pedepsiți prin sechestrul averilor (măsură cerută de mulți deputați) sunt că miniștrii „au fost complăcători concesionarilor, servili, neglijenți în interesele statului", ceea ce ar putea avea doar un „efect moral", însă nu e de demnitatea Adunării să creadă că aceste mijloace sunt eficace. Ar fi un gest de „discreditare înaintea țării", continuă fracționistul. El admite totodată că suveranitatea națională nu e „micșorată" de contribuția justiției pentru a judeca actele ilegale. Însă precizează că nu dorește să dea ocazia justiției să ia în derâdere parlamentul pentru faptul de a-i fi supus o chestiune în care ea nu este competentă.

N. Blaremberg[2] vrea cu hotărâre darea în judecată a miniștrilor, gest care se justifică cu atât mai mult cu cât, prin adoptarea legii concesiunii, „s-a falsificat reprezentațiunea națională". „Toți au păcătuit prin supleță": prin vocea lui Blaremberg, avem o dovadă pentru funcționarea mecanismului de responsabilitate politică ministerială colectivă, deși constituția nu-l prevede în mod explicit. Liberalul G. Vernescu[3], numit de guvern în funcția de arbitru financiar între statul român și concesionar, arată că Adunarea nu poate trage la răspundere decât guvernul în funcție. Obiectul discuției ar trebui să fie doar încălcarea legii de concesiune, nu altceva. Liberalul admite implicit că responsabilitatea colectivă a miniștrilor există deja, dezvoltată pe cale cutumiară. Ea se manifestă sub două forme: prin votul de neîncredere al unei Camere la adresa guvernului, frecvent în acești ani; și prin refuzul unei adunări de a discuta și adopta proiectele de lege inițiate și depuse de guvern, dacă este însoțit de pierderea sprijinului dat de legislativ Consiliului de miniștri. Prero-

1. M.O. nr. 68 din 27 martie/8 aprilie 1871, ședința din 5 martie 1871, pp. 399–400.
2. *Ibidem*, p. 408.
3. *Ibidem*, p. 409.

gativa domnului de dizolvare a Camerelor este adesea soluția pentru a tranșa conflictul dintre cele două puteri. Incidentul din 10 martie 1871 este exemplar în acest sens.

„Ministerul constituțional este organul viu prin care se aplică constituția"

La 10 martie, Carol îl înlătură pe Ion Ghica de la președinția Consiliului de miniștri, acuzându-l că nu a fost capabil să mențină ordinea și că a fost complice al violențelor de stradă din seara aceleiași zile, cu ocazia banchetului din sala Slătineanu[1]. Banchetul este organizat de consulul Prusiei în România, Joseph Maria von Radowitz[2], și de colonia germană din București pentru sărbătorirea aniversării nașterii împăratului Wilhelm I, la nici două luni după proclamarea Imperiului și la doar câteva zile după discutarea chestiunii căilor ferate în Adunare. Acum sărbătorirea are un fast deosebit, pentru a proslăvi nu numai nașterea împăratului, ci și a noului Imperiu. Încă de la începerea banchetului, manifestanții se strâng la ușa sălii. Nu sunt numeroși, cu toate că se pare că poporul capitalei este mai degrabă ostil domnitorului[3]. Manifestanții strigă lozinci republicane, aruncă cu pietre în geamuri, poliția nu reușește să-i împrăștie, guvernul nu ia nici o măsură. Manifestația se pare că a fost pregătită cu îngăduirea prefectului Poliției, Simion Mihăilescu. Armata este nevoită până la urmă să intervină.

În aceeași noapte, Carol, furios, îi cere lui Ion Ghica să demisioneze. Modul brutal în care este destituit îl determină să se retragă din viața politică. Principele îi convoacă a doua zi pe membrii fostei Locotenențe domnești din 1866, Lascăr Catargiu

1. Ulterior Capșa.

2. Pentru activitatea lui von Radowitz la București și versiunea lui asupra evenimentelor din 10 martie, a se vedea Dumitru Hîncu, *„Noi" și germanii „noștri". „Tablouri dintr-o lume care a fost": 1800–1914: un studiu imagologic*, Univers, București, 1998, pp. 179–206.

3. „Un număr de școlari și de studenți, la care s-au adăugat omenii de stradă, obișnuiții tuturor acestor mișcări", C. Bacalbașa, *op. cit.*, p. 12.

și Nicolae Golescu, anunțându-i că se retrage de la domnie. Cei doi se opun deciziei suveranului și Catargiu este de acord să formeze un nou guvern[1]. Guvernul conservator pune capăt instabilității guvernamentale și parlamentare din primii cinci ani ai monarhiei constituționale și va avea o durată de viață respectabilă, în comparație cu guvernele care l-au precedat începând cu 1866. N. Iorga scrie că acest guvern este expresia unui „armistițiu interior"[2]. Catargiu devine președintele unui Consiliu de miniștri a cărui „principală rațiune de a fii", după cum va nota Titu Maiorescu, „este menținerea domnitorului Carol I"[3]. Se pare că presiunile puterilor garante au avut și ele un rol în venirea conservatorilor la putere[4].

Manifestația republicană de la sala Slătineanu este o prelungire a evenimentelor din august și expresie a simpatiilor „roșiilor" față de Franța învinsă și ocupată de armatele prusace. Prin dezbaterile pe care le provoacă, incidentul este punctul culminant al agitației antidinastice în dimensiunea sa parlamentară, așa cum Republica de la Ploiești este punctul culminant al mobilizării antidinastice electorale și de stradă. Evenimentele care se precipită la începutul anului 1871 – scrisoarea lui Carol și intenția sa de a abdica, simpatia și compasiunea opiniei publice pentru Franța după înfrângerea suferită în război, raportul asupra concesiunii Strousberg, discutat cu pasiune în Adunare – duc la criza ministerială și constituțională din martie, care

1. Pentru rolul lui Ion Ghica în evenimentele de la sala Slătineanu și pentru desfășurarea acestora, a se vedea D. Păcurariu, *Ion Ghica*, Editura pentru Literatură, București, 1965, pp. 234–236; Dan Berindei (coord.), *Istoria românilor*, ed. cit., p. 580; V. Russu, „Mișcări și frământări anticarliste (1866–1871)", *Analele Științifice ale Universității „Al.I. Cuza"* (serie nouă), secțiunea III, a. Istorie, vol. 20, 1974, fasc. 1, pp. 55–56; Gh. Cristea, „România și Comuna din Paris", ed. cit., p. 210. Cu mențiunea că, spre deosebire de C. Bacalbașa, aceste surse notează că participanții sunt numeroși.

2. N. Iorga, *op. cit.*, p. 124.

3. Paraschiva Cîncea, Mircea Iosa, Apostol Stan, *op. cit.*, p. 194.

4. V. Russu și M. Timofte, „Împrejurările și semnificația instaurării guvernării conservatoare", ed. cit., pp. 362–383.

reașază până la urmă regimul politic. Liberalii radicali sunt nemulțumiți și pentru că îl văd pe Carol din ce în ce mai apropiat de conservatori. Doar triumful Germaniei și proclamarea Imperiului par să tempereze spiritele republicane. Dacă e să-l credem pe Ion Brătianu, în 26 ianuarie, într-o reuniune a tuturor grupurilor liberale, singurul care s-a pronunțat pentru abdicarea lui Carol a fost fracționistul Nicolae Ionescu, ceilalți participanți, inclusiv Brătianu, nedorind o atare instabilitate în noile condiții geopolitice[1].

A doua zi după numirea sa, Lascăr Catargiu citește mesajul domnesc prin care se anunță schimbarea, de fapt profesiunea de credință a noului guvern: aplicarea constituției în litera și spiritul ei și supunerea executivului la controlul legislativului. În dezbaterile[2] tensionate deputații ajung să dispute însăși definiția termenului „constituțional", atunci când trebuie să se decidă asupra acceptării sau neacceptării noului minister pe care „roșiii" și fracționiștii îl critică aspru.

N. Fleva cere ferm respectarea dreptului parlamentului de a primi explicații privind căderea guvernului Ghica. Este îngrijorat că a văzut armata în jurul parlamentului și cere îndepărtarea acesteia. Ministrul de război, C. Tell, afirmă că nu el a ordonat prezența armatei. Fracționistul A. Georgiu i se alătură lui Fleva: refuză să stea de vorbă cu un minister care folosește armata. Deputatul moldovean consideră că gestul lui L. Catargiu, care, în ședința secretă din ziua precedentă, „a amenințat că Măria Sa abdică, dacă nu-i vom [Adunarea] da ministerul care-i place" (aplauze, protestări, zgomot), a fost „subversiv". În numele independenței și libertății Camerei, el cere să i se explice care au fost motivele acestei amenințări. Fracționistul Ion Codrescu este îngrijorat de faptul că a fost schimbat un guvern care avea o majoritate parlamentară. El acuză că iminenta dizolvare a Camerei se face sub presiunile uneia dintre puterile

1. A. Stan, *Grupări și curente*, ed. cit., p. 293.

2. M.O. nr. 73 din 4/16 aprilie 1871, ședințele din 12 și 13 martie, pp. 435–439.

garante – nu numește Prusia, dar este clar pentru toată lumea că se referă la ea –, iar aceasta ar fi o revenire la perioada anterioară anului 1856.

Noul președinte al Consiliului de miniștri se apără și afirmă că nu i se pare corect să fie aruncat în fața proaspătului guvern o lege votată (Legea concesiunii Strousberg) tocmai de partidul lui I. Codrescu. Catargiu neagă orice influență străină în schimbarea ministerului și explică că nu a vrut el puterea, dar nu putea să nu facă nimic, să lase ca țara „să se spulbere". Se afla la prinț, povestește Catargiu, când prefectul Poliției a venit să anunțe că cinci-șase sute de oameni vor să atace Palatul. Noul prim-ministru se angajează totodată că nu va permite „uliței" să facă legi.

N. Fleva propune o moțiune de neîncredere. El o justifică prin aceea că noul guvern este compus din persoane care au cerut votarea în bloc a bugetului pe doi ani, ceea ce este neconstituțional, și care, în timpul dezbaterii afacerii Strousberg, s-au pronunțat în favoarea pretențiilor exorbitante ale concesionarilor ca statul român să plătească, fără a avea drumurile de fier. N. Ionescu susține moțiunea: „Ministerul constituțional este organul viu prin care se aplică constituția și când organul viu este un mecanism fals, din capul locului constituția este o literă moartă."[1]

În ședința din 15 martie, deputații votează împotriva închiderii discuției, ceea ce este considerat de către guvern un vot de neîncredere[2]. Drept urmare, a doua zi Camera este dizolvată, soluție des folosită în acești ani pentru rezolvarea conflictelor dintre legislativ și guvern. Guvernul desfășoară trupe în întregul oraș, întrucât mulțimea continuă să se adune pe Dealul Mitropoliei și întrucât circulă zvonul că ar exista un complot de detronare a lui Carol și chiar un viitor guvern prezidat de I. Brătianu. Criza este aplanată și de spectrul Comunei din Paris (revoluția demarată la 18 martie), ale cărei ecouri temperează

1. M.O. 74 din 6/18 aprilie 1871, ședința din 13 martie 1871, p. 440.
2. *Ibidem*, ședința din 15 martie 1871, p. 444.

entuziasmul republican al „roșiilor". Evenimentul din Franța și, mai ales, exprimarea de către Carol a dorinței de a abdica impun guvernului Lascăr Catargiu distribuirea către prefecți a unor directive menite să asigure „ordinea" și „stabilitatea" regimului[1].

Neinformarea Camerei despre eventuala opțiune a lui Carol de a abdica și despre motivele formării unui nou cabinet; presiunile externe, oricare ar fi domeniul lor de exercitare; contractarea de împrumuturi de către guvern (afacerea Strousberg este calul de bătaie), fără justificare și fără acoperire, care duc la creșterea datoriei flotante – toate aceste acțiuni ale guvernului sunt neconstituționale, spun „roșiii", întrucât desconsideră rolul Adunării de a le controla. Constituțional este doar mecanismul responsabilității guvernamentale, în aceeași categorie a constituționalității intrând și legile făcute de parlament și de guvern, nu cele impuse de „uliță" sau de străini. Separația domnitor–națiune și plasarea lui Carol în constituție pentru a nu exprima sentimente antidinastice deschise în parlament constituie artificiul cel mai inspirat și mai apropiat de definiția monarhiei constituționale la care recurg radicalii munteni.

Lupta parlamentară a liberalilor radicali contribuie la cristalizarea naturii regimului. Este o monarhie constituțională în care parlamentul are un rol major[2]: parlamentul recunoaște prin votul său monarhul și este expresia suveranității naționale; cabinetul este solidar și devine uneori expresia majorității parlamentare; prim-ministrul e șeful cabinetului; parlamentul și guvernul au inițiativă legislativă; parlamentul este autonom; Adunarea aprobă bugetul propus de executiv; președintele Consiliului are un rol în numirea și demiterea miniștrilor;

1. N. Iorga, *op. cit.*, p. 123 și nota 2, p. 124; Gh. Cristea, „România și Comuna din Paris", art. cit., pp. 211–219; V. Russu și M. Timofte, „Împrejurările și semnificația instaurării guvernării conservatoare", art. cit., pp. 381–382; Mihai Timofte, *op. cit.*, pp. 59–77.

2. Iau în considerare analiza lui Klaus von Beyme, *Parliamentary Democracy. Democratization, Destabilization, Reconsolidation, 1789–1999*, Macmillan, Houdmills, 2000, pp. 4–11, 16–37, 149–197.

mandatul de deputat sau senator este compatibil cu funcția de ministru; moțiunile de neîncredere la adresa guvernului duc cel mai adesea la căderea acestuia.

Deputații țin foarte mult la respectarea prerogativei Adunării de a controla guvernul în toate domeniile și de a-l face responsabil – în cazul „roșiilor" și al fracționiștilor, este expresia republicanismului instituțional. Interpelările sunt foarte numeroase, chiar dacă ele sunt adesea simple modalități de hărțuire a guvernului. La fel de mult țin deputații să aprobe și să controleze bugetul și resursele financiare ale statului (așa cum reiese mai ales din dezbaterea afacerii Strousberg). Refuzul de a aproba bugetul este unul dintre instrumentele cele mai puternice de afirmare a Adunării. Însă regimul nu este un regim parlamentar pur, întrucât domnitorul are inițiativă legislativă, un drept de veto puternic, prerogativa de a dizolva Camerele, fără consultarea președintelui Consiliului de miniștri, și de a provoca demisia guvernului. Elementul care pervertește cel mai mult regimul parlamentar este ingerința guvernului în derularea alegerilor, acestea devenind astfel, ca și majoritățile parlamentare, rezultatul voinței executive.

Încă din 1866, Carol adoptă un comportament similar cu cel al regelui Ludovic Filip și al primului său ministru François Guizot în anii 1840–1848 în timpul Monarhiei din Iulie franceze: Camerele sunt subordonate voinței comune a prințului și a cabinetului din cauza regimului electoral cenzitar și a imixtiunii guvernului în alegeri; guvernul este prezidat de o personalitate slabă, dar capabilă să satisfacă toate orientările politice, monarhul reușind astfel să dea portofoliile importante celor mai cunoscuți oameni politici; întrucât un astfel de guvern nu se poate armoniza, Carol intervine din nou pentru a schimba guvernul și pentru a forma imediat unul nou, rezultatul fiind instabilitatea guvernamentală[1].

1. Din vasta literatură dedicată regimului orleanist, a se vedea René Rémond, *Les droites en France*, Aubier, Paris, 1982, pp. 84–98; Louis Girard, *Les libéraux français. 1814–1875*, Aubier, Paris, 1985, pp. 126–139, 152–159;

Guvernele succesive prezidate de Constantin Al. Kretzulescu, Ștefan Golescu, Nicolae Golescu și Dimitrie Ghica sunt încurajate de prinț: președinția lor este deținută de persoane consensuale, dar care nu reușesc să se impună în prezența „vedetelor", I. Brătianu, ministru de interne în primele trei, și M. Kogălniceanu, ministru de interne în ultimul. Demisia cabinetului Constantin Al. Kretzulescu vine imediat după demisia lui Brătianu; cele două guverne Golescu cad în urma demisiei președinților lor, în contextul presiunilor exercitate asupra lui Carol de marile puteri din cauza „chestiunii evreiești"; ministerul D. Ghica se retrage după o moțiune de cenzură, iar succesorul său, guvernul lui Al.G. Golescu (februarie–martie 1870), este în întregime impus de prinț. Urmând exemplul lui Ludovic Filip, Carol încearcă să exploateze rivalitățile dintre marile figuri politice și să se impună ca singurul capabil să gestioneze afacerile statului[1]. În anii 1869–1871, domnitorul schimbă miniștrii și alege membrii noului cabinet împreună cu președintele Consiliului, pe care tot el îl numește fără să ia în considerare voința majorității parlamentare și a șefilor ei[2]. Ceea ce îi indignează mai ales pe radicali și pe fracționiști și-i încurajează în

---

Lucien Jaume, *L'individu effacé ou le paradoxe du libéralisme français*, Fayard, Paris, 1997, pp. 119–169, 351–379; Pierre Rosanvallon, *La monarchie impossible. Les Chartes de 1814 et de 1830*, Fayard, Paris, 1994, pp. 93–181.

1. Paul E. Michelson consideră că demisia guvernului radical din 16 noiembrie 1868 pune capăt încercărilor lui Carol de a crea un partid guvernamental. Istoricul demontează ideea conform căreia prințul ar fi vrut să concentreze mai multă putere în propriile-i mâini prin încurajarea unor guverne de coaliție instabile (*Conflict and Crisis*, ed. cit., p. 236 și nota 131).

2. Pentru aprobarea acestei prerogative a regelui, ca rezultat al practicii Partidului Național Liberal, și a ideii că miniștrii trebuie să aibă doar încrederea suveranului, a se vedea mărturia ulterioară a lui M. Theodorian-Carada, *Alegerile generale și vechii liberali*, Noua Tipografie Profesională, Dimitrie C. Ionescu, 1910. E adevărat, cu ocazia alegerilor din 1910, este foarte aprinsă dezbaterea privind mecanismul parlamentar clasic, și anume obligativitatea regelui de a chema la guvern pe cei care obțin majoritatea electorală și de a consulta în această privință doar șefii celor două partide istorice (Partidul Național Liberal și Partidul Conservator).

acțiunile lor republicane. Cu toate acestea, apelul la armonie și încredere între puterea executivă și puterea legislativă este o constantă a mesajelor suveranului către corpurile legiuitoare. În noiembrie 1869, după alegerile atât de contestate de „roșii", el îndeamnă mai explicit la înlăturarea „luptelor de partid"[1], la începutul unei legislaturi în timpul căreia deputații radicali demisionează în bloc.

Una dintre problemele constituționale majore din anii 1866–1871 ține de felul în care domnitorul poate să guverneze conform propriilor idei și să le permită miniștrilor să se supună voinței legislativului, așa cum cer regulile parlamentarismului. „Roșiii" îl acuză în repetate rânduri că ascunde veleități autoritare. Ei își formulează republicanismul instituțional și vor să impună preeminența Adunării tocmai în acest context. Radicalii definesc regimul ca pe un regim al libertății (adică opus despotismului și arbitrarului), iar conservatorii și liberalii moderați ca pe un regim constituțional (adică un regim în care puterile sunt limitate și care funcționează conform constituției și legilor). Cu toate acestea, nimeni nu exprimă în acești ani în parlament sau în presă formula relansată de Thiers în anii 1830, „regele domnește, dar nu guvernează", o tentativă de a teoretiza rolul monarhului constituțional[2]. Lipsește reflecția coerentă asupra rolului prințului ca arbitru în caz de criză, fără să se implice în lupta parlamentară prin exprimarea unei opinii, și nimeni nu descrie explicit formele puterii princiare. Manevrele personale ale lui Carol îi indignează pe radicali, dar numai atunci când nu sunt în favoarea lor.

Înfierarea reciprocă între adversari și conflictul dintre stânga și dreapta, inclusiv în forma sa antidinastică și republicană, duc, de fapt, la consolidarea regimului. Aruncați în opoziție, „roșiii" participă, începând cu martie 1871, la încercările de unificare a diferitelor facțiuni liberale într-un singur partid în sens

1. *Cuvântările Regelui Carol I. 1866–1914*, tom I, *1866–1886*, ed. cit., pp. 70–71, 97.

2. Pentru formula lui Thiers, a se vedea Pierre Rosanvallon, *La monarchie impossible*, ed. cit., pp. 156–158.

modern. Orașele muntene protestatare și atât de active pe barricadele „roșiilor", printre care și Ploiești, sunt punctele de plecare ale acestor eforturi organizatorice.

*

Este convingerea tuturor radicalilor că falia insurmontabilă dintre ei și celelalte grupări politice își are originea în momentul 1848. De unde și monopolul pe care și-l arogă fără nici o modestie asupra acestui an și a semnificațiilor sale și asupra adjectivelor „liberal", „democrat" și „național"[1] (monopol ce este denunțat în mod constant de toți ceilalți, inclusiv de aliații lor, fracționiștii). Discuția privind 1848 este, aproape întotdeauna, deschisă de ei, întrucât anul 1848 le permite să-și definească poziția ideologică, să-și stigmatizeze adversarii și să-și legitimeze acțiunile. Falia iese în evidență cel mai clar în anii 1869–1870 și justifică din plin, în ochii „roșiilor", evenimente precum „Republica de la Ploiești" și contestarea dinastiei, conflictele electorale, lupta lor pentru libertatea votului, demisiile lor din Cameră și atacurile oratorice.

Chiar dacă interpretările pe care diferiții actori le dau anului 1848 pot părea uneori apropiate (precum importanța instituțiilor libere, a progresului și a constituției, apărarea „naționalității"), există un element care îi desparte radical pe „roșii" de dreapta și pe moderații de la centru, și anume „vocea poporului". Este expresia care revine obsesiv și în articolele lui Candiano-Popescu, și în pledoaria lui Nicolae Fleva în procesul de la Târgoviște. Liberalii radicali sunt astfel democrați, prin insistența cu care apără puterea poporului exprimată în și prin alegeri sau măcar prin instituția juraților. E drept, nu sunt adepții democrației numerice și nici ai votului universal masculin. Însă ei includ în popor și „săteanul", poporul fiind pentru ei opusul radical al privilegiaților vechiului regim (de dinainte de 1848), al boierilor.

1. De exemplu, după ce pierd alegerile în mod usturător în 1869; Dezbaterile Camerei Deputaților României, Supliment la M.O. nr. 111 și 112, 1868–1869, ședințele din 17 și 19 mai 1869, pp. 99–113.

Iar „roșiii" își arogă meritul de a fi fost cei care, la 1848 în Muntenia, au desființat privilegiile și au anunțat era drepturilor omului, când ei singuri au apărat democrația, adică „înfrățirea" și „egalitatea înaintea legii și libertatea". Astfel trebuie să înțelegem și insistența lor privind limitarea puterii executivului și plasarea democrației, ca regim, în opoziție cu despotismul. Și susțin că tot ei au fost singurii care de la 1848 încoace au contribuit la „ridicarea" naționalității, în vreme ce adversarii lor cereau ajutorul „străinilor". Este și litania lui Candiano-Popescu, și a lui Rosetti: apărarea „spiritului național" înseamnă pentru ei opoziția față de „străini" și de boieri, precum lupta pentru unitatea și autonomia românilor. Sunt motivele pentru care ei nu scapă, cel puțin în acești ani, de caracterizarea pe care le-o fac conservatorii, de partid al extremei stângi.

Monopolul pe care „roșiii" și-l arogă cu atâta pasiune asupra libertății e vizibil și în Constituantă[1], în amendamentul semnat (printre alții) de ploieștenii „roșii" C. Lapati și C.T. Grigorescu, prin care cer introducerea unui articol în constituție privind „exercițiul deplin al drepturilor naturale și imprescriptibile ale omului" (libertatea conștiinței, libertatea individuală, libertatea învățământului, a presei, a cuvântului, a întrunirilor, a comerțului și a industriei). Recunoaștem aici ideea-cheie a liberalilor radicali a anteriorității drepturilor naturale față de drepturile constituționale și politice. Sunt libertățile pentru care ei luptă și scriu în anii 1869–1870. Prin ideile de bază – apărarea libertăților politice, suveranitatea poporului, Camera unică, respectarea constituției, controlul Adunării asupra executivului – și prin metodele de acțiune politică, „roșiii" se apropie de republicanii francezi. Dar ei nu sunt liberali sub aspectul doctrinei, nici republicani în deplinătatea cuvântului, ci partizani ai unui regim de libertate[2]. Criza antidinastică îi readuce în tabăra parlamentară.

---

1. D.A.C., pp. 77–90. Amendamentul este retras din dezbatere în fața opoziției pe care „roșii" o întâmpină din partea conservatorilor.

2. Expresia îi aparține lui C. Nicolet (*op. cit*, p. 133) și este aplicată republicanilor francezi.

Epilog

Ambiția acestui volum a fost să examineze ideile politice ale „roșiilor" și felul în care ei își interpretează acțiunile. Și să arate că episodul de la Ploiești nu constituie decât un moment, cu cel mai mare ecou, e drept, al crizei constituționale mai largi în care „roșiii" au un rol major. Lupta lor parlamentară contribuie în mare măsură la clarificarea naturii regimului, în anii în care se așază parlamentarismul românesc. Nu putem reduce ideile lor exprimate în presă și în parlament și practicile lor electorale la simple interese conjuncturale. Și nici la registrul comic al lui Caragiale. „Roșiii" merită cu prisosință să fie luați și în serios.

Sunt inventivi, dar și incoerenți când își exprimă cu patimă ideile contestatare, sunt plini de energie pe băncile parlamentului, cultivă conflictul în alegeri, dar sfârșesc prin a accepta regimul parlamentar și monarhia constituțională. Până la urmă devin partid „legal și monarhic", așa cum îi descrie Titu Maiorescu – adversarul lor cel mai convingător din punctul de vedere al ideilor – într-un discurs din parlament în 1913[1]. Maiorescu menționează acum un fapt deja bine cunoscut contemporanilor, și anume că liberalii radicali, foștii antidinastici și republicani, au devenit un partid guvernamental. Adversari de temut pentru Partidul Conservator, dar de același rang. Maiorescu ține să sublinieze „marele merit al lui Ion Brătianu, care, dintr-un

1. Ședința din 29 aprilie 1913, *Dezbaterile Adunării Deputaților*, Anexă la *Monitorul Oficial* nr. 62 din 29 mai 1913, p. 1565 (în continuare D.A.D.).

partid care la început ne părea nouă [conservatorilor], [...] ba republican, ba dispus la revoluție, a făcut un partid de disciplină monarhică constituțională". Își exprimă totodată speranța că în parlament nu există „anarhici", adică un grup care dorește să aducă „adevărata îndreptare" prin „mișcare revoluționară". Declarația face parte din explicația pe care Maiorescu o dă formalizării organizațiilor de partid. Îl laudă pe Brătianu că a fost inițiatorul formării Partidului Liberal, primul care a devenit șef de partid. Liberalii au renunțat la „anarhie" și au devenit partid de guvernământ, continuă Maiorescu, în momentul în care funcția de șef de partid a fost acceptată, ca urmare a rivalității dintre C.A. Rosetti și Ion Brătianu, și dintre Ion și Dumitru Brătianu, și în perioada în care „roșiii" au guvernat, peste un deceniu (începând cu 1876). Junimistul spune că disciplina de partid, mașina partizană electorală și funcțiile ministeriale au avut rolul decisiv în transformarea „roșiilor" într-o formațiune care acceptă regulile constituționale. Pe scurt, într-un adversar respectabil. Un adversar care, asemenea conservatorilor, a contribuit la formalizarea structurii organizaționale a partidelor – club central, cluburi în provincie, fiecare club cu un „comitet dirigent" sau executiv, care gestionează membrii și cotizațiile și care e activ în perioada alegerilor[1] –, fără de care nu se mai pot concepe alegerile.

Interesant este că Maiorescu simte nevoia să reamintească aceste lucruri în plenul Camerei tocmai în momentul în care se anunță deja rivalii serioși la adresa „partidelor istorice", așa cum numește el Partidul Conservator și Partidul Național Liberal sub aplauzele colegilor[2], singurele „partide cu răspundere de guvern". Deși, adaugă el, pot să mai fie „în germen" și alte partide, însă deocamdată nu au nici o răspundere și sunt nesemnificative politic. Cuvintele lui Maiorescu despre partidele istorice au, de fapt, drept țintă noile forțe politice care încep să

1. *Ibidem*, pp. 1563–1565.

2. Ședința din 15 decembrie, D.A.D., Anexă la M.O. nr. 214 din 21 decembrie 1912, p. 49.

perturbe bipartismul: curentele socialiste și, mai ales, Partidul Național-Democrat, fondat de Nicolae Iorga în 1910. Acest nou partid propune un discurs diferit mai ales prin pledarea pentru votul universal masculin, dar și prin cultivarea deschisă a xenofobiei și a antisemitismului și prin exaltarea națiunii și a țăranilor. Iorga confirmă cu mândrie existența acestui „germen de partid" caricaturizat de Maiorescu, „germen" ce a strâns 8 000 de voturi la ultimele alegeri, pentru 13 candidați. Și ține să adauge că partidul său are ambiția de a înlocui „vederile" atât de apropiate ale conservatorilor și liberalilor (ale „partidelor vechi"), în numele unui „ideal nou"[1].

Dar Maiorescu mai spune și altceva: și anume că bipartismul are nu numai o justificare istorică, ci și organizațională și că numai cele două formațiuni „istorice" sunt capabile să guverneze. Doar partidele noi mai pot acum perturba ordinea politică și doar ele mai reprezintă un risc de „anarhie". Așadar, chiar și un „germen" de partid este ilegitim. Maiorescu și colegii săi conservatori sau liberali nu par să măsoare gravitatea faptului că anii de glorie ai contestării politice a regimului sunt urmați, cu precădere după răscoalele din 1907, de perioada contestărilor sociale. Și că „partidele istorice" nu găsesc răspunsuri politice potrivite[2]. Incapacitatea statului de a rezolva chestiunea socială este stridentă acum, același stat care de la 1866 luptă din răsputeri pentru consolidarea sa politică și instituțională internă și pentru recunoașterea internațională. Doar mișcările de la marginea spectrului politic – precum sămănătoriștii, agrarienii naționaliști ai lui Iorga sau socialiștii, dar și liberalii democrați (sau „noii liberali", opuși „vechilor liberali" sau brătienieștii), chiar dacă ezitând – par să fie sensibili la nevoia de măsuri sociale profunde și de extindere a dreptului de vot.

1. *Ibidem*, p. 53.

2. A se vedea și mărturia interesantă, chiar dacă partizană, a lui M. Theodorian-Carada (*Alegerile generale și vechii liberali*, ed. cit.), unde expune motivele pentru care liberalii din jurul lui Brătianu devin, în timpul lungii lor guvernări de după 1876, conservatori și se despart astfel de trunchiul comun progresist al familiei liberale ce data din anii 1860.

Ce mai rămâne atunci din radicalismul acestui partid „legal și monarhic"? Mai rămâne o puternică memorie politică în tabăra liberalilor. Din contestarea vehementă a dinastiei și a regimului din anii conflictului deschis, ei reţin cu precădere lupta pentru apărarea libertăţilor publice. Este ceea ce ei comemorează cu ocazia dezvelirii Statuii Libertăţii la Ploieşti la 21 iunie 1881. Adusă din Franţa în 1876, ea nu e instalată decât după evenimentele din 1877–1878, când guvernul „roşiilor", cu Ion Brătianu în frunte, deţine frâiele puterii pentru o lungă perioadă de timp. Zeiţa Minerva ţine în mâna stângă un pergament cu inscripţia „Constituţiunea şi legea electorală"[1]. Pe faţadele soclului sunt patru inscripţii: „Cetăţenilor ploieşteni, apărătorii libertăţilor publice. România recunoscătoare"; „Monument ridicat prin subscripţiune naţională"; „Anul 1881, iunie 11"; „Anul 1869, martie 26". Dezvelirea statuii nu este prezentată ca având o legătură directă cu evenimentele din august 1870. Aceasta celebrează însă virtuţile cetăţenilor ploieşteni pe care Nicolae Fleva le descrie cu înflăcărare în pledoaria din timpul procesului de la Târgovişte. Invitaţia pentru dezvelirea statuii precizează, de altfel, că statuia a fost ridicată „prin subscripţiune naţională, atestând virtutea ploieştenilor în susţinerea drepturilor cetăţeneşti cu ocazia alegerilor din anii 1869–1870".

Ceremonia din 21 iunie 1881 trebuie să se fi derulat într-o atmosferă destul de similară cu cea a zilei de 8 august 1870, dacă e să-i dăm crezare profesorului Z. Antinescu[2], martor ocular la dezvelirea statuii, şi descrierii făcute de *Românul,* în stilu-i romantic-triumfal. Lume multă pe străzi şi la ferestre, flori, tricolorul, pretutindeni veselie, veşminte de sărbătoare, garda naţională înşirată ceremonios pe străzile care duc de la gară la primărie. „Aspect măreţ", scrie Antinescu. „Fu fotografiat." Sosesc deputaţi liberali din Bucureşti. La primărie se formează

1. Descrierea în *Românul* din 24 iunie 1881. Presa reprodusă în M. Sevastos, *op. cit.*, pp. 88–91.

2. Zacharia Antinescu, *Autobiographia mea sau Un voiagiu în timp de 70 ani: prosa şi poesia: 1826–1896*, Stabilimentul grafic „Progresul", Ploieşti, 1896, pp. 126–180.

cortegiul de sărbătoare compus din orchestra gărzii naționale, un batalion de gardă, delegații satelor din Prahova îmbrăcați în costum național și comitetul organizator împreună cu invitații. Cortegiul este întâmpinat cu o „imensă aclamare" la sosirea în Piața Unirii, locul unde este amplasată statuia. Ceremonia începe cu o slujbă religioasă. Urmează discursul deputaților care glorifică luptele orașului pentru libertate, ei menționează eroicul an 1869, iar unul dintre ei își încheie discursul cu urarea „Trăiască garda națională, care a știut să apere cu viața drepturile și libertățile publice". Profesorul Z. Antinescu citește o poezie scrisă de el special pentru această ocazie[1]. Desigur că nu putea să lipsească toastul primarului orașului, C.T. Grigorescu, în onoarea regelui și a reginei în timpul banchetului ce încheie ziua. Același Grigorescu care se bucura la falsul anunț privind regența și detronarea lui Carol cu 11 ani mai devreme. Seara „fu iluminațiune" cu lampioane, completată de un foc de artificii. Ritualul și simbolurile cortegiilor republicane sunt păstrate, chiar dacă fostul republican Grigorescu toastează acum în onoarea regelui și a reginei și chiar dacă personalități liberale de vază, precum C.A. Rosetti, Dimitrie Brătianu sau V.A. Urechia, nu vin la ceremonie, ci trimit doar depeșe de felicitare (însă ei sunt absenți din rațiuni bine motivate, ține să scrie Antinescu, iar *Românul* omite cu totul depeșele).

Reputația Ploieștiului este de durată în cercurile liberale. În *Anuarul Corpurilor Legiuitoare* din 1910, notița biografică ce însoțește portretul senatorului colegiului II de Prahova C. Enescu ține să precizeze că orașul este „cetatea clasică a libertății". Ridicarea bustului lui Radu Stanian în 1902, la cinci ani de la moartea sa, face parte din aceeași memorie politică. Bustul

1. Intitulată *La Statuia Libertății*, în versurile căreia se împletește în mod naiv glorificarea anilor 1848, 1869 și 1877 în jurul luptei pentru libertate și împotriva despotismului. În tinerețea lui, acest Z. Antinescu a fost institutorul lui Ion Luca Caragiale. Se pare că a fost un personaj deloc modest, notabilitate locală cu ambiții mari și activ politic la stânga, cu veleități de poet; Șerban Cioculescu, *op. cit.*, p. 44. Poeziile lui sunt publicate în Z. Antinescu, *op. cit.*

este dedicat atât primarului, cât și omului politic „roșu" (în onoarea „cetățeanului patriot"), luptător pe baricadele radicalismului în anii 1866–1870. În ciuda vicisitudinilor diferitelor regimuri politice care și-au impus amprenta asupra denumirilor, străzile Ploieștiului contemporan păstrează numele notabilităților liberale radicale și perpetuează, în felul lor, memoria politică a bastionului „roșu".

Mai rămân și zvonurile, numai bune pentru a discredita un adversar politic. În anii premergători Primului Război Mondial, zvonurile despre „comploturi antidinastice" par să circule cu ocazia fiecărei runde de alegeri. Antidinasticismul nu mai este apanajul „roșiilor", devenind mai diluat: este adesea o unealtă electorală[1] pentru a face presiuni asupra regelui și pentru a exprima nemulțumirea unui partid de a nu fi fost invitat să formeze guvernul, pentru ca apoi să organizeze alegerile (și, eventual, să le și câștige!). În ianuarie–februarie 1911, Partidul Național Liberal, împreună cu Partidul Conservator-Democrat, condus de disidentul conservator Take Ionescu, discreditează în presă numele lui Carol și fac propagandă pentru revoluție, iar poliția îi suspectează pe T. Ionescu și pe unii liberali că plănuiesc o mișcare republicană[2]. Prin extensie, „antidinastic" devine acum sinonim cu „opozant" sau candidat al opoziției.

Activismul din presă rămâne o constantă a radicalilor. Manifestul care înființează *Alegătorul liber* în 23 ianuarie 1875 reia principalele lor convingeri: supremația constituției și a legilor, suveranitatea națională ca principiu de legitimitate a regimului, garantarea libertăților politice, controlarea guvernului de către „reprezentațiunea națională" aleasă prin alegeri libere, fără ingerințe din partea guvernului. Profesiunea de credință

1. De exemplu, candidatura lui Ion Zelea Codreanu, candidat al Partidului Naționalist-Democrat, este contestată de alegătorii din Suceava din acest motiv în alegerile din februarie 1911 (ANR-P, dosar 1580/1910–11, vol. II, f. 411).

2. Anastasie Iordache, *Parlamentul României în anii reformelor și ai Primului Război Mondial (1907–1918)*, Paideia, București, 2001, pp. 81–83.

a semnatarilor este că ingerințele și coruperea alegerilor duc inevitabil la arbitrar, servilism, domnia intereselor personale, sărăcie, într-un cuvânt, la instaurarea despotismului. Și acum vedem cum criticarea regimului și a adversarilor politici este impregnată de argumente deopotrivă moralizatoare, ideologice și oportuniste. În esență, este un manifest care cheamă din nou la luptă, la lupta electorală de data aceasta, pentru protejarea libertăților publice. Printre semnatari îi regăsim pe Nicolae Fleva, Ion și Dimitrie Brătianu, Ion Ghica, Dimitrie Sturdza, Ion Câmpineanu, care vor figura în curând și printre fondatorii Partidului Național Liberal. Începând cu iunie 1876 și timp de aproape doisprezece ani, liberalii vor avea majorități confortabile în Camere și vor forma guvernele. *Alegătorul liber* își încheie de altfel apariția în 1876, în momentul în care militantismul radicalilor își atinge scopul: guvernarea. În anii 1875–1876 girant responsabil al foii *Alegătorul liber* este nimeni altul decât Caragiale. Până în 1878, când începe colaborarea cu *Timpul*, el nu lucrează decât la ziare liberale. Își exersează pana de pamfletar pentru prima dată tocmai în gazetăria umoristică de orientare democrată și antidinastică de la *Ghimpele*. Sunt anii în care a fost, după propria-i expresie, „un patriot liberal zănatic"[1].

Chiar dacă ne este greu să gândim „republica de la Ploiești" fără prisma ironică a lui Caragiale, să nu uităm că, înainte de a fi un critic acerb al demagogiei „roșiilor", Caragiale este un fin observator al năravurilor oamenilor politici. El îi caricaturizează cu predilecție pe liberalii radicali, ideile, oratoria și comportamentul lor, spiritul lor revoluționar și patosul lor într-ale schimbării, ce fac parte, prin pitorescul lor, din memoria noastră culturală. Sunt, de fapt, critici îndreptate împotriva întregii clase politice și a practicilor ei parlamentare (chiar dacă personajele provin mai toate din mediile stângii radicale[2]). Caragiale este în fond un spirit liberal, însă disprețuiește evoluția idealurilor

1. Șerban Cioculescu, *op. cit.*, pp. 203–204.
2. Z. Ornea, *op. cit.*, pp. 209–229.

pașoptiste așa cum apar ele în politica de zi cu zi a lui Rosetti sau a lui Brătianu. Exegeții cei mai avizați ai operei sale trag concluzia că tarele liberalismului pe care le surprinde sunt fenomene caracteristice politicianismului de toate culorile[1]. Este ceea ce recunoaște și scriitorul după 1900. Este o altă modalitate de a le da dreptate protagoniștilor „republicii de la Ploiești".

1. *Ibidem*, pp. 228–229.

Bibliografie

Notă bibliografică

Lucrările istorice privind secolul al XIX-lea urmează adesea un model explicativ care e mai mult ideologic decât analitic prin faptul că își însușesc determinismul național și pun în evidență doar eforturile elitei în vederea obținerii unității statale. Urmărindu-se exclusiv parcursul ideii naționale, secolul al XIX-lea este astfel încătușat într-un registru patriotic care ne prezintă lupta pentru independența națională ca pe o finalitate ineluctabilă a istoriei românilor.

Această cale explicativă, fixată rigid în registrul exaltării perpetue, a fost preluată de istoriografia perioadei comuniste (mai ales cea naționalistă din anii 1960–1980). Centenarul evenimentului de la Ploiești încurajează publicații care urmează îndeaproape ideologia dominantă. Se dorește, astfel, recuperarea dimensiunii serioase și populare a evenimentului, extrăgându-l din derizoriul în care l-a aruncat „istoriografia burgheză". Mișcarea este integrată în contradicțiile și limitele orânduirii capitaliste, ea devine un eveniment în „conștientizarea" diferențelor sociale și un ecou mai palid, dar serios al „revoluției burghezo-democratice". E drept că dimensiunea sa progresistă și democrată permite această suprainterpretare. Unii istorici nu ezită să afirme că spiritul antidinastic era dominant în rândurile poporului și că ostilitatea împotriva lui Carol durează mult după criza din 1870–1871. Observăm elanul militant al acestei istoriografii pentru a discredita regimul monarhiei constituționale „burghezo-moșierești" în ansamblul său. Aflăm chiar că „roșiii" contau pe victoria Franței și înfrângerea Prusiei pentru a-l detrona pe Carol și pentru a declanșa mișcarea republicană care făcea parte din planul lor mai larg de unire a tuturor românilor. Grila de interpretare din anii 1960–1980 pune exclusiv accentul pe acest determinism național și pe confruntările dintre liberali și conservatori.

Este o istoriografie care avansează și alte opinii tranșante care nu sunt susținute de ideile și practicile vremii: liberalii radicali și conservatorii „moșieri" aveau viziuni total diferite; cum Legea electorală îi favoriza pe conservatori, victoria radicalilor nu era posibilă decât prin ingerințe

administrative; „roșiii" ar fi fost partizanii votului universal; sub coordonarea lor, ar fi existat un complot larg și bine organizat pentru răsturnarea regimului, dar până la urmă a primat dorința lor de a nu periclita existența statului; „roșiii" erau pe nedrept văzuți de marile puteri ca perturbatori ai ordinii geopolitice regionale, or ei doreau doar „înfăptuirea deziderateloor naționale majore", adică „Marea Unire". În cel mai bun caz, discursul liberalilor radicali este luat *à la lettre* și redat cu maximă simpatie. La toate acestea se adaugă și anatemizarea conservatorilor („reprezentanții moșierimii") și chiar a lui Carol, despre care aflăm că, încă de la instalarea pe tron, a urmărit modificarea constituției și instaurarea unei dictaturi menite să-i salveze poziția, apelând chiar la puterile garante. Acestea din urmă nu beneficiază de nici o simpatie, nici măcar Franța, acuzația în filigran fiind mereu aceeași: că ar fi avut mereu interese care nesocoteau interesele românilor.

Secolul al XIX-lea a beneficiat în ultimele două decenii de abordări multidisciplinare specifice științelor sociale, nemaifiind terenul exclusiv al istoricilor. Metodele de analiză, sursele și unghiurile de vedere sunt bogate. Istoriografia recentă dedicată anilor 1860–1870 este și ea variată și se bazează pe surse multiple (arhive și corespondență diplomatică, *Monitorul Oficial*, corespondență privată, memorii, manuscrise din fonduri personale, presa etc.).

Surse primare

Arhivele Naționale ale României, Fond Ministerul de Interne, Diviziunea administrației centrale/Diviziunea administrativă (inv. 2601, 1859–1867; inv. 2602, 1868–1879) și Fond Parlament (inv. 779–I 1, 1865–1886; inv. 780, 1900–1930)

Dezbaterile Adunării Constituante din anul 1866 asupra constituțiunei și legei electorale din România, publicate din nou în ediție oficială de Alexandru Pencovici, Tipografia statului, Curtea Șerban-Vodă, 1883

Dezbaterile Adunării Deputaților (1866–1871), Supliment la *Monitorul Oficial*, Imprimeria Statului, București

Monitorul. Jurnal Oficial al României (1866–1871)

Presa vremii

Alegătorul liber
Democrația
Dreptatea
Ghimpele
Perseverența
Românul
Traian
Trompeta Carpaților

Surse narative

***, *C.A. Rosetti. Gânditorul. Omul*, studiu, antologie și note de Radu Pantazi, Editura Politică, București, 1969.

***, *C.A. Rosetti către Maria Rosetti, Corespondență: (1846–1871)*, vol. I, prefață, stabilire și transcriere de texte, note și comentarii de Marin Bucur, Minerva, București, 1988.

***, *Cuvântările Regelui Carol I, 1866–1914*, tom I, *1866–1886*, ediție de Constantin C. Giurescu, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II", București, 1939.

***, *Eugeniu Carada: 1836–1910*, prefață de Mugur Isărescu, Ion Bulei, George Virgil Stoenescu, Editura Institutului Cultural Român, București, 2010.

***, *Ion C. Brătianu: viața și faptele sale: 1821–1921*, *s. l.*, Imprimeriile „Independența", București, 1921 (?).

***, *Lui C.A. Rosetti: (1816–1916): la o sută de ani dela nașterea sa*, ed. a III-a, volum comemorativ închinat de *Democrația* Revista Cercului de Studii P.N.L., București, 1916.

***, *Memoriile regelui Carol I al României de un martor ocular*, ediție de Stelian Neagoe, Scripta, București, vol. I. *1866–1869*, 1992; vol. II. *1869–1875*, 1993.

Antinescu, Zacharia, *Autobiographia mea sau Un voiagiu în timp de 70 ani: prosa și poesia: 1826–1896*, Stabilimentul grafic „Progresul", Ploiești, 1896.

Bacalbașa, Constantin, *Bucureștii de altădată*, vol. I (*1871–1877*), ediție îngrijită de Aristița și Tiberiu Avramescu, Eminescu, București, 1987 [1927].

Bărnuțiu, Simion, *Dreptul public al Românilor*, Iași, 1867.

Brătianu, Ion C., *Discursuri, scrieri, acte și documente*, vol. II, *23 aprilie 1876–30 aprilie 1877*, Partea I, Imprimeriile „Independența", București, 1912.

Brătianu, Ion C., *Acte și cuvântări*, vol. IX, publicate de G. Marinescu și C. Grecescu, Cartea Românească, București, 1943.

Candiano-Popescu, Alexandru, *Amintiri din viața-mi (1867–1898)*, studiul introductiv, nota asupra ediției, adnotările, transcrierea și îngrijirea textului de Constantin Corbu, vol. I, Eminescu, București, 1998.

Cantacuzino, Sabina, *Din viața familiei Ion C. Brătianu*, vol. I, îngrijire de ediție, studiu introductiv și note de Elisabeta Simion, Albatros, București, 1993 [1933]; ediția a III-a, revăzută, Humanitas, București, 2013.

Caragiale, Ion L., „Conu Leonida față cu reacțiunea" [1880], *Opere*, vol. II. *Teatru. Scrieri despre teatru. Versuri*, ediție îngrijită și cronologie de Stancu Ilin, Nicolae Bârna, Constantin Hârlav, prefață de Eugen Simion, Academia Română/Univers Enciclopedic, București, 2000.

Carp, Petre P., *Discursuri*, vol. 1: 1868–1888, Editura Librăriei Socec, București, 1907.

Damé, Frédéric, *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avènement des princes indigènes jusqu'à nos jours (1822–1900)*, Felix Alcan, Paris, 1900.

Filitti, I.C. și I.G. Vântu, „Administrația locală", în Dimitrie Gusti, Constantin Orghidan, Mircea Vulcănescu (ed.), *Enciclopedia României*, vol. I, *Statul*, Imprimeriile Naționale, București, 1938–1943, pp. 296–310.

Gane, C., *P.P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, vol. I, Editura Ziarului „Universul", București, 1936.

Fleva, Nicolae, *Apărarea făcută celor 41 acusați: procesul lui 8 august*, Typographia Curții, Lucrătorii Asociați, București, 1871.

Hasdeu, Bogdan Petriceicu, *Opere*, vol. IV. *Publicistica politică 1858–1904*, ediție îngrijită de Stancu Ilin și I. Oprișan, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Univers Enciclopedic, București, 2007.

Iorga, Nicolae, *Istoria românilor*, vol. X, Tipografia „Datina Românească", Vălenii de Munte, 1939.

Kogălniceanu, M., *Scrisori. Note de călătorie*, texte îngrijite, adnotate și prezentate de Augustin Z.N. Pop și Dan Simonescu, Editura pentru Literatură, București, 1967.

Maiorescu, Titu, „Contra Școalei Bărnuțiu", Imprimeria Societății Junimea, 1868.

Maiorescu, Titu, *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, ediție, postfață și indice de Stelian Neagoe, Humanitas, București, 1994 [1925].

Maiorescu, Titu, „În contra direcției de astăzi în cultura română", în *Opere*, vol. I, *Critice*, ediție de D. Vatamaniuc, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, Univers Enciclopedic, București, 2005.

Negruzzi, Iacob, „Satira IV", în *Scrieri complecte*, vol. II, *Poesii, satire, epistole, idile, balade, poesii lirice, idei și maxime*, Editura Librăriei Socec&Co, București, 1894.

Nicolescu, George D., *1866–1901. Parlamentul român. Biografii și portrete*, Ed. I.V. Socec, București, 1903.

Panu, George, *Amintiri de la „Junimea" din Iași*, vol. I, ediție de Z. Ornea, Minerva, București, 1971.

Polihroniade, Mihail, Alexandru-Christian Tell, *Domnia lui Carol I*, vol. I, 1866–1877, Vremea, București, 1937.

Rosetti, C.A., *Jurnalul meu*, ediție îngrijită și prefațată de Marin Bucur, Dacia, Cluj-Napoca, 1974.

Rosetti, C.A., *Corespondență*, ediție îngrijită, prefață, note și comentarii de Marin Bucur, București, Minerva, 1980.

Rosetti, Dimitrie R., *Dicționarul contimporanilor din Romania: (1800–1898)*, Editura Lito-Tipografiei „Populară", București, 1897.

Răutu, Constantin, *Ion C. Brătianu: omul, timpurile, opera (1821–1891)*, cu o prefață de Al. Lapedatu, Datina, Turnu-Severin, 1940.

Răutu, Constant, *Eugeniu Carada: omul și opera (1836–1910)*, Editura Ramuri, Craiova, 1940.

Romaşcanu, Mihail Gr., *Eugeniu Carada (*1836–1910), ediţie publicată sub auspiciile Băncii Naţionale a României, Bucureşti, 1937.
Sevastos, Mihail, *Monografia oraşului Ploieşti*, Tiparul „Cartea Românească", Bucureşti, 1937.
Suliotis, Christodul I., *Nicolae Blaremberg: omul şi faptele lui*, vol. 1, Anteia Typo-Lithographia Pericles M. Pestemalgioglu, Brăila, 1894, vol. 2, Tipografia G.A. Lăzărescu, Brăila, 1895.
Theodorian-Carada, Mariu, *Beizadea Mitică*, Imprimeriile „Informaţia zilei", Bucureşti, [s.a.].
Theodorian-Carada, Mariu, *Alegerile generale şi vechii liberali*, Noua Tipografie Profesională, Dimitrie C. Ionescu, 1910.
Theodorian-Carada, Mariu, *Efemeridele*, vol. I, Tipografia „Capitalei", 1930.
Theodorian-Carada, Mariu, *Efemeridele. Însemnări şi amintiri. 1908–1928*, Tipografia „Serafica", 1937.
Xenopol, A.D., *Istoria partidelor politice în România*, vol. I, *Dela origini până la 1866*, Albert Baer, Bucureşti, 1910.

Referinţe de specialitate

Adăniloaie, N., A. Iordache, P. Oprescu, Al. Porţeanu, A. Stan, *Unitatea naţională a românilor în epoca modernă. 1821–1918*, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1985.
Alexandrescu, Mircea, Gabriel Mihăescu, „Câteva documente inedite privind mişcarea revoluţionară din august 1870 de la Ploieşti", *Studia Valachica. Studii şi materiale de istorie şi istorie a culturii*, Târgovişte, 1970, pp. 279–284.
Alexandrescu, Raluca, „Democraţia înainte de partide", *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, vol. IV, nr. 1, 2004, pp. 19–38.
Anceau, Eric, *Les députés du Second Empire. Prosopographie d'une élite du XIXe siècle*, Honoré Champion Ed., Paris, 2000.
Baicu, Ion St., Paul D. Popescu, *Istoria Prahovei în date*, vol. I, *De la începuturi până la 23 august 1944*, [s. n.], Ploieşti, 1977.
Baranger, Denis, *Parlementarisme des origines. Essai sur les conditions de formation d'un exécutif responsable en Angleterre (des années 1740 au début de l'âge victorien)*, PUF, Paris, 1999.
Von Beyme, Klaus, *Parliamentary Democracy. Democratization, Destabilization, Reconsolidation, 1789–1999*, Macmillan, Houdmills, 2000.
Berindei, Dan, „L'écho des événements de France dans la vie politique de la Roumanie durant les années 1870–1871", *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine*, tome 19, avril–juin 1972, pp. 362–375.
Berindei, Dan, *Societatea românească în vremea lui Carol I (1866–1876)*, Editura Militară, Bucureşti, 1992.
Berindei, Dan, „La Roumanie face à la France et à la Prusse pendant la guerre franco-allemande de 1870–1871", *Revue Roumaine d'Histoire*, tom 33, nr. 1–2, 1994, pp. 63–89.

Berindei, Dan (coord.), *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, *Constituirea României moderne (1821–1878)*, Editura Enciclopedică, București, 2003.

Binder-Iijima, Edda, „Rites of power at the beginning of the reign of prince Charles, 1866–1881. Means of legitimation of a foreign dynasty", *Revue des études sud-est européennes*, vol. 32, nr. 3–4, 1994.

Binder-Iijima, Edda, *Die Institutionalisierung der rumaenischen Monarchie unter Carol I. 1866–1881*, R. Oldenbourg Verlag, München, 2003.

Boitoș, Olimpiu, *Raporturile românilor cu Ledru-Rollin și radicalii francezi în epoca revoluției dela 1848*, Cartea Românească, București, 1940.

Brătescu, Liviu, Ovidiu Buruiană (ed.), *Liberalismul românesc. Tendințe, structuri, personalități*, număr tematic *Xenopoliana*, XIII, 1–4, 2005.

Brubaker, Rogers, *Citoyenneté et nationalité en France et en Allemagne*, trad. par Jean-Pierre Bardos, Belin, Paris, 1997.

Bucur, Marin, *C.A. Rosetti: mesianism și donquijotism revoluționar*, Minerva, București, 1970.

Bucur, Marin, *Jules Michelet și revoluționarii români în documente și scrisori de epocă (1846–1874)*, Dacia, Cluj-Napoca, 1982.

Carp, Radu, Ioan Stanomir, *Inventarea constituției. Proiecte intelectuale și dezvoltare instituțională în Principatele Române în secolul al XIX-lea*, C.H. Beck, București, 2009.

Chiriță, Grigore, *Organizarea instituțiilor moderne ale statului român (1856–1866)*, Editura Academiei Române, București, 1999.

Cioculescu, Șerban, *Viața lui I.L. Caragiale*, ed. a III-a, Humanitas, București, 2012.

Ciupală, Alin, „L'Italie et les Italiens dans la correspondance de C.A. Rosetti", *Analele Universității București*, an XLVI, 1997, pp. 19–26.

Cîncea, Paraschiva, „Opoziția parlamentară față de alegerea lui Carol de Hohenzollern ca domnitor al României", *Studii și articole de istorie*, vol. 10, 1967, pp. 173–181.

Cîncea, Paraschiva, Mircea Iosa, Apostol Stan, *Istoria parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, Editura Academiei R.S.R., București, 1983.

Cliveti, Gheorghe, „România și conflictul franco-german (1870–1871)", *Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A.D. Xenopol"*, vol. XXIV, vol. 2, 1987, pp. 157–180.

Cliveti, Gh., „1870–1871: românii și «sincopa Europei franceze»", în Alexandru Zub, Dumitru Ivănescu (ed.), *Franța. Model politic și cultural*, Iași, Junimea, 2003, pp. 251–263.

Corbu, Constantin, „Alexandru-Candiano Popescu – participant și cronicar al vieții politice din a doua jumătate a veacului trecut", *Revista de istorie*, tom 33, nr. 9, 1980, pp. 1737–1763.

Cristea, Gh., „Manifestări antidinastice în perioada venirii lui Carol I în România (aprilie–mai 1866)", *Studii. Revistă de istorie*, vol. 20, nr. 6, 1967, pp. 1073–1091.

Cristea, Gh., „Conspirația «republicană» din august 1870", *Studii. Revistă de istorie*, vol. 22, nr. 2, 1969, pp. 231–247.

Cristea, Gh., „România și Comuna din Paris", *Studii. Revistă de istorie*, vol. 24, nr. 2, 1971, pp. 207–219.

Damean, Sorin Liviu, *Carol I al României*, vol. I, 1866–1881, Paideia, București, 2000.

Delureanu, Ștefan, *Mazinii și românii în* Risorgimento, Paideia, București, 2006.

Dogan, Matei, *Analiza statistică a „democrației parlamentare" din România*, Editura Partidului Social-Democrat, București, 1946.

Duclert, Vincent, Christophe Prochasson (dir.), *Dictionnaire critique de la République*, 2e éd., Flammarion, Paris, 2007.

Durandin, Catherine, *Révolution à la française ou à la russe. Polonais, Roumains et Russes au XIXe siècle*, PUF, Paris, 1989.

Duverger, Maurice, *Les partis politiques*, 9e éd., Paris, 1976.

Espagne, Michel, *Les transferts culturels franco-allemands*, PUF, Paris, 1999.

Folschweiller, Cécile, *Les prémisses philosophiques du discours des intellectuels roumains aux temps de la construction de la nation (1866–1919)*, teză de doctorat susținută la INALCO Paris, 2009 (nepublicată).

Furet, François, *La révolution française*, vol. II, *Terminer la Révolution. De Louis XVIII à Jules Ferry (1814–1880)*, Hachette, Paris, 1988.

Furet, François, *La gauche et la révolution au milieu du XIXe siècle. Edgar Quinet et la question du jacobinisme (1865–1870)*, Hachette, Paris, 2001 [1986]

Girard, Louis, *Les libéraux français. 1814–1875,* Aubier, Paris, 1985.

Guionnet, Christine, *L'apprentissage de la politique moderne. Les élections municipales sous la monarchie de Juillet*, L'Harmattan, Paris, 1997.

Hartog, François, *Evidence de l'histoire. Ce que voient les historiens*, Ed. de l'EHESS, Paris, 2005.

Hitchins, Keith, *România. 1866–1947*, traducere de George G. Potra și Delia Răzdolescu, Humanitas, București, 1996 [1994].

Hîncu, Dumitru, *„Noi" și germanii „noștri". „Tablouri dintr-o lume care a fost": 1800–1914: un studiu imagologic*, Univers, București, 1998.

Iordache, Anastasie, *Instituirea monarhiei constituționale și a regimului parlamentar în România. 1866–1871*, Editura Majadahonda, București, 1997.

Iordache, Anastasie, *Parlamentul României în anii reformelor și ai Primului Război Mondial (1907–1918)*, Paideia, București, 2001.

Iordache, Anastasie, *Dumitru Brătianu. Diplomatul, doctrinarul și omul politic*, Paideia, București, 2003.

Janos, Andrew C., *East Central Europe in the Modern World. The Politics of the Borderlands from Pre- to Postcommunism*, Stanford University Press, Stanford, 2000.

Jardin, André, *Histoire du libéralisme politique. De la crise de l'absolutisme à la constitution de 1875*, Hachette, Paris, 1985.

Jaume, Lucien, *L'individu effacé ou le paradoxe du libéralisme français*, Fayard, Paris, 1997.

Jelavich, Barbara, „The Abdication Crisis of 1870–1871. The International Aspects", *Revue roumaine d'histoire*, vol. 21, nr. 1, 1982, pp. 89–99.

Junco, José Alvarez, „Redes locales, lealtades tradicionales y nuevas identidades colectivas en la España del siglo XIX", în Antonio Robles Egea (dir.), *La politica en penumbra. Patronazgo y clientelismo politicos en la Espana contemporanea*, Siglo XXI, Madrid, 1996, pp. 71–94.

Mamina, Ion, *Monarhia constituțională în România. Enciclopedie politică. 1866–1938*, Editura Enciclopedică, București, 2000.

Mamina, Ion, Ion Bulei, *Guverne și guvernanți (1866–1916)*, Silex, București, 1994.

Marton, Silvia, „Legislativ bicameral sau unicameral? Dezbaterea constituțională de la 1866", *Analele Universității București*, științe politice, anul II, 2000, pp. 69–93.

Marton, Silvia, *La construction politique de la nation. La nation dans les débats du Parlement de la Roumanie (1866–1871)*, Institutul European, Iași, 2009.

Marton, Silvia, „«Faction»? «Coterie»? «Parti»? L'émergence des partis politiques roumains au XIXe siècle", în Silvia Marton, Anca Oroveanu et Florin Țurcanu (dir.), *L'Etat en France et en Roumanie aux XIXe et XXe siècles*, Actes du colloque organisé au New Europe College – Institut d'études avancées les 26–27 février 2010, 2011, pp. 85–138.

Marton, Silvia, „Designing Citizenship. The «Jewish Question» in the Debates of the Romanian Parliament (1866–1869)", *Quest. Issues in Contemporary Jewish History. Journal of Fondazione CDEC*, nr. 3, July 2012 url: www.quest-cdecjournal.it/focus.php?id=292

Marton, Silvia, „Le bipartisme à l'épreuve. Rivalités, deviances électorales et démocratisation en Roumanie", în Silvia Marton, Constanța Vintilă-Ghițulescu (dir.), *Penser le XIXe siècle. Nouveaux chantiers de recherche*, Editura Universității „Al.I. Cuza", Iași, 2013, pp. 293–315.

Michelson, Paul E., *Conflict and crisis: Romanian political development, 1861–1871*, Garland Publishing, New York, London, 1987.

Michelson, Paul E., *Romanian Politics, 1859–1871: From Prince Cuza to Prince Carol*, The Center for Romanian Studies, Iași, 1998.

Neumann, Victor, Heinen, Armin (ed.), *Istoria României prin concepte. Perspective alternative asupra limbajelor social-politice*, Polirom, Iași, 2010.

Netea, Vasile, *C.A. Rosetti*, Editura Științifică, București, 1970.

Nicolet, Claude, *L'idée républicaine en France. Essai d'histoire critique*, Gallimard, Paris, 1982.

Ornea, Z., *Junimea și junimismul*, ed. a II-a, Minerva, București, 1998 [1978].

Păcurariu, D., *Ion Ghica*, Editura pentru Literatură, București, 1965.

Platon, Florin-Alexandru, *Geneza burgheziei în Principatele Române (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea). Preliminariile unei istorii*, Editura Universității „Al.I. Cuza", Iași, 1997.

Ploscaru, Cristian, *Originile „Partidei naționale" din Principatele române. Sub semnul „politicii boierești" (1774–1828)*, Editura Universității „Al.I. Cuza", Iași, 2013.

Popovici, D., *„Santa cetate". Între utopie și poezie*, Editura Institutului de Istorie Literară și Folclor, București, 1935.

Preda, Cristian, *Rumânii fericiți. Vot și putere de la 1831 până în prezent*, Polirom, Iași, 2011.

Radu, Sorin, *Modernizarea sistemului electoral din România (1866–1937)*, Institutul European, Iași, 2005.

Rădulescu-Zoner, Șerban (coord.), Gheorghe Cliveti, Apostol Stan, Gheorghe Onișoru, Dumitru Șandru, *Istoria Partidului Național Liberal*, All, București, 2000.

Rémond, René, *Les droites en France,* Aubier, Paris, 1982.

Roman, Ion, *Viața lui Ion Ghica*, București, Albatros, 1970.

Rosanvallon, Pierre, *La monarchie impossible. Les Chartes de 1814 et de 1830*, Fayard, Paris, 1994.

Rosanvallon, Pierre, *Le peuple introuvable. Histoire de la représentation démocratique en France*, Gallimard, Paris, 1998.

Rosanvallon, Pierre, *La démocratie inachevée. Histoire de la souveraineté du peuple en France*, Gallimard, Paris, 2000.

Rosanvallon, Pierre, *Le modèle politique français. La société civile contre le jacobinisme de 1789 à nos jours*, Seuil, Paris, 2004.

Rosenblum, Nancy L., *On the Side of the Angels: An Appreciation of Parties and Partisanship*, Princeton University Press, Princeton, 2008.

Rousseau, Jean-Jacques, *Emile ou de l'éducation*, éd. André Charrak, nouvelle édition, GF-Flammarion, Paris, 2009.

Roussellier, Nicolas, *Le parlement de l'éloquence: la souveraineté de la délibération au lendemain de la Grande Guerre*, Presses de Sciences Po, Paris, 1997.

Rubi i Casals, Maria Gemma, „La représentation de la corruption. L'Espagne dans la construction du libéralisme politique (1840–1868)", în Olivier Dard, Jens Ivo Engels, Andreas Fahrmeir, Frédéric Monier (sous la dir.), *Scandales et corruption à l'époque contemporaine*, t. 3, *Les coulisses du politique dans l'Europe contemporaine*, Armand Colin, Paris, 2014, pp. 162-180.

Ruiz, Juan Pro, „Figure du cacique, figure du caudillo: les langages de la construction nationale en Espagne et en Argentine, 1808–1930", *Genèses*, nr. 62, 2006/1, pp. 27–48.

Russu, V., „Frământări politice în perioada instaurării regimului burghezo-moșieresc (martie-iunie 1866)", *Analele Științifice ale Universității „Al.I. Cuza"*, secția III, Istorie, vol. 13, 1967, pp. 119–129.

Russu, V., „Din lupta politică în anii instabilității guvernamentale. Înțelegerea de la «Concordia» (februarie 1867)", *Analele Științifice ale Universității „Al.I. Cuza"*, vol. XVII, 1971, fasc. 1, pp. 73–91.

Russu, V., „Mișcări și frământări anticarliste (1866–1871)", *Analele Științifice ale Universității „Al.I. Cuza"* (serie nouă), secțiunea III, a. Istorie, vol. 20, 1974, fasc. 1, pp. 45–56.

Russu, V., *Viața politică în România (1866–1871)*, vol. I, *De la domnia pământeană la prințul străin*, vol. II, *De la liberalismul radical la conservatorismul autoritar*, Editura Universității „Al.I. Cuza", Iași, 2001.

Russu, V., D. Vitcu, „Frământări politice interne în vremea guvernării D. Ghica–M. Kogălniceanu (1868–1870)", I, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol"*, vol. 7, 1970, pp. 139–171.

Russu, V., D. Vitcu, „Frământări politice interne în vremea guvernării D. Ghica–M. Kogălniceanu (1868–1870)", II, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol"*, vol. 8, 1971, pp. 63–98.

Russu, V., M. Timofte, „Împrejurările și semnificația instaurării guvernării conservatoare Lascăr Catargiu (martie 1871)", *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol"*, vol. 16, 1979, pp. 359–384.

Sartori, Giovanni, *Parties and party systems. A framework for analysis*, vol. I, Cambridge, Cambridge University Press, 1976.

Scurtu, Ioan, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866–1947)*, vol. I, Carol I, ed. a II-a, Editura Enciclopedică, București, 2004.

Sheehan, James J., „Liberalism and the city in nineteenth-century Germany", *Past & Present*, nr. 51, 1971, pp. 116–137.

Simache, N.I., *Despre revoluția dela 1848 în Ploiești și Jud. Prahova*, Editura Ministerului Artelor și Informațiilor, București, 1948.

Simache, N.I., „Mișcările din Ploiești. 1869–1870", în *File din trecutul istoric al județului Prahova*, Comitetul de cultură și artă al județului Prahova, Muzeul de istorie al județului Prahova, 1971, pp. 127–148.

Sora, Andrei Florin, „Les fonctionnaires publics en Roumanie: les sous-préfets (1866–1916)", *Revue des études sud-est européennes*, XLIV, 1–4, 2006, pp. 233–249.

Sora, Andrei Florin, *Servir l'Etat roumain. Le corps préfectoral, 1866–1940*, Editura Universității din București, București, 2011.

Sora, Andrei Florin, „La politisation de la fonction de préfet dans la Roumanie moderne (1866–1916), în Silvia Marton, Constanța Vintilă-Ghițulescu (dir.), *Penser le XIXe siècle. Nouveaux chantiers de recherche*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2013, pp. 203–222.

Sorescu, Dan-Andrei, „The Political Language of Moral Panics: Teutophobia and the Image of a Besieged Romania in 1871", în Silvia

Marton, Constanța Vintilă-Ghițulescu (dir.), *Penser le XIXe siècle. Nouveaux chantiers de recherche*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2013, pp. 153–173.

Spitz, Jean-Fabien, „Droit de résistance", în Philippe Raynaud, Stéphane Rials (dir.), *Dictionnaire de philosophie politique*, 3e éd., PUF, Paris, 1996.

Stan, Apostol, *Grupări și curente politice în România între Unire și Independență (1859–1877)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.

Stan, Apostol, Mircea Iosa, *Liberalismul politic în România. De la origini până la 1918*, Editura Enciclopedică, București, 1996.

Stanomir, Ioan, *Junimismul și pasiunea moderației*, Humanitas, București, 2013.

Sugar, Peter F., Ivo J. Lederer (ed.), *Nationalism in Eastern Europe*, University of Washington Press, Seattle, 1994.

Vintilă-Ghițulescu, Constanța, *Evgheniți, ciocoi, mojici. Despre obrazele primei modernități românești, 1750–1860*, Humanitas, București, 2013.

Vlad, Radu-Dan, „Procesul de la Târgoviște al mișcării antidinastice din 8 august 1870", *Revista de istorie*, tom 35, nr. 8, 1982, pp. 903–916.

Timofte, Mihai, *România la 1870–1871: Monarhie sau republică. Studiu de caz asupra scenei politice interne și a relațiilor internaționale*, Publicațiile Fundației Academice „Petre Andrei", Iași, 1996.

Zafra, Victor Manuel, „El marco politico y la génesis del caciquismo", in Antonio Robles Egea (dir.), *La politica en penumbra. Patronazgo y clientelismo politicos en la Espana contemporanea*, Siglo XXI, Madrid, 1996, pp. 95–115.

Zub, Alexandru, Dumitru Ivănescu (ed.), *Franța. Model politic și cultural*, Iași, Junimea, 2003.

„Republica de la Ploiești" a intrat în limbajul comun ca un alt nume dat eșecului comic și nepotrivirii mijloacelor cu scopul idealizat. Dacă îl reducem la acțiunile din ziua de 8 august 1870, episodul poate fi cu greu eliberat din registrul în care l-a fixat Caragiale. Mișcarea trebuie abordată însă în contextul anilor 1866–1871. Cu tot eclectismul și incoerențele ei, a existat o gândire politică antidinastică, republicană și „democrată" care trebuie pusă în lumină. Este ambiția acestui volum, un eseu asupra ideilor politice ale vremii și asupra modului în care actorii episodului republican își explică acțiunile și deciziile.

Mișcările antidinastice și republicane inițiate de liberalii radicali munteni („roșiii") relevă, de fapt, existența unei profunde crize constituționale. Prin ideile-cheie pe care le apără cu convingere – supremația constituției, dreptul poporului de a se opune despotismului, suveranitatea poporului, limitarea prerogativelor executivului, responsabilitatea miniștrilor în fața majorității din Cameră, legislativul monocameral, urgența unui nou 1848 la 1870, garantarea libertăților politice, neamestecul străinilor în afacerile interne și afirmarea suveranității interne și externe a statului –, „roșiii" cultivă conflictul și îl consideră legitim. Ei nu sunt teoreticieni ai politicului, dar gândesc politic, dezbat politica și sunt oameni ai acțiunii.

„Republica de la Ploiești", punctul culminant al seriei de acțiuni republicane, devine astfel revelatorul unui anumit tip de republicanism parlamentar și al unei dinamici instituționale și electorale ce permite așezarea parlamentarismului. De aceea, nu putem reduce ideile actorilor de la 1870 și practicile lor electorale la simple interese conjuncturale și nici la registrul comic al lui Caragiale. „Roșiii" merită cu prisosință să fie luați și în serios.

Silvia Marton